

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Politologie – politologie

Roman Míčka

**Michael Novak a Patrick Buchanan
jako významní představitelé
současného
amerického politického katolicismu**

Michael Novak and Patrick Buchanan
as Major Representatives
of Contemporary
American Political Catholicism

Disertační práce

vedoucí práce – prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D.

2014

Motta:

„What is the difference between conservatives and cannibals?“ goes one Democratic joke. „Cannibals eat only their enemies.“

„Amerika je chybou, ohromující chybou, ale nicméně chybou. Amerika je potrat. Necítím vůči ní nenávist. Lituji, že ji Kolumbus objevil.“

Sigmund Freud

„Protože je těžké rozlišit skutečné proroky od těch falešných, je dobré podezírat všechny.“

Primo Levi

Děkuji vedoucímu práce, prof. PhDr. Pavlu Baršovi, M.A., Ph.D., za metodické vedení, cenné rady a připomínky k tématu.

*Prohlašuji, že jsem disertační práci s názvem **Michael Novak a Patrick Buchanan jako významní představitelé současného amerického politického katolicismu** vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.*

V Českých Budějovicích dne 5. března 2014

Roman Míčka

Abstrakt

Tato disertační práce, nazvaná *Michael Novak a Patrick Buchanan jako významní představitelé současného amerického politického katolicismu*, se zabývá komparací politického myšlení dvou výrazných představitelů současných podob amerického politického katolicismu – neokonzervativce Michaela Novaka a paleokonzervativce Patricka J. Buchanana. Po zmapování kontextu současného amerického politického katolicismu, jeho historického kontextu a současných podob, je komparace Novakova a Buchananova politického myšlení redukována na pět tématických okruhů – otázku demokracie a amerického politického systému, oblast ekonomických otázek, oblast zahraniční politiky, tematiky náboženství a katolicismu a sporu o podstatu konzervatismu. K dosažení cíle práce a k zodpovězení výzkumných otázek je využívána metoda obsahové analýzy děl obou autorů, metoda komparace jejich ideových pozic a taktéž metoda analýzy textů a idejí obou autorů v komparaci s dalšími významnými autory v určených oblastech a v kontextu etablovaných politických teorií. Ze srovnání obou autorů vyplývá, že oba shodně kladou zásadní důraz na náboženský a morální rozměr demokracie, zejména amerického politického systému, neshodnou se však na univerzálním dosahu demokratických ideálů. V oblasti ekonomie jsou zastánci protikladných pohledů – Novak je ekonomický neoliberal a Buchanan radikální ekonomický nacionalista. Podobně i v oblasti mezinárodních vztahů – Novak je typickým představitelem idealistického neokonzervatismu, Buchanan naopak zastáncem striktního izolacionismu. V oblasti náboženství oba shodně považují křesťanství za základní určující a konstitutivní element USA a západní civilizace, jejich identifikace s hlavním proudem katolicismu je však odlišná – Novaka lze považovat za sice radikálního, ale etablovaného proponenta široce pojeté katolické sociální tradice, Buchanan je díky svému partikularismu, nacionalismu, odmítání principů svobodné tržní ekonomiky a reformem II. vatikánského koncilu katolickému mainstreamu vzdálen, stojí na okraji jeho spektra. V oblasti konzervatismu jsou Novak a Buchanan radikálními a aktivistickými představiteli jeho dvou obtížně slučitelných forem – neokonzervatismu a paleokonzervatismu, které akcentují navzdory společné konzervativní ideové bázi klíčová témata zásadně odlišným způsobem.

Klíčová slova: Michael Novak, Patrick J. Buchanan, americký katolicismus, katolické sociální myšlení, neokonzervatismus, paleokonzervatismus

Abstract

This dissertation *Michael Novak and Patrick Buchanan as Major Representatives of Contemporary American Political Catholicism* compares the political thought of two faces of contemporary American political Catholicism represented by the neoconservative Michael Novak and the paleoconservative Patrick J. Buchanan. The first part deals with the context of contemporary political Catholicism and its historical background. The comparison thematizes five problem fields: the issue of democracy and American political system, economic problems, question of foreign policy, the issue of religion and Catholicism and, finally, the conflict over the basis of conservatism. To accomplish the given objective, I analyse the work of both authors, compare their respective ideological positions and set them in the context of other major authors in the given areas and in the context of established political theories. The comparison shows that they both emphasize the significance of the religious and moral aspect of democracy, especially in the American context, however, they do not agree on the universal reach of democratic ideals. In the field of economics, they stand for different views: Novak is an economic neoliberal, while Buchanan a radical economic nationalist. Similarly in relation to foreign policy, Novak typically represents idealist neoconservatism, Buchanan, on the other hand, advocates strict isolationism. As regards religion, they both stress the crucial and constitutive importance of Christianity for the U.S.A. and the western civilization, however, their identification with mainstream Catholicism is different. Novak can be considered as a radical, but established proponent of widely conceived Catholic social tradition. Buchanan – given his particularism, nationalism and rejection of the principles of free market economy and the reforms of the Second Vatican Council – stands off the Catholic mainstream and can be situated towards the edge of the spectrum. In relation to conservatism, Novak and Buchanan represent radical and activist forms of conservatism – neoconservatism and paleoconservatism – which can hardly be reconciled. Given their common conservative position, their respective accents show a major divergence.

Key words: Michael Novak, Patrick J. Buchanan, American Catholicism, Catholic Social Thought, Neoconservatism, Paleoconservatism

Úvod	7
1. Katolicismus v USA a jeho politické souvislosti.....	10
1.1. Vztah politiky a náboženství v USA.....	10
1.2. Dějinný kontext amerického katolicismu	16
1.3. Rozličnost forem amerického politického katolicismu	19
1.3.1. Pojem amerického politického katolicismu	19
1.3.2. Přístupy ke vztahu katolicismu a americké kultury	21
1.3.3. Volební preference amerických katolíků	23
1.3.4. Politické postoje americké katolické hierarchie	26
1.3.5. Americký liberální katolicismus	28
1.4. Konzervativní proudy amerického politického katolicismu	30
1.4.1. Konzervatismus v USA	30
1.4.2. Katolický přínos v americkém konzervatismu	34
1.4.3. Katolický neokonzervativní proud.....	36
1.4.4. Katolický paleokonzervativní proud.....	39
2. Život, dílo a proměny myšlení Novaka a Buchanana	42
2.1. Životopis Michaela Novaka.....	42
2.1.1. Novakův ideový vývoj.....	43
2.1.2. Novakovo dílo.....	46
2.2. Životopis Patricka J. Buchanana.....	51
2.2.1. Buchananův ideový vývoj	53
2.2.2. Buchananovo dílo	57
3. Postoje Novaka a Buchanana k demokracii a americkému politickému systému	61
3.1. Kontext konzervativních postojů k demokracii	61
3.2. Novak a demokracie	63
3.3. Buchanan a demokracie	68
3.3.1. Buchananův rasismus a antisemitismus.....	79
3.4. Komparace Novakova a Buchananova pojetí demokracie	82
4. Novak a Buchan o ekonomických otázkách	87

4.1. Kontext konzervativních postojů k ekonomice	87
4.2. Novakovo pojetí ekonomiky.....	88
4.3. Buchananovo pojetí ekonomiky	98
4.4. Vyhodnocení Novakových a Buchananových ekonomických názorů	103
5. Novak a Buchanan o zahraniční politice	109
5.1. Kontext konzervativních postojů k zahraniční politice	109
5.2. Novakovo pojetí zahraniční politiky.....	109
5.3. Buchananovo pojetí zahraniční politiky	117
5.3.1. Buchananova „alternativní historie”	128
5.4. Vyhodnocení Novakových a Buchananových zahraničněpolitických názorů.....	130
6. Novak a Buchan o náboženství, katolicismu a sociálnímu učení církve	134
6.1. Kontext debaty ohledně náboženství, katolicismu a sociálního učení církve.....	134
6.2. Novak a Buchanan k roli náboženství a hodnot v politice	136
6.3. Identifikace Novaka a Buchanana s katolicismem	139
6.4. Novak a Buchanan o sociální nauce církve	142
6.5. Vyhodnocení Novakových a Buchananových postojů k náboženství	146
7. Novak a Buchanan – spor o podstatu konzervatismu	151
7.1. Kontext sporu o podstatu konzervatismu.....	151
7.2. Novakův (neo)konzervatismus	151
7.3. Buchananův (paleo)konzervatismus	156
7.4. Novak a Buchanan v kontextu sporu o podobu konzervatismu.....	158
7.5. Novakův a Buchananův konzervatismus v širším ideologickém a politicko- filosofickém kontextu	163
7.6. Americké občanské náboženství a možnosti realistického konzervatismu	167
Závěr	175
Seznam použité literatury	182

Název této práce *Michael Novak a Patrick Buchanan jako významní představitelé současného amerického politického katolicismu* vzbuzuje hned několik zásadních otázek. Na prvním místě je to samotný pojem „americký politický katolicismus“ – což je termín, který není v debatě o americké politické scéně obvykle používán a etablován. Součástí širšího záměru práce je tedy pokusit se legitimitu tohoto pojmu zdůvodnit a obhájit. Dalším širším záměrem práce je představit dějinný kontext amerického katolicismu v jeho rozličných variacích, zejména co se týče vztahu k politické sféře. Důraz je kladen obzvláště na konzervativní proudy amerického politického katolicismu, v nichž právě myšlení Michaela Novaka a Patricka J. Buchanana považujeme za určitým způsobem reprezentativní. Klíčovým záměrem práce je provést komparaci politického myšlení těchto dvou vlivných, poměrně výrazných, aktivistických a hojně publikujících, mnohdy rozporně a kontroverzně vnímaných, představitelů současného amerického katolicismu. Byli zvoleni právě s ohledem na to, že v rámci konzervativního amerického politického katolicismu představují krajní póly, mezi nimiž probíhají klíčové debaty o povaze vztahu a směřování konzervativním katolicismem inspirované politiky. Novaka a Buchanana je možné v tomto kontextu považovat za radikální a aktivistické představitele dvou typů konzervatismu, které mají v kontextu společenské i politicko-filosofické debaty svou relevanci a ohlas. Jejich přínos a vliv je zřejmý z charakteru veřejné debaty v USA, která má značné přesahy i do zahraničí.

Jména Michael Novak a Patrick Buchanan nejsou v českém prostředí neznámá. V českém překladu vyšly v 90. letech, kromě několika drobnějších statí¹, celkem čtyři Novakovy knihy², mezi nimiž se nejvíce proslavila kniha *Duch demokratického kapitalismu* (1992, orig. 1982). Buchanan je českému čtenáři znám alespoň jedním překladem své knihy³ *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci* (2004, orig. 2001). Kromě těchto větších děl jsou českými internetovými servery příležitostně přejímány i kratší Novakovy i Buchanany publicistické práce a komentáře k aktuálním politickým událostem.

¹ NOVAK, Michael. *Filozofie transformace morálně-kulturní dimenze svobody*. Praha: OI, 1991, Bulletin č. 8. NOVAK, Michael. *Tvořivý člověk*. Praha: OI, 1992, Bulletin č. 12; NOVAK, Michael. *Probuzení z nihilismu*. Praha: OI, 1994, Bulletin č. 36; NOVAK, Michael. *Sociální spravedlnost*. Praha: OI, 1993, Bulletin č. 22; NOVAK, Michael. Trh v římskokatolické ekonomice. In: SCHWARZ, Jiří ed. *Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak*, Praha: Liberální institut, 2002, s. 11–22.

² NOVAK, Michael. *Duch demokratického kapitalismu*. Praha: Občanský institut, 1992; NOVAK, Michael. *Filozofie svobody*. Praha: Vyšehrad, 1998; NOVAK, Michael. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*. Praha: ČKA, 1999; NOVAK, Michael. *Vyznání katolíka*. Brno: CDK, 1995.

³ BUCHANAN, Patrick J. *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci*. Praha: Mladá fronta, 2004.

Co se týče dosavadní recepce a reflexe díla těchto autorů v českém prostředí, Novak byl zejména v 90. letech hojně recipován a komentován v kontextu debaty o interpretaci tzv. sociální nauky církve a jejích možnostech konvergence s liberální tradicí. Tato diskuse o vztahu katolicismu, ekonomiky a politiky je do velké míry rekapitulována v knize Petra Fialy *Katolicismus a politika - O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době* (1995)⁴. Novakovi je věnován taktéž sborník *Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak* (2002)⁵, který byl vydán v souvislosti s jemu udělenou „Výroční cenou Liberálního institutu za rok 2001“. O systematickou prezentaci a reflexi Novakova díla, ovšem orientovanou zejména na jeho teologický rozměr, se pokusil autor této práce knihou *Michael Novak a jeho projekt teologie demokratického kapitalismu* (2009)⁶. Buchananovo dílo nebylo naproti tomu v českém prostředí dosud širěji recipováno, komentováno a reflektováno. V některých publikacích, zaměřených na anatomii konzervatismu, je Buchanan zmiňován jako typický reprezentant paleokonzervativní tradice, která stojí v opozici vůči liberálnímu mainstreamovému konzervatismu⁷ a taktéž, zejména v souvislosti s teorií mezinárodních vztahů, bývají jeho názory zmiňovány jako pohledy typického představitele konzervativního amerického izolacionismu⁸.

Novak a Buchanan do velké míry reprezentují dva výrazně profilované politické názorové proudy v katolickém politickém myšlení v USA, které jsou zároveň i vyjádřením širších politických orientací v americkém politickém kontextu. Oba autoři jsou „aktivistickými propagátory“ specifických názorových proudů v rámci amerického katolicismu, nikoli přísně vzato etablovanými a nezávislými odborníky v oblasti ekonomie či politologie. Michaela Novaka lze vnímat jako výrazného představitele amerického neokonzervatismu, kladoucího důraz na idealisticky a intervencionisticky pojatou zahraniční politiku USA, na globální šíření svobodné tržní ekonomiky a morální superioritu liberálních institucí zakotvených v historickém dědictví západní křesťanské civilizace. Naproti tomu Patrick Buchanan, ačkoli sdílí s Novakem kulturní konzervatismus a příslušnost ke katolické náboženské tradici, je hluboce spojen s nacionalistickým izolacionistickým americkým konzervatismem či tzv. paleokonzervatismem, který stojí v rozhodné opozici vůči imperialistickým a internacionalistickým ambicím USA, obrací se proti liberálnímu

⁴ Srov. FIALA, Petr. *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*. Brno: CDK, 1995.

⁵ SCHWARZ, Jiří ed. Op. cit., 2002.

⁶ MÍČKA, Roman. *Michael Novak a jeho projekt teologie demokratického kapitalismu*. Brno: L. Marek, 2009.

⁷ Kupčík, Lukáš. *Konzervativní revoluce Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana*. Brno: CDK, 2008, s. 56–58, 84.

kapitalismu, globalizaci a přistěhovalectví, přičemž jeho myšlení vykazuje i určité rasistické a antisemitské rysy.

Vzhledem k šíři témat, jimiž se oba autoři v oblasti politiky, ekonomie, filosofie a teologie zabývají, jsme přistoupili k metodické redukci na pět okruhů, v nichž na základě primární literatury obou klíčových autorů a dalšího využití širšího okruhu literatury k tématu provádíme analýzu a komparaci jejich východisek, názorů a závěrů. Jde o těchto pět tématických okruhů a z nich vyplývajících výzkumných otázek:

- Jak Novak a Buchanan hodnotí demokratický politický systém, k jakým politicko-filosofickým pozicím v oblasti teorie demokracie se blíží a jak interpretují genezi, současný stav a perspektivu amerického politického uspořádání a co vyplývá ze srovnání jejich ideových pozic?
- Jak Novak a Buchanan uchopují ekonomické otázky, jaké zastávají ekonomické názory v kontextu debaty současných ekonomických teorií a co vyplývá ze srovnání jejich ideových pozic?
- Jak Novak a Buchanan chápou zahraniční politiku a roli USA ve světě, jak lze vyhodnotit jejich pozice v kontextu teorií mezinárodních vztahů a co vyplývá ze srovnání jejich ideových pozic?
- Jak Novak a Buchanan chápou roli náboženství v politice, roli katolicismu v rámci plurality náboženství a roli katolicismu v USA, jakým způsobem jejich ideový profil ovlivňuje jejich náboženská orientace, co vyplývá ze srovnání jejich náboženských pozic?
- Do jakých názorových proudů v rámci širokého poudu konzervatismu náleží Novak a Buchanan, jakým způsobem a s jakým vlivem přispívají do debaty o podstatě konzervatismu?

Komparativní části práce předchází kapitoly uvádějící do kontextu amerického katolicismu a jeho politických souvislostí, dále pak i stručné představení obou autorů z hlediska jejich ideového vývoje, politických aktivit a publikační činnosti. K dosažení cíle práce a k zodpovězení výzkumných otázek využíváme metodu obsahové analýzy díla obou autorů, dále metodu komparace jejich ideových pozic a taktéž metodu analýzy textů a idejí obou autorů v komparaci s dalšími významnými autory v určených oblastech a v kontextu etablovaných politických teorií.

⁸ Srov. BARŠA, Pavel. *Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 68–69; BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008, s. 422.

1. Katolicismus v USA a jeho politické souvislosti

1.1. Vztah politiky a náboženství v USA

Pro uchopení kontextu Novakova a Buchananova myšlenkového světa je nezbytné předestřít a reflektovat roli náboženství ve společenském životě Spojených států amerických, specifika vztahu náboženství a politiky a zejména pak formování, roli a vliv katolicismu v americkém kontextu. Mnoho autorů minulosti i současnosti se ze sociologických, politických a teologických hledisek věnuje této tematice, přičemž specifická role náboženství v USA je chápána jako zásadní rys americké identity. V současnosti se s křesťanstvím v USA identifikuje 75–80 % Američanů – ti se hlásí přibližně ze dvou třetin k rozličným tradičním či novým protestantským denominacím a z jedné třetiny ke katolicismu, asi 5 % obyvatelstva se aktivně hlásí k jiným náboženstvím (islám, judaismus, hinduismus, buddhismus apod.) a přibližně 15 % se neidentifikuje s žádnou organizovanou formou náboženství, ovšem pouze asi 4 % sami sebe identifikují jako ateisty či agnostiky⁹. V existenci Boha věří s absolutním přesvědčením 71 % Američanů, se skoro jistým přesvědčením 17 %, pouhá 4 % si nejsou zcela jista, 5 % v Boha nevěří a 3 % neví, nebo odmítají odpovědět¹⁰.

Náboženská povaha americké identity je předmětem zájmu mnoha studií, reflexí a sociologických zkoumání. Z historického hlediska má již „zakladatelský mýtus USA“ hluboké náboženské kořeny, které se dodnes odrážejí kromě jiného i v tzv. americkém občanském náboženství. Tyto otázky popsal a hluboce reflektoval ve svém díle *Demokracie v Americe* (1835, 1840)¹¹ již Alexis de Tocqueville, který byl fascinován americkou kulturou a politickými institucemi. Americký projekt je podle Tocquevillova dílem Prozřetelnosti, Amerika a její politické zřízení se v dějinách objevily tehdy, když se vývoj v Evropě stal neperspektivním pro lidskou svobodu, „...jako by si ji Bůh nechával v záloze a jako by se právě vynořila z vod potopy světa“.¹² Tocqueville dále říká: „Doma jsem vždycky viděl, jak duch náboženství a duch svobody jdou téměř vždy opačným směrem. Zde jsem je nacházel těsně spojeny: vládly společně na téže půdě.“¹³

⁹ Srov. U.S. CENSUS BUREAU, „*Self-Described Religious Identification of Adult Population: 1990 to 2008*“, Dostupné z: <http://www.census.gov/compendia/statab/2010/tables/10s0075.pdf>; U.S. RELIGIOUS LANDSCAPE SURVEY. *Religious Affiliation* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://religions.pewforum.org/reports>.

¹⁰ Srov. U.S. RELIGIOUS LANDSCAPE SURVEY, „*Religious Affiliation*“, [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://religions.pewforum.org/comparisons#>.

¹¹ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe*. Praha: Academia, 2000, s. 222.

¹² Ibid., s. 212.

¹³ Ibid., s. 224.

V 50. letech 20. století Will Herberg vydal knihu *Protestant-Catholic-Jew. An Essay in American Religious Sociology* (1955)¹⁴, ve které reflektuje roli náboženství v USA a dochází k závěru, že religiozita je podstatným rysem americké identity. Poukazuje na to, že ačkoli americká imigrace byla původně zejména anglo-protestantská, v pozdější době, zejména v období po občanské válce, se ve třech rozsáhlých imigračních vlnách z Evropy výrazně etnický a nábožensky diverzifikovala. Britsko-protestantský živel byl následnou imigrací redukován na přibližně polovinu populace. S utvářením Ameriky je spojen pojem *Melting Pot*, který se užíval jako obraz pro asimilaci přistěhovalců, kteří se vzdávali svých národních, jazykových a kulturních identit a byli „přetaveni“ v novou lidskou rasu – Američana. Od Američana se očekávalo přijetí nové národní identity, jazyka, kultury. Herberg však říká : „*Ovšem od jedné věci se neočekávalo, že se změní – náboženství. A tak je to právě náboženství, které se stalo ve třetí generaci diferencujícím elementem a kontextem sebeidentifikace a sociální lokace.*“¹⁵ Náboženství bylo jedinou oblastí, v níž se od počátku amerického projektu připouštěla zásadní společenská diverzita. Základní tři náboženství tak lze podle Herberga vnímat jako tři větve „amerického náboženství“, které jsou třemi rozličnými reprezentacemi v zásadě stejných „duchovních hodnot“, na nichž stojí americká demokracie¹⁶. Píše: „*Tři náboženské komunity – protestanti, katolíci, židé – jsou Amerikou. Společně zahrnují takřka celou populaci této země. Ve schématu věcí definovaných americkým způsobem života [American Way of Life] utvářejí tři tváře amerického náboženství, tři ‚jezera‘ [pools] či ‚tavné kotle‘ [melting pots], skrze něž se americký lid vynořuje jako národní entita po století masové imigrace.*“¹⁷ Amerika byla původně utvářena takřka výhradně protestantským živlem, ovšem další imigrací v 19. a 20. století se „...uskutečnila transformace protestantské Ameriky v tripartitní Ameriku ‚triple melting pot‘, tím že utvořila unii s dvěma minoritními komunitami odlišnými ve své etnické a sociální kompozici. Současná Amerika reflektuje takřka v každém bodě tento základní fakt dějin“.¹⁸

Herbergovu tezi v zásadě přebírají i někteří současní autoři, kupříkladu S. P. Huntington, který taktéž spatřuje specifickou náboženskou identitu USA nikoli jako výhradně protestantskou (WASP), ale šířeji „křesťanskou“, spočívající v interakci a vzájemném kulturním obohacení mezi protestantismem a katolicismem¹⁹. Někteří významní američtí historikové náboženství, kupříkladu Sydney E. Ahlstrom ve své knize *A Religious History of*

¹⁴ HERBERG, Will. *Protestant-Catholic-Jew. An Essay in American Religious Sociology*. Chicago: University of Chicago Press, 1960 (orig. 1955).

¹⁵ Ibid., s. 23.

¹⁶ Srov. ibid., s. 38–39.

¹⁷ Ibid., s. 211.

¹⁸ Ibid.

the American People (1972), dokonce hovoří o „post-protestantské“, či o „post-puritánské“ éře americké religiozity, která je ve znamení vzestupu amerického katolicismu, ale i jiných (novějších, či nově importovaných) náboženských zkušeností a tradic²⁰. Specifické rysy americké náboženské situace jak minulosti, tak i současnosti jsou často kladeny obecně do kontrastu s kontextem evropským. I v českém prostředí jsou známa některá díla sociologů náboženství, jako Petera L. Bergera²¹ či Grace Davie²², kteří kladou důraz na odlišnou míru religiozity a specifickou roli náboženství v americké společnosti, zejména ve srovnání s evropskými zeměmi²³.

Již zmiňovaný Tocqueville považoval náboženství v širokém slova smyslu za zásadní pro formování, udržení a fungování amerických politických institucí. Ačkoli americký ústavní systém předpokládá plné oddělení politických a náboženských institucí, přičemž stát nesmí omezovat či privilegovat žádné z náboženských vyznání, náboženství je zásadním a určujícím činitelem a zdrojem morálky, formující politickou kulturu a legitimitu. Tocqueville říká: „*Náboženství, které se u Američanů nikdy přímo nevměšuje do řízení společnosti, musí být tedy považováno za hlavní z jejich politických institucí.*“²⁴ Podle Tocquevillo nejde nutně o sílu přesvědčení a náboženského zanícení, ale o uznání a shodu na určitých hodnotách a představách. V tomto smyslu hodnotí význam a kvalitu náboženství ve vztahu k politickému systému, nikoli kvalitu a intenzitu prožívaného náboženství: „*Nevím, zda všichni Američané ve své náboženství věří, protože kdo může číst v hlubinách srdce? Ale jsem si jist, že je považují za nezbytné k udržení republikánských institucí. To není názor jedné třídy občanů nebo jedné strany, nýbrž celého národa.*“²⁵

Specifická povaha amerického náboženství a jeho vztahu k politickým institucím USA bývá často i současnými autory považována za jeden z primárních zdrojů výjimečnosti americké identity. Kupříkladu Seymour Martin Lipset, který shrnuje „americké krédo“ do pěti základních pojmů (svoboda, rovnost, individualismus, populismus, *laissez faire*) má s odkazem na Edmunda Burka, Alexise de Tocquevillo, Maxe Webera a Roberta Bellaha za to, že charakter náboženství – jeho pluralita, konkurence, nezávislost na státu, individualismus, moralizování a sektářství – výrazně ovlivňuje charakter americké kultury a politického étosu. Lipset dále poukazuje na určitý chiliastický a silně moralizující rys

¹⁹ Srov. HUNTINGTON, Samuel P. *Kam kráčíš Ameriko? Krize americké identity*. Praha: Rybka Publishers, 2005, s. 99.

²⁰ Srov. AHLSTROM, Sydney E. *A Religious History of the American People*. New Haven: Yale Univ. Press, 1972, s. 1–13, s. 965–1096.

²¹ BERGER, Peter L. *Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti*. Brno: Barrister & Principal, 1997.

²² DAVIE, Grace. *Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě*. Brno: CDK, 2009.

²³ BERGER, Peter L., Grace DAVIE a Effie FOKAS. *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. USA, Burlington: Ashgate Publ. C., 2008.

²⁴ TOCQUEVILLE, Alexis de. Op. cit., 2000, s. 222.

amerického náboženství, který má tendenci chápat politické pojmy v dichotomii dobra a zla, což může představovat i určitý problematický rys americké identity (morální nadřazenost, mesianismus, exkluzivismus apod.)²⁶.

Náboženský základ amerického politického systému bývá často nazýván „americkým občanským náboženstvím“. Je projevem zvláštní náboženské formy, jež neodpovídá žádnému konkrétnímu náboženskému vyznání občanů Spojených států, je akceptovatelný a slučitelný se všemi křesťanskými denominacemi, ba i některými mimokřesťanskými náboženstvími. Za obsah tohoto občanského náboženství bývá považována soustava přesvědčení, hodnot, mýtů a symbolů, které dodávají politické kultuře a politické podstatě systému, jeho dějinám a institucím legitimitu, hodnotový a transcendentní základ. Ačkoli má toto občanské náboženství svůj původ v puritánském protestantismu a v biblické tradici, stalo se postupem doby čistě občanským přesvědčením nezávislým na jakékoli konfesi. V tomto smyslu se obvykle odlišují dvě formy „sakralizace politického systému“, jak činí kupříkladu Emilio Gentile, když odlišuje právě občanské náboženství od tzv. náboženství politického – prvé je zdrojem a legitimizací hodnot svobody, lidské důstojnosti a demokracie, zaručuje pluralitu názorů, druhé je naopak sakralizací politického systému založené na ideologickém monismu, který legitimizuje radikalitu a průnik do všech aspektů života jednotlivce a společnosti²⁷. Koncept specifického amerického občanského náboženství (*Civil religion in America*) popsal a definoval explicitně Robert Bellah v roce 1967²⁸, který samozřejmě bere na vědomí, že autorem tohoto pojmu je J. J. Rousseau, přičemž ale dodává, že tato idea se plně a takřka výhradně realizovala ve Spojených státech. Bellah mimochodem považuje za signifikantní projev amerického občanského náboženství Kennedyovu inaugurační řeč, kterou podrobně rozebírá. Občanské náboženství definuje jako značnou měrou institucionalizovaný soubor přesvědčení, symbolů a rituálů, které jsou sdíleny a obdobně chápány většinou Američanů. V centru stojí představa osobního Boha jako zdroje morálního řádu, legitimita amerických politických institucí a výjimečná pozice vyvolenosti USA: „V jádru silného a decentního konceptu občanského náboženství je idea, že národ usiluje pochopit svou historickou zkušenost a smysl národa v náboženských pojmech... (...) ...občanské náboženství umožňuje lidem rozličné víry harmonizovat jejich náboženská a politická přesvědčení.“²⁹ Již zmiňovaný

²⁵ Ibid., s. 223.

²⁶ Srov. LIPSET, Seymour M. *Dvousetná zbraň. Rub a líc americké výjimečnosti*. Praha: Prostor, 2003, s. 64–72.

²⁷ Srov. GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. Brno: CDK, 2008, s. 11–12.

²⁸ Srov. BELLAH, Robert N. *Civil Religion in America*. [online]. orig. 1967, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*. vol. 96, No. 1, pp. 1-21 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.robertbellah.com/articles_5.htm.

²⁹ WALD, Kenneth D. *Religion & Politics in the United States*. New York: St. Martin's Press, 1987, s. 48–49.

S. P. Huntington o americkém občanském náboženství hovoří v tom smyslu, že jej lze charakterizovat jako jakési „křesťanství bez Krista“, jehož základním axiomem je víra v existenci Boha. Popírat existenci Boží podle něj znamená popírat základní principy, na kterých spočívají společnost a politické zřízení Spojených států³⁰.

Pojem amerického občanského náboženství v českém prostředí zpřístupňuje a komentuje kupříkladu Bogdan Pelc³¹, poukazuje na debatu vyvolanou Bellahem a na úsilí dané téma dále rozvíjet a precizovat, stať uzavírá oceněním jeho významu co do vědomí transcendentního zakotvení mravního řádu a jeho společensko-integrující funkce. Zmiňuje dokonce i definici občanského náboženství podle Michaela Novaka z jeho knihy *Choosing our King: Powerful Symbols in Presidential Politics* (1974): „Civilní náboženství je veřejnou percepcí naší národní zkušenosti ve světle univerzálních a transcendentních pravd týkajících se lidské bytosti, ale především Američanů. Je to celek hodnot, symbolů a rituálů institucionalizovaných jako spojující síla a hlavní důvod, který sjednocuje naše četné národy.“³²

Ačkoli jsou Evropa a Spojené státy obvykle chápány jako jeden civilizační celek, zejména díky pozici náboženství ve společnosti mají na pojetí politiky odlišnou optiku. V Evropě dějinný vývoj vztahu mezi politikou a náboženstvím vedl v duchu sekularizační doktríny k jejich zásadnímu oddělení, kdy nedošlo jen k pochopitelné a žádoucí institucionální rozluce mezi církví a státem, ale taktéž k celkovému vytlačování náboženských a z nich vyplývajících morálních hodnot z politického diskursu do oblasti soukromí. Stinnou stránkou dějin interakce mezi náboženstvím a politikou v Evropě je naopak právě již zmíněný fenomén „politických náboženství“ (fašismus, nacismus, komunismus), jejichž erupce je často chápána jako důsledek radikální sekularizace a snahy politična ovládnout člověka v jeho celistvosti a přisoudit státu atributy božství³³. Občanské náboženství v tomto smyslu bývá někdy chápáno právě jako imunizační faktor vůči totalitárním ideologiím, které se v USA neuplatnily³⁴. Gentile považuje americké občanské náboženství za „jedinečný fenomén

³⁰ Srov. HUNTINGTON, Samuel P. Op. cit., 2005, s. 109–113.

³¹ Srov. PELC, Bogdan. Americké civilní náboženství. *Teologické texty* 4/2003. [online]. 2003 [cit. 2013-09-11]. Dostupné z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-5/Americke-civilni-nabozenstvi.html>.

³² Ibid..

³³ Srov. GENTILE, Emilio. Op. cit., 2008, s. 75–150.

³⁴ V souladu s konceptem Erica Voegelina, který považuje politická náboženství za „gnostické hereze“, můžeme americké občanské náboženství vnímat jako částečné zachování vazby politického systému na systém křesťanských hodnot. Podle Voegelina jsou právě Spojené státy (a taktéž Anglie), díky zachování určité vazby na hodnotový systém *ancien régime*, vůči gnostickému totalitarismu nejodolnější, protože anglická a americká demokracie „ve svých institucích reprezentují pravdu duše nejpevněji“, a proto mají potenciál k obnově „síly civilizace“ (Srov. VOEGELIN, Eric. *Nová věda o politice*. Brno: CDK, 2000, s. 155–156).

v *historii sakralizace politiky*“ a má za to, že je v podstatě „*jediným historickým příkladem široce rozvinutého občanského náboženství*“.³⁵

Fenomén občanského náboženství jako určitého souboru základních hodnot a předpokladů politického systému legitimizujících se s odkazem na náboženství se v Evropě nerozvinul, nebo pouze ve skromné podobě³⁶. V kontrastu k evropské realitě tedy i z tohoto důvodu, kromě jiných podstatných faktorů – zejména vyšší hladiny religiozity, hraje ve Spojených státech amerických náboženství v politice zásadně odlišnou úlohu. Samozřejmě, že v kontextu americké politické tradice není role náboženství a jeho pozitivní význam akceptován jednoznačně a bez výhrad, náboženství je zde i zdrojem významných společenských konfliktů: „*V USA probíhá urputný boj o pozici náboženství v politice a o politizaci morálních hodnot vyplývajících z náboženského přesvědčení. (...) boj o ‚duši Ameriky‘ bývá nazýván ‚kulturní válkou‘ – vedenou mezi náboženskými konzervativci a sekularisty. Tato konfliktní linie je v podstatné míře vedena na politické rovině mezi republikány a demokraty. Společnost v USA je tak dnes politicky polarizována spíše na základě kulturních, morálních, náboženských a etnických otázek, než na základě konkrétní sociální pozice jedince*“.³⁷ Podstatou takto popsaného konfliktu je do značné míry rozpor tkvící mezi hodnotami považovanými za tradiční a náboženské, tedy hodnotami, na nichž vyrostla Amerika – hodnotami vycházejícími z anglo-amerických tradic a křesťanství, a mezi hodnotami této tradici vzdálenějšími – sekulárními, socialistickými, radikálně multikulturalistickými a jinými, které dle názoru spektra konzervativců přinášejí rozklad tradičně chápané Západní civilizace. Lze hovořit i o určitém druhu „*morální občanské války mezi sociálními liberály a konzervativci*“.³⁸ Role náboženství a jeho význam pro úspěšné fungování amerických politických institucí nebývají vždy hodnoceny zcela jednoznačně. Kenneth D. Wald má kupříkladu za to, že „*náboženství může někdy podporovat demokratické hodnoty, někdy je však podkopává*“³⁹, ačkoli jinak se přiklání k pozitivní roli aktivní přítomnosti náboženství v americké občanské společnosti, včetně politické arény. Následně

³⁵ GENTILE, Emilio. Op. cit., 2008, s. 46.

³⁶ Podle Emilia Gentileho existují jeho náznaky a prvky s určitými otazníky v Anglii a také ve Švédsku, Norsku, Dánsku a Holandsku, za specifický případ považuje Francii, kde podle něj byl přísný sekularistický étos v éře Charlese de Gaulla zmírněn a došlo ke smíření s katolickou tradicí (Srov. GENTILE, Emilio. Op. cit., 2008, s. 174–176).

Za pozornost stojí taktéž zajímavá a pozoruhodná prohlášení z ústavních preambulí některých evropských států – zejména těch, které nepřijaly striktní sekularistický model, ale zároveň ústavně neetablují výjimečnou pozici určité konkrétní „státní církve“. Např. německá ústava hovoří o vědomí odpovědnosti před Bohem a lidmi (*Im Bewußtsein seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen, ...*), irská ústava je uvedena invokací k Nejsvětější Trojici (*In the Name of the Most Holy Trinity, from Whom is all authority and to Whom, as our final end, all actions both of men and States must be referred, ...*).

³⁷ MÍČKA, Roman. Op. cit., 2009.

³⁸ JOHN, O'SULLIVAN. Na konci svých sil: americký liberalismus v 90. letech. In: *Liberalismus konce 20. století: Sborník z konference, Praha, 3.–4. dubna 1992*. Praha: Občanský institut, 1994, s. 23.

se pokusíme ukázat, že spor neprobíhá pouze o roli náboženských a morálních hodnot ve veřejném prostoru, ale taktéž i o povahu samotného občanského náboženství.

1.2. Dějinný kontext amerického katolicismu

V situaci převážně anglo-protestantské imigrace byly Spojené státy takřka výhradně protestantskou zemí. V roce 1776 bylo na území nově vyhlášených USA pouze 35 000 katolíků, což bylo přibližně 0,8 % celkového množství populace, koncentrované zejména v Marylandu a v enklávách v New Yorku a Pennsylvánii. Američané byli bílými anglosaskými protestanty a na katolíky pohlíželi s nedůvěrou. Katolicismus byl spojován se strukturami Starého světa, autoritářstvím, monarchickými režimy, nesvobodou, tedy s představami protikladnými americkému projektu. Po roce 1815 však zvyšující se migrace zejména z Irska a Německa omezila exkluzivně protestantský charakter Ameriky. Tento příliv katolických migrantů, čítající za sto let do roku 1920 celých 33,6 milionu⁴⁰, vyvolával antikatolické nálady mezi Američany. Tyto nálady, vedené spíše v politickém než náboženském diskursu, kriticky poukazyvaly na katolickou antidemokratičnost, despotii, autokracii, nedostatek dispozic pro občanství a republikánství⁴¹. Tento postoj byl umírněn až po občanské válce, kdy vládní restrikce katolíků byly ukončeny, ačkoli v sociálně-kulturní a politické oblasti zůstalo dodnes mnoho antikolických předsudků. Další migrační katolické vlny proběhly ve dvacátém století – kromě Irska, Německa a Itálie také z východní Evropy, zejména Polska a Československa. Mezi lety 1940 a 1960 se díky další imigraci a poválečnému babyboomu katolická populace takřka zdvojnásobila⁴². K imigrantskému katolicismu z Evropy se taktéž ve stále větší míře připojují rozhojňující se komunity latinskoamerických a afroamerických katolíků. V současnosti katolíci v USA činí 23,9 % veškerého křesťanského obyvatelstva (78,4 %), v celkových počtech jde k roku 2007 asi o 60 milionů dospělých obyvatel USA z celkového tehdejšího počtu 305 milionů⁴³. Jde ovšem o velmi diverzifikovanou komunitu, v jejímž rámci se přibližně třetina plně účastní náboženského života církve, třetina je registrována ve farnostech a účastní se náboženského života nepravidelně, třetina není církví registrována vůbec⁴⁴.

Katolicismus v USA čelil zcela novému a neznámému prostředí a taktéž novým výzvám. Demografické narušení původně takřka exkluzivně protestantského charakteru USA

³⁹ Srov. WALD, Kenneth D. Op. cit., 1987, s. 284.

⁴⁰ Srov. GILLIS, Chester. *Roman Catholicism in America*. New York, Columbia University Press, 1999, s. 59.

⁴¹ Srov. AHLSTROM, Sydney E. Op. cit., 1972, s. 540–568.

⁴² Srov. GILLIS, Chester. Op. cit., 1999, s. 76.

⁴³ Srov. U.S. RELIGIOUS LANDSCAPE SURVEY, *Religious Affiliation* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://religions.pewforum.org/reports#>.

⁴⁴ Srov. GILLIS, Chester. Op. cit., 1999, s. 274.

šlo ruku v ruce se vzájemnou náboženskou, hodnotovou a kulturní inspirací mezi protestantismem a katolicismem. Chester Gillis ve své knize *Roman Catholicism in America* (1999) vývoj uzavírá hodnocením: „*Katolíci - outsideři po většinu amerických dějin – se nyní v mnoha dimenzích ovlivňujících americkou kulturu prokazují jako její plnoprávní činitelé.*“⁴⁵ Richard J. Neuhaus dokonce s vědomím toho, že katolicismus je největší homogenní náboženskou skupinou v americké společnosti a že společně s evangelikalismem postupně stal nejvýznamnějším náboženským činitelem stávající americké společnosti, hovoří o jakémisi americkém dějinném „*katolickém momentu*“, „...v němž římsko-katolická církev ve Spojených státech převezme svou právoplatnou roli v kulturně-formujícím úkolu utváření nábožensky formované veřejné filozofie pro americký experiment uspořádané svobody.“⁴⁶

Samuel P. Huntington ve své knize *Kam kráčíš Ameriko? Krize americké identity* (orig. 2004) k tématu píše: „*Po více než dvě století definovali Američané svou identitu v opozici ke katolicismu. Katolický živel byl zprvu potírán a eliminován a posléze byl vystaven pronásledování a diskriminaci. Nakonec však americký katolicismus do sebe asimiloval mnoho charakteristik svého protestantského okolí a byl naopak sám asimilován do středního proudu amerického náboženství. Tyto procesy proměnily Ameriku z protestantské země v křesťanskou zemi s protestantskými hodnotami.*“⁴⁷ Dále píše: „*Všeobecné oslabení protikatolických nálad a protikatolických hnutí bylo provázeno a bezprostředně svázáno s amerikanizací katolicismu... ...docházelo k přibližování katolicismu americkému (a tedy protestantskému) prostředí, a to včetně církevních dogmat, náboženských rituálů, modelů organizace církevního života nebo typických vzorců chování.*“⁴⁸ Chester Gillis komentuje i určité aspekty vlivu protestantského prostředí na formování amerického katolicismu a hledání jeho identity: „*Spletitý příběh amerického katolicismu je příběhem loajality a nezávislosti, poslušnosti a autonomie, asimilace a separatismu – vytvářejícím katolickou subkulturu a pokoušejícím se z ní zároveň uniknout. Je příběhem komunity, která chce být věrná své církvi i své zemi.*“⁴⁹ Amerikanizace katolicismu se často chápe jako integrace protestantských hodnot, ačkoli tato teze není bezezbytku všeobecně akceptovaná. Kupříkladu Christopher Dawson měl za to, že pro specifika americké katolické církve je podstatný spíše „*irský živel*“: „*A tak demokratický charakter amerického katolicismu, který je první věcí, jež udeří zahraničního pozorovatele do očí, není naprosto výtvozem amerických podmínek, nýbrž vděčí za svůj*

⁴⁵ Ibid., s. 236.

⁴⁶ NEUHAUS, Richard J. *The Catholic Moment. The Paradox of the Church in the Postmodern World*. San Francisco: Harper & Row Publishers, 1987, s. 283.

⁴⁷ HUNTINGTON, Samuel P. Op. cit., 2005, s. 99.

⁴⁸ Ibid., s. 101–102.

⁴⁹ GILLIS, Chester. Op. cit., 1999, s. 271.

*základní charakter irského dědictví.*⁵⁰ Je to v zásadě i názor Herbergův, který specifický vývoj amerického katolicismu taktéž připisuje určitým prvkům irského katolicismu, který neměl typické kontinentálně-evropské rysy: „...byl anglofonní, ‚puritánský‘, demokratický, lidový a aktivistický, s nedostatečnou tradiční katolickou duchovností, ale také s nedostatkem aristokratického konzervatismu či barokních excesů, které byly tak charakteristické pro kontinentální katolicismus devatenáctého století.“⁵¹ „Ale snad nejvíce odlišujícím rysem irského katolicismu, který nejvíce působil inspirativně na rozvoj katolicismu v Americe, byla fůze náboženství a nacionalismu v irské mysli.“⁵²

Specifický vývoj amerického katolicismu byl historicky taktéž v určitých aspektech obtížně akceptován ze strany evropské katolické církve a ze strany papežů, jak naznačují některé dobové debaty a církevní dokumenty, kupříkladu listy papeže Lva XIII. *Longinqua Oceani* (1895) a *Testem Benevolentiae* (1899), které se kriticky vyjadřují k „amerikanizaci“ katolické církve v USA. Tento odlišný duch amerického katolicismu, který se oproti evropskému kontextu kromě jiného projevoval vysokou vstřícností vůči americkým politickým liberálním a demokratickým institucím, se začal uplatňovat na II. vatikánském koncilu a údajně skrze americké biskupy a některé teology (zejména Johna C. Murraye) výrazně ovlivnil proměnu oficiální doktríny církve v některých sociálních otázkách (svoboda svědomí, uznání morální hodnoty některých liberálních institucí, svobodného trhu, demokracie, uznání plné autonomie politického řádu apod.)⁵³. Ačkoli byly politické liberální instituce (svoboda, demokracie) ze strany katolické církve postupně akceptovány a oceňovány, zůstává otevřená otázka, do jaké míry znamenala inkluze amerického katolicismu do americké kultury ztrátu katolické identity ve prospěch protestantského chápání náboženství a politiky. I když Huntington chápe tuto interakci mezi katolicismem a americkou kulturou jako určité vzájemné obohacení, přesto klade důraz na přijetí protestantských hodnot ze strany katolíků, než naopak, hovoří dokonce o „protestantizaci“ katolicismu⁵⁴. Na to poukazuje Lipset, když zmiňuje R. L. Bruckbergera a jeho knihu *The Image of America* (1959), v níž autor z katolických pozic kritizuje přijetí protestantského pohledu na náboženství a mravnost ze strany amerického katolicismu: „Bruckberger vyjádřil obavu, že se američtí katolíci v současné době podobají spíše americkým baptistům a presbyteriánům než evropským či latinskoamerickým katolíkům.“⁵⁵

⁵⁰ DAWSON, Christopher. *Krise západní vzdělanosti*. Praha: SPN, 1991, s. 65.

⁵¹ HERBERG, Will. Op. cit., 1960, s. 145.

⁵² Ibid., s. 146.

⁵³ Srov. MÍČKA, Roman. Op. cit., 2009, s. 133–137. MÍČKA, Roman. Význam americké zkušenosti pro katolické sociální myšlení. *Universum – Revue České křesťanské akademie*. 2006, č. 3, s. 19–24.

⁵⁴ HUNTINGTON, Samuel P. Op. cit., 2005, s. 103.

⁵⁵ Srov. LIPSET, Seymour M. Op. cit., 2003, s. 69.

Američtí katolíci pochopitelně „amerikanizaci katolicismu“ nechápu jako bezvýhradné přibližování protestantismu a mají za to, že se jim podařilo integrovat do americké společnosti a tuto přitom výrazně kulturně ovlivnit bez újmy na specifické katolické identitě, pro kterou je klíčové zejména katolické pojetí věroučných otázek. V jistých ohledech se ovšem američtí katolíci amerikanizovali a „protestantizovali“, tedy zejména přijetím kulturních a morálních prvků amerického protestantského většinového prostředí, respektive v oblasti „*modelů organizace církevního života nebo typických vzorců chování*“ (Huntingtonovými výše zmíněnými slovy), ovšem v oblasti „*církevních dogmat, náboženských rituálů*“ tato asimilace neplatí a byla by i v rozporu s pojetím jednoty světového katolicismu. Konvergence postojů katolicismu k politice s politickou liberální tradicí taktéž do značné míry souvisí s vývojem katolických postojů jako takových v průběhu 20. století, nikoli pouze pozic amerického katolicismu. Toho si ostatně všímá i Huntington ve svém starším díle *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století* (orig. 1991)⁵⁶, kde hovoří o tzv. „třetí vlně“ demokratizace ve světě, kterou dokonce nazývá vlnou „katolickou“, související podle něj zásadně s proměnou důrazů v celkovém rámci katolického myšlení a teologie směrem k podpoře svobody, lidským právům a demokracie od 60. let 20. století. V tomto smyslu by bylo možné hovořit o jakési globální „amerikanizaci“ katolicismu, který se v zásadě v mnohém přiklonil k podpoře hodnot a principů původně chápaných kupříkladu v encyklice *Testem Benevolentiae* (1899) jako ryze „americké“.

1.3. Rozličnost forem amerického politického katolicismu

1.3.1. Pojem amerického politického katolicismu

Pojem politický katolicismus je obvykle spojovaný spíše s evropským historickým kontextem. Ve Spojených státech v minulosti nedocházelo a dodnes nedochází k politické organizaci podle konfesního klíče, což byl naproti tomu vývoj pro Evropu typický. V Evropě vznikaly v 19. a 20. století křesťansky orientované strany podle teorie konfliktních linií (*cleavages*) na funkcionální konfliktní linii stát-církev. Byly obvykle v úzkém sepětí s katolickou církví, hájily její zájmy a zájmy katolických voličů. I když následný vývoj v druhé polovině 20. století je ve znamení „rozmrznutí (*unfreezing*)“ těchto sociálních zlomových linií, stále si křesťansky orientované strany udržují určitou afinitu vůči katolicismu či křesťanství obecně. Některé konfesně orientované strany jsou marginalizovány, jiné překonávají úzce chápané konfesijní vymezení a stávají se masovými stranami občanského typu. Některé se ke křesťanství hlásí svým názvem, uznávají některé axiomy

⁵⁶ Srov. HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK, 2008, s. 78–89.

sociálního učení církve, ale již bez vazby na instituce církve jako takové⁵⁷. Situace ve Spojených státech, kde pro vývoj je od počátku typické oddělení institucionálního náboženství a politiky, nikoli tedy jejich postupné odlučování jako v Evropě, nebyl prostor pro vznik nábožensky či konfesně orientovaných politických stran. Další ze zásadních příčin je silná pluralita, diverzita a nehomogenita náboženského prostředí v USA, v němž žádná konkrétní konfese nebyla dominantní.

Pojem politického katolicismu jako by tedy v americkém prostředí neměl konkrétní historické precedenty a nebyl snadno definovatelný. Ostatně ani pro evropský (či český kontext) nebyl pojem „politický katolicismus“ nijak přesněji definován a obvykle se předpokládá jeho srozumitelnost, aniž by bylo třeba jej podrobněji definovat. Miloš Trapl se ve stati *Terminologie politického katolicismu*⁵⁸ sice věnuje mnohým pojmům v této souvislosti užívaným, samotný obsah pojmu „politický katolicismus“ však nedefinuje. V jedné ze svých starších publikací Trapl uvádí, že politický katolicismus je „*ta činnost katolické církve, kterou překračuje své náboženské působení a usiluje o posílení svých pozic v politickém, sociálním a kulturním životě společnosti*“⁵⁹, taková definice však váže katolicismem inspirovanou politiku příliš úzce na zájmy církve a chápe jako subjekt aktivity primárně církev samotnou, nikoli politické strany jako takové. Pavel Marek v úvodu ke knize *Český politický katolicismus, 1848-2005* (2008)⁶⁰ s odkazem na Alfreda Fuchse a Jana Šrámka dokonce naznačuje, že ačkoli „*katolický tábor vnímal politiku a její nástroje jako nedílnou součást svých aktivit a projevů a kladl na ně patřičný důraz*“, byl pojem „politický katolicismus“ považován za zbytečný a redundantní.

Pojem politického katolicismu, pokud vůbec, je tedy možné užívat v určitém širším a přeneseném slova smyslu jako jakoukoli formu interakce mezi katolicismem a politikou, tak jak jej kupříkladu užívá Petr Fiala v knize *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době* (1995) – katolicismus jako pojem, který dokáže ve své obecnosti postihnout všechny institucionální, ideové, kulturní a náboženské aspekty souvislosti s politikou, ať již jsou ze strany institucionálních struktur katolické církve aktivně podporovány, nebo jsou autonomním vyjádřením těch, kteří se k takové inspiraci jen hlásí, nebo jsou s ní tradičním způsobem spojeni⁶¹. Podobně katolicismus definuje i jiný český odborník na politický a kulturní katolicismus, Jiří Hanuš. Pod široký pojem katolicismu

⁵⁷ Srov. FIALA, Petr. Identita křesťanských politických stran. In: FIALA, Petr. ed. *Křesťanské alternativy v politice*. Brno: CDK, 1997, s. 71–89.

⁵⁸ Srov. TRAPL, Miloš. Terminologie politického katolicismu. In: MAREK, Pavel ed. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*, Brno: CDK, 2008, s. 7–12.

⁵⁹ TRAPL, Miloš. *Politický katolicismus a Československá strana lidová*. Praha: SPN, 1990, s. 11.

⁶⁰ Srov. MAREK, Pavel. Úvodem. In: FIALA, Petr et al. *Český politický katolicismus, 1848-2005*. Brno: CDK, 2008, s. 5.

zahrnuje „...různé oblasti lidské tvořivé činnosti, která může, ale také nemusí být v přímém vztahu a sepětí s katolickou církví, jejími dějinami, naukou a aktivitami“. Politický katolicismus pak chápe jako působení „...katolických křesťanů v politické sféře a v moderní době především formováním politických stran a hnutí, které se snaží aplikovat ve společnosti církevní nauku nebo alespoň některé její aspekty“. K tomu dodává, že z historického hlediska „nesmíme zapomínat na skutečnost, že se vyskytují případy, kdy se konkrétní politická činnost opírá o církevní nauku jen zdánlivě, protože se jí političtí aktéři buď formálně dovolávají, nebo se dovolávají něčeho, co s učením církve v podstatě nesouvisí, nebo – v některých případech – jí dokonce protirečtí“.⁶² Ačkoli tedy pojem „Political Catholicism“ nenajdeme v americkém kontextu obvykle jako etablovaný analytický termín, můžeme jej užít jako označení pro jakoukoli politickou aktivitu či politický koncept nositele, který je přímo či nepřímě s katolicismem jako institucionalizovaným náboženstvím spojen, přičemž toto označení je v širokém slova smyslu legitimní i pro případ extrémních variant⁶³. Někdy se můžeme (zejména v USA) setkat i s pojmem *Social Catholicism*⁶⁴, ovšem jeho užití bývá omezeno spíše na určité formy sociálního aktivismu, církevní péče, nebo je příliš zatížen interferencí s pojmem křesťanského socialismu.

Pokud tedy pohlédneme na politický katolicismus v USA touto optikou a v takové šíři pojmu, můžeme jak v politické praxi, tak v oblasti teoretického uvažování identifikovat celou širokou škálu politických a ekonomických názorových přístupů, kterými jsou vyčerpávány všechny obvyklé škály politických ideologií a názorových proudů. Taková široká názorová diverzita v rámci katolicismu je pro svobodné prostředí americké kultury příznačná a jinde, zejména pak v Evropě, se s ní v takové podobě nesetkáváme.

1.3.2. Přístupy ke vztahu katolicismu a americké kultury

Pokud bychom se měli alespoň dílčím způsobem zorientovat v celé široké, pestré a diverzifikované oblasti amerického katolického sociálního myšlení – tedy myšlení, které je produktem těch, kteří se jakýmkoli způsobem s katolicismem a katolickou církví identifikují, může nám být vodítkem kupříkladu klasifikace rozličných strategií jednotlivých skupin a

⁶¹ Srov. FIALA, Petr. Op. cit., 1995, s. 10–11.

⁶² HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: CDK, 2005, vše na s. 8.

⁶³ Srov. FIALA, Petr. Křesťanské alternativy v politice a křesťanská politika jako alternativa. In: FIALA, Petr. ed. *Křesťanské alternativy v politice*. Brno: CDK, 1997, s. 7–10.

⁶⁴ Např.: GRIBBLE, Richard. Social Catholicism engages the American state: the contribution of Archbishop Edward J. Hanna. [online]. 2000 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: http://law-journals-books.vlex.com/source/journal-church-state-2887/issue_nbr/%2342%234.

jednotlivců vycházejících z katolické tradice, tak jak ji navrhuje kardinál Avery Dulles ve své stati *Catholicism and American Culture. The Uneasy Dialogue* (1989)⁶⁵:

- **Tradicionalistická strategie** (je kritická k mainstreamové americké kultuře a usiluje o obnovu centralizovaného a autoritativního katolicismu)
- **Neokonzervativní strategie** (věří, že katolická tradice poskytuje jedinečné zdroje pro obnovu amerického experimentu uspořádané svobody)
- **Liberální strategie** (spatřuje v americké kultuře potenciál k modernizaci katolicismu cestou rozšiřování svobody, větší demokratizace a selektivního přístupu k tradičním katolickým doktrínám)
- **Radikální strategie** (klade důraz na revoluční, profétický, kritický a kontrakulturní aspekt katolicismu zaměřený vůči mainstreamové americké kultuře kapitalismu, konzumerismu a militarismu)

Tato klasifikace je velmi výstižná, a i kdyby bylo možné nalézat různé přechodové a kompozitní typy, v zásadě lze většinu názorů a autorů z katolického prostředí podřadit pod jednotlivé „strategie“. Kristin E. Heyerová ve své knize *Prophetic & public: the Social Witness of U.S. Catholicism* (2007)⁶⁶ v zásadě redukuje katolický přístup na dva hlavní proudy: „institučně-církevní“ a „sektářsko-prorocký“. Tyto proudy jsou symbolicky reprezentované J. Bryanem Hehirem, politickým poradcem amerických biskupů, který prosazuje „spolupracující model veřejné církve“, a teologem Michaellem T. Baxterem, prosazujícím „prorocký a radikálně kritický model kontrastního společenství“. Můžeme tedy alespoň prozatím a pracovním způsobem redukovat čtyři strategie na dvě integrující. Kupříkladu Weigel chápe tuto pomyslnou dualitu strategií jako „kulturní válku“ uvnitř amerického katolicismu mezi „jakobínským pokušením“ avantgardního liberálně levicového katolicismu a „Tertuliánovým pokušením“ legalistického paleokonzervativního moralismu⁶⁷. Marin Putna tuto pluralitu amerických náboženských tradic ze širší náboženské perspektivy interpretuje podobně jako paralelu dvou základních proudů, které na sebe berou různé denominační a kulturní formy, totiž impulsu „puritánského“ – „pravcového“, moralistického, exkluzivistického a teokratického a impulsu „quakerského“ – „levicového“ relativizujícího nauku i rituál ve prospěch osobní mystické zkušenosti. To platí podle něj i pro americký

⁶⁵ Srov. DULLES, Avery. *Catholicism and American Culture. The Uneasy Dialogue*. In: DULLES, Avery. *Church and Society*. New York: Fordham University Press, 2008, s. 27–42.

⁶⁶ Srov. HEYER, Kristin E. *Prophetic & Public: the Social Witness of U.S. Catholicism*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2007, s. 59–117.

katolicismus v jeho konzervativní a liberální podobě. Michaela Novaka a Patricka Buchanana Putna v tomto smyslu řadí k „puritánské“ konzervativní a restaurační tradici⁶⁸. Charles Curran⁶⁹ se naproti tomu nespokojuje plně s takto jednoduchým dualistickým dělením a přístupy ke vztahu katolicismu a americké kultury dělí na dva hlavní – progresivní a neokonzervativní přístup (včetně Novaka), ostatní řadí mezi tzv. radikální a kontrakulturní (včetně přístupu Baxterova, feministické teologie a implicitně i ultrakonzervativních „restauracionistů“, tedy i Buchanana, kterého však explicitně nejmenuje).

Politické implikace do značné míry souvisí s charakterem a zaměřením teologie, interpretace křesťanské doktríny jako takové. Kupříkladu na struktuře knihy českého teologa Petra Macka v jeho knize *Novější angloamerická teologie* (2008)⁷⁰ můžeme vidět, že jím uspořádané teologické přístupy již do značné míry terminologicky i obsahově implikují politické souvislosti. Celou sféru angloamerické teologie v zásadě člení na *klasické „konzervativní“ přístupy a postkritické proudy* (konzervatismus) na straně jedné, a *klasické „liberální“ přístupy a emancipační proudy* – formy teologie osvobození, feministické teologie apod. (liberalismus, radikalismus) na straně druhé. Zatímco tedy liberální a radikální strategie bude obvykle mít blízko z ideologicko-politického hlediska k moderním typům liberalismu a některým formám socialismu, tradicionalistická a neokonzervativní strategie bude vykazovat hluboké souvislosti s klasickou liberální a konzervativní tradicí.

1.3.3. Volební preference amerických katolíků

Americký katolicismus je oproti evropským formám specifický kromě jiného tím, že jej nelze přímo ztotožnit s určitým politickým vyjádřením, politickou stranou či volební preferencí. Systém politických stran v USA, v němž po mnoho desetiletí funguje „bipartismus“ republikánů a demokratů, nedal vzniknout žádné politické straně, která by se přímo identifikovala s katolicismem a pokusila se o agregaci katolických voličů, jako se tomu dělo a děje v kontextu evropském. Po mnoho desetiletí se katolíci voliči identifikovali spíše s Demokratickou stranou, přičemž tato éra vyvrcholila dokonce zvolením „katolického“ prezidenta J. F. Kennedyho (1961–1963). Konkrétní vývoj politické účasti a politických preferencí v americké společnosti je důkladně popsán kupříkladu v těchto dvou monografiích – Prendergastově *The Catholic Voter in American Politics. The Passing of the Democratic*

⁶⁷ Srov. WEIGEL, George. *Catholicism and the Renewal of American Democracy*. New York: Paulist Press, 1989, s. 24.

⁶⁸ Srov. PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 287–297.

⁶⁹ Srov. CURRAN, Charles E. *Catholic Moral Theology in the United States*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2008, s. 252–262.

⁷⁰ Srov. MACEK, Petr. *Novější angloamerická teologie*, Praha: Kalich, 2008.

Monolith (1999)⁷¹, či Marlinově *The American Catholic Voter. 200 Years of Political Impact* (2004)⁷². Oba autoři reagují ve svých knihách na zásadní fenomén posledních dvou desetiletí, klesající podporu demokratů a rostoucí podporu republikánů. Preference demokratů v následujících desetiletích po éře J. F. Kennedyho začala klesat ve prospěch republikánů: „*Od pozdních šedesátých let a obzvláště v letech osmdesátých procento katolíků sebeidentifikovaných jako demokraté začalo rapidně klesat.*“⁷³ Prendergast ale na základě historických analýz volebních preferencí katolíků tento vývoj interpretuje jako postupný, pozvolný, leč vytrvalý trend příklonu k republikánům v průběhu celého 20. století. Tento trend byl podle něj pouze třikrát zásadně narušen – prezidentskou kandidaturou katolíka Ala Smitha v roce 1928 za demokrata, volbou J. F. Kennedyho v roce 1960 a aférou Watergate v roce 1972⁷⁴. V průběhu osmdesátých a devadesátých let minulého století došlo, mimo jiné i v souvislosti s tzv. „konzervativní revolucí“ k ještě zásadnějším proměnám preferencí amerických katolíků, přičemž tito jsou v současné době rozděleni na dva poměrně souměrné tábory, z nichž jeden má blíže k demokratům a druhý k republikánům.

Příčin těchto přesunů volebních preferencí lze sledovat více, Prendergast je redukuje v zásadě na dvě základní – rostoucí společenský status katolíků od spodních pater americké společnosti ke střední třídě a proměnu politické agendy a hodnotového zakotvení u demokratů i republikánů⁷⁵. Při hlubší analýze vztahu mezi katolickou sociální naukou a politickými ideologiemi v USA Stephen Krason dospívá k názoru, že postupný odklon katolíků od Demokratické strany souvisí primárně s proměnou ideologického zakotvení strany. Zatímco katolíci se podle něj aktivně identifikovali se „starým liberalismem“ Demokratické strany (od Rooseveltova *New Dealu* přibližně do roku 1960), „nový liberalismus“ (od šedesátých let, inspirovaný *Novou levicí*) je pro ně vzhledem k hodnocení role náboženství a morálky ve společnosti hůře akceptovatelný⁷⁶. Patrick Allitt, který se hlouběji zabýval vývojem amerického katolicismu od 50. let, zejména v jeho konzervativní linii, ve své knize *Catholic Intellectuals and Conservative Politics in America, 1950–1985* (1993) hovoří o „velké transformaci v americkém katolicismu“ v raných 60. letech 20. století, která přinesla radikální

⁷¹ PRENDERGAST, William B. *The Catholic Voter in American Politics. The Passing of the Democratic Monolith*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1999.

⁷² MARLIN, George. J. *The American Catholic Voter. 200 Years of Political Impact*. USA, Indiana: St. Augustine's Press, 2004.

⁷³ PRENDERGAST, William B. Op. cit., 1999, s. 25.

⁷⁴ Srov. *ibid.*, s. 219–222.

⁷⁵ Srov. *ibid.*, s. 222–224.

⁷⁶ Srov. KRASON, Stephen M. *Liberalism, Conservatism, and Catholicism: An Evaluation of Contemporary American Political Ideologies in Light of Catholic Social Teaching*. USA, KY, New Hope: St. Martin de Porres Lay Dominican Community, 1994, s. 21–25.

vyostření a prohloubení konfliktní linie mezi americkými liberálními a konzervativními katolíky, přičemž konzervativní linie od té doby nabývá výrazně na síle⁷⁷.

Trend převažující podpory Demokratické strany se držel u amerických katolických voličů až do 80. let 20. století, kdy určitý zlom znamenala podpora 56 % amerických katolíků Ronaldu Reaganovi v roce 1984, přičemž v dalších volbách v roce 1988 došlo k určitému regresu zpět k demokratům (Dukakis 52 %, Bush 48 %), v roce 1992 však Bill Clinton získal pouhých 44 % katolických voličů, 56 % rozdělilo své hlasy mezi Bushe (36 %) a Perota (20 %)⁷⁸. Pokud se zaměříme na volební preference posledního desetiletí, vidíme podle tzv. *Exit Polls*⁷⁹, že americká katolická komunita jako celek činící přibližně celých 25 % amerického obyvatelstva volila v roce 2000 republikána Bushe ze 46 % a demokrata Ala Gora z 53 %, zatímco v roce 2004 Bush získal na svou stranu dalších 6 % katolíků, celkem tedy 52 %, demokrata Kerryho (ač formálně katolík) podpořilo 47 %⁸⁰. V prezidentských volbách v roce 2008, kdy proti sobě stáli demokratický kandidát Barack Obama a republikánský kandidát John McCain, katolíci jako celek podle průzkumů *Exit Polls*⁸¹ volili Obamu z 54 % a McCaina z 45 %. Pokud zohledníme i další faktory průzkumu a omezíme se na rok 2008, mezi „bílými“ katolíky však mírně převažovali stoupenci McCaina (52 %), stejně tak mezi katolíky více observantními (bez ohledu na „rasu“, navštěvujícími bohoslužby alespoň jednou týdně), získal McCain 50 %, Obama 49 %. Prezidentské volby 2012 mezi Barackem Obamou a Mittem Romneyem podle *Exit Polls*⁸² znamenaly však pokles preference u katolíků jako celku (50 %) pro Obamu a posílení pro republikána Romneyho (48 %). U „bílých“ katolíků je vzestup podpory republikánskému kandidátovi ještě zřejmější (59 %) a pokles podpory Obamy (40 %) rovněž. Podobně se zvětšila i propast mezi nábožensky zanámenějšími katolíky (bohoslužby alespoň jednou týdně), kteří volili Romneyho z 57 % a Obamu ze 42 %, a liberálnějšími katolíky, kde byl poměr takřka přesně opačný (42 %/56 %).

I když tedy mezi katolíky v USA hrají ve volební preferenci roli určité rozdíly v rasové příslušnosti (bílí x Latinoameričané x Afroameričané) či v některých faktorech míry intenzity náboženského života (návštěva bohoslužby jednou týdně a více x méně než jednou týdně), v zásadě lze konstatovat přibližné rozdělení katolické komunity současnosti na

⁷⁷ Srov. ALLITT, Patrick. *Catholic Intellectuals and Conservative Politics in America, 1950–1985*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993, s. 83–84.

⁷⁸ Srov. *ibid.*, s. 17.

⁷⁹ POLLIGREPORT.COM. *Exit Polls: Election 2000* [online]. 2000 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.pollingreport.com/2000.htm#EXIT>.

⁸⁰ CNN.COM ELECTION 2004. *U.S. PRESIDENT / NATIONAL / EXIT POLL* [online]. 2004 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://us.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/states/US/P/00/epolls.0.html>.

⁸¹ CNN.COM ELECTION 2008. *U.S. PRESIDENT / NATIONAL / EXIT POLL* [online]. 2008 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.cnn.com/ELECTION/2008/results/polls/#val=USP00p2>.

⁸² CNN.COM AMERICA'S CHOICE 1012 / *ELECTION CENTER* [online]. 2012 [cit. 2012-11-12]. Dostupné z: <http://edition.cnn.com/election/2012/results/race/president>.

dvě rovnovážné poloviny co do preferencí demokratů a republikánů. Pohled na aktuální nebo zcela nedávnou politickou scénu ostatně ukazuje, že katolíci jsou v zásadě rovnoměrně zastoupeni v obou politických stranách a jejich počet přibližně odpovídá počtu katolíků ve společnosti. Na některých statistikách lze pozorovat dynamicky rostoucí zastoupení katolíků v americkém Kongresu, které mělo vzrůstající tendenci vzhledem k jejich zastoupení v celku americké společnosti⁸³, přičemž v současnosti (k roku 2013) dosahuje počet katolíků v Kongresu USA celkem 31 %⁸⁴ – dokonce více, než by odpovídalo zastoupení katolíků v americké populaci. Katolíci jsou zde rozděleni dle stranické příslušnosti v poměru 57/43 % ve prospěch demokratů⁸⁵.

Rozvržení preferencí mezi americkými katolíky, které do velké míry odpovídá preferencím celku americké společnosti, zároveň vzbuzuje otázku, do jaké míry je katolicismus „o sobě“ determinantou volebního chování. Některé průzkumy naznačují, že v širokém slova smyslu není možné hovořit o typickém katolickém voliči, protože katolíci jako sociální skupina ve svém celku nevykazují výrazné názorové odlišnosti od zbytku populace (jako kupříkladu v silně morálně a hodnotově podbarveném tématu potratů a výzkumu kmenových buněk)⁸⁶. Některé průzkumy dokonce naznačují, že američtí katolíci jako celek jsou dokonce v typicky kontroverzních otázkách rozdělujících americkou společnost (práva gayů) názorově liberálnější než americký průměr⁸⁷. Tato fakta naznačují, že spíše než prostou přínáležitost ke katolicismu hrají v rozhodování voličů roli jiné faktory (míra participace na náboženském životě, etnická příslušnost, sociální zařazení ve společnosti apod.).

1.3.4. Politické postoje americké katolické hierarchie

Na prvním místě je třeba uvést oficiální postoj americké katolické hierarchie k politickým a ekonomickým otázkám, nikoli tedy názory jednotlivých proponentů a představitelů církve, ale kupříkladu společná vyjádření *Konference katolických biskupů*

⁸³ *Religious Affiliation of U.S. Congress* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.adherents.com/adh_congress.html.

⁸⁴ Srov. MANNING, Jennifer E. Membership of the 113th Congress: A Profile [online]. 2013 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://goo.gl/L1tyF>.

⁸⁵ Srov. PEWFORUM.ORG. *Faith on the Hill: The Religious Composition of the 113th Congress* [online]. 2013 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/Government/Faith-on-the-Hill--The-Religious-Composition-of-the-113th-Congress.aspx>.

⁸⁶ GALLUP.COM. *Catholics Similar to Mainstream on Abortion, Stem Cells: Catholics actually more liberal on some issues* [online]. 2009 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.gallup.com/poll/117154/catholics-similar-mainstream-abortion-stem-cells.aspx>.

⁸⁷ PUBLIC RELIGION RESEARCH INSTITUTE. *Report: Catholic Attitudes on Gay and Lesbian Issues: A Comprehensive Portrait from Recent Research* [online]. 2011 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://publicreligion.org/research/2011/03/for-catholics-open-attitudes-on-gay-issues/>.

USA⁸⁸. Katolická hierarchie formálně samozřejmě reprezentuje jednotu s celkem katolické církve, přičemž za oficiální nauku o společnosti, politických a ekonomických otázkách považuje tzv. sociální nauku církve. Tato je nicméně kupříkladu aktualizována a konkretizována na americkou situaci v dílčích prohlášeních a dokumentech. Za příklad lze považovat vydání listu *Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy* (1986)⁸⁹, který usiloval o aplikaci sociálního učení církve na konkrétní situaci amerického politického a ekonomického života. Pastorální dopis reaguje na aktuální otázky americké společnosti, přičemž se v duchu principů sociální spravedlnosti, solidarity a lásky k bližnímu kriticky vymezuje vůči některým aspektům americké reality a volá po obnově mravního vědomí. List *Economic Justice for All* vyvolal ve své době obsáhlou debatu a rozličnou míru akceptace ze strany katolických věřících, přičemž dodnes slouží jako jeden ze základních dokumentů vyjadřujících oficiální stanovisko americké katolické církve vůči světu americké politiky a ekonomiky.

Kromě toho existují ze strany biskupské konference četná vyjádření a výzvy k rozličným jednotlivým otázkám života americké společnosti, zejména pak apely a aktivity k zachování kultury života (proti potratům), což je v USA výrazné, politickou scénu rozdělující téma. Výše nastíněný posun katolických voličů od demokratů k republikánům se dílčím způsobem připisuje aktivní podpoře republikánských prezidentských kandidátů ze strany Konference katolických biskupů USA od 70. let. 20. století. Republikánští kandidáti byli od doby rozhodnutí Nejvyššího soudu *Roe vs. Wade* (1973) ve věci legality potratů povětšinou rozhodnými zastánci „protipotratového přístupu“, právě v opozici vůči mainstreamovému postoji demokratů⁹⁰.

I když *Konference katolických biskupů USA* jako celek se samozřejmě oficiálně nevyjadřuje k podpoře či odmítání konkrétních kandidátů, aktivity a prohlášení jednotlivých biskupů často přímo či nepřímo konkrétního kandidáta podporují. Při posledních prezidentských volbách kupříkladu mnohá vyjádření a výzvy jednotlivých biskupů či celé biskupské konference směřovaly proti konkrétním krokům v politice Baracka Obamy, zejména v oblasti kultury života a náboženské svobody⁹¹. Mnozí katoličtí laici však naproti

⁸⁸ UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS. [online]. Dostupné z: <http://www.usccb.org/>.

⁸⁹ UNITED STATES CATHOLIC BISHOPS. *Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy* [online]. 1986 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.usccb.org/upload/economic_justice_for_all.pdf.

⁹⁰ SAMMON, Margaret R., The Politics of the U.S. Catholic Bishops. The Centrality of Abortion. In: HEYER, Kristin E., Mark J. ROZELL a Michael A. GENOVESE. *Catholics and politics: the dynamic tension between faith and power*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2008, s. 11–26.

⁹¹ Srov. NATIONAL CATHOLIC REPORTER. Catholic bishops make last-minute pitches for Election Day. [online]. 2012 [cit. 2013-01-04]. Dostupné z: <http://ncronline.org/news/politics/catholic-bishops-make-last-minute-pitch-romney>, CATHOLIC ONLINE. US Bishops sue Obama to win your freedom. [online]. 2012 [cit. 2013-01-04]. Dostupné z: <http://www.catholic.org/hf/faith/story.php?id=46401>.

tomu zásadní spor ve věci potratů chápou odlišně a interpretují sociální politiku a politická opatření Baracka Obamy jako více „pro-life“, než obvyklý konzervativní postoj striktně odmítající potraty⁹².

Ostatně jak vyplývá i z debaty v rámci širokého proudu katolického sociálního myšlení v USA, jinak se oficiální postoje americké hierarchie k otázkám politickým a ekonomickým, vyjadřované v oficiálních dokumentech (*Economic Justice for All*), zdají být více souladné s liberálním étosem demokratů (pacifismus, ekonomické regulace, redistribuce apod.), než s recepty republikánů a amerických konzervativců. Zatímco tedy „liberální“ katolíci mají tendenci podporovat postoje americké katolické hierarchie v jejích politických a ekonomických názorech, nezastávají společně s nimi silný protipotratový postoj. Naopak „konzervativní“ katolíci ladí s představiteli církve v silných protipotratových postojích, ale zároveň jsou kritičtí vůči jejich politickým a ekonomickým názorům⁹³.

1.3.5. Americký liberální katolicismus

Katolický liberalismus, který má hlubokou tradici, datovanou již do Evropy 19. století, který se rozvinul v hnutí tzv. modernismu a dodnes v různých formách představuje progresivní a radikální směr v katolickém myšlení, má své stále a vlivné zastánce i v současném americkém katolickém kontextu. Ačkoli pojem katolického liberalismu měl v dějinách rozličná zabarvení a odlišné kontexty, současný americký katolický liberalismus („liberální strategii“) je možné do značné míry ztotožnit s „radikální strategií“. Z ideologického hlediska a s ohledem na politické a ekonomické souvislosti čerpá katolický liberalismus zejména z moderních forem liberalismu a radikální katolicismus ze socialismu. V současnosti však tyto tradice do velké míry splývají a je obtížné mezi nimi v jejich praktických důsledcích rozlišovat. Mezi známější a klasické americké katolické teology tohoto proudu patří kupříkladu mons. John A. Ryan (1869–1945), který byl ve 30. letech 20. století rozhodným zastáncem Rooseveltových ekonomických a sociálních opatření (*New Deal*), mnohé z nich svým dílem údajně inspiroval, sociální učení církve rozvíjel a interpretoval v duchu primátu sociální spravedlnosti a redistribuce⁹⁴. Z novějších teologů do oblasti „liberální strategie“ bezesporu náleží kupříkladu Charles E. Curran (*1934),

⁹² Srov. CATHOLICS FOR OBAMA, MANY CATHOLICS FIND OBAMA TO BE THE PRO-LIFE CANDIDATE. [online]. 2012 [cit. 2013-01-04] Dostupné z: <http://www.catholicsforobama.blogspot.cz/2012/10/many-catholics-find-obama-to-be-pro.html>; REID, Charles J. Catholic, Pro-Life and Voting for Barack Obama. [online]. 2012 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: http://www.huffingtonpost.com/charles-j-reid-jr/catholic-pro-life-and-voting-for-barack-obama_b_2024427.html.

⁹³ Srov. CURRAN, Charles E. Op. cit., 2008, s. 262–268.

⁹⁴ Srov. CURRAN, Charles E. *Catholic Social Teaching, 1891-Present: A Historical, Theological, and Ethical Analysis*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2002, s. 178–179.

z radikálnějších představitelů to jsou Raymond Edward Brown (1928–1998), Paul F. Knitter (*1939), či feministická teoložka Rosemary Radford Ruether (*1936) a mnozí další. Jejich pozice vůči etablované církevní hierarchii a mnoha tradičním katolickým doktrínám, zejména morálního charakteru, je kritická. Většina liberálních teologů se politicky identifikuje s širokým proudem americké levice a někdy i explicitně socialisticky inspirovanými proudy, jak je patrné z některých forem tzv. teologie osvobození. Ostatně tradice křesťanského socialismu, levicového anarchismu a pacifismu je v americkém prostředí hluboce zakotvena díky významné představitelce sociálního katolicismu Dorothy Day (1897–1980), která založila dodnes silné a vlivné hnutí *Catholic Worker Movement*. Do kontextu hlubších souvislostí interakce mezi americkou politikou a liberálně-radikálním katolicismem nás může uvést kupříkladu soubor tématických prací *What's Left? Liberal American Catholics* (1999)⁹⁵, v němž se autoři identifikují jako „levé“ či „progressivní“ křídlo americké katolické církve⁹⁶. Liberální katolicismus se silně vymezuje vůči konzervativnímu katolicismu, zejména vůči jeho šíření a vzestupu v průběhu několika posledních desetiletí. Debata a pnutí v rámci katolicismu v USA, které se promítá i do určité diverzity názorů vysokých představitelů americké katolické církve, může být vyjádřena signifikantně kupříkladu silným odsuzujícím výrokiem chicagského arcibiskupa kardinála Francise George, který měl v roce 1998 prohlásit, že „liberální katolicismus je již vyčerpaný projekt“, čímž deklaroval převažující trend katolicismu směrem ke konzervatismu. Nové trendy, jakými je vysoká účast progresivních katolíků v Obamově administrativě, dávají liberálním katolíkům naděje na obnovení vlivu progresivních směrů v katolicismu⁹⁷.

Touto dualitou přístupů se však možnosti nevyčerpávají zcela, obtížně zařaditelný je kupříkladu známý katolický autor Alasdair MacIntyre⁹⁸, který bývá obvykle řazen mezi hlavní představitele komunitarismu, ovšem sám se za komunitaristu nepovažuje a odmítá s komunitarismem často spojované multikulturalistické a morálně-relativistické pozice. Jeho antiindividualistické a antiliberální myšlení může být interpretováno dílčím způsobem i jako pozice konzervativní, tradicionalistická, anarchistická či dokonce paleolibertariánská.

Neokonzervativní a tradicionalistická strategie amerického katolicismu, definovaná Avery Dullesem výše, vyjadřuje určitou podvojnost a pnutí v rámci širokého proudu amerického katolického konzervatismu. Tato nás bude zajímat poněkud podrobněji, jelikož

⁹⁵ WEAVER, Mary Jo. *What's left? liberal American Catholics*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1999.

⁹⁶ Srov. *ibid.*, s. ix–xvi.

⁹⁷ Srov. GIBSON, David. Will Obama resurrect the Catholic left? [online]. 2009 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://blog.beliefnet.com/pontifications/2009/06/will-obama-resurrect-the-catho.html>.

⁹⁸ Do češtiny přeložena jeho kniha *After Virtue* (1981): MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: Oikúmené, 2004.

právě námi vybraní klíčoví autoři – Michael Novak a Patrick Buchanan – patří mezi významější představitele těchto dvou „strategií“, které mají mnoho společného, avšak v mnohém se také liší.

1.4. Konzervativní proudy amerického politického katolicismu

1.4.1. Konzervatismus v USA

Konzervatismus v širokém slova smyslu je barvitou a mnohvrstevnatou politickou ideologií, která bývá obvykle dělena do rozličných typů a proudů s odlišnými důrazy a představami o žádoucím fungování lidské společnosti. Historicky, ve svém „zárodečném smyslu“, se konzervatismus (společně s liberalismem a socialismem) považuje za jednu z reakcí na společenské procesy modernizace na sklonku 18. a počátku 19. století⁹⁹. Konzervatismus a jeho formování bývá obvykle spojován s obrannou reakcí na zrychlující se tempo politických, ekonomických a sociálních změn, symbolizovaných zejména francouzskou revolucí. Konzervatismus hájí některé aspekty tradičního společenského uspořádání (*ancien régime*), přičemž za klasické dílo konzervatismu jsou považovány *Úvahy o revoluci ve Francii* (1790)¹⁰⁰ Edmunda Burkeho. Konzervatismus v jednotlivých geografických a dějinných kontextech získával mnoho podob, odstínů a stupňů, od reakční podoby silné obhajoby premoderního politického řádu a společenských institucí, až po rozličné kompozice a aliance s některými formami liberalismu. Obvykle proto odlišujeme několik obvyklých typů konzervatismu¹⁰¹ – autoritářský (silně negativní reakce na modernitu, důraz na zachování monarchie a hierarchii ve společnosti), paternalistický (pragmatismus, respekt ke svobodě, možnost oprávněných změn, důraz na vůdcovství elit), liberální (ovlivněn klasickým liberalismem, ekonomická svoboda, obhajoba tradičního sociálního a morálního řádu).

Typologie konzervatismu a rozličnost názorů na jeho genezi a charakter předestírá kupříkladu Pavel Kolář v článku Geneze novodobého konzervatismu jako problém sociálních věd ve 20. století (1999)¹⁰². Předkládá autory, kteří se pokusili v oblasti sociálních věd fenomén konzervatismu vysvětlit a systematizovat. Kromě sociálně-historických a situačních interpretací, kde je konzervatismus ve svých historických formách ztotožňován s reakcemi na modernitu a se zájmy společenských vrstev, jejichž zájmy jsou v době proměn politického řádu ohroženy, pointuje Kolář „antropologickou interpretaci“ konzervatismu. Ta akcentuje

⁹⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 37.

¹⁰⁰ Česky: BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno: CDK, 1997.

¹⁰¹ Srov. HEYWOOD, Andrew. Op. cit., 2005, s. 92–110.

¹⁰² Srov. KOLÁŘ, Pavel. Geneze novodobého konzervatismu jako problém sociálních věd ve 20. století. *Sociologický časopis*. 1999, č. 4, s. 375–395.

konzervatismus jako neměnný lidský postoj s univerzálně a nadčasově platnými hodnotami a idejemi, který je samozřejmě determinován historickými souvislostmi: „Proto za nejvhodnější pojetí konzervatismu pro historickou analýzu považuji pojem konzervatismu jako uvědomělého směru politického myšlení a jednání, který je orientován na zachování určitých socioekonomických a politických struktur a hodnotových řádů, ohrožených nástupem radikálního osvícenství a francouzskou revolucí.“¹⁰³ Samozřejmě že současné podoby konzervatismu jsou ve značné míře právě „antropologickým konzervatismem“, který neklade důraz na konkrétní společenské uspořádání a instituce, ale na způsoby, jak uchovat a uplatnit hodnoty, které považuje za univerzální a nadčasově platné.

Pro současnost jsou nejprůzračnější a nejvlivnější rozličné aliance mezi konzervatismem a liberalismem, s odlišnými důrazy na svobodu, morálku a uspořádání společnosti – ultra-tradicionalismus, tradicionalismus, paleokonzervatismus, konzervatismus libertariánský, neokonzervatismus, tzv. fusionismus, formy tzv. křesťanské demokracie apod. U všech směrů konzervatismu je možné najít společný důraz na určitý soubor idejí, částečně ovšem v jiném hierarchickém uspořádání a s odlišnými představami o jejich konkrétní společenském uplatňování. Významný americký konzervativce Russel Kirk, autor jednoho z klasických děl konzervatismu, *The Conservative Mind* (1953)¹⁰⁴ má za to, že konzervatismus lze shrnout do šesti zásad¹⁰⁵:

- víra v transcendentní řád či přirozený zákon
- rozmanitost, tajuplnost a nedokonalost lidské existence
- strukturovanost, organicita a řád ve společnosti
- svoboda a majetek jsou úzce svázány
- víra ve zvyklosti, konvence
- společenské změny musí být uvážené

Proti konzervatismu podle Kirka stojí radikalita, hledání dokonalosti člověka i společnosti, pohrdání tradicí a důraz na rozum, důraz na ekonomické a politické rovnostářství. Má také za to, že originální konzervatismus je takřka výhradně záležitostí anglo-amerického světa s jedinou čestnou výjimkou – Francouzem Alexisem de Tocquevillem. Ostatní evropské

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Český: KIRK, Russel. *Konzervativní smýšlení*. Praha: Občanský institut, 2000.

¹⁰⁵ Ibid., s. 26–27.

projevy konzervatismu hodné zmínky považuje v zásadě za inspiraci britským konzervatismem¹⁰⁶.

Ve Spojených státech se rozvíjelo konzervativní myšlení navíc ještě v poněkud jiném kontextu, než v Evropě – konzervatismus vycházel již z dědictví Americké revoluce jako výchozího bodu, neměl tedy v sobě obsažen sentiment po uchování předdemokratických politických institucí a stavěl již na struktuře nově vytvořeného politického systému USA, definovaného Deklarací nezávislosti a Ústavou USA. Americká revoluce taktéž nebývá v kontextu konzervativního myšlení chápána jako produkt racionalistického liberalismu konstruuujícího zcela nový politický řád (jako v revoluci francouzské), ale jako konzervativní uplatnění anglického obyčejového práva a obhájení svobod.

Spor mezi konzervativci a liberály v USA je tak do značné míry sporem o akcentování určitých tradic a odkazu generace Otců zakladatelů. Kirk za prototyp amerického konzervativce považuje Johna Adamse, který svým dílem *Defence of the Constitutions of Government of the United States of America* (1787) oponoval představám některých svých současníků zakladatelské generace amerického projektu, zejména Thomasu Jeffersonovi. Adams patřil k „federalistům“ založeným Alexandrem Hamiltonem, společně s nímž stál proti „republikánům“ Thomase Jeffersona a Jamese Madisona, kteří částečně sympatizovali s duchem francouzské revoluce a duchem rovnostářství a abstraktního racionalismu. V praxi se to projevovalo kupříkladu tím, že republikáni prosazovali všeobecné volební právo a stavěli se proti přílišné centralizaci USA, zatímco federalisté považovali za žádoucí návaznost volebního práva na množství majetku občana a silnou centrální federální vládu. Tyto náznaky a rozlišení jsou ale do značné míry irelevantní a dějinně podmíněné. Není možné ovšem v tomto kontextu říci, že by byla v politickém systému USA od počátku vymezena jasná a transparentní ideologická bipolarita vázaná na dvě politické strany, z nichž jedna by byla konzervativní a druhá progresivně-liberální. Robert Nisbet dokonce říká: „*Pokud jde o Republikánskou a Demokratickou stranu, až do éry Nového údělu bylo zhola nemožné určit, která z nich má více konzervativců, tradicionalistů a reakcionářů.*“¹⁰⁷ Naopak naznačuje, že určitá syntéza liberalismu a konzervatismu stojí již v samotném základu amerického projektu a že slabá ideologická vyostřenost pozic s těžištěm v dynamice liberalismu a progresivismu je typická pro větší část politických dějin USA. Až v polovině 20. století, kdy se Západ potýkal s důsledky druhé světové války a růstem moci komunismu a kdy do politiky USA začaly zásadněji pronikat vlivy ekonomického keynesianismu, progresivního a utilitaristického liberalismu, dostává konzervativní myšlení účinné podněty k dynamickému rozvoji. Autoři

¹⁰⁶ Srov. KIRK, Russel. Op. cit., 2000, s. 23.

¹⁰⁷ NISBET, Robert. *Konzervatismus*. Praha: OI, 1993, s. 116.

Micklethwait a Wooldridge v populární knize *The Right Nation* (2004) impuls ke vzniku amerického konzervativního hnutí interpretují takto: „Po většinu svých dějin Amerika nepotřebovala konzervativní hnutí, protože byla konzervativní svou podstatou. Toto hnutí se vynořilo až v 50. letech, když konzervativní Američané začali reagovat proti postupům, které realizoval ‚liberalismus silné vlády‘ [big government liberalism] v předchozích dvou dekádách a bylo uvedeno do života v letech 60., kdy se Johnsonovi demokraté pokusili nasměrovat zemi ostře doleva.“¹⁰⁸

Od padesátých let 20. století tedy v USA dochází k vydání zásadních děl, která stále ovlivňují směřování konzervatismu a tříbení jeho rozličných pozic. V českém prostředí je realita a debata v rámci poválečného amerického konzervatismu reflektována zejména u Ria Preisnera¹⁰⁹ a Romana Jocha. Impulzy pro nový a dynamický rozvoj amerického konzervatismu přicházejí z rozdílných směrů¹¹⁰ – obnovy klasického liberalismu, libertarianismu, tradicionalismu a antikomunismu, a to jak ze strany evropských myslitelů často působících dlouhodobě v USA, tak z domácího prostředí. Tradice klasicky liberální a libertarianistická je spojována kupříkladu s díly F. A. Hayeka *Road to Serfdom* (1944)¹¹¹, Ludwiga von Misesa *Human Action* (1949)¹¹², konzervativní tradicionalismus s díly *Ideas Have Consequences* (1948)¹¹³ Richarda M. Weavera, *New Science of Politics* (1952)¹¹⁴ Erica Voegelina a *Conservative Mind* (1953)¹¹⁵ Russela Kirka, antikomunismus s díly *The Struggle for the World* (1947) Jamese Burnhama, *The Coming Defeat of Communism* (1950) George Kennana a *Witness* (1952)¹¹⁶ Whittakera Chamberse. Platformou pro publikační činnost této „americké poválečné pravice“ se v roce 1955 stal časopis *National Review*, který do značné míry integroval spolupráci mezi všechny výše zmíněné konzervativní proudy a podněcoval debatu mezi nimi¹¹⁷.

Tato integrace mohutné vlny konzervativního myšlení přinášela inspiraci, konvergence a fúze jednotlivých směrů, ovšem je zároveň i určitým předznamenáním stále divergence, sporů a odlišností jeho forem. Množství proudů a názorových frakcí, zejména pak spor mezi paleokonzervatismem a neokonzervatismem, byly integrovány a tlumeny během

¹⁰⁸ MICKLETHWAIT, John a Adrian WOOLDRIDGE. *The Right Nation. Why America is Different*. GB: Penguin Books Ltd., 2004, s. 332.

¹⁰⁹ Srov. PREISNER, Rio. *Americana. Zpráva o velmoci (I), (II)*. Praha: Atlantis, 1992.

¹¹⁰ Srov. MEYER, Frank S. a Roman JOCH. *Vzpouřa proti revoluci dvacátého století*. Praha: Academia, 2003, s. 196–203.

¹¹¹ Česky: HAYEK, Friedrich August. *Cesta k nevolnictví*. Praha: OI, 1991.

¹¹² Česky: MISES, Ludwig. *Lidské jednání*. Praha: Liberální institut, 2006.

¹¹³ Česky: WEAVER, Richard M. *Ideje mají následky*. Praha: Občanský institut, 2011.

¹¹⁴ Česky: VOEGELIN, Eric. Op. cit., 2000.

¹¹⁵ Česky: KIRK, Russel. Op. cit., 2000.

¹¹⁶ Česky: CHAMBERS, Whittaker. *Svědék*. Praha: Občanský institut, 2005.

¹¹⁷ Srov. MEYER, Frank S. a Roman JOCH. Op. cit., 2003, s. 203–205.

éry 80. let 20. století ve prospěch spolupráce a koordinace vůči největšímu ideovému nepříteli – sovětskému komunismu. Po rozpadu sovětského bloku nastává pro konzervatismus nová éra, v níž dochází k novému definování konzervatismu, intenzivní debatě a rozporům ve věci jeho charakteru. Za primární sporné a štěpné téma je považována zahraniční politika, zejména otázka vojenské angažovanosti USA ve světě. Podle některých názorů se konzervatismus v USA stane vůdčí politickou silou v boji za zachování amerického projektu a západní civilizace vůbec, podle jiných jde o postupně umírající projekt, který dosluhuje a stává se vyčpělým minoritním intelektuálním hnutím, které je neseno na vlně vulgárního populismu¹¹⁸.

1.4.2. Katolický přínos v americkém konzervatismu

Konzervativci v USA se obvykle konfesně a nábožensky výrazně nevymezovali, ani nezdůrazňovali přínos jednotlivých konfesí idejím konzervatismu, ačkoli náboženství obecně hrálo vždy v konzervatismu zásadní roli – nenáboženství či dokonce ateističtí konzervativci jsou naprostou výjimkou¹¹⁹. Nicméně v kontextu naší práce bude podnětné upozornit hlouběji na náboženské a konfesní aspekty a církevní orientaci některých autorů. Konzervativci chápou obvykle obecně křesťanské náboženství, bez ohledu na tradici či konfesní zabarvení, jako podstatný zdroj morálky a konstitutivní faktor civilizace. Spojené státy byly založeny na protestantském náboženském étosu a náboženských představách, které se do značné míry vtisky do občanského náboženství, jak bylo uvedeno výše (viz kapitola *1.1. Vztah politiky a náboženství v USA*). Pro konzervatismus obecně je podstatná jakási „esence křesťanství“, potvrzující transcendentní autoritu, morální řád, přirozený zákon, spíše než konkrétní variabilita praxe a věroučné odlišnosti mezi konfesemi. Nicméně v katolicismu – jako náboženské víře i jako instituci – je mnohdy navzdory tomu často ze strany konzervativců spatřován klíčový historický zdroj podstaty západní civilizace. Někteří konzervativci, kupříkladu Eric Voegelin, který byl z praktického hlediska spíše nábožensky lhostejný, dokonce spojují katolicismus s osudem západní civilizace natolik, že všechny nekatolické hereze a větve protestantismu považují v zásadě za nebezpečnou erupci gnóze a zdroj totalitarismu. Americkou revoluci tak chápe spíše jako šťastné uchování některých konstitučních prvků starého morálního řádu navzdory mohutné erupci protestantsko-osvícenského gnosticizmu¹²⁰.

¹¹⁸ ALLIT, Patrick. *The Conservatives: Ideas and Personalities in American History*. USA, New Haven: Yale University Press, 2009, s. 255–256.

¹¹⁹ Srov. kupříkladu The Atheist Conservative. [online]. Dostupné z: <http://www.theatheistconservative.com/>; či The Godless Conservative Party [online]. Dostupné z: <http://thegodlessconservativeparty.org/>.

¹²⁰ Srov. VOEGELIN, Eric. Op. cit., 2000, s. 156.

Navzdory obecně akceptovanému „protestantskému duchu“ amerického projektu, byla vlna konzervativního revivalu v 50. letech v USA hluboce ovlivněna intelektuály katolické orientace, někteří z nich v americkém katolicismu dokonce spatřovali naději na sjednocující a vůdčí sílu konzervatismu budoucnosti. Touto ideou proslul zejména Ross J. S. Hoffman ve své knize *The Spirit of Politics and the Future of Freedom* (1950). Mnozí pozdější neokonzervativci dokonce v Hoffmanově duchu v katolicismu spatřují budoucí perspektivy amerického projektu a příležitost k celkové náboženské a morální obnově USA, která by napomohla šíření politické „konzervativní revoluce“. Dokladem je již jednou citovaná kniha Richarda J. Neuhausa *The Catholic Moment. The Paradox of the Church in the Postmodern World* (1987)¹²¹, či *Catholicism and the Renewal of American Democracy* (1989)¹²² George Weigela.

I když tedy konzervatismus má těžiště spíše v anglo-protestantském prostředí, již historicky měl řadu důležitých stoupců katolické orientace (Joseph de Maistre, Alexis de Tocqueville, John Henry Newmann, G. K. Chesterton). Mezi nejvýznamnější americké konzervativce poválečné Ameriky na první místo patří William F. Buckley, zakladatel již výše zmíněného časopisu *National Review*, který proslul knihou *God and Man at Yale* (1951), kritizující socialistický, levicově-liberální a ateistický akademický mainstream na Yale, a knihou *McCarthy and His Enemies* (1954), ve které hájil senátora McCarthyho proti jeho oponentům. Buckley měl nejbliže ke klasickému liberalismu, se silným antikomunistickým akcentem, ovšem platformou *National Review* přispíval k obsáhlému dialogu a konvergenci v rámci amerického konzervatismu a po celá desetiletí byl jednou z nejvýznamnějších a nejrespektovanějších osobností amerického konzervatismu.

Zajímavým průvodním jevem amerického poválečného konzervatismu byly stále se množící konverze jeho významných představitelů ke katolicismu (obvykle ve zralém věku). Velkou počtou pro americký katolicismus byla i konverze tradicionalistického velikána Russela Kirka v roce 1964 a kupříkladu i předsmrtná konverze Franka S. Meyera v roce 1972. Meyer byl nejvýznamnějším myslitelem, který přispěl ke konvergenci libertarianismu a tradicionalismu svým „fusionismem“ – přesvědčením, že tyto dvě velké tradice nestojí v rozporu – cílem politického řádu je podle něj svoboda, zatímco cílem morálního řádu je ctnost. Nutit lidi ke ctnosti, jak by mohli považovat za žádoucí někteří tradicionalisté a autoritáři, nepovažoval Meyer za správný cíl politického řádu¹²³.

¹²¹ NEUHAUS, Richard J. Op. cit., 1987, s. 283.

¹²² WEIGEL, George. Op. cit., 1989.

¹²³ Srov. MEYER, Frank S. a Roman JOCH. Op. cit., s. 246–250.

Přínos mnoha dalších katolických autorů k americkému poválečnému konzervatismu se pokusil hlouběji zmapovat a reflektovat Patrick Allitt svou knihou *Catholic Intellectuals and Conservative Politics in America, 1950–1985* (1993)¹²⁴. Kromě již zmíněného Williama F. Buckleye se věnuje celé škále dalších autorů konzervativní orientace (John Lukacs, Thomas Molnar, Brent Bozell, John Noonan, Ross J. S. Hoffman, Francis G. Wilson, Dale Vree, Michael Jones, James Sullivan, Garry Wills, Michael Novak). Za zásadní impuls, který dodali katoličtí konzervativci americkému konzervativnímu mainstreamu již v době jeho oživení v 50. letech 20. století, považuje Allitt fenomén silného a principiálního antikomunismu¹²⁵ – a to jak v éře mccarthyovské (sám McCarthy byl katolík) kauzy, tak i v dalším vývoji vztahů mezi USA a Sovětským svazem. Katoličtí konzervativci se po celou dobu studené války vytrvale stavěli proti jakékoli smířlivé politice USA vůči komunistickým zemím. Jejich apokalyptické vidění komunismu jako největšího nepřitele náboženství se nakonec vtělilo do rétoriky konzervativního mainstreamu i politiky Republikánské strany (viz Reaganův pojem *Evil Empire*). Kenneth Wald kromě silného antikomunismu spatřuje inspiraci konzervativních proudů katolicismem taktéž v tématu problematizace potratů¹²⁶, centrálního tématu tzv. „kulturní války“ mezi liberály a konzervativci.

1.4.3. Katolický neokonzervativní proud

Neokonzervatismus je specifický proud v rámci amerického konzervatismu, který mnohé s širokým proudem soudobého amerického konzervatismu sdílí, ovšem v některých aspektech se odlišuje a radikalizuje (je obvykle silně nábožensky orientovaný, má kulturně-revoluční ambice, prosazuje aktivistickou zahraniční politiku, je radikálně proizraelský). Zatímco neokonzervativci sami sebe považují za modernizované konzervativce, kteří efektivně čelí novým dějinně-politickým výzvám, z pozic tradicionalismu a paleokonzervatismu jsou kritizováni pro odklon od mnohých starých a osvědčených zásad klasického konzervatismu. S označením „neokonzervatismus“ – pojmem, s nímž údajně socialistický publicista Michael Harrington v roce 1973 přišel jako s nadávkou, se nakonec mnoho neokonzervativců ztotožnilo. Počátek neokonzervatismu je obvykle spojován se vznikem časopisu *Public Interest* založeným v roce 1965 Danielem Bellem and Irvingem Kristolem. Za klasika neokonzervatismu je obecně považován Irving Kristol, „kmoťr neokonzervatismu“, který sám naznačuje, že neokonzervatismus je určitou synekzicí a novou syntézou konzervativní a liberální tradice s inspirací ve všech proudech konzervatismu,

¹²⁴ Srov. ALLITT, Patrick. Op. cit., 1993.

¹²⁵ Srov. ibid., s. 20–31, 60–70.

¹²⁶ Srov. WALD, Kenneth D. Op. cit., 1987, s. 231–240.

v klasickém liberalismu, libertarianismu a neoliberalismu: „*Od Miltona Friedmana se neokonzervatismus naučil docenit síly tržní ekonomiky jakožto motoru ekonomického růstu. Od Friedricha Hayeka se naučil docenit důležitou pravdu – totiž, že sociální instituce ač jsou produktem lidské činnosti, jen zřídka jsou člověkem vědomě vykonstruované. Od kulturních konzervativců a od politického filozofa Leo Strausse se naučil docenit význam předkapitalistické morálky a filozofických tradic.*“¹²⁷ Má také za to, že poté co konzervatismus v USA prošel v 50. letech stadiem obnovy tradičního konzervatismu a byl posílen a umocněn silnou neokonzervativní vlnou, vznikl v reaganovské éře následnou syntézou nový konzervatismus založený na religiozitě a morálce. Pojmy „konzervativní“ a „neokonzervativní“ tak podle něj od té doby splývají téměř k nerozeznání¹²⁸. To je samozřejmě názor, vůči kterému se paleokonzervativci ohrazují a považují neokonzervatismus za odchylku od tradice konzervatismu.

Pro velkou část neokonzervativců je typické, že během svého života prošli jakousi konverzí od ideálů socialismu či levicového liberalismu ke konzervatismu a k živé religiozitě, kterou obvykle interpretují jako reakci na kulturní a morální úpadek, jehož nositelem byla neomarxistická Nová levice, spojená se studentskými revoltami v pozdních 60. letech a s nimi souvisejícími fenomény „narkotické a sexuální revoluce“. Oproti starému konzervatismu, který sice uznával důležitost náboženství jako tradici a nezbytný zdroj morálky, neokonzervatismus považuje religiozitu za revoluční sílu, která má potenciál proměňovat etablované instituce a mít zásadní vliv na politiku. Revoluční étos a aktivismus je oním zásadním rysem, kterým se neokonzervatismus odlišuje od tradičního konzervatismu a bývá od něj zásadně kritizován. Kritikové tento rys mimo jiné připisují osobní minulosti jednotlivých neokonzervativců, kteří často prošli konverzí od aktivistických forem liberalismu a socialismu, přičemž si ponechali část jejich dědictví. Dalšími podstatnými rozdíly, kritizovanými tradičními konzervativci, souvisejícími s aktivismem a revolučním charakterem neokonzervatismu, jsou zejména podpora intervencionismu USA v globální podpoře šíření svobody a demokracie západního typu, podpora aktivistických válečných doktrín USA, silný antikomunismus, radikální a bezvýhradná podpora státu Izrael, podpora kulturní „kontrarevoluce“ ze strany státu, efektivní sociální politika spočívající v reformě, nikoli zrušení sociálního státu.¹²⁹ Co se týče sociální politiky, Podhoretz dokonce píše, že „na poli

¹²⁷ Srov. KRISTOL, Irving. *Reflections of a Neoconservative. Looking Back, Looking Ahead*. New York: Basic Books Inc., 1983, s. xii.

¹²⁸ Srov. KRISTOL, Irving. Americký konzervatismus 1945-1995. In: KRISTOL, Irving a Norman PODHORETZ. *Chvála neokonzervatismu*. [online]. 1996 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.obcinst.cz/chvala-neokonzervatismu/>.

¹²⁹ Srov. PODHORETZ, Norman. Chvála neokonzervatismu. In: KRISTOL, Irving a Norman PODHORETZ. *Op. cit.*, 2006.

domácí politiky se tudíž neokonzervativci stranili rozsáhlého odporu k zaopatřovacímu státu, jímž se americký konzervatismus vyznačoval již od dnů New Deal. Na rozdíl od starších pojetí amerického konzervatismu nebyli pro zrušení zaopatřovacího státu, šlo jim pouze o to stanovit mu určitá omezení¹³⁰. V tomto smyslu částečně platí, jak si všímá Stephen Krason, že neokonzervatismus je v zásadě vzkříšením „starého liberalismu“ Demokratické strany spojené s érou Franklina Roosevelta, Harryho Trumana a Johna F. Kennedyho, čímž je vysvětlen i důraz na aktivismus neokonzervativců v sociální politice a zahraničních vztazích. Tyto oživené prvky starého liberalismu, které se stavěly proti novému směřování Demokratické strany v 60. letech 20. století, se pak staly integrální součástí konzervativního mainstreamu¹³¹. Lipset komentuje tento vznik a vývoj neokonzervatismu¹³², přičemž poukazuje na určitou diverzifikaci v rámci tohoto proudu, kde pouze část neokonzervativců se plně ztotožnila s Republikánskou stranou, jiní zůstali formálně na straně demokratů. Připomíná taktéž Himmelfarba, který odmítá zásadní ideologickou proměnu neokonzervativců a má za to, že se americký liberalismus radikálně „přesunul doleva“, nikoli že by se neokonzervativci přesunuli výrazně doprava.

Pro neokonzervatismus je taktéž příznačné signifikantní, že jeho původní stoupenci se nerekrutovali z tradičních etablovaných protestantských církví Ameriky, ale nejčastěji právě z židovství a zejména katolicismu. Sám jeden z klíčových protagonistů neokonzervatismu Norman Podhoretz na toto upozorňuje, dokonce s důrazem na dominantní vliv katolíků: „*Neokonzervatismus se obvykle považuje za hnutí newyorských židovských intelektuálů - a je nepochybné, že dřívější radikálové, z nichž se stali neokonzervativci, byli většinou intelektuálové židovského původu, kteří z New Yorku pocházeli nebo tam pracovali. Jakkoli však může mít toto sociologické vymezení svou cenu, chtěl bych ukázat, že liberálové, které realita přemohla a dohnala k neokonzervatismu, většinou židovský původ neměli - James Q. Wilson, Daniel P. Moynihan, Jeane Kirkpatricková, Michael Novak, Richard J. Neuhaus, William J. Bennett či George Weigel. A ještě pro zpřesnění vymezení dodejme, že to až na Jeanne Kirkpatrickovou a Richarda Neuhausa nebyli židé, ale byli to katolíci. Neuhaus se ostatně později z krátkého seznamu výjimek vyloučil, poněvadž opustil luteránskou církev a konvertoval k Římu.*“¹³³ Silně katolická dimenze původního neokonzervatismu je zajímavým rysem, jehož okolnostem a příčinám se budeme v dalším textu dále věnovat. Kromě Michaela Novaka jsou za nejaktivnější a na katolické sociální myšlení nejvlivnější považováni zejména

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Srov. KRASON, Stephen M. Op. cit., 1994, s. 24.

¹³² Srov. LIPSET, Seymour M. Op. cit., 2003, s. 203–213.

¹³³ PODHORETZ, Norman. Op. cit., 2006.

již výše zmínění Richard J. Neuhaus, George Weigel a taktéž Robert A. Sirico¹³⁴. Neuhaus (+2009) a Sirico jsou katoličtí kněží, Weigel a Novak jsou katolickými laiky. Kromě zásadního vlivu na americký neokonzervatismus všichni ovlivňují debatu v kontextu celku současného katolicky orientovaného politického, ekonomického a sociálního myšlení ve světě. Jejich aktivity zahrnují zejména rozsáhlou publikační činnost a organizaci „think tanků“. Sirico je zakladatelem *The Acton Institute for the Study of Religion and Liberty*¹³⁵ a časopisu *Religion & Liberty*¹³⁶, Neuhaus je zakladatelem *Institute for Religion and Public Life* a editorem časopisu *First Things*¹³⁷, Weigel je spojen s institutem *Ethics and Public Policy Center*¹³⁸.

1.4.4. Katolický paleokonzervativní proud

V širokém slova smyslu můžeme považovat pojmy tradicionalistický konzervatismus a paleokonzervatismus za ekvivalenty, ačkoli i v rámci tohoto spektra samozřejmě probíhá debata a spor o různých důzrazech na jednotlivé principy konzervatismu. Pojem paleokonzervatismus, který zdůrazňuje staré tradice konzervatismu, je zjevným pojmovým pokusem o zásadní vymezení vůči neokonzervatismu a jeho ambicím ovládnout americký konzervativní mainstream, má tedy smysl jej používat zejména v kontextu opozice vůči neokonzervatismu.

V rámci tradicionalistického konzervatismu panuje široká shoda na odmítání přínosu neokonzervativních specifik, ovšem ne již kupříkladu v míře akceptace přínosu libertarianismu či v hodnocení kvalit odkazu americké revoluce a amerických politických institucí. Pokud se omezíme na příklady konzervativců katolické orientace, na prvním místě můžeme zmínit již vícekrát citovaného Russela Kirka, který je dokonce často považován za hlavní postavu amerického tradicionalistického konzervatismu. Kirk jako tradicionalista odmítá konvergence konzervatismu s libertarianismem¹³⁹ a zcela odmítá přínos neokonzervatismu. S neokonzervatismem se vyrovnává ve slavném článku *The Neoconservatives: An Endangered Species* (1988)¹⁴⁰, kde některé neokonzervativce sice chválí za propagaci myšlenek konzervatismu a morálky, ovšem vcelku je považuje za nebezpečnější než marxisty či liberály, protože podle něj rozkládají konzervatismus zevnitř

¹³⁴ Srov. MÍČKA, Roman. Op. cit., 2009, kapitola *Představitelé amerického katolického neokonzervatismu*, s. 65–66.

¹³⁵ Srov. www.acton.org.

¹³⁶ Srov. www.acton.org/publicat/randl/.

¹³⁷ Srov. www.firstthings.com.

¹³⁸ Srov. www.eppc.org.

¹³⁹ Srov. KIRK, Russel. *Strízlivý pohled na libertariány*. Praha: Občanský institut, 2002, Bulletin č. 133.

¹⁴⁰ Srov. KIRK, Russel. *The Neoconservatives: An Endangered Species*. [online]. 1988 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/13324.pdf>.

svou reinterpretací jeho dědictví. Vyčítá jim ideologické myšlení, kvazináboženskou propagaci demokracie a kapitalismu, důraz na aktivistickou zahraniční politiku a obhajobu neamerických zájmů (Izrael). Kirk na druhé straně není ultra-traditionalistou (jako třeba Bozell), uznává totiž kvalitu amerických institucí a dědictví Otců zakladatelů, jak prokazuje kupříkladu obsáhle v knize *The Roots of American Order* (1974)¹⁴¹, i když jeho postoj k institucím svobody, demokracie a svobodné ekonomiky je obezřetný.

Zmíněný Brent Bozell (1926–1997), kterého lze považovat za příklad ultra-traditionalismu, byl původně jedním z aktivních tvůrců konzervativního mainstreamu v 50. letech (údajně sepsal slavnou knihu senátora Goldwatera *The Conscience of a Conservative* (1960)), v 60. letech však svůj konzervatismus posunul do roviny sympatií s katolickým korporativismem či „teokratickým fašismem“, začal sympatizovat s Francovým režimem ve Španělsku¹⁴², kam se s rodinou dokonce dočasně přestěhoval. Americký projekt a politický systém postavený na osvícenských, liberálních a demokratických základech (i v jeho konzervativní interpretaci) začal považovat za příliš liberální a sekulární. V roce 1966 založil časopis *Triumph* (1966–1975), platformu pro ultrakonzervativní katolicismus, přičemž se rozešel s časopisem *National Review* i se svým příbuzným (švagrem) Williamem F. Buckleyem. Aktivně vystupoval proti některým modernizačním trendům v katolicismu, zejména proti sociálnímu myšlení papeže Jana XXIII. a jeho encyklikám *Mater et Magistra* (1961) a *Pacem in Terris* (1963), které považoval za levicové, progresivní a nekonzistentní s autentickým katolicismem. Stavěl se také proti reformám II. vatikánského koncilu (liturgické reformě, ekumenismu apod.). V ekonomické oblasti se stavěl proti liberálnímu kapitalismu a prosazoval ideje korporativismu a distributivismu¹⁴³. Za další stoupence ultra-traditionalismu lze považovat kupříkladu Warrena H. Carrola (1932–2011) a publicisty kolem institutu *The Society of Catholic Social Scientists*¹⁴⁴ a časopisu *Catholic Social Science Review*.

Zajímavým fenoménem je skupina autorů, kteří jsou kulturně traditionalisticky orientovaní, zároveň jsou libertariány stavícími na odkazu Misesa a Hayeka, ale v žádném případě se neztotožňují s neokonzervatismem. Příkladem je Thomas E. Woods (*1972), známý již i v českém prostředí interpretací nedávné finanční krize v duchu Rakouské ekonomické školy v knize *Krach* (2009)¹⁴⁵, či knihou *Jak katolická církev budovala západní*

¹⁴¹ KIRK, Russel. *The Roots of American Order*. USA, Wilmington: ISI Books, 2003.

¹⁴² Srov. MEYER, Frank S. a Roman JOCH. op. cit., s. 203.

¹⁴³ Srov. CARROL, Warren H. In Memoriam: L. Brent Bozell. [online]. 1997 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.catholicsocialscientists.org/CSSR/Archival/1997/1997_323.pdf.

¹⁴⁴ The Society of Catholic Social Scientists [online]. Dostupné z: <http://www.catholicsocialscientists.org/>.

¹⁴⁵ WOODS, Thomas E. *Krach. Příčiny krize a nápravná opatření, která ji jen zhoršují*. Praha: Dokořán, 2010.

civilizaci (2005)¹⁴⁶. Proslul knihou *The Church and the Market: A Catholic Defense of the Free Economy* (2005)¹⁴⁷, zároveň je obhájcem tradicionalistického katolicismu a předkoncilní liturgie. Příkladem je jeho kniha *Sacred Then and Sacred Now: The Return of the Old Latin Mass* (2007)¹⁴⁸. Neokonzervatismus odmítá z tradicionalistických pozic zejména pro jeho agresivní zahraničně-politickou agendu globálního šíření demokracie. Odmítá také, že by neokonzervativci byli věrnými libertariánskými stoupenci svobodného trhu a slabého státu, přičemž jejich aktivismus připisuje inspiraci v progresivním liberalismu¹⁴⁹.

Patrick J. Buchanan, obvykle považovaný za paleokonzervativce, se názorově pohybuje právě na pomezí tradicionalismu a ultra-traditionalismu. Mezi základní pilíře paleokonzervatismu patří vlastenectví, rodinné a křesťanské hodnoty. Paleokonzervativci jsou stoupenci striktního omezení imigrace, odmítají posilování nadnárodních struktur jako EU, OSN a WTO na úkor suverénních států, ostře vystupují proti multikulturalismu a pozitivní diskriminaci a odmítají „vývoz demokracie“ za cenu životů amerických vojáků a peněz daňových poplatníků. S tradicionalisty Buchanana pojí široké sdílení konzervativní tradice a odpor k neokonzervativcům. Ačkoli v zásadě uznává základní kvality amerického institucionálního řádu, svobody, demokracie a svobodné ekonomiky, odkaz Otců zakladatelů interpretuje v přísně konzervativním duchu, je radikální izolacionista a odpůrce globálního kapitalismu, přičemž některé jeho názory mají ultra-konzervativní zabarvení.

¹⁴⁶ WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis, 2008.

¹⁴⁷ WOODS, Thomas E. *The Church and the Market: A Catholic Defense of the Free Economy*. USA: Lexington Books, 2005.

¹⁴⁸ WOODS, Thomas E. *Sacred then and sacred now: the return of the old Latin Mass*. Fort Collins, CO: Roman Catholic Books, 2008.

¹⁴⁹ Srov. WOODS, Thomas E. *The Split on the Right*. [online]. 2003 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.lewrockwell.com/woods/woods20.html>.

2. Život, dílo a proměny myšlení Novaka a Buchanana

2.1. Životopis Michaela Novaka

Michael Novak¹⁵⁰ se narodil 9. září 1933 v Johnstownu v Pensylvánii jako vnuk slovenských přistěhovalců, kteří přišli do USA na přelomu 19. a 20. století. Odtud ostatně pramení i slovanský základ jeho příjmení. Oženil se v roce 1963 s umělkyní a ilustrátorkou Karen Laub-Novak, která zemřela v roce 2009. Je otcem tří dětí (Richard, Tanya, Jana). Během svého mládí se připravoval na kněžskou dráhu, avšak v roce 1960, půl roku před plánovanou ordinací, tento záměr opustil. Studoval na *Stonehill College* v Eastonu v Massachusetts obor literatura a angličtina (B.A. 1956) a teologii na *Gregoriánské univerzitě* v Římě (B.A. 1958), dále pokračoval v teologických studiích na *Catholic University of America* ve Washingtonu, D.C., a poté na Harvardu v oboru historie a filozofie náboženství (M.A. 1966). Doktorské studium v oboru filosofie náboženství na Harvardu nedokončil, protože nebyl ztotožněn s filosofickým zaměřením studia (orientace na analytickou filosofii).

Jeho kariérní život byl rozdělen mezi publikační, pedagogickou i politickou činnost. Vyučoval a působil na univerzitě ve *Stanfordu* (1965–1968), na *State University of New York* (1969–1972), později příležitostně jako profesor na *Ledden-Watson, Syracuse University* a na *University of Notre Dame*. Od roku 1978 působí jako *Resident Scholar* na *American Enterprise Institute*¹⁵¹ ve Washingtonu, D.C., kde byl mnoho let ředitelem Institutu společenských a politických studií, v současnosti je po více než třicetiletém působení již pro svůj zralý věk „částečně penzionován“.

Michael Novak působil taktéž od roku 1972 v různých nižších politických funkcích, jako poradce v demokratických i republikánských administrativách. V období své orientace na Demokratickou stranu působil jako *speech-writer* pro Johna F. Kennedyho, Roberta Kennedy, Edmunda Muskieho, George McGoverna, Sargenta Shrivera, Scoop Jacksona a Steve Forbese. Později, ve své „republikánské éře“, působil v diplomatických misích jako velvyslanec delegace USA při Komisi pro lidská práva OSN (1981-1982), v roce 1986 vedl americkou delegaci na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, byl členem *Board for International Broadcasting* (spojena s působením a řízením Rádia Svobodná Evropa).

Vedle několika desítek knih odborného a popularizačního rázu Novak napsal mnoho dalších textů, jeho články byly publikovány zejména v časopisech jako *The New Republic*,

¹⁵⁰ Informace do této kapitoly získány a částečně převzaty z: MÍČKA, Roman. Op. cit., 2009, s. 22–23. Další biografické informace jsou čerpány z: MICHAELNOVAK.NET. *Biography* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.michaelnovak.net/index.cfm?fuseaction=Biography.welcome>; NOVAK, Michael. Op. cit., 1995, s. 221–224; a taktéž z: Michael Novak. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Novak.

Commentary, Harper's, First Things, The Atlantic, The New York Times Magazine, National Review, Theological Studies, The Yale Law Journal, The Public Interest, The Review of Politics. Svým odborným i popularizačním působením je široce znám, jak v církevním, tak i necírkevním prostředí.

Kromě jiných četných ocenění a poct, 28 čestných doktorátů, několika profesorských pozic, obdržel v roce 1994 prestižní Templetonovu cenu. V České republice v roce 2000 získal Michael Novak od prezidenta Václava Havla státní vyznamenání České republiky – Řád T. G. Masaryka za zásluhy o rozvoj demokracie, humanity a lidská práva. Neformální ocenění Novak čerpal i z osobního přátelství s Margaret Thatcherovou či papežem Janem Pavlem II.

2.1.1. Novakův ideový vývoj

Michael Novak je považován za jednoho z klíčových představitelů neokonzervatismu¹⁵², přičemž se sám s tímto označením a zařazením do značné míry identifikuje, i když se primárně definuje jako „katolický whig“, či „neoliberál“. Novak prošel během svého života specifickým myšlenkovým vývojem a zráním. Je typickým příkladem konverze od „levice“ k „pravici“, která bývá považována u většiny neokonzervativců za typickou. V mládí, během studií, v kněžském semináři, i celé následující desetiletí po roce 1960, zastával vysoce liberální a reformní postoje, a to jak v oblasti směřování katolicismu po II. vatikánském koncilu, v oblasti morálky, tak i v oblasti politické a ekonomické. V 70. letech, konkrétněji kolem roku 1976, začal Novak své postoje přehodnocovat a postupně se přiklonil ke konzervativním hodnotám a tehdy postupně se rozvíjejícímu hnutí neokonzervatismu.

Svůj osobní názorový vývoj se Novak pokusil nastínit a osvětlit v eseji *Errand into the Wilderness (Political Passages, 1988)*¹⁵³ či v eseji *Controversial Engagements (First Things, 1999)*¹⁵⁴. Svou ranou fází myšlenkového vývoje v šedesátých a na počátku sedmdesátých let nazývá sám jako „levicovou“ – Novak byl obecně v americkém katolickém prostředí chápán jako „progresivní, levicový či středový katolík“ stranící radikální levici. Jeho přátelé jej prý

¹⁵¹ Srov. AMERICA ENTERPRISE INSTITUT. [online]. Dostupné z: www.aei.org.

¹⁵² Srov. GERSON, Michael. *The Neoconservative Vision. From the Cold War to the Culture Wars*. USA, Lanham, Madison Books, 1997, s. 4.

¹⁵³ Srov. NOVAK, Michael. *Errand into the Wilderness*. In: NOVAK, Michael. *On Cultivating Liberty. Reflections on Moral Ecology*. USA, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1999, s. 259–303.

¹⁵⁴ Srov. NOVAK, Michael. *Controversial Engagements*. In: YOUNKINS, E. W. ed. *Three in One: Essays on Democratic Capitalism 1976–2000*. USA, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2001, s. 313–327.

nazývali osobou s „konzervativním temperamentem, ale stojící na levokřídlych pozicích“.¹⁵⁵ V té době byl výrazným představitelem americké katolicky orientované *Nové levice*. Sám Novak svou nejradikálnější fází spojuje s působením na *Stanfordu* (1965–1968) a na *Old Westbury* na *State University of New York* (1969–1972), kde se v zásadě identifikoval s teoretiky neomarxismu a podporoval studentské revoluční hnutí.

Poté Novak podle svého vyjádření začal postupně opouštět představy a dogmata „hnutí kontrakultury“, které ovládlo generaci šedesátých let v USA. V uvedeném eseji popisuje situaci na amerických univerzitách v šedesátých a sedmdesátých letech a radikální rozpoložení studentů, kteří nenáviděli snad všechny instituce utvořené v průběhu dějin v USA a na Západě vůbec. V souvislosti se svou osobou hovoří o jakési postupné „konverzi“, která spočívala v pozvolné ztrátě iluzí a levicových předpokladů, o postupné „deradikalizaci“, která u něj probíhala po celá sedmdesátá léta. V této fázi myšlenkového vývoje Novak pociťoval jakousi schizofrenii, protože jeho vůle stranit levici byla silnější než argumentace v její prospěch. Navzdory svému „antikapitalistickému“ vzdělání, jak píše, začínal postupně doceňovat význam a hodnotu demokratického kapitalismu, svobody a amerických společenských institucí vůbec – jak říká, odhalil pro sebe sílu „americké ideje“. Kromě jiného začal číst autory, kterým se dosud vyhýbal (Adam Smith, Edmund Burke, Lord Acton, J. H. Newmann). Mimo jiné na něj měly v této oblasti podle něj samotného vliv i eseje Irvinga Kristola, vyzdvihující tradici klasického liberalismu. Při četbě slavného postscriptu *Why I Am Not a Conservative*¹⁵⁶ v knize *The Constitution of Liberty* od F. A. Hayeka prý Novak pochopil, že názorově v zásadě náleží do Hayekem proklamované „whigovské tradice myšlení“, která není ani tradicionalisticky konzervativní, ani progresivně liberální, ale kombinuje konzervativní morálku a úctu k tradici s libertarianismem a uznáním potřeby rozvoje politických a ekonomických institucí. Novak v předmluvě ke knize *Duch demokratického kapitalismu* (1982) píše: „Dlouhá léta své dospělosti jsem se považoval za demokratického socialistu... Jaký důvod mě přiměl k rozchodu s touto tradicí? Nestalo se nic senzačního. Sledování společenských jevů a důkladnější úvahy o ekonomice mě přesvědčily, že socialistou – dokonce ani ‚demokratickým socialistou‘ – zůstat prostě nemohu, přesto že jsem si to přál a snažil se o to.“¹⁵⁷ Ke svým filozofickým inspiračním zdrojům dále říká: „Knihy Friedricha von Hayeka a Ludwiga von Misesa o socialismu otevřely mé oči vůči epistemologickým deficitům socialismu.“¹⁵⁸ Ke své myšlenkové proměně dále píše: „...někdy

¹⁵⁵ Srov. *ibid.*, s. 259.

¹⁵⁶ Česky: HAYEK, Friedrich A. *Proč nejsem konzervativcem*. Praha: OI, 1993, Bulletin č. 18.

¹⁵⁷ NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 1992, s. 21–22.

¹⁵⁸ NOVAK, Michael. *The Universal Hunger for Liberty. Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable*. New York: Basic Books, 2004, s. 57.

v roce 1976 jsem konečně poznal, že kapitalistický systém není ve skutečnosti tím, co jsem byl učen, že je... ..že žádný systém než kapitalismus není v praxi lepší k vymanění chudých z bídy“.¹⁵⁹

V oblasti politických preferencí byl Novak voličem Demokratické strany, přičemž se v 70. letech aktivně podílel na její činnosti a na „boji o její duši“¹⁶⁰. Později, poté co se názorově posunul, se dostal do radikálního nesouladu s programem a působením Demokratické strany. Stejně jako většina neokonzervativců se stal podporovatelem republikánských prezidentských kandidátů a voličem Republikánské strany. V roce 1980 veřejně podpořil kandidaturu Ronalda Reagana a od té doby je jednoznačně řazen mezi neokonzervativce.

Pokud jde o Novakovy zdroje inspirace, jsou velice široké a zasahují zejména oblast ekonomickou a teologickou, u oblasti politické je obtížné identifikovat konkrétní zdroje inspirace. Co se týče ekonomických názorů, čerpá podle všeho z celé tradice neoliberalismu, neoklasické ekonomie a autorů s ní spojených – z F. A. Hayeka, Ludwiga von Misesa, Milтона Friedmana, Juliána Simona a Thomase Sowell. Ovlivnily jej i studie ekonomů Alejandra A. Chafuena, který se věnoval ekonomickým a politickým názorům pozdních španělských scholastiků. Některé typy libertarianismu považuje za uvažování, které je mu blízké (Charles Murray, David Boaz, Edmund A. Opitz), leč svými důrazy od jeho konceptu odlišné¹⁶¹. S radikálními izolacionistickými libertariány jak Murray Rothbard se však zásadně neshodne na zahraničně-politických důsledcích jejich uvažování. Co se týče oblasti politických názorů a postojů, Novak klade velký důraz na propojení ideje liberální demokracie s křesťanstvím u Jacquese Maritaina, čerpá z reflexe amerického politického systému ze strany Johna C. Murraye. Samozřejmě se často dovolává myšlení amerických otců zakladatelů a jejich úvah, zejména na *Listy federalistů*. Co se týče současných politologů a politických myslitelů, na žádného se výrazně neodvolává ani jej aktivně necituje.

Teologickou inspiraci Novak čerpá z tradice odvozené od oživené scholastiky, kladoucí důraz na spojení víry a rozumu. Novak dokonce kriticky poznamenává, že „...jedna z největších ztrát způsobených Druhým vatikánským koncilem je zatavení velké tomistické obnovy, která kvetla od roku 1878“.¹⁶² Přímo o Tomáši Akvinském poznamenává: „Po dlouhém experimentování, poté, co jsem vyzkoušel mnoho systémů, mohu říci, že neznám učitele, který by byl blíže zdravému rozumu, víc napojen elementárním realismem, který by byl instruktivnější ve věcech spleťtých i jednoduchých, přesvědčivější a hlubší v konkrétních

¹⁵⁹ NOVAK, Michael. *Controversial Engagements*. In: YOUNKINS, E. W. ed. Op. cit., 2001, s. 317–318.

¹⁶⁰ Srov. NOVAK, Michael. *Errand into the Wilderness*. In: NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 282–283.

¹⁶¹ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 59.

*důležitých věcech než Tomáš. Musí-li každý volit svého učitele, pak jsem si já zvolil jeho.*¹⁶³ Mezi konkrétní moderní teology, kteří Novaka ovlivnili, můžeme řadit na prvním místě Jacquese Maritaina¹⁶⁴, jeho amerického žáka Yvese R. Simona a poté zejména amerického jezuitu Johna C. Murrye. Novak si taktéž přisvojuje „křesťanský realismus“ Reinholda Niebuhra, kterého dokonce označuje za „otce neokonzervativců“¹⁶⁵. Často zmiňuje taktéž díla z britské katolické tradice – Johna H. Newmana a Gilberta K. Chestertona. Z kulturních konzervativců má na něj nesporný vliv dílo Leo Strausse a Erica Voegelina¹⁶⁶.

2.1.2. Novakovo dílo

Novakovo dílo je rozsáhlé a mnohvrstevnaté, kromě knih obsahuje množství článků, z nichž některé významnější vyšly souborně v knižní podobě. Brian C. Andersonem a Derekem Crossem se ve stati *Michael Novak: A Reader's Guide*¹⁶⁷ pokusili o určitou systematizaci, která činí Novakovo dílo, jeho myšlenkové vývojové linie a oblasti zájmu zkoumání srozumitelnějším. Uvádějí celkem pět kategorií děl (A. Přípravné studie, B. Metody a perspektivy, C. Zkoumání americké kultury, D. Trilogie o kapitalismu, socialismu a katolickém myšlení, E. Kulturní ekologie). V zásadě lze ale s ohledem na Novakův myšlenkový vývoj oddělit dvě zásadní období s pomyslným předělem v roce 1976.

Éra „liberální“

Roky 1961 – 1976 jsou ve znamení Novakovy „liberální éry“ (A. Přípravné studie, B. Metody a perspektivy, C. Zkoumání americké kultury). Kromě jiných děl a množství článků jsou zde významnější knihy jako *A New Generation: American and Catholic* (1964) o hledání identity amerického katolicismu a *The Open Church: Vatican II, Act II* (1964), zpráva a reflexe druhého zasedání II. vatikánského koncilu, jehož byl Novak účasten jako korespondent časopisu *National Catholic Reporter*. Knihy *Belief and Unbelief: A Philosophy of Self-Knowledge* (1965), *The Experience of Nothingness* (1970), *Ascent of the Mountain, Flight of the Dove: An Invitation to Religious Studies* (1971) se zabývají zejména otázkami existenciálních zkušeností a osobní víry. Poté u Novaka následuje určitý obrat k věcem „vnějším“, k americké kultuře, jejímu duchu a charakteru. V knize *The Rise of the Unmeltable Ethnics: Politics and Culture in the Seventies* (1972) se věnuje otázkám etnicity a asimilace

¹⁶² NOVAK, Michael. Op. cit., 1995, s. 45.

¹⁶³ Ibid., s. 48.

¹⁶⁴ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 183–200.

¹⁶⁵ Srov. ibid., s. 201–211.

¹⁶⁶ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1995, s. 126

¹⁶⁷ ANDERSON, Brian C., DEREK CROSS a MICHAEL NOVAK. A Reader's Guide. In: NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 305–320. Ve volném překladu taktéž v knize NOVAK, Michael. Op. cit., 1995, s. 224–229.

v americké kultuře, zejména s ohledem na identitu středo- a východoevropanů, kniha *Choosing Our King: Symbols of Political Leadership* (1974) se zabývá americkým politickým systémem z hlediska symboliky a občanského náboženství, kniha *The Joy of Sports: End Zones, Bases, Baskets, Balls, and the Consecration of the American Spirit* (1976) interpretuje sportovní aktivity jako podstatnou součást americké identity a utváření politického společenství. Do období let 1961–76 taktéž spadají tři Novakovy beletristické literární pokusy, dvě románové novely – *The Tiber was Silver* (1961), *Naked I Leave* (1970)¹⁶⁸ a jeden historický román – *The Guns of Lattimer* (1976)¹⁶⁹.

Za nejzajímavější a nejpříznačnější, zejména z hlediska našeho zájmu, je kniha *A Theology for Radical Politics* (1969)¹⁷⁰, sbírka esejů, zpřístupňující Novakovy názory z doby jeho identifikace s *Novou levicí*¹⁷¹. Novak zde jazykem teologa vyzývá k „nové revoluci“ v americké společnosti, revoluci amerického života a revoluci svědomí, přičemž často citovanými autoritami jsou kupříkladu Albert Camus či Herbert Marcuse. Novak na úvod říká: „*Chci přinést radikální křesťanskou teologii, která by podpořila studentské hnutí současné generace. Klíčové reality, o které usiluje tato ‚Nová levice‘, jsou autenticita, nový smysl pro komunitu a revoluční užití moci. Tyto skutečnosti mají pro křesťana fundamentální význam.*“¹⁷² Novak má za to, že ideál americké revoluce je třeba završit v duchu hodnot *Nové levice*. O *Nové levici* říká: „*Toto radikální hnutí zrozené v šedesátých letech nemělo kontinuitu s žádným jiným předchozím hnutím. Povstalo náhle bez větší rozvahy. Zrodilo se z morálního šoku. Povstalo z pronikavého a zdrcujícího pocitu. Bylo dítětem morálního utrpení.*“¹⁷³ V souladu s těmito ideály kritizuje dosavadní americkou politickou kulturu, rasismus, militarismus a válku ve Vietnamu. Amerika šedesátých let byla pro Novaka morálně nepřijatelná: „...*je stále víc obtížnější vidět jak by křesťan mohl žít v těchto Spojených státech a neprotestovat každým vláknem svého bytí proti militarizaci amerického života, otrěsné průměrnosti americké imaginace a vnímavosti, bezhlavosti a iracionalitě technického pokroku.*“¹⁷⁴ Amerika se zde Novakovi jeví jako největší světová kontrarevoluční síla, jde podle něj o společnost, která již nesměřuje humánním směrem, neboť základní americké

¹⁶⁸ Novakovy novely s autobiografickými rysy uvádějí do složitých existenciálních a náboženských otázek, se kterými se autor potýkal, předkládají zajímavý obraz ducha doby a společenských a náboženských změn v kontextu prostředí katolické církve.

¹⁶⁹ Románové zpracování tzv. lattimerského masakru (1897), v němž zemřelo či bylo závažně zraněno několik desítek stávkujících horníků, čerstvých imigrantů z Východní Evropy. Kniha je zároveň zamýšlením nad podstatou amerických hodnot, obtížností sociálních otázek a identitou imigrantů.

¹⁷⁰ Novak, Michael. *A Theology for Radical Politics*. New York: Herder and Herder, 1969.

¹⁷¹ Následující odstavce částečně převzaty z knihy MÍČKA, Roman. Op. cit., 2009, kapitola *Novakova radikální politická teologie 60. let a Novakova teologie ve službě levicové politiky*, s. 70–74.

¹⁷² *Ibid.*, s. 17.

¹⁷³ *Ibid.*, s. 31.

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 17.

hodnoty již neformují život společnosti. Říká: „*Nepřítelem v Americe tedy je tyranská a indiferentní většina: dobří lidé, návštěvníci kostelů, typičtí Američané, ti, co byli naučeni, že být Američanem znamená být z podstaty morálním, spravedlivým, svobodným, šlechetným a důvěryhodným. Pokud majorita ovládá osud Ameriky, zdá se, že národ zůstane militaristickým, rasistickým a kontrarevolučním.*“¹⁷⁵ Tuto neadekvátnost a toto pokrytectví současné demokratické mašinérie je třeba podle Novaka ostře odmítnout. Volá po radikální proměně: „*Revoluce, která je potřebná ve Spojených státech, je revoluce v kvalitě lidského života, revoluce v podílu lidské svobody uskutečňované každým z nás.*“¹⁷⁶

Násilnou revoluci stávajícího stavu Novak alespoň pro danou dobu nepovažuje za vhodnou, chce působit na rozklad „demokratické většiny“ aktivním působením na mysl lidí. Ani „krvavou revoluci“ však výhledově nepovažuje za vyloučenou, ani apriori nemorální. Politika totiž není podle něj věda o rozumu, ale o moci. Velké revoluce v dějinách se neobešly bez krve. Nietzscheovské obvinění křesťanství ze slabosti a neschopnosti nesmí být podle Novaka potvrzeno, vždyť samo započalo aktem násilí, kdy „*krv stékala po dřevě kříže*“¹⁷⁷. Kloní se však k revoluci kulturní, morální a náboženské: „*Hledáme revoluci svědomí – což je náboženský úkol*“¹⁷⁸, dodává: „*Dvou konverzí je nyní potřeba: jedna v osobním vědomí a druhá ve společenském a politickém vědomí.*“¹⁷⁹

Novak taktéž částečně hájí i principy sexuální revoluce 60. let, kterou považuje za vyjádření vzájemné lásky ve společenství, za transcendentní zkušenost. Pohoršuje se naopak nad tím, že sexualita a nahota jsou v americké společnosti tabu, zatímco násilí a vraždy pronikají mediální kulturu. Říká: „*Křesťanská společnost preferuje represí vitálních a posvátných instinktů a chápe Boha jako transcendentní, vševidoucí Oko, které odhaluje všechna porušení sexuálních tabu. Bůh amerického křesťanství je idolem inhibice, represe a studu. Smrt takového Boha by měla být nasnadě.*“¹⁸⁰ V závěrečné kapitole knihy s názvem „*Mysticism and Politics*“ Novak shrnuje a opětovně zdůrazňuje, že revoluce politická je revoluce svědomí a boj Nové levice je během na dlouhou trať, povinností jejích protagonistů je však bojovat za příchod nové kulturní epochy. K tomu je zapotřebí nová, aktivistická a sekulární spiritualita: „*Nový mysticismus se jednoho dne stane novou politikou.*“¹⁸¹

¹⁷⁵ Ibid., s. 79.

¹⁷⁶ Ibid., s. 10-11.

¹⁷⁷ Srov. ibid., s. 77.

¹⁷⁸ Ibid., s. 92.

¹⁷⁹ Ibid., s. 15.

¹⁸⁰ Ibid., s. 104.

¹⁸¹ Ibid., s. 126.

Éra konzervativní

Roky 1976 do současnosti jsou ve znamení Novakovy „neokonzervativní éry“, podle Andersonovy a Crossovy systemizace jde o období Trilogie o kapitalismu, socialismu a katolickém myšlení (D.) a Kulturní ekologie (E.). Před nejslavnějším Novakovým dílem *The Spirit of Democratic Capitalism* (1982), které je prvotinou oné „trilogie“ však u Novaka již probíhá postupná změna názorů a pohledu na americkou kulturu a politické instituce. Za první text, předznamenávající ideový systém, který je následně rozvinut v „trilogii“, lze považovat knihu *The American Vision: An Essay on the Future of Democratic Capitalism* (1978).

Za stěžejní Novakovo dílo je tedy možné považovat knihu *The Spirit of Democratic Capitalism* (1982), přeloženou do češtiny¹⁸², ve které se autor kriticky vyrovnává s katolickou „antikapitalistickou tradicí“ a obhajuje „demokratický kapitalismus“, jeho kulturní a náboženské kořeny. Má za to, že jde o nejdokonalejší možný lidsky realizovatelný systém politické ekonomie, který rozšířil sféru lidské svobody a uvolnil kreativní síly nezbytné k eliminaci obecné chudoby lidstva. Dalším dílem pomyslné „trilogie“ je kniha *Freedom with Justice: Catholic Social Thought and Liberal Institutions* (1984), taktéž přeložená do češtiny pod názvem *Katolické sociální myšlení a liberální instituce* (1999)¹⁸³, která zkoumá vztah katolického sociálního učení k liberálním společenským institucím, na nichž je založen demokratický kapitalismus. Sociální učení církve bylo po celé své dějiny skeptické k přijetí principů liberalismu a kapitalismu. Novak v knize poukazuje na vzájemnou konvergenci klasického liberalismu a sociálního učení církve, spějící k hluboké konsonanci. Ve třetí knize pomyslné „trilogie“, nazvané *Will It Liberate? Questions About Liberation Theology* (1986)¹⁸⁴, se Novak obrací k tehdy velmi živé problematice spojené s jihoamerickou teologií osvobození. Teologii osvobození, která se v osmdesátých letech stavěla jako alternativa sociálního učení církve k řešení sociálních problémů Třetího světa, Novak v knize zásadně kritizuje pro její marxistickou inspiraci a snaží se dokázat, že model demokratického kapitalismu je tou nejvhodnější cestou k řešení sociální bídě rozvojových zemí.

Knihou *Confession of a Catholic* (1983), vydané v češtině¹⁸⁵, se Novak přihlásil ke konzervativnímu pohledu na oblast otázek víry a teologie, přičemž kritizoval modernistické proudy v teologii. Kritizuje „postmoderní relativismus“, který podkopával tradiční pojetí pravdy, svobody a morálky, čímž je podle něj ohrožen základ svobodné západní společnosti. Kritizuje „nahrazení Tomáše Akvinského Marxem a Heideggerem“ a hovoří o nahrazení

¹⁸² NOVAK, Michael. Op. cit., 1992.

¹⁸³ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999.

¹⁸⁴ NOVAK, Michael. *Will it liberate? Questions about liberation theology*. USA, Lanham: Madison Books, 1991.

¹⁸⁵ NOVAK, Michael. Op. cit., 1995.

biblického realismu „oživeným gnosticismem“, který pro křesťanství představuje trvalé a největší nebezpečí. Dále kritizuje odklon od důrazu na prvotní a osobní hříchy a zesílení koncentrace na „hříchy sociální“. Pojem „hříšné struktury“ (má původ v teologii osvobození) považuje za nešťastný a budící dojem, že je v lidských silách budovat „bezhříšné struktury“ a že je zásadním úkolem křesťanství o takové cíle usilovat.

Od vydání této „trilogie“ Novak v zásadě v dalších dílech rozvíjí, doplňuje a aktualizuje daná témata. Kniha *This Hemisphere of Liberty: A Philosophy of the Americas* (1990), kniha přeložená taktéž do češtiny pod názvem *Filosofie svobody* (1998)¹⁸⁶, se obrací zejména k Latinské Americe a k zemím, které se vymanily z komunismu a nastupují éru transformace. Novak taktéž v tomto novém kontextu argumentuje pro cestu k rozvoji skrze instituce demokratického kapitalismu. Dalším významným dílem je *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* (1993)¹⁸⁷, kde Novak vyzývá k revizi klasické Weberovy teze o genezi kapitalismu z protestantské etiky. Dokládá, že katolická etika nabízí plnější vizi světa a lepší možnosti k osvětlení kulturních kořenů a předpokladů demokratického kapitalismu. V knize *Business as a Calling: Work and the Examined Life* (1996)¹⁸⁸ Novak obhajuje osobní morální rozměr a odpovědnost podnikání, angažovanost v ekonomické sféře považuje za formu náboženského povolání mající své spirituální požadavky. Dílo *The Fire of Invention: Civil Society and the Future of the Corporation* (1997) se věnuje podstatě a historii podnikatelské korporace a jejímu místu ve společnosti. Korporace, jakožto zájmové sdružení osob za účelem vytváření hodnot, je zde vnímána jako významná instituce občanské společnosti. Další zásadnější knihou v pořadí je dílo *On Two Wings: Humble Faith and Common Sense at the American Founding* (2002)¹⁸⁹, ve kterém analýzou díla Otců zakladatelů Novak ukazuje, že projekt Spojených států amerických nespočívá pouze na idejích osvícenství, ale je hluboce zakotven v náboženských předpokladech.

Kniha *The Universal Hunger for Liberty – Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable* (2004)¹⁹⁰ je velice zásadní pro pochopení Novakovy role a jeho názorů v aktuálních tématech, jako je zahraničně politická role USA, vztah k islámu, válce v Iráku a boji proti terorismu, globalizaci a světové demokratizaci. Přichází s optimistickou vizí budoucího možného překonání kulturních, ekonomických a politických rozdílů ve světě a odvrácení hrozby střetu civilizací. Hovoří o obecné touze všech lidí po svobodě a po

¹⁸⁶ NOVAK, Michael. Op. cit., 1998.

¹⁸⁷ NOVAK, Michael. *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: The Free Press, 1993.

¹⁸⁸ NOVAK, Michael. *Business as a Calling. Work and the Examined Life*. New York: The Free Press, 1996.

¹⁸⁹ NOVAK, Michael. *On Two Wings: Humble Faith and Common Sense at the American Founding*. San Francisco: Encounter Books, 2002.

¹⁹⁰ NOVAK, Michael. Op. cit., 2004.

politickém zřízení, umožňujícím její realizaci. Novak v knize představuje svoji vizi „Caritapolis“ – univerzální kultury vzájemného respektu všech lidí postavené na náboženských hodnotách Abrahamovských náboženství, včetně islámu.

Poslední čtyři Novakovy knihy se spíše více orientují na otázky víry a náboženství, než na zásadní politické a ekonomické otázky. Kniha *Washington's God: Religion, Liberty, and the Father of our Country* (2005)¹⁹¹, jejíž spoluautorkou je Novakova dcera Jana Novak, nastiňuje portrét prvního amerického prezidenta v souvislosti s jeho osobní náboženskou vírou. Washingtonovo křesťanství podle Novaka výrazně ovlivňuje a inspiruje rodící se „americký projekt“ společnosti a státu. Další knihou je *No One Sees God: The Dark Night of Atheists and Believers* (2008)¹⁹², v níž Novak obhajuje racionalitu víry proti jejím současným kritikům, ateistům i agnostikům. V roce 2011 Novakovi vychází dvě knihy, které se věnují výhradně duchovním náboženským otázkám – *All Nature Is a Sacramental Fire: Moments of Beauty, Sorrow, and Joy*¹⁹³ a *Living the Call: An Introduction to the Lay Vocation*¹⁹⁴. Prozatím poslední je životopisně laděná kniha *Writing from Left to Right: My Journey from Liberal to Conservative* (2013)¹⁹⁵, v níž Novak podrobněji osvětluje a zdůvodňuje svůj osobní a ideový vývoj.

2.2. Životopis Patricka J. Buchanana

Patrick J. Buchanan¹⁹⁶ se narodil 2. listopadu 1938 ve Washingtonu, D.C. jako třetí z devíti sourozenců, do katolické rodiny, jako potomek Williama Baldwina Buchanana a Catherine Elizabeth Crum Buchananové. Rodina měla kořeny v Německu, Irsku a Skotsku. Většinu svého vzdělání, včetně základního a středního, získal na prestižních amerických katolických jezuitských školách. Navštěvoval *Blessed Sacrament School*, dále jezuitskou *Gonzaga College High School* a následně studoval na *Georgetown University* ve Washingtonu, D.C., kterou absolvoval v roce 1961 v oboru angličtina a filozofie. Poté ještě v roce 1962 získal magisterský diplom v oboru žurnalistika na *Columbia University*. Vojenskou službu Buchanan neabsolvoval ze zdravotních důvodů (revmatická artritida). V

¹⁹¹ NOVAK, Michael. *Washington's God: Religion, Liberty, and the Father of our Country*. New York: Basic Books, 2005.

¹⁹² NOVAK, Michael. *No One Sees God: The Dark Night of Atheists and Believers*. USA: Doubleday Religion, 2008.

¹⁹³ NOVAK, Michael. *All Nature Is a Sacramental Fire: Moments of Beauty, Sorrow, and Joy*. USA: St. Augustines Press, 2011.

¹⁹⁴ NOVAK, Michael. *Living the Call: An Introduction to the Lay Vocation*. USA: Encounter Books, 2011.

¹⁹⁵ Tuto knihu se nám nepodařilo před dokončením této práce získat; NOVAK, Michael. *Writing from Left to Right: My Journey from Liberal to Conservative*. New York: Image, 2013.

¹⁹⁶ Některé, jinde nedostupné životopisné údaje převzaty z: PATRICK J. BUCHANAN – OFFICIAL WEBSITE. *Biography* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/biography>, Pat Buchanan.

roce 1971 se oženil se Shelley Ann Scarney, jejich manželství je bezdětné, v současnosti žije v McLean ve Virginii. Buchananovým prvním zaměstnáním (1961) byla editorská pozice v *St. Louis Globe-Democrat*, konzervativně laděném deníku, ve svém věku (23 let) zde byl nejmladším editorem. Při zaměstnání studoval žurnalistiku na *Columbia University*, kterou ukončil v roce 1962 magisterským diplomem.

V roce 1964 se Buchanan výrazně angažoval v neúspěšné prezidentské kampani Barryho Goldwatera. Následně v roce 1965 podporoval Nixonův politický návrat, v roce 1965 byl ustanoven jako Nixonův výkonný asistent a v letech 1966–1968 byl pověřen jako poradce pro organizaci Nixonovy volební kampaně pro oblast „zkoumání opozice“. Pro Nixona pracoval jako poradce až do roku 1974. V té době cestoval během kampaní společně s Nixonem, dále též po Evropě, Africe a Středním Východě. Když se Nixon v roce 1969 stal prezidentem, Buchanan v Bílém domě dále pracoval jako poradce a *speechwriter* Richarda Nixona i jeho viceprezidenta Spiro Agnewa. Buchanan byl v té době v Bílém domě vlivnou osobností, rozvíjel politické strategie, připravoval plány pro volební kampaň v roce 1972, svým působením přispíval k přesunu mnoha voličů Demokratické strany k republikánům. Doprovázel Nixona na jeho cestě do Číny v roce 1972 a na summitu v Moskvě, Jaltě a Minsku v roce 1974. Co se týče aféry Watergate v roce 1973, která byla spojena s Nixonovou předvolební kampaní, Buchanan nebyl senátní vyšetřovací radou pro aféru Watergate shledán vinným. Po Nixonově rezignaci v roce 1974 zůstal Buchanan po několik měsíců v Bílém domě jako poradce prezidenta Geralda Forda.

Poté, co Buchanan Bílý dům opustil, stal se novinářem a komentátorem, přičemž proslul jako veřejný hlasatel konzervativních idejí, díky svému rozhlasovému a televiznímu vystupování byl veřejně známým po celých Spojených státech. V roce 1985 se Buchanan nakrátko vrátil působit do Bílého domu, kdy během druhého volebního období prezidenta Reagana po dva roky (do roku 1987) působil jako „ředitel pro komunikaci“. Doprovázel mimo jiné prezidenta na summit s Michailem Gorbačovem v Reykjavíku v roce 1986. Poté se opět Buchanan vrátil zpět ke svému působení v médiích. Roku 1987 musel svou pozici v Bílém domě opustit, jelikož veřejně podpořil nezákonný tajný vývoz zbraní do Íránu a převod utržených peněz pro antikomunistické partyzány v Nikaragui (tzv. aféra *Irangate*).

V roce 1992 se Patrick Buchanan rozhodl kandidovat na post amerického prezidenta, proti prezidentu Bushovi, který měl obhajovat svůj mandát a jehož popularita klesala. Ve stranických primárkách však proti Bushovi neobstál, ale získáním cca jedné třetiny republikánských hlasů byl druhým nejúspěšnějším kandidátem. Svou kampaň Buchanan

založil na platformě ekonomického nacionalismu, redukce imigrace a sociálním konzervatismu, boji proti multikulturalismu, potratům a právům homosexuálů. Buchanan se pokoušel uspět ještě dvakrát jako prezidentský kandidát, z toho pro rok 1996 ještě za Republikánskou stranu. V roce 2000, poté, co v srpnu 1999 neuspěl ve stranických primárkách, se dne 25. září 1999 rozhodl odejít z Republikánské strany, v jejímž rámci kritizoval její příklon k neokonzervatismu a deklaroval svůj záměr stát se kandidátem Reformní strany (*Reform party*) na prezidentský post. Při těchto volbách v roce 2000 však získal méně než 1 procento hlasů, přesně 0,4 procenta voličů USA, celkem 449 895 hlasů. Poté Buchanan odmítl nabídku Reformní strany dále v ní působit, a prohlásil se za politicky nezávislého. Ačkoli považoval Republikánskou stranu za silně ovlivněnou neokonzervatismem, pro volby v roce 2004 vyslovil veřejnou podporu znovuzvolení George W. Bushe, čímž se opět identifikoval jako republikán.

Buchanan je spoluzakladatelem a byl šéfredaktorem magazínu *The American Conservative* (založen v roce 2002)¹⁹⁷, rozsáhle publikuje články a komentáře zejména na své osobní webové stránce¹⁹⁸ a stránce *The American Cause*¹⁹⁹. V letech 2002–2012 působil pak jako politický analytik v *MSNBC Cable Network*, svůj nucený odchod v roce 2012 Buchanan považuje²⁰⁰ za důsledek kontroverzí spojených s jeho knihou *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?*²⁰¹ z roku 2001, po jejímž vydání zesílily hlasy poukazující na jeho rasismus, antisemitismus a homofobii.

2.2.1. Buchananův ideový vývoj

Pokud jde o Buchananův osobní a ideový vývoj, je možné konstatovat, v souladu s titulem Buchananovy autobiograficky laděné knihy *Right from the Beginning* (1988)²⁰², silnou kontinuitu a konzistenci jeho ideových a názorových postojů od doby mládí. Buchanan sám, při rekapitulaci své předchozí politické kariéry a vzpomínkách na dobu svého dětství, mládí a studií, se v uvedené knize považuje za plně konzistentně konzervativně smýšlejícího. Buchanan byl silně spojen s érou významných konzervativních politků Goldwatera, Nixona a Reagana, přičemž se aktivně podílel na utváření ideového profilu Republikánské strany. Svůj rozchod s republikány v roce 1999 interpretuje jako uchování věrnosti tradičním

http://cs.wikipedia.org/wiki/Pat_Buchanan.

¹⁹⁷ Srov. THE AMERICAN CONSERVATIVE. [online]. Dostupné z: www.theamericanconservative.com.

¹⁹⁸ Srov. PATRICK J. BUCHANAN – OFFICIAL WEBSITE. [online]. Dostupné z: www.buchanan.org.

¹⁹⁹ Srov. THE AMERICAN CAUSE. [online]. Dostupné z: www.theamericancause.org.

²⁰⁰ Srov. BUCHANAN, Patrick J. The New Blacklist. [online]. 2011 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-new-blacklist-5007>.

²⁰¹ BUCHANAN, Patrick J. *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* New York: St. Martin's Press, 2011.

²⁰² Srov. BUCHANAN, Patrick J. *Right from the Beginning*. Washington, D.C.: Regnery Gateway, 1990.

konzervativním principům, nikoli jako proměnu či radikalizaci svých postojů. Toto je pravda jen z části, sám Buchanan přiznává v knize *The Great Betrayal: How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy* (1998), že po celou éru svého působení až do Reaganovy éry byl obhájcem svobodného trhu a až poté začal své názory měnit směrem k ekonomickému protekcionismu²⁰³.

V knize *Right from the Beginning* (1988) hovoří o značném výchovném vlivu svého otce, přičemž také popisuje proměnu jeho ideového smýšlení během života. Popisuje jej jako přesvědčeného obhájce velikosti jižanské Konfederace, který byl před válkou voličem demokratů a obdivovatelem F. D. Roosevelta. Rooseveltova éra jej však později zklamala a stal se „roztrpčeným demokratem“, který se až s časovým odstupem rozhodl volit republikány. Byl obdivovatelem antikomunistického senátora McCarthyho i španělského generála Franca. Buchanan otcovu náklonnost k Francově fašistickému režimu ve Španělsku sice nesdílí, nicméně jeho shovívavost vůči němu hájí s odkazem na dějinný kontext hrozby komunismu a situaci katolíků ve Španělsku. Jeho nacionalistická a fašistická ideologie byla podle něj menším zlem, než hrozící komunistická revoluce²⁰⁴.

Sám Buchanan umísťuje období definitivního ujasňování svých názorů do doby svého studia na Georgtownu (1956–1961). Píše: „V roce 1960 jsem postupně učinil závěr, že mé ideje a přesvědčení mě tlačí k Republikánské straně... ..Zatímco 80 procent amerických katolíků by volilo JFK, já otevřeně a se zanícením podporoval Nixona, nejprve proti Rockefellerovi a poté proti Kennedymu.... ..Má přesvědčení a názory byly tímto pro mne důležitější, než zda Jack Kennedy a já náležíme ke stejné církvi, či zda on se stává naším prvním ‚katolickým prezidentem‘. „Mezi důvody, proč jsem upřednostňoval Nixona před Kennedym v roce 1960, když byla většina katolíků pro Kennedyho, bylo, že Nixon se mi zdál mít větší porozumění světa a komunistického nepřítele.“²⁰⁵

Buchanan během své kariéry v prezidentských administrativách zastával silné antikomunistické postoje a prosazoval tvrdý postoj vůči komunistickým zemím. V Reaganově éře byl plně ztotožněn s razantním postupem vůči Sovětskému svazu. V rámci Republikánské strany patřil vždy k těm, kteří kladli enormní důraz na morální a náboženskou dimenzi americké kultury a politiky. Kořeny jeho rozchodu s Republikánskou stranou jsou spojeny s érou prezidentského nástupu George Bushe, v jehož agendě spatřoval oproti Reaganovi již silné vlivy neokonzervatismu, zejména úsilí o aktivistickou zahraniční politiku a vytváření *Nového světového řádu* v liberálním neamerickém duchu. Boj proti komunismu považoval za

²⁰³ Srov. BUCHANAN, Patrick J. *The Great Betrayal. How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy*. New York: Little, Brown, 1998, s. 17–20.

²⁰⁴ Srov. *ibid.*, s. 97–99.

správný, ovšem další aktivistickou a vojenskou politiku USA považoval za špatnou. V prezidentských primárkách v roce 1991–1992 se i v tomto duchu vymezoval vůči George Bushovi: „*George Bush ve velké válce Ameriky sloužil úžasně. Je mužem zdvořilosti, cti a integrity, věnoval polovinu života službě národu. Ale rozdíl mezi námi jsou nyní příliš hluboké. On je věřejšek a my jsme dnešek. On je globalista a my jsme nacionalisté. On věří v jakýsi Pax Universalis; my věříme ve Starou republiku. On by věnoval americké bohatství a moc službám jakémusi vágnímu Novému světovému řádu; my bychom postavili Ameriku na první místo. K tomu, abych navrátil svou stranu a zemi zpět, dnes vyhlašuji svou kandidaturu na republikánskou nominaci na prezidenta Spojených států.*“²⁰⁶

V dalším působení a publikacích Patrick J. Buchanan v zásadě rozvíjí a aktualizuje své poměrně stálé a konzistentní paleokonzervativní postoje. Od roku 2004, kdy podpořil kandidaturu G. W. Bushe na prezidentský post, se opět sebeidentifikoval jako republikán, ovšem v rámci strany stále pokračoval v kritice vlivu neokonzervatismu a zahraničněpolitických aktivit prezidenta Bushe.

Buchanan sám své myšlenkové zrání spojuje s četbou děl Jamese Burnhama, Franka Meyera, Russela Kirka, Whittakera Chamberse, Johna Chamberlaina a Williama Buckleye²⁰⁷. Svou knihu *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart* (2007)²⁰⁸ věnoval Russelu Kirkovi, kterého zde nazývá svým učitelem a přítelem, přičemž jej hojně cituje. Pokud pohlédneme na širší kontext Buchananovy inspirace, využívá pochopitelně celou škálu tradice konzervativního myšlení. Často se odvolává a cituje texty generace amerických Otců zakladatelů, v nichž nalézá zejména texty a argumenty potvrzující jeho exceptionalistické a izolacionistické postoje. Buchanan staví na názorovém dědictví izolacionistického hnutí *America First* z let 1940–41 a jeho názorového vůdce Charlese Lindbergha. Lukáš Petřík²⁰⁹ jej považuje za pokračovatele tradice amerického „jižanského konzervatismu“, který je v určitém napětí s širší americkou liberálně-konzervativní tradicí a díky svému agrárně-feudálnímu kontextu jižanského způsobu života vykazuje větší podobnosti s britským skeptickým konzervativismem.

Kromě toho mají Buchananovy názory, ve své specifické konstelaci v katolické tradici myšlení poněkud ojedinělé, svůj předobraz v uvažování a působení amerického katolického kněze Charlese Edwarda Coughlina (1891–1979), jak si všímá Jacob Weisberg v článku *The*

²⁰⁵ Obojí *ibid.*, s. 219–220.

²⁰⁶ Srov. BUCHANAN, Patrick J. A Crossroads in Our Country's History. [online]. 1991 [cit. 2012-08-31]. Dostupné z: <http://www.4president.org/speeches/1992/patbuchanan1992announcement.htm>.

²⁰⁷ Srov. *ibid.*, s. 218.

²⁰⁸ BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2007.

²⁰⁹ Srov. PETŘÍK, Lukáš. *Op. cit.*, 2008, s. 56–58.

Heresies of Pat Buchanan (1990)²¹⁰. Coughlin, k němuž se Buchanan explicitně nehlásí, proslul svými rozhlasovými projevy a názory publikovanými ve svých novinách *Social Justice* ve 30. letech 20. století, v nichž radikálně kritizoval Rooseveltův *New Deal*, volal po znárodnění velkopřemyslu, zastával silně antisemitské postoje a jeho kontroverzní působení jakožto katolického kněze vedlo v roce 1942 až k zákazu jeho veřejného vystupování ze strany církevních struktur.

Pokud to považuje Buchanan za vhodné a užitečné, nezdráhá se využívat ani argumentů a interpretací autorů, kteří jsou jinak jeho ideologickými oponenty. Ke kritice neokonzervativní zahraniční politiky kupříkladu využívá argumenty Andrewa Baceviche, k obhajobě nacionalismu a etnopolitiky myšlenky liberála Arthura Schlesingera, při kritice sociální politiky v USA neokonzervativce Patricka Moynihana. Co se týče Michaela Novaka – na jeho dílo, což je s určitým podivem, nijak výrazněji nereaguje a nevyužívá tak potenciálu silnějšího ovlivnění vnitrokatolické debaty o směřování „politického katolicismu“. V zásadě jej ve svých knihách zmiňuje pouze dvakrát – jednou jej jmenuje v knize *Where the Right Went Wrong. How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency* (2004) mezi nejvýznamnějšími představiteli neokonzervatismu: „Mezi hvězdy neokonzervativního přesvědčení patří Jeane Kirkpatrick, Bill Bennett, Michael Novak a otec Richard John Neuhaus. Často jsou zmiňováni i učenci Charles Murray a James Q. Wilson.“²¹¹ Podruhé při kritice pojmu ideologie v knize *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart* (2007), kde kritizuje ideologizaci konzervatismu a Novaka cituje: „„Ideologie je vůdčí vize budoucí sociální akce“, řekl učenec Michael Novak, pro nějž onou vizí je celosvětový triumf ,demokratického kapitalismu‘.“²¹² Podle všeho se však Novak s Buchananem dobře znají a považují se za přátele navzdory tomu, že jsou výraznými vzájemnými ideologickými oponenty. Novak ve svých dílech Buchananu nezmiňuje, ale na konkrétní dotaz se k němu vyjádřil takto: „Pat má osobitý Irsko-katolický pohled určité generace a určitého křídla irského katolicismu. Je to pohled, kde je člověk inspirován druhem rozhořčení, pocitem, že ,jsme to my proti nim‘.“²¹³

²¹⁰ Srov. WEISBERG, Jacob. *The Heresies of Pat Buchanan*. [online]. 1990 [cit. 2013-11-28]. Dostupné z: <http://www.newrepublic.com/article/the-heresies-pat-buchanan>.

²¹¹ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. 38.

²¹² BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2007, s. 56.

²¹³ Srov. BERNSTEIN, Richard. PATRICK J. BUCHANAN. *The Roots of a Populist Who Would Be President*. [online]. 1996 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1996/03/24/us/politics-patrick-j-buchanan-the-roots-of-a-populist-who-would-be-president.html?pagewanted=all&src=pm>.

2.2.2. Buchananovo dílo

Buchanan je autorem více než desítky knih, z nichž některé získaly status bestsellerů, nesčítelného množství odborných i popularizačních článků a taktéž autorem mnoha významných politických projevů. Známým se stal již jeho excerpt z magisterské práce zasvěcený problematice expanze obchodu mezi Kanadou a Kubou v roce 1961, v době, kdy USA uvalily na Kubu obchodní embargo. *Globe-Democrat* publikoval po dvou měsících Buchananova působení v novinách excerpt pod názvem *Canada sells to Red Cuba - And Prospers* (1961). Buchanan podle svých pamětí *Right from the Beginning*²¹⁴ považoval tento článek za významný mezník své kariéry.

Raná Buchananova díla

Pokud jde o knihy, jeho prvotinou je *The New Majority: President Nixon at Mid-Passage* (1973)²¹⁵, ve které glosuje nástup, okolnosti a prezidentskou éru Richarda Nixona. Pracuje s pojmem *New Majority* a oproti obvyklé rétorice demokratů, kteří hovořili o většině chudých, bezmocných a neprivilegovaných, prosazuje definici pojmu jako *Nové většiny* tradičních středostavovských Američanů, kteří nehájí hlasitě své názory, ale jsou nositeli amerických kulturních hodnot, a stojí tak proti elitě dobře situovaných ekonomických a politických ultraliberálních elit²¹⁶. S odstupem dvou let vychází kniha *Conservative Votes, Liberal Victories: Why the Right Has Failed* (1975)²¹⁷, v níž Buchanan stále poukazuje na konzervativní hodnotové založení většiny běžných Američanů, jejichž názory a hlasy se ztrácí v neasertivním politickém vyjednávání a v kontextu maligních liberálních institucí. Dále kritizuje, že konzervativci v Republikánské straně nebyli schopni přetavit mnohá volební a politická vítězství v politickou změnu. Příčiny vidí v manipulativní síle médií ohrožující fungování demokracie, v umírněné politice *détente* vůči komunistickým zemím, boji o zdroje produktivní kapacity amerického systému (mezi byznysmeny a intelektuály) a v neposlední řadě v slabosti ideového zakotvení americké pravice.

Proslulou se stala autobiografická kniha *Right from the Beginning* (1988)²¹⁸, v níž autor vzpomíná na své mládí, rodinné poměry, dobu studia a počátky své kariéry. O knize se pochvalně vyjadřovali v době jejího vydání mnozí významní konzervativní představitelé – Richard Nixon o ní hovoří takto: „*Pat Buchanan je snad nejužasnějším a nejvíce inspirujícím*

²¹⁴ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1990, s. 269–273.

²¹⁵ BUCHANAN, Patrick J. *The New Majority: President Nixon at Mid-Passage*. USA: The Girard Company, 1973.

²¹⁶ *Ibid.*, s. 56–58.

²¹⁷ BUCHANAN, Patrick J. *Conservative Votes, Liberal Victories: Why the Right Has Failed*. Quadrangle: The New York Times Book Co., 1975.

²¹⁸ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1990.

konzervativním autorem současné Ameriky; kdo chce porozumět pravici, musí si knihu *Right from the Beginning přečíst*“, George Bush st. o knize řekl: „Abyste poznali, jak smýšlejí konzervativci, musíte si přečíst *Pata Buchanana a Right from the Beginning*“. Buchanan se v knize podrobně zabývá inspiracemi, které mu přinesly rodinné poměry, sociální, vzdělávací a náboženské prostředí. Se zaujetím vzpomíná a reflektuje roli svého otce, rodiny, přátel a vzdělávacích institucí na formování svých názorů, popisuje své rané kariérní začátky až po počátek svého sepětí s Nixonovou érou. O následujícím dvacetiletí (1966–1987) se chystal napsat další knihu²¹⁹, což dosud neučinil.

Ennealogie let 1998–2011

Éra, v níž se Patrick Buchanan začíná intenzivně věnovat psaní knih a výrazně tím vstupuje do debaty o směřování konzervatismu v USA začíná rokem 1998, tedy až v době postupného rozcházení s Republikánskou stranou a růstem vlivu neokonzervatismu na americkou politiku. Sada devíti knih vydaných mezi lety 1998 a 2011 začíná dílem *The Great Betrayal: How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy* (1998)²²⁰, v níž Buchanan kritizuje triumf globálního liberálního trhu. Svobodný trh podle něj poškozuje americkou ekonomiku, destruuje celé sektory amerického průmyslu a snižuje blahobyt mnoha amerických společenských vrstev. Buchanan proto v knize hájí ekonomickou autonomii USA a nacionalistický ekonomický protekcionismus.

Další knihou *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* (1999)²²¹ Buchanan kritizuje imperialistické a globálně hegemonické působení USA ve světě po ukončení studené války, přičemž volá po uměřenosti imperialistických ambic a po preferenci amerických národních zájmů, nikoli zájmů globálních. Kniha je zároveň komentářem k dějinnému vývoji působení USA v mezinárodních vztazích od dob vyhlášení nezávislosti USA až po současnost.

Proslulou i v českém prostředí, jde ostatně o jediné komplexní Buchannovo dílo dostupné v češtině, se stala kniha *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Threaten Our Culture and Civilization* (2002)²²², do češtiny přeložená jako *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci* (2004)²²³. Knihou, kterou v předmluvě k českému vydání Michal Janata zařadil do

²¹⁹ Srov. *ibid.* s. 326.

²²⁰ BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 1998.

²²¹ BUCHANAN, Patrick J. *A Republic, Not an Empire. Reclaiming America's Destiny*. (Orig. 1999) Washington, D.C.:Regnery Publishing, 2002.

²²² BUCHANAN, Patrick J. *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Threaten Our Culture and Civilization*. New York: St. Martin's Press, 2002.

²²³ BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2004.

dlouhé tradice katastrofické historiosofie společně se Spenglerovým dílem *Zánik Západu* (1922)²²⁴ či Huntingtonovým dílem *Střet civilizací* (1993)²²⁵, Buchanan varuje před politickým, ekonomickým a kulturním úpadkem celé západní civilizace, který podle něj hrozí v důsledku odmítnutí křesťanských hodnot, které jsou bytostnou esencí Západu. Kniha *Smrt Západu* poukazuje na úpadkové rysy západních společností, spočívající v odmítání náboženské víry, upřednostnění hedonistického životního stylu, sebenenávisti vůči západním politickým a ekonomickým institucím, negativním demografickým trendu a invazi přistěhovalců.

V roce 2004 Buchanan vydal knihu *Where the Right Went Wrong: How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency* (2004)²²⁶, v níž, jak titul napovídá, kritizuje vliv neokonzervatismu na konzervativní hnutí a Republikánskou stranu v celé éře po prezidentském období Ronalda Reagana, zejména však s ohledem na vývoj po 11. září 2001 a vstup USA do války v Iráku. Zaměřuje se na kořeny a podstatu neokonzervatismu, jeho „demokratický imperialismus“ a obhajobu liberálního kapitalismu, na rozličné ekonomické a zahraničně politické důsledky, které z vlivu neokonzervatismu na politiku USA a další světový vývoj vyplývají.

Následuje kniha *State of Emergency: The Third World Invasion and Conquest of America* (2006)²²⁷, v níž Buchanan vyslovuje obavy o dekonstrukci USA, jejích etnických, jazykových, kulturních a hodnotových pilířů, v důsledku invaze přistěhovalců, zejména z Latinské Ameriky.

Kniha *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart* (2007)²²⁸ do značné míry rozvíjí, aktualizuje a pointuje dosavadní témata spojená s předchozími Buchananovými díly. Poukazuje na ohrožení suverenity a nezávislosti USA v důsledku vizionářské neokonzervativní politiky éry G. W. Bushe, liberální globální ekonomiky a přistěhovalcké invaze. Knihu Buchanan v úvodu věnoval Russelu Kirkovi, kterého zde nazývá svým učitelem a přítelem.

²²⁴ SPENGLER, Oswald. *Zánik Západu: obrysy morfologie světových dějin*. Vyd. 1. Překlad Milan Váňa. Praha: Academia, 2010.

²²⁵ HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2001.

²²⁶ BUCHANAN, Patrick J. *Where the Right Went Wrong. How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency*. New York: St. Martin's Griffin, 2004.

²²⁷ BUCHANAN, Patrick J. *State of Emergency: The Third World Invasion and Conquest of America*. New York: St. Martin's Press, 2006.

²²⁸ BUCHANAN, Patrick J. *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart*. New York: St. Martin's Press, 2007.

Churchill, Hitler, and The Unnecessary War: How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World (2008)²²⁹ je kontroverzní knihou, která vzbudila mnoho pozornosti, komentářů a ohlasů. Jde vlastně o hledání “alternativní historie”, úvahy se nesou nad dějinami Evropy ve 20. století, zejména co se týče nezbytnosti eskalace a průběhu první a druhé světové války. Buchanan klade na základě mnoha historických děl a svých osobních úvah provokativní otázky ohledně možných špatných rozhodnutí a diplomatických chyb, které se podle něj staly příčinami neblahého dějinného evropského vývoje ve 20. století. Buchanan kritizuje zejména Churchillovu politiku vůči Německu, jeho špatným rozhodnutím pak přičítá neblahé důsledky války a úpadek imperiální moci Británie. Kromě jiného stojí za pozornost i komentáře k otázce vzniku a role Československa, kde Buchanan kritizuje jeho vznik spojený s Masarykem, dále pak i roli prezidenta Beneše v souvislosti s Mnichovskou dohodou.

Prozatím poslední knihou je *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* (2011)²³⁰, která opět rozvíjí, aktualizuje dosavadní témata spojená s předchozími Buchananovými díly. Kniha je navíc zajímavá tím, že komentuje nejaktuálnější dění, prezidentskou éru Baracka Obamy a více se orientuje na morální a náboženská témata, kupříkladu roli katolicismu v kulturním kontextu USA.

²²⁹ BUCHANAN, Patrick J. *Churchill, Hitler, and The Unnecessary War: How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World*. New York: Crown Publishers, 2008.

²³⁰ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011.

3. Postoje Novaka a Buchanana k demokracii a americkému politickému systému

3.1. Kontext konzervativních postojů k demokracii

Ačkoli se konzervatismus historicky vyvinul jako politická ideologie, která se bránila vůči relativizaci a postupnému odstraňování *ancien régime*, současné podoby konzervatismu ve své většině demokratické zřízení s různou mírou podmíněnosti a výhrad přijímají. Americký konzervatismus navíc nebyl oproti evropským formám konzervatismu nucen se historicky vyrovnávat s postupnou akceptací demokratické ideje, jelikož se nerozvíjel jako obhájce premoderních forem politického zřízení, ale formoval se v kontextu reality americké demokracie a jejích problémů. Byl tedy od počátku spíše oním tzv. „antropologickým konzervatismem“, který usiloval o eliminaci rizik uplatňujících se ideálů demokracie a o definici, uchování a uplatnění hodnot, které považoval za univerzální a nadčasově platné. Většina konzervativních klasiků nepovažuje ideu demokracie za základní komponent konzervatismu a je obezřetná zejména vůči jejím racionalistickým a radikálním formám. Russel Kirk ve svém klasickém díle *The Conservative Mind* (1953)²³¹ demokratický princip mezi šest podstatných zásad konzervatismu neřadí, protože jej nepovažuje za nezbytný a univerzální komponent konzervativního myšlení, nicméně jako americký konzervativec uznává kvalitu amerických institucí a dědictví Otců zakladatelů, jak obsáhle prokazuje kupříkladu v knize *The Roots of American Order* (1974)²³². Britský konzervativec Roger Scruton dokonce explicitně říká, že demokracie není podstatným axiomem konzervativní politiky: „*Patrně žádný konzervativec si tedy nebude myslet, že demokracie je nějakým podstatným axiomem jeho politiky, i když si pravděpodobně považuje toho, co bývá s demokracií zaměňováno (ačkoli ve skutečnosti na ní nezávisí), totiž schopností jednotlivců podílet se na vládnutí...*“²³³

Kromě specifických a minoritních forem (autoritářský konzervatismus, ultratradicionalismus) konzervatismus v zásadě demokratickou ideu v průběhu svého rozvoje a v kontextu svých konvergencí s idejemi liberalismu akceptoval. Jednotlivé typy současného konzervatismu (tradicionalismus, paleokonzervatismus, libertariánský konzervatismus, neokonzervatismus) se však značně liší v otázce konkrétní aplikace demokratických ideálů, způsobu a míry participace občanů a taktéž vztahu demokracie k jejímu hodnotovému zakotvení. Společným jmenovatelem všech typů konzervatismu je hájení určitých hodnot a institucí (institute majetku, negativně vymezené svobody, základních lidských práv apod.)

²³¹ Srov. KIRK, Russel. Op. cit., 2000, s. 26–27.

²³² KIRK, Russel. Op. cit., 2003.

²³³ SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: Torst, 1993, s. 73.

před jejich zpochybňováním ze strany demokratických procedur. Z toho důvodu nepovažují obvykle za žádoucí extenzivně chápanou demokracii, která by umožňovala výraznější demokratickou participaci občanů nad rámec poskytování legitimacy demokraticky zvolených politických představitelů. Demokracie je z konzervativního hlediska legitimní jen do té míry, nakolik slouží společnému dobru a „konzervativním hodnotám“. Konzervativci tedy volají po určitém návratu „ztracené tradice“ společného dobra, která staví na představě, že „kdysi dávno někde existoval zlatý věk občanské ctnosti, kde se veřejný život řídil všeobecnou oddaností veřejnému blahu“.²³⁴

Mezi autory etablované na poli současné politické teorie, kteří mají blízko ke konzervativní perspektivě demokracie, můžeme řadit kupříkladu tzv. „demokratické elitáře“ Josepha Schumpetera²³⁵, Giovanni Sartoriho²³⁶ či Samuela P. Huntingtona²³⁷. Demokratičtí elitáři chápou demokracii jako proces legitimizace politických elit a možnosti jejich nenásilného odvolání, obávají se však větší participaci občanů na konkrétním politickém rozhodování z důvodu jejich omezené kompetence a znalosti. Tento postoj vyplývá z konzervativního postoje nedůvěry vůči představě o apriorně racionální podstatě lidského chování a rozhodování, a tudíž i politického a volebního chování.

V konzervativním spektru slouží k argumentaci vůči posilování demokratického rozhodování a participace občanů taktéž poznatky některých ekonomů a ekonomických škol, většinou z neoliberálního spektra – zejména z tzv. školy veřejné volby (James Buchanan²³⁸, Kenneth Arrow²³⁹ apod.), které poukazují na rizikové fenomény ekonomického rozměru v moderních masových demokraciích. Konzervativně orientovaní teoretici demokracie tak proti demokratickým mechanismům zdůrazňují význam a nezbytnost existence morálních principů a institucí, které by byly schopny omezovat rizika demokratické vlády, kterou považují v jejich extenzivní formě za potenciálně destruktivní, jako kupříkladu José Ortega y Gasset²⁴⁰ či J. L. Talmon²⁴¹.

Novak a Buchanan se systematicky teorií demokracie a jejími politicko-teoretickými a politicko-filosofickými aspekty primárně nezabývají, vyjadřují se však v kontextu svých představ k podmínkám jejího fungování a jejím kulturním, morálním a náboženským

²³⁴ DAHL, Robert. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 272–273.

²³⁵ Srov. SCHUMPETER, Joseph A. *Kapitalismus, socialismus, demokracie*. Brno: CDK, 2004.

²³⁶ Srov. SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993.

²³⁷ Srov. HUNTINGTON, Samuel P. *The United States (1975)*. In: CROZIER, Michael, Samuel P. HUNTINGTON a Joji WATANUKI. *The Crisis of Democracy*, s. 59–118. [online]. 1975 [cit. 2013-09-23]. Dostupné z: http://www.trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf.

²³⁸ Srov. BUCHANAN, James M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Brno: Computer Press, 1998.

²³⁹ Srov. SVENSSON, Pelle, *Teorie demokracie*. Brno: CDK, 1995, s. 230–234.

²⁴⁰ Srov. ORTEGA Y GASSET, José, *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko, 1993.

²⁴¹ Srov. TALMON, Jakob L. *O původu totalitní demokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 15-16.

souvislostem. Oba kladou shodně důraz na náboženský a morální rozměr demokracie, zejména pak jimi nejobširněji komentované americké demokracie. Zatímco Buchanan je skeptický ke snadné aplikaci principů demokracie v zemích, které k tomu nemají náboženské a kulturní předpoklady, Novak jako neokonzervativce vyjadřuje poměrně radikální optimismus ve věci perspektivy globální shody na základních hodnotách a akceptaci demokratických principů. V případě americké demokracie klade Novak důraz na náboženské kořeny amerického politického projektu, zatímco Buchanan spatřuje záruku kvality amerického systému v hodnotách navázaných primárně na etnicitu, respektive ideji „křesťanského národa“.

3.2. Novak a demokracie

Novak se příliš ve svém díle nezabývá otázkami politické filosofie standardním způsobem – vyhodnocením tradice uvažování o konkrétních problémech, srovnáním se současnými pojetími řešení problému a případnou argumentací proti oponentům. Co se týče otázky demokracie, nemá přímo svou precizně formulovanou „teorii demokracie“, kterou by pointoval a obhajoval v kontextu stávající politicko-filosofické debaty. Politický systém demokracie chápe v úzkém sepětí s jím definovanými dalšími dvěma pilíři společenského zřízení – tržní ekonomikou a morálně-kulturním systémem. Podle Novaka jde v případě „demokratického kapitalismu“ o jedinečnou soustavu a souhru politicko-ekonomických institucí, které nemohou uspokojivě fungovat jedna bez druhé – jde o „*tři dynamické a konvergující systémy, které fungují jako jeden jediný*“²⁴². Demokratický kapitalismus západního typu je podle něj v hlubokém souladu se spiritualitou judeo-křesťanské tradice a vyrůstá z jejích hodnotových kořenů. Není tedy náhodné, že vznik a fungování svobodných a demokratických společností je primárně spojen s geografickými oblastmi, kde kultura a civilizace byly formovány křesťanstvím. Souhru systému Novak považuje za nedělitelnou, odmítá, že by mohl plně a uspokojivě fungovat kupříkladu systém liberálního kapitalismu bez uznání lidských práv a fungující demokracie, či naopak že by oba systémy mohly být uspokojivě funkční bez specifického kulturního a morálního kontextu.

Novak připouští, že ekonomický systém má určitou autonomii a že si lze představit liberální kapitalismus bez demokratického zřízení. Říká: „*Kapitalismus může vzkvétat bez demokracie, ale demokracie oddělená od kapitalismu je stěží dosažitelná. Mezi kapitalismem a demokracií existuje vztah vzájemného posilování, vnitřní harmonie.*“²⁴³ A také: „*Podle vžitých názorů je vazba mezi politickým systémem a tržní ekonomikou pouhou historickou*

²⁴² NOVAK, Michael. Op. cit., 1992, s. 14.

*nahodilostí. Já tvrdím, že je toto pouto silnější. Politická demokracie je v praxi slučitelná jedině s tržní ekonomikou. Oba tyto systémy – politický i ekonomický – pak dodávají životaschopnost pluralistické liberální kultuře a současně ji z této sféry samy čerpají.*²⁴⁴

Novak klade enormní důraz na morálku založenou na „svobodě v řádu“ a z ní vyplývající odpovědnost jedince. Za klíčovou autoritu pro téma demokracie považuje Alexise de Tocquevilleho, který stavěl na tezi, že „...zákony jsou vždycky vratké, pokud se neopírají o mravy, mravy jsou tím, co tvoří u národa jedinou pevnou a trvalou moc“.²⁴⁵ Existence morálních institucí je pro Novaka podmínkou fungování celého politicko-ekonomického systému demokratického kapitalismu. Má za to, že svobodná společnost je závislá na zdravé „morální ekologii“, přičemž existence a fungování svobodné společnosti není samozřejmostí, ale jakýmsi „morálním úspěchem“. Kritizuje proto relativistické a nihilistické pozice: „*Pokud bude triumfovat morální relativismus, svobodné společnosti zaniknou. Dosažení samotné svobody totiž závisí na morální jasnosti, odvaze a sebekázni. Nejde pouze o svobodu ,od‘, svoboda sama je plodem sebekázně, plně zformovaného charakteru a komunitní zodpovědnosti. Svobodné společnosti závisejí na specifických ctnostech a specifickém étosu.*“²⁴⁶ Skutečný étos musí být podle Novaka založen výhradně na svobodě jednotlivce, jedině svoboda může vést ke vzniku autentické autonomní morálky. Soudobá kapitalistická společnost tento potřebný étos mnohdy zaměnila za konzumní mentalitu, která podkopává samotný mravní základ tohoto systému. Absence hodnotové orientace je příčinou nastupující krize demokratického kapitalismu a cestou k „sebevraždě systému“²⁴⁷. „*Demokracie závisí na morálních idejích dokonce víc než nedemokratické společnosti, protože závisí na svobodných rozhodnutích svých občanů. K jejich přežití musí formovat obyčejné lidi k výjimečným morálním výkonům.*“²⁴⁸ Novak za příčinu krize západní civilizace považuje tedy fenomén ztráty hodnot a má za to, že morální život svobodných společností je vážně oslaben. Říká: „*A tak temná podzemní řeka dvacátého století nebyl fašismus nebo komunismus, ale jejich předpoklad: nihilismus. A nihilismus ještě nebyl překonán.*“²⁴⁹ Je toho názoru, že „vulgární nihilismus“ postupně a systematicky nakazil zejména ty, kdo určují kulturní standardy – tedy intelektuální a kulturní elity²⁵⁰.

²⁴³ Ibid., s. 9.

²⁴⁴ Ibid., s. 14.

²⁴⁵ TOCQUEVILLE, Alexis de. Op. cit., 2000, s. 207.

²⁴⁶ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 63.

²⁴⁷ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1998, s. 152.

²⁴⁸ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 220.

²⁴⁹ Ibid, s. s. 9.

²⁵⁰ Srov. ibid., s. 10.

Vývoj demokracie a její kvality není nijak automatický, ale je podle Novaka naopak „pod stálým útokem“ a hrozbou postupné eliminace, či dokonce zániku. Globální tlaky vůči demokracii spatřuje kromě autoritářských forem politického zřízení a snah o omezení lidské svobody taktéž v ideji „sociálně-demokratického státu“²⁵¹, která je nejsilnější v evropském kontextu, ale dílčím způsobem i v USA. Dále také zdůrazňuje, že demokracie podléhá „entropii“, že pokud se s úsilím nebojuje za uchování jejích principů, hodnot a habitů, tak degraduje a zaniká, případně má tendenci k „novému měkkém despotismu“, jak předvídal již Tocqueville: „...v čase probíhají tendence, dokonce i v rámci kvalitně fungujících demokracií, které se naklánějí směrem k oklešťování svobod.“²⁵² Je to podle Novaka často tak, že idea rovnosti začíná triumfovat nad ideou svobody. Automatickým vývojem není podle něj pokrok v demokracii, ale její úpadek, pokud se nedaří regeneračním silám spočívajícím v síle morality. Na základě poznatků jiných autorů se Novak pokouší sumarizovat několik rizik umožňujících degeneraci a entropii demokracie²⁵³:

- Deficit ctnosti nezbytné k udržení autentické lidské svobody.
- Pravidlo většiny převládne nad právy a zájmy menšinových skupin
- Deficit dialogu umlčující významné sociální skupiny
- Chudé ekonomické podmínky
- Kultura nepovzbuzující k odpovědné sociální aktivitě
- Přílišná moc vlády, která podkopává odpovědnou sociální aktivitu

Poté Novak ještě zvláště zmiňuje výčet hrozeb současné demokracii od Mary Ann Glendon, bývalé velvyslankyně USA ve Vatikánu a současné předsedkyně Papežské akademie sociálních věd: atrofie demokratických elementů v moderních republikách, úpadek zprostředkujících struktur, hrozba nových forem oligarchie, materialismus a extrémní individualismus, rozšiřování nedostatku důvěry v možnost sdílení běžných pravd společných pro všechny lidi rozlišného původu a kultur. Tento výčet celkem dvanácti rizik demokracie považuje Novak za výchozí bod dalšího uvažování o perspektivách demokracie. Navrhuje, aby na tomto základě byly mezi církevními představiteli a odborníky v oblasti katolického sociálního myšlení vypracovány praktické postupy, jak demokracii a lidská práva hájit a implementovat. Samozřejmě spatřuje významné rozdíly mezi zeměmi, které teprve instituce demokracie budují, a zeměmi politicky vyspělými, které naopak čelí erozi demokracie.

²⁵¹ Srov. *ibid.*, s. 181–182.

²⁵² *Ibid.*, s. 184.

²⁵³ *Ibid.*, s. 184–185.

Novakův důraz na náboženské zdroje morality a na náboženské kořeny amerického politického projektu jej vedl k sepsání knihy *On Two Wings: Humble Faith and Common Sense at the American Founding* (2002) o přítomnosti a významu náboženského aspektu v jádru amerického politického systému. Píše, že tuto konkrétní knihu se chystal napsat celý svůj život, přičemž měl „...záměr popsat teologii a filozofii, která by konečně spojila nové poznání získané skrze americký experiment s náboženskou svobodou“.²⁵⁴ Má za to, že náboženská dimenze amerického experimentu bývá neoprávněně opomíjena, že: „Jedno křídlo orla, na němž americká demokracie letí, bylo v tichosti zapomenuto.“²⁵⁵ Tímto křídlem míní „...biblickou metafyziku, židovskou vizi světa nastíněnou v židovském zákoně.“²⁵⁶ Americký politický systém je podle něj historickým vtělením osvícenské sekulární filozofie a souběžně i opomíjené náboženské dimenze. Podle Novaka je nepřijatelná čistě sekulární interpretace amerického systému. Svě přesvědčení dokládá analýzou americké Ústavy, děl a myšlenkového světa Otců zakladatelů. V této souvislosti poukazuje na analýzu Donalda Lutze, který spočítal²⁵⁷, že ze 3 154 citací ve spisech Otců zakladatelů je jich 1 100 (celých 34 %) vztaženo k Bibli, 300 (8,3 %) patří Montesquieuovi a podobně Blackstoneovi, následují Locke (2,9 %), Hume a Plutarchos.

Novak opakovaně zdůrazňuje význam Tocquevilleho reflexe amerického systému, zejména pak některé známé výroky týkající se role náboženství v demokracii. Tocqueville má tedy za to, že v USA je náboženství „první institucí demokracie“ a že pro zde vytvořený politický systém je víra nezbytným předpokladem úspěšného fungování občanské společnosti. Říká: „Mým cílem bylo na příkladu Ameriky ukázat, že zákony a především mravy mohou umožnit demokratickému národu, aby zůstal svobodný.“²⁵⁸

Podle Novaka ideový vývoj v Americe v posledních sto letech eliminoval vědomí souvislosti amerického projektu s jeho náboženskými kořeny a „biblickou metafyzikou“. Biblické metafyzické pozadí dalo podle Novaka generaci zakladatelů Ameriky mocné impulsy k realizaci amerického projektu. V knize ukazuje na množství událostí a textů, na kterých dokládá, že kořeny amerického projektu nelze odvodit pouze z osvícenských idejí, ale že jejich neodmyslitelnou součástí je biblické metafyzické pozadí – hebrejský pohled na svět. Samotná Deklarace nezávislosti Thomase Jeffersona je tak jakousi „americkou modlitbou k Bohu Stvořiteli, Soudci, Prozřetelnosti a Zákonodárci“. V náboženském rozměru amerického projektu Novak také spatřuje podstatný rozdíl oproti ideovému založení

²⁵⁴ NOVAK, Michael. Op. cit., 2002, s. 159.

²⁵⁵ Ibid., s. 1.

²⁵⁶ Ibid., s. 7.

²⁵⁷ Srov. ibid., s. 6.

²⁵⁸ Ibid., s. 240.

demokracie v kontextu Evropy: „*Ohledně náboženství se Evropa a Amerika vydaly odlišnými cestami. Se soumrakem devatenáctého století Evropa vkládá svou důvěru pouze v rozum, Amerika jak v rozum, tak i víru. Ve své hloubce se tyto civilizace vydaly odlišnými směry.*“²⁵⁹ Síla náboženství v americkém projektu je ale podle Novaka systematicky umenšována po vzoru Evropy (privatizace a neutralizace náboženství, jeho vyloučení z veřejného života), čímž se zkresluje obraz amerického projektu.

Novak se nejaktuálněji systematicky věnuje otázce demokracie ve třetí části knihy *The Universal Hunger for Liberty – Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable* (2004), nazvané *The Politics of Liberty*²⁶⁰, členěné do kapitol *Religion: The First Institution of Democracy, How the Catholic Church Came to Terms with Democracy a Can Islam Come to Terms with Democracy?*²⁶¹, kde koncentruje do ohniska všechny své argumenty ve prospěch demokracie, které dílčím způsobem pointoval ve svých předchozích dílech. Novak opět, jako na jiných místech, začíná obhajobu demokracie analýzou myšlenek z díla Alexise de Tocquevilla *Demokracie v Americe* (orig. 1835, 1840) a klade důraz na jeho interpretaci významu náboženství pro formování a udržení kvalit amerického politického systému. Klade důraz na jeho postřehy o nezbytnosti a síle určitých představ pocházejících z náboženství, které jsou pro fungování americké demokracie a udržení svobody nezbytné – důstojnost svobodné osoby, rovnosti všech před Bohem a nezpochybnitelné hodnoty každého individuálního člověka. K těmto hodnotám lze samozřejmě dílčím způsobem dospět i rozumově, ovšem teprve náboženství jim dává podle něj přesvědčivost, sílu a nezpochybnitelnost.

Novak odmítá, že by princip demokracie mohl spočívat pouze na „pravidle většiny“, a pokouší se podrobně a konkrétně definovat soubor klíčových idejí, hodnot a habitů, nezbytných pro fungování demokracie. Rozvoj demokracie není nijak samozřejmý, přirozený a intuitivní, ale závisel v dějinách na mnoha prodělaných pokusech, omylech a slepých uličkách. Klíčovými principy demokracie podle Novaka jsou²⁶²:

- **Regulativní ideál pravdy** (bez ideálu pravdivosti by rozhodovala pouze politická moc, filosofický relativismus nemůže být oporou veřejného diskursu)

- **Zákonná opozice** (rivaly na politické scéně nutí ke spolupráci, vyjednávání a hledání kompromisu a tvorbě koalic)

²⁵⁹ NOVAK, Michael. Op. cit., 2002, s. 39.

²⁶⁰ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 135–218.

²⁶¹ Podstatu kapitoly o vztahu demokracie a islámu vyjádříme 5.2. *Novakovo chápání zahraniční politiky*, ve které se budeme taktéž věnovat Novakově pojetí dialogu s islámem a transkulturnímu konceptu „*Caritapolis*“ v kontextu jeho pojetí mezinárodních vztahů.

²⁶² Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 162–165.

- **Eliminace rizika tyranie demokratické většiny** (největší nebezpečí demokratického systému, kdy demokratická většina omezuje či zcela neguje zájmy či práva menšin)

- **Rozdíl mezi libovůlí a svobodou** (zatímco libovůle postrádá řád a hodnoty, svoboda je spojena s povinností činit reflektovaně to, co je žádoucí, koncept svobody má morální konotace)

- **Lidská omylnost** (systém počítá s narušením lidské přirozenosti, tendencí člověka k egoismu a nespravedlnosti, neusiluje o eliminaci tohoto prvku lidství, ale o umenšení možnosti prosazení zla rozmělněním, demokracie nehledá nejlepší řešení, ale zabraňuje nejhorším)

- **Demokratická republika** (zatímco demokratickým principem je vláda většiny, republikánským principem je sebelimitující kontrola moci rozdělením a reprezentací).

Instituce nezbytné k fungování demokracie podle Novaka dále jsou²⁶³:

- **Limitovaný politický systém** (systém musí být rozdělen na autonomní sféry – politickou, ekonomickou a kulturní (svědomí, náboženství, ideje, umění, věda), tyto by si měly zachovávat svou autonomii a nebyť nepřijatelně regulovány a utiskovány politickou mocí)

- **Oddělení moci** (na moc výkonnou, zákonodárnou a soudní, ve smyslu vzájemné kontroly a vyvažování, každá v jiných rukou, reprezentovaná odlišnými zájmy, kontrolními pravomocemi vůči ostatním dvěma)

- **Občanská společnost** (Novak odmítá princip atomizovaného individua, který vnímá jako čirou a nebezpečnou abstrakci, přičemž považuje silnou občanskou společnost za předpoklad fungující demokracie a její absenci za příčinu neúspěchu některých demokratických experimentů. Občanská společnost uschopňuje občany k odpovědnosti, aktivitě, kooperaci, artikulaci zájmů, samosprávě. Za podstatné oblasti a instituce občanské společnosti považuje Novak náboženství, vzdělání, veřejné mínění a média).

3.3. Buchanan a demokracie

Buchanan, podobně jako Novak, se příliš ve svém díle nezabývá otázkami politické filosofie standardním způsobem – vyhodnocením tradice uvažování o konkrétním problému, srovnáním se současnými pojetími řešení problému a případnou argumentací proti oponentům. Konkrétním aspektům a aktuálním problémům americké demokracie se

²⁶³ Srov. ibid., s. 166–175.

Buchanan věnuje mnohem podrobněji než Novak, většina jeho děl je spíše komentářem a interpretací aktuálního dění v americké společnosti a jeho mezinárodního kontextu. Co se týče přímo otázky demokracie, uznává v zásadě Buchanan kvalitu demokracie, tak jak je definuje americká konstituce. Buchananův přístup k demokracii z hlediska vazby politického uspořádání na hodnoty, tradice a náboženské předpoklady je obdobný jako u Novaka, jen namísto univerzalistických představ o možnostech uplatnění demokracie chápe americkou demokracii partikularisticky, v hluboké vazbě na etnické předpoklady „amerického národa“. Americký politický projekt je v jeho pojetí úzce etnicky a kulturně spojen s generacemi původních amerických přistěhovalců, kteří vybudovali historicky mimořádný politický a kulturní projekt. Ohrožení americké demokracie spatřuje v narušení etnické a kulturní homogenity Spojených států, proto konflikty v americké společnosti interpretuje zejména podle etnického a rasového klíče.

Populistický akcent Buchananova přístupu souvisí s důvěrou v hluboce zakořeněné morální představy „obyčejných Američanů“, kteří nepřijali ideály sekularismu. Buchananova knižní prvotina *The New Majority: President Nixon at Mid-Passage* (1973)²⁶⁴ dokonce pracuje s pojmem *New Majority*, přičemž Buchanan předpokládá, že většina středostavovských Američanů stále sdílí základní americké kulturní hodnoty a stojí tak v opozici vůči dobře situovaným ekonomickým a politickým „ultraliberálním elitám“²⁶⁵. Buchananova druhá kniha *Conservative Votes, Liberal Victories: Why the Right Has Failed* (1975)²⁶⁶ rozvíjí obdobnou myšlenku konzervativního hodnotového založení většiny běžných Američanů, které se však nemůže silněji prosadit proti liberálním elitám, mocenským poměrům a demagogické roli médií. Druhým zásadním ohrožením amerického projektu je podle Buchanana takové pojetí demokracie, v němž se z vyváženého systému vlády hodnot, principů a práva stává „náboženská ideologizace demokracie“. Tento posun v chápání americké demokracie přičítá zejména neokonzervativcům a jejich „mesianistickému idealismu“, který má ambice šířit instituce demokracie v globálním měřítku. Ve svých komentářích k aktuálnímu dění kritizuje neokonzervativismem inspirované výroky George W. Bushe, které ukazují, že jeho ambice ve válkách proti terorismu a „zlotřilým“ režimům nejsou pouze bezpečnostního charakteru. Bush podle něj chápal kupříkladu válku v Iráku jako nezbytný krok ke „světovému demokratickému hnutí“²⁶⁷. Buchanan takové projevy a výroky považuje za čistě „wilsoniánské“, zcela neslučitelné s konzervativní tradicí pohledu na demokracii. Kromě toho, že poukazuje na iluzornost představy, že by se Irák stal impulsem

²⁶⁴ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1973.

²⁶⁵ Ibid., s. 56–58.

²⁶⁶ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1975.

pro demokratizaci dalších arabských zemí, domnívá se, že autokratické režimy v Egyptě, Saudské Arábii či Pákistánu jsou větší zárukou bezpečnosti a stability USA, než nejasné pokusy o zavádění demokracií v arabských zemích. Z demokracie si podle Buchanana neokonzervativci učinili „zlaté tele“, boha, jemuž vše podřizují: „*Prezident Bush byl obrácen na víru, že pouze demokratizací světa můžeme učinit Ameriku bezpečnou. Ale naši otcové tomuto nevěřili. Dokonce nevěřili v demokracii samu o sobě. Domnívali se, že vytvořili republiku, která bude bezpečná tím, že bude stát mimo války krví prosáklého kontinentu, který jejich otcové opustili.*“²⁶⁸

Za klíčový problém amerického politického systému považuje Buchanan posuny v důrazu mezi pojmy svobody a rovnosti, jimž se věnuje zejména v kapitole *Equality or Freedom* v knize *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* (2011)²⁶⁹. Interpretuje klíčové pasáže z americké *Deklarace nezávislosti* (1776) a odmítá, že by v nich byl kladen důraz na rovnost a demokracii. Otcové zakladatelé, autoři textu, podle něj „...*nevěřili v demokracii, nevěřili v diverzitu, nevěřili v rovnost*“²⁷⁰, ideál a aspirace, které vyznávali, spočívaly v rovnosti práv daných Bohem člověku. Úkolem politického řádu je tato práva chránit, pokud tak nečiní, je nelegitimní. Současný obsah pojmu rovnosti neodpovídá tomu, jak jej chápali Otcové zakladatelé: „*Extrahovat ‚všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni‘ z kontextu, v němž tato slova byla napsána a prohlašována a považovat je za podporu egalitářské společnosti, znamená překroucení toho, co Jefferson napsal a v co mužové Filadelfie věřili.*“²⁷¹ „*Dnešní egalitářské nadšení učinit nás všechny rovnými není naplněním vize Otců zakladatelů. Je tedy tezí této kapitoly, že v Americe probíhá ideologická křížová výprava za dosažení utopického cíle, v němž nevyhnutelně selžeme a kterým můžeme ve svém průběhu zničit naši zemi.*“²⁷² Americkou revoluci považuje primárně za projekt svobody, důraz na rovnost byl podle Buchanana veden duchem francouzské revoluce. Dále Buchanan zdůrazňuje, že v *Ústavě USA* a *Listině svobod*, základních konstitučních dokumentech americké republiky, se slovo „rovnost“ ani jednou nevyskytuje, podobně je to i se slovem „demokracie“. Pojem rovnosti v egalitaristickém duchu není zmiňován ani v *Listech Federalistů*, kde je dominujícím autorem James Madison. Na praktických postojích a textech Jeffersona a dalších Otců zakladatelů se Buchanan snaží doložit, že nevěřili v ideál rovnosti tak, jak je dnes chápán. Deklaraci a ústavu proto nepovažovali za rozpornou se svou praxí udržování otroctví či nezařazení Indiánů mezi americké občany. Záměrně cituje některé jejich

²⁶⁷ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. 30.

²⁶⁸ Ibid., s. 34.

²⁶⁹ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 190–225.

²⁷⁰ Ibid., s. 191.

²⁷¹ Ibid., s. 192.

texty, o nichž hovoří jako o „brutálních pasážích“, ale chce jimi naznačit, že Otcové zakladatelé rozhodně nebyli „egalitaristé“. Jefferson ve svých *Notes of the State of Virginia* kupříkladu píše o svých otrocích: „*Pokud je srovnávám podle jejich schopností paměti, rozumu a představitosti, zdá se mi, že ve své paměti jsou rovní bílým; v rozumu pak mnohem méněcennější; ...a pokud jde o představitost, jsou tupí, mdlí a anomální.*“²⁷³ V listu Johnu Adamsovi Jefferson píše: „*Souhlasím s tebou, že mezi lidmi existuje přirozená aristokracie. Jejím základem je ctnost a talent.*“²⁷⁴ Otcové zakladatelé se považovali podle Buchanana za „přirozenou aristokracii“, která je činí způsobilými vládnout americké společnosti, rovnost chápali skutečně jen v metafyzické rovině.

Dokonce ani tradice uvažování spojená s následným zrušením otroctví není podle Buchanana spojovaná s egalitářismem. Buchanan na příkladu Lincolna ukazuje, že ačkoli tento zavrhoval otroctví a prosadil jeho eliminaci, nevycházel z egalitářistické představy sociální rovnosti všech lidí. Jeho étos pramenil z primátu svobody a jejího prosazení pro všechny – všichni mají právo na svobodu, nikoli rovnost. Cituje Lincolna: „*Musím říci, že nejsem a nikdy jsem nebyl pro jakékoli prosazení sociální a politické rovnosti bílé a černé rasy – nejsem a nikdy jsem nebyl pro to, aby se černoši stali voliči či členy porot, nebo aby byli kvalifikováni k držení úřadů či sňatkům s bílými lidmi... je zde fyzický rozdíl mezi bílou a černou rasou, který, jak věřím, neumožňuje nikdy těmto dvěma rasám žít společně ve smyslu sociální a politické rovnosti... (...) ...já více než kdokoli jiný se vyslovuji ve prospěch nadřazené pozice určené bílé rase.*“²⁷⁵ Z jiných Lincolnových výroků taktéž vyplývá, že osvobození černochů z otroctví bylo neseno étosem jejich vystěhování do Libérie, nikoli jejich integrace do americké společnosti. Čtrnáctý dodatek k ústavě byl motivován podle Buchanana výhradně za účelem rovné právní ochrany a rovného postavení před zákonem: „*Až do šedesátých let 20. století nebyl ze strany soudů XIV. dodatek využíván k prosazení konceptu rovnosti, v němž autoři Deklarace nezávislosti, Ústavy, Listiny práv, Listů Federalistů a Gettysburského projevu nikdy nevěřili.*“²⁷⁶

Teprve v 60. letech, za éry Marina Luthera Kinga a prezidenta Lyndona B. Johnsona, dochází podle Buchanana k zásadnímu předělu a proměně vnímání vztahu mezi pojmy svobody a rovnosti, který se následně vtělil i do *Civil Right Act* (1964). Na Kingových projevech demonstruje jeho pojetí svobody, v němž takřka nehovoří o rovnosti, ale naopak primárně o svobodě. Tuto však chápe v silné vazbě na materiální rovnost a potenciál realizace

²⁷² Ibid., s. 191.

²⁷³ Ibid., s. 195.

²⁷⁴ Ibid., s. 196.

²⁷⁵ Ibid., s. 198.

²⁷⁶ Ibid., s. 201–202.

příležitostí: „...svoboda od okovů segregace a řetězů diskriminace...(…) ...svoboda od opuštěného ostrova chudoby uprostřed nesmírného oceánu materiální prosperity“.²⁷⁷ V tomto pojetí je pojem svobody podle Buchanana vyprázdněn a naplněn pojmem rovnosti. Cituje i Johnsona, který takovou proměnu považuje za zásadní pokrok: „*Toto je další a hlubší stadium bitvy za občanská práva. My nehledáme pouze svobodu, ale příležitost. My nehledáme... ...pouze rovnost jako právo a teorii, ale rovnost jako fakt a rovnost jako výsledek...*“²⁷⁸ Buchanan následně kritizuje takové pojetí lidských práv a z něj vyplývající afirmativní akci, kde k překonání rasismu a sociálních nerovností je zdůrazňován rasový rozlišovací klíč: „*Takový koncept rovnosti nemá žádný základ v Konstituci, ve Čtrnáctém dodatku, jak je napsán a zamýšlen, či v zákonech o občanských právech, které byly schváleny Kongresem až do šedesátých let. Taková idea rovnosti je zakořeněna v egalitářské ideologii, která je antitezí toho, v co věřili Otcové zakladatelé a všichni prezidenti před Lyndonem Johnsonem – pokud Johnson věřil tomu, co říkal.*“²⁷⁹ Johnson posunul podle Buchanana chápání rovnosti od dosažitelného – ukončení segregace a nastolení zákonné rovnosti práv pro Afroameričany – směrem k nedosažitelnému – socialistické utopii.

Buchanan následně hájí koncept přirozené nerovnosti, která odráží rozdílnou míru schopností, iniciativy a štěstí lidí. Dokonce říká, „*že nerovnost není pouze přirozená a vrozená, ale roste s komplexitou civilizace*“ a že každý pokus o dosahování rovnosti jde na úkor svobody – k dosažení rovnosti musí být svoboda obětována. Mezi ideálem svobody a ideálem egalitářské rovnosti probíhá v současnosti nelítostná bitva, ve které svoboda prohrává. Buchanan poukazuje na historické pokusy o uplatnění egalitářství a na nebezpečí takové ideologie pro svobodu. Cituje i Kirka: „*Ideologie uvažuje o politice jakožto revolučním nástroji k přetváření společnosti a dokonce i k přetváření lidské přirozenosti. Pochodem směrem k Utopii se ideologie stává nelítostnou.*“²⁸⁰ Buchanan považuje ideologii egalitarianismu za politickou zbraň, která má v úmyslu poškodit morální jádro civilizace: „*Ve snaze vytvořit rovnostářskou společnost, která existuje jen v hlavách ideologů, jsme zabili úžasnou zemi, kterou jsme obývali od doby Velké generace.*“²⁸¹

Buchanan na americkou demokracii hledí do značné míry optikou etnického a rasového klíče. Vyslovuje stálé obavy o identitu USA a potažmo celého Západu v souvislosti s etnickými a demografickými trendy. Otázku etnicity považuje za klíčovou, role demografie se podle Buchanana v současnosti enormně zvýšila: „...protože demokracie je náboženstvím

²⁷⁷ Ibid., s. 202.

²⁷⁸ Ibid., s. 203.

²⁷⁹ Ibid., s. 204.

²⁸⁰ Ibid., s. 209.

²⁸¹ Ibid., s. 224.

Západu. V americkém krédu se politická legitimita odvozuje výhradně ze souhlasu ovládaných, kde má každý stejný jednotlivý hlas. Demokracie je mocným násobitelem demografie...(…) ...v souvislosti se světovým vzednutím etnonacionalismu a politikou identity v USA bude demografie v rostoucí míře určovat rozdělení a distribuci společenského bohatství a odměňování... ..dalším důvodem je egalitarianismus, ideologie, která má za to, že všechny etnické skupiny jsou si rovny a pokud existují nerovnosti, je jejich pravděpodobnou příčinou institucionální rasismus.“²⁸² Buchanan poukazuje na polarizaci v rámci amerického stranického systému, která se do značné míry formuje podle etnické příslušnosti amerických občanů. Zatímco v minulosti, až do éry *New Dealu*, byli stranou bílého amerického etnika demokraté, v současnosti se většina bílých voličů identifikuje s Republikánskou stranou. zatímco v roce 1960 činilo bílé obyvatelstvo 89 % americké populace čítající 160 milionů, v roce 2010 činí 64 % a v perspektivě roku 2041 bude činit již méně než 50 %. Buchanan situaci nazývá „existenciální krizí GOP“²⁸³, která může znamenat definitivní zánik vlivu amerických hodnot, jejichž nositelé jsou v převážné míře Američané evropského původu vyznávající křesťanství. Zatímco však etnické skupiny v USA (Hispánci, Afroameričané) činí takřka jednotné voličské bloky ve prospěch demokratů, bílí Američané jsou v podpoře stran více rozdělení. Demokraty volí přibližně 60 % Asiatů, 60–70 % Hispánců a 90–95 % Afroameričanů²⁸⁴. U bílých voličů je volba daleko méně jednoznačná a podpora stran se do značné míry odvíjí od vztahu k náboženství, kdy nábožensky aktivní volí převážně republikány, liberální a sekulární pak demokraty²⁸⁵: „Republikánský hlas byl více než z 90 % křesťanský a z více než devadesáti procent bílý.“ Buchanan poté stanovuje diagnózu: „Krise GOP může být definována jednoduše: díky imigraci a vyšší porodnosti mezi barevnými se Amerika stává méně bílou a méně křesťanskou – a tím i nevyhnutelně méně republikánskou. Demokratická základna roste, zatímco republikánská vymírá.“²⁸⁶ Za další faktor úpadku republikánů Buchanan považuje postupné rozdělení společnosti na „plátce daní“ a „uživatelé daní“. Podle statistik 47 % zaměstnanců a dokonce v celku 51 % domácností neplatí žádnou federální daň z příjmu. Amerika je tak rozdělena na dvě třídy, z nichž jedna část platí daně a

²⁸² BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 163.

²⁸³ Srov. ibid., s. 332–335.

²⁸⁴ V případě prezidentských voleb v roce 2012 (Obama x Romney) volilo podle Exit Polls Obamu 93 % Afroameričanů, 71 % Hispánců a cca 75 % Asiatů.

Srov. <http://edition.cnn.com/election/2012/results/race/president>.

²⁸⁵ V případě prezidentských voleb v roce 2012 (Obama x Romney) volilo podle Exit Polls Obamu 39 % bílých voličů a Romneyho 59 %, při zohlednění dalších faktorů činí procentní poměr Obama/Romney: protestanti 42/57, bílí protestanti 30/69, katolíci 50/48, bílí katolíci 40/59.

Srov. <http://edition.cnn.com/election/2012/results/race/president>.

²⁸⁶ Obojí BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 341.

druhá se dožaduje podpory státu. Zvyšující se podíl lidí závislých na státu pak znamená vyšší podíl voličů demokratů.

Perspektivu v obnově republikánského vlivu a vítězství republikánského prezidentského kandidáta Buchanan spatřuje ve třech oblastech. První je oblast morálních otázek, kde mnoho amerických voličů nevolí republikány, ale demokraty – ačkoli s nimi nesdílí jejich liberální a sekularistický názor. Statistiky a průzkumy stále podle něj ukazují, že v citlivých sociálních otázkách (náboženství, sekularizace ve školách, potraty, výuka kreacionismu apod.)²⁸⁷ Američané většinou zastávají poměrně konzervativní stanoviska, ačkoli jejich hlas z různých důvodů získávají demokraté. Buchanan toto uzavírá kritikou republikánů pro jejich částečnou rezignaci na silný hlas v této oblasti: „*Amerika stále zůstává převážně křesťanskou zemí... ...Sociální a morální konzervatismus se Američanům zamlouvá víc, než Republikánská strana. Proč republikáni odmítají mnoho věcí, které jsou mnohem populárnější než oni sami?*“²⁸⁸ Za další klíčový bod udržení a posílení republikánského vlivu Buchanan považuje „Hispánskou strategii“ – získávání hlasů mezi hispánskou menšinou podporou schopných, odpovědných a nábožensky založených stávajících imigrantů za současné restriktce nově příchozích, jelikož nová imigrace ohrožuje i status a situaci těch stávajících. Poslední oblastí je mladá generace Američanů, kteří jsou převážně voliči demokratů, avšak s republikány sdílí dvě podstatná témata – restriktivní postoj k imigraci a odpor k afirmativní akci.

Afirmativní akce je jedním z klíčových Buchananem kritizovaných témat. Má za to, že veškerá opatření, vycházející z této ideje, by měla být odstraněna: „*Afirmativní akce se stává stále více tíživým břemenem pro bílé muže v Americe.*“²⁸⁹ Břemeno rasové preference v oblasti nájemné práce, služebního postupu a přijímání na vysoké školy či vyššího studia bylo v době svého zavedení podle Buchanana přiměřené a dočasně sloužilo ke kompenzaci historické diskriminace. V současnosti však považuje afirmativní akci za nepřijatelnou, ať již z hlediska změny poměru mezi Afroameričany a bílými, tak i z hlediska aplikace kvót na další menšiny, zejména Hispánce. Ti oproti černochům neutrpěli historickou újmu, která byla v souvislosti s otroctvím a segregací hlavním argumentem pro zavádění forem pozitivní diskriminace. Pokud se takto sečtou všechny etnické menšiny, připadá na dva bílé muže jeden „barevný“. K tomu časem přibyla afirmativní akce zaměřená na ženy, čímž se „bílý muž“ stal nositelem neúnosného břemene antidiskriminace. Buchanan takový stav považuje za špatný vklad do úsilí o sociální smír v americké společnosti a spatřuje v něm potenciál budoucích

²⁸⁷ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 357.

²⁸⁸ Ibid., s. 358.

²⁸⁹ Ibid., s. 155.

společenských konfliktů²⁹⁰. Buchanan má v tomto smyslu za to, že by se od pozitivní diskriminace mělo upustit, nikoli ji uplatňovat jako stálou integrální součást praxe veřejných institucí a soudů. Proti praxi afirmativní akce se mnohde zvedá vlna odporu a v některých státech Unie (např. Michigan, Kalifornie, Washington) již občané v referendech odhlasovali zákaz diskriminace ze strany státu včetně afirmativní akce.

I když jde ve věci hrozby imigrace do USA o jedno ze stěžejních Buchananových témat, obsažených takřka ve všech jeho dílech, samostatně a nejpodrobněji se Buchanan otázce věnuje v knize *State of Emergency: The Third World Invasion and Conquest of America* (2006)²⁹¹. Zde vyslovuje zásadní obavy o dekonstrukci USA, jejích etnických, jazykových, kulturních a hodnotových pilířů, v důsledku invaze přistěhovalců, zejména z Latinské Ameriky. Navrhuje dočasnou absolutní restrikcí imigrace a podporu asimilace stávajících přistěhovalců, započetí procesu repatriace nově přicházejících imigrantů, zrušení pravidla automatického amerického občanství dětem narozeným v USA, omezení politiky sjednocování rodin na nejbližší příbuzné, omezení možnosti vícečetného občanství a mnoho dalších konkrétních opatření²⁹². Ani katolické náboženství Hispánců nepovažuje Buchanan jako katolíka za relevantní v tom smyslu, že by imigranti mohli díky svému katolicismu přispět k obnovení a upevnění tradičních hodnot v USA. Tradiční a rodinné hodnoty podle něj odumřely v Latinské Americe stejně jako v USA. Ačkoli je kupříkladu Mexiko nominálně katolickou zemí restriktivní vůči potratům, mají v současnosti mexické ženy více potratů, než ženy americké²⁹³. Vychvalovaná latinská rodina se podle něj tak rychle přibližuje trendu modelu rodiny černošské, což dokládá citací ze sociologa Davida Popenoeho: „*Zdá se, že Hispánci se do americké kultury sekulárního individualismu asimilují, spíše než by tomu bylo naopak. Například porodnost mimo manželství mezi Hispánci vyrostla z 19 % v roce 1980 na 48 % v roce 2005... Tyto trendy jsou v protikladu s původními předpoklady, že by Hispánci mohli tomuto národu přinést novou vlnu rodinného tradicionalismu.*“²⁹⁴ Směřování Hispánců k přijetí hodnot sekularizované kultury v USA je podle *Progressive Cultural Index* dokonce nejvyšší mezi všemi etnickými skupinami v USA. Za další hrozbu ze strany hispánské, zejména mexické, migrace považuje Buchanan rizika spojená s jejich odmítáním kulturní a politické asimilace v USA: „*Mexikáni odmítají ideu Ameriky jako melting-pot národa, který vytváří nového člověka: Američana. Jsou chyceni v tom, co Schlesinger nazval ‚kultem*

²⁹⁰ Srov. *ibid.*, s. 156.

²⁹¹ BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2006.

²⁹² Srov. *ibid.*, s. 240–270.

²⁹³ Srov. BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2011, s. 137.

²⁹⁴ *Ibid.*, s. 137.

ethnicity'.²⁹⁵ Idea „melting potu“ je tak podle Buchanana odsunuta ve prospěch ideologie multikulturalismu. Imigrující Mexičané si mnohdy udržují loajalitu vůči své domovské zemi a neztotožňují se kulturně ani politicky s USA, což může v budoucnu přinést obtíže při úsilí o udržení územní celistvosti USA na jihozápadě, kde může časem hispánská populace početně převážit. Až 58 % amerických Mexičanů se údajně domnívá, že americký jihozápad po právu náleží Mexiku. Buchanan zdůrazňuje, že působení mexických politických elit dokonce aktivně přispívá ve smyslu udržení této vazby imigrujících Mexičanů na zemi původu, ať již garancí obnovy občanství, či politickou podporou. Mexičtí prezidenti kupříkladu rádi zdůrazňují, že Mexičané na obou stranách mexické hranice jsou jedním, nedělitelným národem.

Co se týče obav z hispánského přistěhovalectví, tyto Buchanan sdílí s celým poměrně širokým proudem „nativismu“, či „neonativismu“ v USA. Neonativisté, mezi které kupříkladu náleží významný harvardský politolog Samuel P. Huntington se svou i v českém prostředí známou knihou *Kam kráčíš Ameriko? Krize americké identity* (orig. 2004)²⁹⁶, taktéž volají po omezení imigrace a asimilacionismu přistěhovalectví ve jménu uchování tradiční identity USA. Buchanan se v mnohém na Huntingtona a jeho dílo odvolává, jeho pozice je však v rámci nativistického proudu specifická v tom, že klade větší důraz na etnický než na kulturní rozměr americké identity, což dává základ pro podezření, že Buchanan staví na dědictví idejí amerického rasismu.

Buchanan považuje poznatky moderní genetiky poukazující na zcela marginální rozdíly mezi jednotlivými lidskými rasami za „konvenční akademickou moudrost“, kterou, jak říká, nepřehlídí a neodmítá. Přesto trvá na tom, že sdílení identity a sounáležitosti jednotlivých ras je podstatně silnější a relevantnější, než by odpovídalo těmto poznatkům přírodních věd. Sdílí názor Arthura Schlesingera a cituje z jeho knihy *The Disuniting of America* (1992): „*Nacionalismus zůstává po dvou stoletích stále nejvíce životnou politickou emocí ve světě – mnohem živější, než sociální ideologie jako komunismus, fašismus či dokonce demokracie... V rámci národních států bere na sebe nacionalismus formu etnicity či tribalismu... Etnický vzestup v Americe není zdaleka unikátní, je součástí globálního trendu.*“²⁹⁷ Poukazuje na to, že zatímco jiné etnické skupiny v USA jsou vysoce soudržné, bílá rasa je rozdělena a oslabena v hájení svých vitálních zájmů. Buchanan se jednotlivými příklady snaží doložit, že „tribalistická politika není neobvyklá, tribalistická politika je

²⁹⁵ Ibid., s. 139.

²⁹⁶ HUNTINGTON, Samuel P. Op. cit., 2005, s. 99.

²⁹⁷ Ibid., s. 135.

věčná“.²⁹⁸ Souvislost mezi přináležitostí k určité etnické menšině a politickou volbou je podle něj vysoce korelující.

Buchanan se nepovažuje za rasistu, i když je za něj často díky své rétorice považován. V kontextu demografických a imigračních trendů však rád hovoří o „konci bílé Ameriky“. Odkazuje se přitom na statistiky, které odhadují snížení počtu bílých Američanů na polovinu populace v roce 2041. U dětí mladších 18 let se „bílí“ údajně stanou minoritou již v roce 2019²⁹⁹. Dokonce se obává, že bílí občané se v USA výhledově stanou menšinou v obdobné pozici, v jaké se před několika desetiletími nacházely jiné minority. Postoj bílé rasy ve svém celku nazývá „etnomasochismem“ – neschopností udržet populačně svou rasu a radostí z úpadku vlastní etnické skupiny. Součástí této „ideologie západní sebevraždy“ je názor, že působení bílé rasy v dějinách je „rakovinou lidských dějin“ a že si díky svému neblahému historickému působení nezaslouží dále udržovat vůdčí pozici ve světě a kultuře Západu.

Co se týče antisemitského rysu v Buchananově myšlení, odvíjí se v mnohém od jeho kritiky „židovského vlivu“ v americké zahraniční politice – je proto často kritizován pro antisemitismus a nenávisť k Izraeli. Historicky poukazuje na vliv Americké sionistické federace, která údajně ovlivnila Wilsona v podpoře britské *Balfourovy deklarace* (1917) přiznávající Židům domovinu na území Palestiny, která byla součástí tureckého impéria. Dále zmiňuje roli amerických Židů ve formování veřejného mínění v průběhu druhé světové války ve věci míry angažovanosti USA³⁰⁰. Tyto historické příklady však považuje pouze za předobraz současné situace, která podle něj formuje americkou zahraniční politiku ve prospěch politiky Izraele, která však není v americkém zájmu. Při kritice invaze do Iráku hovořil v článku nazvaném *Whose War? A neoconservative clique seeks to ensnare our country in a series of wars that are not in America's interest* (2003)³⁰¹ o vlivu proizraelské lobby spojené s neokonzervatismem, který podle něj chce pouze „...povolat americkou krev, aby učinila svět bezpečný pro Izrael“.³⁰² Buchanan však odmítá obvinění z antisemitismu a hájí i politické a bezpečnostní spojení s Izraelem. To by však podle něj mělo spočívat pouze ve zbrojní podpoře, nikoli v realizaci opatření, jako jsou vojenské intervence na Středním Východě, která nejsou v životním zájmu USA. Buchananovy komentáře k demografické situaci židovstva a Izraele naznačují, že do roku 2050 klesne počet Židů v USA ze současných 5,2 milionu na pouhých 2,5 milionu. Na otázku po příčině si odpovídá:

²⁹⁸ Ibid., s. 148.

²⁹⁹ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, kapitola *Economic Patriotism*, s. 125.

³⁰⁰ Srov. ibid., s. 335.

³⁰¹ BUCHANAN, Patrick J. *Whose War? A neoconservative clique seeks to ensnare our country in a series of wars that are not in America's interest*. *The American Conservative*. [online]. March 24, 2003. [cit. 2007-01-03]. Dostupné na: http://www.amconmag.com/03_24_03/cover.html.

³⁰² Ibid.

„Je to důsledek kolektivního rozhodnutí Židů samotných. Od Betty Friedanové a Glorii Steinem v letech sedmdesátých až po Ruth Bader Ginsburg dnes, vedly židovské ženy bitvu za potratová práva“. Výzkum Centra pro studium židovské komunity v Baltimoru v roce 2000 zjistil, že 88 % židovského obyvatelstva se ztotožňuje s názorem, že potrat by měl být obecně dostupný všem, co jej žádají. Buchanan si při posuzování situace židovské populace v USA vypomáhá slovy židovského romanopisce Philipa Rotha z jeho knihy *The Counterlife* (1986) – „...co Hitler nemohl uskutečnit v Osvětimi, činí sami sobě američtí Židé v ložnicích“.³⁰³ Stejnou situaci, ovšem existenčně ohrožující, vidí Buchanan v Izraeli, kde při zachování stávajících územních poměrů a demografickém trendu přinese zvrat v poměrech mezi židovskou a arabskou populací, tím i existenční a bezpečnostní vyhocení situace, které může vyústit v zásadní konflikty, ohrožení suverenity Izraele, nepřijatelnou metodu vlády nad Araby v podobě analogické apartheidu či naopak „demografickou anihilaci“.

Patricka Buchanana typickým rasistickým a antisemitským názorům pravděpodobně nejvíce přibližují postoje, v nichž naznačuje, že mnoho pro Západ zhoubných ideologií má ideový původ v židovském milieu a také, že často poukazuje na židovský původ politiků a veřejně činných osobností. V jeho knihách nejkontroverznější a nejradikálnější výroky obvykle obsaženy nejsou, ale často jsou komentována a kritizována některá jeho ústní vyjádření v médiích či novinových sloupcích. Jejich reprezentativní soubor, rozřazený do jednotlivých témat, je obsažen kupříkladu na webu *Anti-Defamation League*³⁰⁴. Mezi nejznámější patří kupříkladu Buchananovy komentáře k nepřijatelnému zastoupení Židů na Nejvyšším soudu USA či jejich neúměrné početní zastoupení v americkém Senátu. Za jeden z nejcitlivějších je považován jeho sloupek v *New York Post* z roku 1990 nazvaný "*Ivan the Terrible*" – *More Doubts*³⁰⁵, v němž kromě toho, že vyslovoval pochybnosti nad stíháním nacistického zločince Johna Demjanjuka a považoval stále vyhledávání nacistických zločinců za čarodějnické procesy současnosti, Buchanan taktéž „koketoval“ s popíráním holocaustu, když zpochybňoval názor izraelských soudů na mechanismus otravy obětí v Treblince.

³⁰³ Ibid., s. 176. Kniha Philipa Rotha vyšla taktéž v češtině (ROTH, Philip. *Druhý život*. Praha: Mladá fronta, 2010). Buchanan cituje z této pasáže, která však nehovoří o množstevním populačním trendu, nýbrž o smíšených sňatcích a asimilaci: „*Ale asimilace a smíšené sňatky v Americe, pokračovala už zcela vážným tónem, způsobují druhý holocaust, který je stejně vražedný jako všechny hrozby, jež pro stát Izrael představují Arabové. Co Hitler nedokázal v Osvětimi, to si američtí židé sami provádějí v ložnici. Šedesát pět procent židovských absolventů vysoké školy v Americe se žení s gójkami - šedesát pět procent ztraceno navždycky pro židovský národ*“ (v českém vydání s. 112).

³⁰⁴ ANTI-DEFAMATION LEAGUE. Pat Buchanan: In His Own Words. [online]. [cit. 2013-08-07]. Dostupné na: http://archive.adl.org/special_reports/buchanan_own_words/buchanan_intro.asp.

³⁰⁵ BUCHANAN, Patrick J. "Ivan the Terrible" - More Doubts. [online]. 1990 [cit. 2013-08-20]. Dostupné na: <http://www.holocaust-history.org/~jamie/buchanan/column.shtml>.

3.3.1. Buchananův rasismus a antisemitismus

Navzdory tomu, že se Buchanan často ohrazuje vůči obviněním z rasismu a antisemitismu, přičemž od etablovaných amerických rasistů se distancuje, některé jeho názory je možné, přinejmenším dílčím způsobem, za rasisticky a antisemitsky podbarvené považovat. Již nadměrná akcentace rasových aspektů sociálních a politických jevů bývá považována za nepřijatelnou a citlivě vnímanou s ohledem na historické reminiscence a možné konsekvence takového uvažování. Buchanan ovšem odmítá, že by byl rasista a antisemita, přičemž obvinění považuje za důsledek kampaní tabuizujících určitá témata ve veřejném prostoru³⁰⁶. Má za to, že se díky svým názorům dostal na „nový seznam nežádoucích“ osob, které jsou ve veřejném prostoru ostrakizovány, zejména ze strany radikálních organizací jako černošská aktivistická skupina „*Barva změny*“, skupina nazvaná „*Kampaň za lidská práva*“, hájící práva gayů a leseb, či židovská „*Anti-Defamation League*“. Ve srovnání s typickými reprezentanty rasismu, jako je kupříkladu v americkém kontextu David Duke, je Buchanan ve svých vyjádřeních skutečně podstatně umírněnější. David Duke, politický aktivista a neúspěšný uchazeč o post guvernéra v Louisianě a do Senátu, obhajuje zásadní rozdílnost ras a je odpůrcem jejich míšení, ztotožňuje se s mnohými argumenty etablovaných popíračů holocaustu. Ačkoli Buchanan taktéž klade důraz na etnické kořeny sociálních otázek a střetů v americké společnosti a kritizuje neúměrnou roli židovstva v americké zahraniční politice, nepovažuje se v podobném smyslu za rasistu a antisemitu. Vůči Dukovi se vždy vymezoval a odmítal kupříkladu jeho přímou podporu, či podporu lidí s ním spojovaných. Duke vydal v roce 1998 autobiografickou knihu *My Awakening*³⁰⁷. V ní kromě jiného zmiňuje svůj vztah k Buchananovi v situaci republikánských primárek v roce 1996: „*Přestože mě Buchanan znevažoval, i tak jsem mu pomáhal v louisianském republikánském výboru a mí oddaní podporovatelé po celém státě byli hlavní důvod, proč v Louisianě vyhrál republikánské primárky. Ačkoli má Buchanan dost nedostatků, určitě to byl nejlepší kandidát se šancí zvítězit v roce 1996. Vždy jsem byl přesvědčen, že musíme odložit stranou osobní ohledy a dělat to, co je nejlepší pro rasu a národ. Ačkoli o mě ve snaze odvrátit kritiku tisku řekl pár nepříjemných věcí, pořád jsem ho podporoval.*“³⁰⁸

Na částečnou obhajobu některých názorů Patricka Buchanana je třeba zmínit, že se do značné míry překrývají s konzervativním mainstreamem a že i mnozí méně radikální konzervativní autoři poukazují na problematičnost tzv. „politické korektnosti“, která tabuizuje určitá témata ve veřejném prostoru, čímž přispívá k omezení svobody a vyvážené veřejné

³⁰⁶ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit. [online] 2011.

³⁰⁷ Česky: DUKE, David. *Moje probuzení*. Praha: Kontingent Press, 2009.

³⁰⁸ *Ibid.*, s. 713.

debaty ve společnosti a politice³⁰⁹. Často již pouhé poukázání na empirická statistická data (kupříkladu vyšší proporce kriminality či jiného sociálně-patologického jevu u určitého etnika), bývá považováno za příznak rasismu. Tento aspekt delegitimizace oponentů částečně, zejména v ožehavých tématech kolem rasismu, zasahuje i do sociálních věd, jak naznačuje kupříkladu Maxmilián Strmiska³¹⁰. Politická korektnost radikálních multikulturalistů považuje „jakykoli odkaz na společného jmenovatele americké kultury a politiky za recidivu imperialismu vládnoucí skupiny WASP, která vnucuje svou kulturu jako závaznou normu“.³¹¹ Tedy dokonce i liberální multikulturalisté, kteří uznávají multikulturní pluralitu americké společnosti a kladou důraz na hodnotu tolerance, odmítají politickou korektnost radikálního multikulturalismu jakožto fundamentalistický postoj přispívající k nebezpečné fragmentaci americké společnosti. V tomto smyslu je Buchananova kritika částečně oprávněná, ovšem protipólně radikální a stejně problematická, jako pozice radikálních multikulturalistů. Pavel Barša³¹² staví do analogie „politickou korektnost“ radikálních liberálů s tzv. „patriotickou korektností“ radikálních konzervativců, která v opačném gardu klade enormní důraz na americkou kulturní jednotu odmítající jakoukoli kulturní pluralitu. Oba tyto krajní póly považuje Barša za zjednodušené a nebezpečné fundamentalistické pozice kulturní levice a kulturní pravice. Jako příklad nebezpečného, manichejského vidění kulturní pravice uvádí pak právě Patricka Buchanana.

Buchanan se v rámci debaty ohledně charakteru americké identity a vztahu k přistěhovalectví³¹³, pohybující se mezi póly inkuzivismu a exkluzivismu, kloní silně na stranu exkluzivistického a nativistického pojetí, které odmítá ideu amerického národa založenou pouze na ideálech svobody a demokracie. Oproti „neonativistům“ typu Samuela P. Huntingtona, kteří opustili rasový a etnický esencialismus a zaměřili se na kulturní podstatu americké identity, klade „ultranacionalista“ Buchanan stále enormní důraz na etnický rozměr americké kultury, vycházející z kultury původních osadníků. K Buchananově nakládání s pojmem rasy a etnicity je však třeba poznamenat, že jeho důraz na spojení etnicity a z ní vyplývající kultury je problematický a ahistorický. Kupříkladu americký ekonom a sociolog, Afroameričan Thomas Sowell, který jinak odmítá tabuizaci rasových rozdílů a jejich reflexi,

³⁰⁹ Srov. kupříkladu BROWNE, Anthony. *Úprk rozumu. Politická korektnost a smrt veřejné rozpravy v moderní Británii*. Praha: Dokořán, 2009.

³¹⁰ Srov. STRMISKA, Maxmilián. Evropský rasismus a xenofobní populismus v politologické perspektivě. Příspěvek k diskusi o pojetí rasismu a xenofobie. [online]. 2011 [cit. 2013-08-28]. Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=71>.

³¹¹ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK, 1999, s. 21.

³¹² Srov. *ibid.*, s. 22–23.

³¹³ Srov. BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 51–55.

ve své knize *Intellectuals and Race* (2013)³¹⁴ ukazuje, jak je zavádějící a ahistorické spojovat rasu s kulturním a intelektuálním pokrokem a nadřazeností. Sowell však jako konzervativce společně s Buchananem odmítá „politickou korektnost“ a taktéž je jedním z klíčových odpůrců afirmativní akce, která podle něj (a i podle mnoha dalších konzervativců afroamerického původu) škodí ideálu rovnosti všech Američanů bez ohledu na barvu pleti a utvrzuje afroamerickou minoritu ve stavu závislosti na sociální politice státu.

Buchananovy důrazy na rasové odlišnosti a zdůrazňování etnického původu osob, postojů či idejí tedy navzdory jinak značnému překryvu s konzervativním mainstreamem v USA (odpor vůči afirmativní akci, kritika imigrační politiky, odmítání sociálního egalitarismu, odpor vůči politické korektnosti) dosahují míry, která zejména kvůli nedostatečným distinkcím a zjednodušujícím kolektivním odsudkům překračuje přijatelnost ve veřejném diskursu, přičemž jeho akcentace rasových aspektů sociálních a politických jevů je zcela nepřiměřená, nepřijatelná a zavádějící. I když Buchanan není typický rasista a antisemita ve smyslu etablovaných neonacistických proudů, jeho důraz na rasové rozlišování se vymyká poznatkům empirických věd a zastihuje v západní politické tradici široce sdílený předpoklad univerzality lidské přirozenosti a metafyzické rovnosti všech lidí. Některá jeho excesivní vyjádření k tématu „podvratné“ role Židů v americké společnosti, či odpor ke stíhání nacistických zločinců, však Buchanana k extremistickým proudům přibližují. Daniel Pipes, známý svou kritikou role konspirativismu v politice, Buchanana považuje za typický příklad pravicového populistického konspirátora, čerpajícího z tradice obav z globálního (či židovského) protiamerického spiknutí. O Buchananovi říká, že z něj „*lehce čpí fašismus*“, není sice typickým radikálním konspirátorem, ale „*je spikleneckým teoriím mírně nakloněný*“ a ve své rétorice konspirativní náměty, byť v kultivovanější formě, využívá.³¹⁵

Co se týče antisemitských motivů, je na místě zásadní kritika Buchanana – antisemitismus je s ohledem na historický kontext vysoce citlivě vnímaný fenomén, který bývá v právních systémech západních zemí oprávněně trestně stíhán. Buchanan při kritice „židovské lobby“ nedostatečně odlišuje etnický a ideový rozměr problému. Na stranu druhou je třeba zmínit, že za antisemitismus bývá často nepřiměřeně pokládána kupříkladu kritika forem sionismu a praxe politiky státu Izrael. Z antisemitismu v tomto smyslu nejsou obviňováni jen radikální konzervativci jako Buchanan, ale i představitelé levicové či liberální orientace³¹⁶.

³¹⁴ Srov. SOWELL, Thomas. *Intellectuals and Race*. USA: Basic Books, 2013.

³¹⁵ PIPES, Daniel. *Spiknutí. Názory a teorie*. Praha: Themis, 2003, s. 38 a 44.

³¹⁶ Srov. kupříkladu v českém prostředí polemiku mezi Pavlem Baršou a Leo Pavlátem: Leo Pavlát versus Pavel Barša. [online]. 2012 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://blizky-vychod.blogspot.cz/2012/08/leo-pavlat-versus-pavel-barsa.html>. Pavel Barša byl v kontextu této letité a stále neukončené debaty dokonce nazván

K celkovému kontextu debaty ohledně Buchananova rasismu je ještě zapotřebí zmínit, že v americkém prostředí má pojem „rasismus“ obecnější význam s menším důrazem na biologický rozměr pojmu, než je tomu v prostředí evropském. V USA je pojem rasismu využíván extenzivněji k označení záporného postoje vůči jakkoli (i ne primárně biologicky) definované skupině, či menšině. Možná nejvýstižnější označení pro Buchananovy názory v oblasti rasy a kultury je „kulturní rasismus“, který neklade důraz na biologickou stránku rozdílnosti ras, ale na „...údajně hluboce zakořeněné kulturní odlišnosti jednotlivých etnik“³¹⁷, ve svých důsledcích má však obdobné vyznění jako biologický rasismus. Strmiska v obdobném smyslu zmiňuje s odkazem na debatu v sociálních vědách i pojmy jako „diferencialistický neorasismus“, „kulturní diferencialismus“ či „radikální kulturalismus“³¹⁸. Bill Ong Hing, který se v článku *Beyond the Rhetoric of Assimilation and Cultural Pluralism: Addressing the Tension of Separatism and Conflict in an Immigration-Driven Multiracial Society* (1993)³¹⁹ zabývá názory Patricka Buchanana ve vztahu k imigraci, však uvádí, že ačkoli Buchanan „...usiluje o zaobalení svých útoků do kulturně asimilacionistických pojmů, jádro jeho tvrzení je vztaheno k rase“. Zásadní rozdíly mezi Buchananovou a kupříkladu Dukeovou rétorikou ve vztahu k imigraci a ve snaze oslabit rasový rozměr ve prospěch kulturního Hing nespátřuje.

3.4. Komparace Novakova a Buchananova pojetí demokracie

Michael Novak a Patrick Buchanan jako proponenti širokého proudu amerického konzervativního myšlení kladou enormní důraz na vysokou kvalitu amerického politického systému – americké demokracie, odvíjející se od Deklarace nezávislosti, přes Ústavu USA až po interpretace a ideové podněty generace Otců zakladatelů. Do značné míry sdílí i názor na roli a význam náboženských a morálních hodnot při ustavování a fungování amerického politického projektu. Navzdory nepochybnému protestantskému základu amerického politického experimentu sdílejí oba autoři názor, že v americkém prostředí je katolicismus – původně kulturně, politicky i sociálně diskriminovaný – klíčovou náboženskou a kulturnětvornou silou. Zatímco Novak společně s dalšími katolickými neokonzervativci spatřuje těžiště kulturní a politické role amerického katolicismu spíše v současnosti a

„marginalizátorem holocaustu“: srov. PEŇÁS, Jiří. Holocaust bezpečně zabalený. Filosof Barša není popírač, ale marginalizátor. [online]. 2011 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2006/07/penas_barsa.

³¹⁷ CHARVÁT, Jan. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007, s. 59–60.

³¹⁸ Srov. STRMISKA, Maxmilián. Op. cit.

³¹⁹ HING, Bill Ong. *Beyond the Rhetoric of Assimilation and Cultural Pluralism: Addressing the Tension of Separatism and Conflict in an Immigration-Driven Multiracial Society*. [online]. 1993 [cit. 2013-08-28]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3480889>.

budoucnosti, Buchanan naproti tomu zejména v éře 50. let 20. století, v jeho podobě před II. vatikánským koncilem. Novak jako neokonzervativce vyjadřuje naději, že prvky amerického politického projektu mohou být předobrazem a podnětem k dalšímu šíření demokracie ve světě, Buchanan je skeptický ke snadné aplikaci principů demokracie v zemích, které k tomu nemají náboženské a kulturní předpoklady, a spatřuje jedinečnost USA v tom, že se sebeidentifikují jako „křesťanský národ“. Pro Buchanana dokonce není ve věci možné shody na základních hodnotách a principech postačující ani společná náboženská báze katolicismu – své katolické souvěrce ze zemí Latinské Ameriky považuje za obtížně způsobilé k integraci do amerického kulturního a politického systému.

Michael Novak se vesměs nezabývá politickým systémem demokracie z politicko-filosofického hlediska, ani nijak výrazně a konkrétně nesrovnává jednotlivé druhy fakticky existujícího demokratického zřízení. Z jeho díla je pouze zřejmé, že politický a ústavní systém USA považuje za prototyp dokonalého, lidsky uskutečnitelného politického uspořádání. Novak se spíše obecně táže po kulturních a morálních základech a podmínkách demokratického zřízení, přičemž hledá úzké sepětí s ekonomickým systémem kapitalismu, vše v kontextu křesťanské tradice myšlení. V „neokonzervativním duchu“ odmítá přísnou separaci náboženství a politiky ve smyslu výroku „*církev může a musí být oddělena od státu, náboženství nesmí být nikdy odděleno od politiky*“.³²⁰ Odmítá ideologii sekularismu, ale hovoří o „postsekularistickém“ věku, v němž je třeba se navrátit k určitým hodnotovým předpokladům politického řádu³²¹. Absence určitých hodnot, zejména pak křesťanských, či v širším smyslu obecně náboženských, podle něj ohrožuje fungování demokracie, identitu Západu a západní civilizaci vůbec. Michael Novak obecně demokracii považuje za správný a žádoucí univerzální model správy politických věcí. Ideu demokracie ve spojení se svobodným trhem považuje za univerzální a globálně uplatnitelnou. Uznává sice, že každý konkrétní model demokracie je zakotven v konkrétní historické a kulturní situaci té které země³²², zároveň ale předpokládá možnost univerzální všelidské shody na základních hodnotách, na nichž se může ve spojení s určitými morálními habitusy demokracie realizovat. Novak zdůrazňuje kvality amerického politického projektu a často zmiňuje, jak se stal pro významné teoretiky politického myšlení inspirující (Alexis de Tocqueville, Jacques Maritain, Eric Voegelin, F. A. Hayek), zejména ve srovnání s evropskou neanglosaskou politickou tradicí. Americkou demokracii tak považuje v podstatě za vzorový model, evropské pojetí demokracie v širokém slova smyslu – zejména jeho „sociálně-demokratickou“ variantu –

³²⁰ GERSON, Michael. Op. cit., 1997, s. 291.

³²¹ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2008, s. 233–273.

³²² Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 186–188.

považuje Novak za problematickou, nedokonalou a v posledku neperspektivní. Nesrovnává však demokracie způsobem analýzy jejich ústavních systémů, ale spíše na základě jejich hodnotového, kulturního a náboženského prostředí. Novak dokonce většinou konkrétní otázky vnitřní politiky v USA (alespoň ve svých knihách) ponechává do značné míry stranou ve prospěch univerzálních témat.

Buchananův přístup k demokracii z hlediska vazby politického uspořádání na hodnoty, tradice a náboženské předpoklady je v jistém smyslu obdobný jako u Novaka, jen namísto univerzalistických představ o možnostech uplatnění hodnot svobody a demokracie chápe americký systém partikularisticky jako „křesťanský národ“ a taktéž nespatřuje – oproti Novakovi – hlubší souvislost mezi hodnotami amerického politického systému a neoliberálními představami o ekonomické svobodě a globalizaci kapitalismu. Buchanan se svým důrazem na etnicitu a národní identitu odmítá morální univerzalizmus americké ideje. Americký politický projekt je v jeho pojetí úzce etnicky a kulturně spojen s generacemi původních přistěhovalců, kteří vybudovali historicky mimořádný politický a kulturní projekt. Z Buchananových idejí vyplývá, že mu jde na prvním místě o ochranu americké národní identity a bezpečnosti proti „zlému“ zbytku světa. Kromě „nepřátel americké demokracie“ vně hranic spatřuje ohrožení i uvnitř americké společnosti – zejména v imigraci přistěhovalců, kteří nesdílí hodnoty a étos „etnických Američanů“, dále pak v ideálech sekularismu a multikulturalismu, které chtějí podle něj záměrně relativizovat jednotnou ideu amerického národa a jeho jedinečné kultury. Buchananovy názory do značné míry náleží do tradice amerického pravicového populismu, který je etablovanou a stále se navracející americkou politickou tradicí, Pavlem Baršou na základě typologie Waltera Russela Meada označovanou jako „jacksonovský populismus“.³²³

Buchanan se oproti Novakovi poměrně intenzivně zabývá mnoha konkrétními a aktuálními problémy vnitřního života americké společnosti a americké politiky. Intenzivně se zabývá otázkou proměny polarit a důrazů v rámci americké společnosti v souvislosti s volebními preferencemi voličů. Často ve svých reflexích užívá etnický a rasový klíč. Americký politický diskurs není tolik citlivý na zdůrazňování odlišnosti ras a konsekvence z toho vyplývající, nicméně Buchananův přístup kvůli časté radikální rétorice bývá často označován za antisemitský, rasistický a xenofobní. Novak se otázkám rasy a etnicity primárně nevyhýbá, ale považuje je vzhledem ke svému univerzalistickému chápání hodnot za podružné a spoléhá na přesvědčivou sílu amerického projektu.

³²³ Srov. BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. Op. cit., 2008, s. 422.

Pokud by Novak a Buchanan měli být zařazeni do kontextu politických teorií demokracie a současné politicko-filosofické debaty, nalézáme jejich ideovou souvislost mezi teoretiky, kteří mají blíž ke konzervativnímu pohledu, kritizujícímu demokracii jako pouhý mechanismus agregace společenských zájmů. Konzervativnější pohledy na demokracii kritizují přeceňování demokratických procedur na úkor jiných prvků demokratického řádu (rozdělení a delegace moci, vláda práva, lidská práva, vzdělanost, hodnoty, morálka a odpovědnost občanů, sociální podmínky). Společná konzervativní báze obou autorů předpokládá, že demokratický systém není jen mechanismem politického rozhodování, ale spočívá na mimopolitickém souboru hodnot, představ a institucí pramenících zejména z tradice a náboženství. V zásadních morálních otázkách týkajících se lidské existence a lidského života odmítají konzervativci hledání shody na základě politického demokratického diskursu, ale na základě předpolitického sdílení určitých základních hodnot. S konzervativnějšími teoretiky, účastníky se debaty na poli politické teorie demokracie, samozřejmě Novak i Buchanan sdílí předpoklad nezbytnosti mimodemokratických habitů, morálních představ a institucí. Prosté demokratické procedury bez určitých konstitučních a morálních „nepolitizovatelných“ představ a institucí by oba považovali za problematické. Oba je možné, vzhledem k důrazům na spojení demokracie s morálními a náboženskými ctnostmi, považovat za stoupence a pokračovatele tradice amerického republikanismu, ovšem ve dvou různých odstínech – Novaka jako stoupence republikanismu v jeho „liberální“ verzi, Buchanana pak ve verzi „populistické“. Ekonomická kritika demokracie ze strany školy veřejné volby a neoliberalismu se do značné míry překrývá s Novakovou kritikou sociální politiky a sociálního státu. Oproti univerzalistickému a liberálnímu Novakovi Buchanan ovšem klade větší důraz na partikularistické a organické pojetí politického společenství a identity národa, které jsou liberalizačními trendy v ekonomice i politickou globalizací narušovány.

V otázkách vztahu politických elit a demokratického procesu oba autoři sdílejí implicitně představy „demokratických elitářů“, kteří pokládají za nezbytnou neformální i formální autoritu a vůdcovství politických elit. Buchanan je v tomto smyslu specifickou kombinací „elitáře“ a populisty. Ačkoli je obecně z konzervativního hlediska považován populismus za problematický a nebezpečný, Buchanan spoléhá na hlubokou zakořeněnost konzervativních představ a instinktů u širokých vrstev středostavovských Američanů. Domnívá se tedy, že je nezbytné se při obměně politických elit skrze demokratickou proceduru opřít o masy občanů v boji proti „sekulárním“ a „levicovým“ elitám. Buchananův účelový populismus, který nepřímou volá po posilování demokratických a samosprávných procedur, stojí na předpokladu, že nejsou dostatečně agregovány a v demokratickém procesu

uplatněny „instinkty širokých vrstev prostých amerických občanů“. Nelze jej tedy chápat primárně jako principiální obhajobu posílení demokratických procedur, ale jako naději na pragmatické využití stávajícího rozložení společenských sil ve prospěch jím prosazovaných hodnot. V souvislosti s posílením vlivu Republikánské strany Buchanan akceptuje názor Ruy Teixeira, který navrhuje republikánům s ohledem na společenský vývoj v USA rezignovat na principiální konzervativní postoje a více se otevřít „populistickým řešením“ – aktivističtější vládní a sociální politice, získávání minorit apod.³²⁴

Novak populista není, ale v zásadě podobně jako Buchanan předpokládá, že mnoho sekularistických názorů a postojů bylo do americké společnosti vneseno aktivním působením politických a kulturních elit, navzdory mnohdy většinovým názorům v americké populaci, a že by bylo žádoucí takový trend zvrátit. Jeho postoje však celkově mají blíže k pluralistickým pojetím demokracie, přestože klade důraz na důležitost křesťanských hodnot, nespojuje politický systém USA přímo s ideou „křesťanského národa“, je zastáncem silného pojetí občanské společnosti podpořené svobodnou ekonomikou a samosprávou.

Pro Buchanana naproti tomu nemá pluralitní demokratický systém valnou hodnotu, pokud neslouží partikulární identitě národního státu, náboženským hodnotám a není zbraní v „kulturní válce“ proti sekularismu. To ukazuje kupříkladu i podporou Vladimíra Putina, když jej v komentáři k jeho prezidentskému projevu o stavu Ruské federace (2013) označuje za „jednoho z nás“³²⁵, za „paleokonzervativce“, který svým zdůrazňováním křesťanských hodnot a kritikou morálního úpadku Západu přispívá pozitivně ke „kulturní válce za budoucnost lidstva“. Píše: *„Zatímco mnohá americká a západní média ho zavrhnou jako autoritáře, reakcionáře a vzpomínku na minulost, Putin možná vidí budoucnost s větší jasností, než Američané, stále chyceni v paradigmatu studené války... (...) Snaží se redefinovat světový konflikt ‚My vs. Oni‘ v budoucnosti na takový, v němž se konzervativci, tradicionalisté a nacionalisté všech kontinentů a zemí postaví proti kulturnímu a ideologickému imperialismu toho, co on vidí jako dekadentní Západ.“*³²⁶

³²⁴ TEIXEIRA, Ruy. Demographic Change and the Future of the Parties. [online]. 2010 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z:

http://www.americanprogressaction.org/wp-content/uploads/issues/2010/06/pdf/voter_demographics.pdf.

³²⁵ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Is Putin One of Us? [online]. 2013 [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/putin-one-us-6071>.

³²⁶ Ibid.

4. Novak a Buchan o ekonomických otázkách

4.1. Kontext konzervativních postojů k ekonomice

Pro konzervatismus je typická variabilita postojů k ekonomické sféře. Ekonomické otázky tvoří (společně s pojetím zahraniční politiky) jednu z nejzásadnějších štěpných linií v širokém proudu konzervatismu. Stará generace konzervativců neměla naléhavou potřebu se výrazněji věnovat subtilním ekonomickým otázkám, ačkoli jejich důraz na spojení svobody a majetku (viz Kirk, „*svoboda a majetek jsou úzce svázány*“³²⁷), je i vyjádřením nejzákladnějšího axiomu liberálního kapitalismu. Rio Preisner hovoří o sporu o ekonomické konsekvence konzervatismu jako o podstatném názorovém konfliktu v rámci amerického konzervatismu, reprezentovaného na straně jedné Russelem Kirkem a na druhé Frankem S. Meyerem: „*Zatímco Kirk staví ekonomický a sociální řád podmíněný křesťanskou etikou do protikladu k liberální ekonomii Adama Smitha (...), spatřuje Frank Meyer právě v klasickém tržním liberalismu ekonomii, jež je v zásadním souladu s křesťanstvím.*“³²⁸

Edmund Burke, „zakladatel konzervatismu“, nespatořoval sice zásadní rozpor mezi svými konzervativními postoji a liberálním pojetím ekonomiky v pojetí svého přítele Adama Smitha, ovšem ve hře je ještě otázka určitých proměn a posunů v rámci liberálního kapitalismu v novější éře. Smith se údajně o Burkovi a jeho názorech na ekonomiku vyjádřil dokonce v tom smyslu, že byli v plném souladu: „*Byl to jediný člověk, jakého jsem kdy poznal, který uvažoval o ekonomii naprosto stejně jako já bez jakékoli předchozí konzultace.*“³²⁹

Současní kulturní konzervativci a paleokonzervativci však spatřují v ideologii svobodného trhu, zejména pak v jeho aktuálních formách, problematický koncept, příliš inspirovaný tradicí ekonomického liberalismu. Za mnohé můžeme uvést jednoho ze současných významných představitelů britského konzervatismu Rogera Scrutona, který plně uznává obhajobu instituce majetku a vlastnění za podstatný komponent konzervatismu, který je předpokladem svobody člověka a rozvíjení jeho odpovědnosti³³⁰. Z konzervativních hledisek však podle něj liberální kapitalismus generuje ekonomické vztahy, které mohou být problematické a neodpovídají požadavku vztahu majetek-svoboda-odpovědnost. Současný kapitalismus je do značné míry záležitostí kapitálových trhů a megakorporací, v nichž je však odpovědné vykonávání vlastnického práva eliminováno, jelikož je rozvolněn původně přímý vztah konkrétní osoby, majetku a odpovědnosti. Korporace a banky řídí manažerské vrstvy,

³²⁷ KIRK, Russel Op. cit., 2000, s. 26–27.

³²⁸ PREISNER, Rio. Op. cit., 1992, s. 483.

³²⁹ OGROCKÝ, Jiří. Úvod. In: BURKE, Edmund. Op. cit., 1997, s. 8.

nikoli vlastníci – dnes většinou akcionáři. Akcionáři tvoří mnohdy masu „anonymních“ vlastníků, jejichž primárním zájmem je zisk z akcie – dividenda, nikoli celková a odpovědně řízená prosperita podniku. Scruton dále spatřuje potíže ve stálém důrazu na růst prosperity, spotřebu a aktivní podněcování poptávky. To bývá obvykle považováno za základní motor ekonomiky, avšak podle něj přináší odcizení a erozi soudržnosti společnosti. Odmítá ale zároveň tezi marxismu, že by odcizení bylo v přímé souvislosti se soukromým vlastnictvím či kapitalistickým charakterem výroby jako takovými³³¹.

Neokonzervativci naproti tomu kladou enormní důraz na obhajobu liberálního kapitalismu a čerpají z tradice liberálních, neoliberálních a libertariánských autorů. Mnoho knih z neokonzervativního spektra, věnujících se tomuto tématu, nese příznačný název – *Two Cheers for Capitalism* Irvinga Kristola³³², *The Capitalist Revolution*³³³ Petera L. Bergera, či právě Novakův *The Spirit of Democratic Capitalism*³³⁴. Podobně i konzervativní libertariáni se svým důrazem na autonomii individua, maximální míru svobody a absenci státní autority považují liberální kapitalismus, neregulovaný státními intervencemi, za dokonalý ideál. I když mnozí z ekonomických neoliberálů a neokonzervativců kladou enormní důraz na kulturní a morální předpoklady současného kapitalismu, v zásadě uznávají a podporují globalizovaný kapitalismus, rozvíjený zejména působením mezinárodních vládních organizací (MMF, SB, WTO) a nadnárodních korporací. Jakékoli potíže a krize spojované se svobodným kapitalistickým trhem naopak připisují takřka výhradně keynesiánským regulacím a restrikcím, případně umělou podporou ekonomického růstu ze strany politické sféry.

Michael Novak a Patrick Buchanan, zdá se, tedy vyjadřují dva z možných protikladných přístupů k ekonomice z konzervativních perspektiv. Novak reprezentuje pro neokonzervativismus typický přístup, který spočívá v teoretické i praktické obhajobě „demokratického kapitalismu“, jeho postoje v ekonomické oblasti jsou v podstatě neoliberální až libertariánské. Buchanan je v duchu paleokonzervativismu k liberálnímu kapitalismu kritický, kritizuje nadnárodní globální rozměr neoliberalismu a zastává v zásadě antiliberální, protekcionistické postoje.

4.2. Novakovo pojetí ekonomiky

Novak prošel v sedmdesátých letech proměnou politické orientace – v druhé polovině 70. let definitivně deklaroval svůj odklon od radikální levice, který definitivně potvrdí v roce

³³⁰ SCRUTON, Roger. Op. cit., 1993, s. 127–160.

³³¹ Srov. ibid., s. 161–191.

³³² KRISTOL, Irving. *Two Cheers for Capitalism*. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1978.

³³³ BERGER, Peter L. *Kapitalistická revoluce: padesát propozic o prosperitě, rovnosti a svobodě*. Bratislava: Archa, 1993.

1978 svým vstupem do think-tanku *American Enterprise Institute*. Jeho knihu *The Rise of the Unmeltable Ethnics: Politics and Culture in the Seventies* (1972), která kombinuje pohled na ekonomiku levicového ražení s poměrně konzervativním pohledem na americkou kulturu, považuje Gerson³³⁵ za přechodnou – Novak je v ní podle něj na poloviční cestě mezi radikalismem Nové levice a jejím definitivním odmítnutím v polovině 70. let. Mezi první články, kde se Michael Novak hlásí plně k obhajobě demokratického kapitalismu a tvrdě kritizuje socialismus, patří *A Closet Capitalist* (Washington Post, March 14, 1976)³³⁶ či *The Closet Socialists* (The Christian Century, February 23, 1977)³³⁷, ve kterých se vyrovnává se svým přestupem od „socialistických intelektuálů“ k neokonzervativcům. V článku *A Closet Capitalist* Novak nadneseně píše: „*Jsmo salónní kapitalisté. Nyní konečně přišel náš čas. Celý svět se stává socialistickým. Téměř 118 ze 142 států světa jsou socialistické či jiné tyranie. Pouhých 24 zemí je demokraciemi se svobodnou ekonomikou. Jsme nejnovější světovou minoritou, nejméně chápanou a málo milovanou. Je náš čas začít všude organizovat buňky Kapitalistické osvobozené fronty.*“³³⁸

Definitivní příklon k idejím demokratického kapitalismu pro něj znamenal ideový rozchod s mnoha jeho přáteli. Tito se podle Novaka hlásili k milované ideji socialismu bez ohledu na empirické skutečnosti, proto přestal chápat jejich logiku. „*Praktická diskuse se zdála být beze smyslu. Konečně jsem si uvědomil, že socialismus není politický návrh ani ekonomický plán. Socialismus je reziduum judeokřesťanské víry bez náboženství. Je to víra v komunitu, v dobrotu lidské rasy a ráj na zemi.*“³³⁹ Základním teologickým pochybením socialistů je podle Novaka jejich slepota vůči realitě lidského hříchu: „*Věřím v hřích...(…) ...jsem pro kapitalismus... ...protože ten činí svět svobodným pro hříšníky... (...) ...kapitalismus je systém vybudovaný na víře v lidskou sobeckost... ...proto je vždy drtivě a skandálně úspěšný... ...systém vybudovaný na hříchu je postaven vsutku na velmi solidním základě. Svatost socialismu nenakrmí chudé.*“³⁴⁰

Novak v neokonzervativním duchu systematicky vykládá a hájí systém demokratického kapitalismu v roce svého nástupu na *American Enterprise Institute*, kdy vychází jeho první signifikantní kniha k tomuto tématu – *The American Vision: An Essay on the Future of Democratic Capitalism* (1978)³⁴¹. O ní Novak hovoří jako o své první

³³⁴ NOVAK, Michael. Op. cit., 1992.

³³⁵ Srov. GERSON, Mark. Op. cit., 1997, s. 155-156.

³³⁶ NOVAK, Michael. *A Closet Capitalist Confesses*. In: YOUNKINS, E. W. ed. Op. cit., 2001, s. 6-12, s. 3-5.

³³⁷ NOVAK, Michael. *The Closet Socialists*. In: YOUNKINS, E. W. ed. Op. cit., 2001, s. 6-12.

³³⁸ *Ibid.*, s. 3.

³³⁹ *Ibid.*, s. 4.

³⁴⁰ *Ibid.*, s. 4-5.

³⁴¹ NOVAK, Michael. *The American Vision: An Essay on the Future of Democratic Capitalism*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978.

„neokonzervativní knize“³⁴², kde předestírá ideje, které následně rozvíjí v dalších dílech. Poprvé zde jasně rozlišuje tři sféry svobodné společnosti – politickou, ekonomickou a kulturní. Tato „trojedinost“ systému sehrává v celém dalším Novakově díle významnou roli. Dělení svobodné společnosti na tři sféry se obvykle odvozuje od vydání knihy Daniela Bella *The Cultural Contradictions of Capitalism* (1976)³⁴³, na kterou se taktéž Novak odvolává. Při obhajobě pojmu „demokratický kapitalismus“ píše: „Označuji náš systém názvem ‚demokratický kapitalismus‘, aby tak byla zdůrazněna jeho tripartitní podstata. Není to jen ekonomický, ale i politický a kulturní systém. Název ‚demokratický kapitalismus‘ jasně naznačuje politickou a ekonomickou strukturu našich idejí. Naznačuje také, ačkoli ne přímo, závazek vůči těm kulturním idejím, které mohou být vyjádřeny třeba výrazem ‚liberální civilizace‘ – civilizace, jejímž cílem je otevřená společnost, respekt k právům a důstojnosti individua, víze spravedlnosti a poctivosti, které se rozvíjely v západní civilizaci od raných dob.“³⁴⁴ Nejde tedy jen o ekonomický systém svobodného podnikání, soukromého vlastnictví, individuálních práv či limitované vlády, ale o celý vyvážený systém institucí a habitů v oblasti ekonomické, politické a kulturní.

Stěžejním a nejkomentovanějším Novakovým dílem je kniha *The Spirit of Democratic Capitalism* (1982), přeložená taktéž do češtiny³⁴⁵. Novak zde považuje demokratický kapitalismus za dosud nejlepší z lidsky uskutečnitelných systémů uspořádání lidské společnosti, který chrání a kultivuje lidskou svobodu. Má za to, že jde o nejdokonalejší možný lidsky realizovatelný systém politické ekonomie, který rozšířil sféru lidské svobody a uvolnil kreativní síly nezbytné k eliminaci obecné chudoby lidstva. Novak vyzývá k hluboké reflexi principů systému demokratického kapitalismu ‚sestavajícího ze tří stavebních složek, ze tří soustav svobodných institucí, které ztělesňují trojí svobodu – tržní ekonomiky, demokratické politiky a morálně-kulturního systému. Po dvě staletí byl podle něho demokratický kapitalismus spíše otázkou praxe a jeho intelektuální a duchovní reflexe byla zanedbávána, což nyní ve svých důsledcích znamená zásadní ohrožení jeho existence. Atrofie kulturních základů demokratického kapitalismu předznamenává kolaps systému. Novak říká: ‚Zdá se, že demokratický kapitalismus ztratil svého ducha...(…)…Achillovou patou demokratického kapitalismu je, že se za poslední dvě století obracel tak málo k lidskému duchu.“³⁴⁶ Znovupromyšlení principů a kulturních kořenů demokratického kapitalismu si Novak tedy stanovuje jako úkol. Je přesvědčen, že demokratický kapitalismus, založený na

³⁴² Srov. NOVAK, Michael. *Controversial Engagements*. In: YOUNKINS, E. W. ed. *Op. cit.*, 2001, s. 313-327.

³⁴³ Česky: BELL, Daniel. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

³⁴⁴ NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 1978, s. 7.

³⁴⁵ NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 1992.

³⁴⁶ *Ibid.*, s. 30.

úctě k lidským právům, svobodném trhu, pluralitě a demokracii, nejlépe odpovídá přirozenosti člověka a je dosud nejlepším člověkem stvořeným politickoekonomickým systémem: „*Během dlouhých let jsem postupně došel k přesvědčení, že reálná praxe demokratického kapitalismu je s vysokými cíli judaismu a křesťanství morálně slučitelnější než praxe systémů ostatních.*“³⁴⁷ Systém demokratického kapitalismu podle Novaka spočívá na specifickém étosu, vycházejícím primárně z judeo-křesťanské tradice. Étos kapitalismu efektivním způsobem využívá praktickou inteligenci a iniciativu člověka. Je to nový řád společnosti, spoléhající na spontánní tvořivost lidské mysli, kterou do člověka vložil sám Bůh, aby se tak člověk podílel na pokračujícím stvoření: „*Systém institucí má za cíl uvolnit kreativní síly v člověku a využít ctnosti praktického rozumu. Kapitalismus je založený na myšlení, na ‚správném používání lidské mysli‘ – ‚caput‘.*“³⁴⁸ Příčiny bohatství národů je tedy třeba hledat v důvtipu a invenci lidí, nikoli primárně v materiálních předpokladech. Teprve kapitalismus umožňuje překonání masové chudoby, která byla do té doby stálým osudem většiny lidstva³⁴⁹. V rámci křesťanské etiky je podle Novaka třeba zdůraznit a znovu promyslet postoje k vytváření bohatství a docenit tak ctnost „podnikavosti“ – ekonomické podnikání je mravní ctností a lidským povoláním. Tato ctnost má svou náboženskou dimenzi a charakter povolání, jak se Novak snaží ukázat v knize *Business as a Calling: Work and the Examined Life* (1996)³⁵⁰. Ve svém článku *A Theology of the Corporation*³⁵¹ a následně podrobněji i v knize *The Fire of Invention. Civil Society and the Future of the Corporation* (1997) dokonce teologicky obhájí podnikatelskou korporaci, jakožto (kromě instituce rodiny) nejdůležitější formu sdružování lidí, vytvářenou za účelem produkce hodnot. Korporace je podle něj hned po rodině nejzákladnější institucí svobodné lidské společnosti, „...*nejoriginálnější sociální invence demokratického kapitalismu*“.³⁵²

Michael Novak celým svým dílem klade důraz na hledání morálních a kulturních souvislostí při obhajobě liberálního kapitalismu, jeho dílo je determinováno vymežováním se vůči katolické „antikapitalistické mentalitě“, která podle něj přispívá k nesprávnému chápání a odmítání liberálních institucí, zejména ekonomických. Usiluje tedy o diskvalifikaci široké tradice křesťanského sociálního myšlení a o prokázání úzké souvislosti mezi křesťanskými hodnotami a liberálním kapitalismem. V knize *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*

³⁴⁷ Srov. *ibid.*, s. 229.

³⁴⁸ NOVAK, Michael. Op. cit., 1998, s. 84.

³⁴⁹ Srov. SUTOR, Bernhard. *Politická etika*, Praha: Oikúmené, 1996, s. 222.

³⁵⁰ NOVAK, Michael. Op. cit., 1996.

³⁵¹ NOVAK, Michael. A Theology of the Corporation. In: NOVAK, Michael a John W. COOPER eds. *The Corporation. A Theological Inquiry*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1981, s. 203-224.

³⁵² *Ibid.*, s. 220.

(1993)³⁵³, která už svým titulem parafrázuje dílo Maxe Webera, se Novak snaží tezi o genezi kapitalismu z protestantismu relativizovat a kriticky se s ní vyrovnat. Nejprve Webera oceňuje za jeho objev souvislosti mezi duchem náboženství, kulturou a ekonomikou. Jeho teorii však považuje za limitovanou, kromě jiného proto, že užívá pojem „protestantská etika“ nejasně a nepřesně a nikde jej konkrétněji nedefinuje, přičemž nezohledňuje výraznou pluralitu protestantských tradic. Dále podle Novaka Weber nevidí všechny formy „ducha kapitalismu“, pouze jeho jakýsi „výkonový aspekt“. Weberova „protestantská etika“ podle Novaka v tomto smyslu v žádném případě nereprezentuje lidský ani křesťanský ideál. Weberově tezi podle Novaka odporuje i mnoho faktů a relevantních námitek:³⁵⁴

- Nemá podporu mezi protestantskými teology, nelze nalézt takové, kteří by křesťanské hodnoty interpretovali podobným způsobem. Tito povětšinou zcela odmítají souvislost Kalvínova učení a hodnot kapitalismu.
- Většina kalvinistických církví současnosti příkře odmítá kapitalismus a přiklání se ke křesťansko-sociálním, případně sociálně-demokratickým stranám.
- Mnohé prvky původního kalvínského učení odporují základním principům kapitalismu po celé generace (kupříkladu v Ženevě dlouho kladli kalvinisté odpor vzniku bank, kapitálových investic apod.).
- Weber vychází v mnohém z nereprezentativních autorit (Benjamin Franklin), které navíc plně nereprezentují „puritánskou etiku“.
- Mnohé typicky kalvinistické oblasti (např. Skotsko) byly po dlouhou dobu ekonomicky zaostalými a nejméně kapitalistickými oblastmi.
- Mnohá z prvních kapitalistických center se objevila v ryze katolických oblastech (Liège, Lille, Turín).
- Mnoho prvních kapitalistických rodin bylo katolických, židovských či jiného vyznání.

Weberovu tezi tedy považuje Novak za empiricky nepotvrzenou, přičemž má za to, že komplex postojů definovaný Weberem jako „protestantská etika“ byl sdílen „*mnohými jinými, jen ne kalvinisty*“. Naproti tomu oceňuje, že Weber se pokoušel při definici „ducha kapitalismu“ hledat takřkajíc ve „správných vodách“ – že chtěl vystihnout nový komplex sociálních postojů a návyků, ducha kulturní inspirace, který umožňoval prudký ekonomický rozvoj a zlepšování lidských podmínek života. Píše: „*Zaměřením na kulturní dimenzi kapitalismu si Weber zasloužil nesmrtelné místo v intelektuálních dějinách. A to ze dvou důvodů. Za prvé identifikoval cosi nového v ekonomických dějinách a letmo nahlédl morální a*

³⁵³ NOVAK, Michael. Op. cit., 1993.

*náboženské dimenze oné inspirace. Za druhé s předstihem naznačil, proč marxismus jakožto interpretační teorie i jako představa ráje byl odsouzen k selhání – jeho rezolutní materialismus nepřipouštěl lidského ducha.*³⁵⁵ Kořeny tohoto zásadního zlomu v kulturních dějinách se podle Novaka však Weberovi odhalit nepodařilo.

Kapitalismus není utvořen na principech soukromého vlastnictví, trhu či akumulace zisku – tyto byly funkční již v ekonomikách tradičních. Nemá svůj původ ani v jakési náboženské neuróze – oné kalvínské „úzkostné posedlosti spásou“. Kapitalismus má původ v lidské schopnosti invence a inovace – v lidské kapacitě tvořit. Jak naznačuje samotné slovo „kapitalismus“ – jde o systém institucí, který má za cíl uvolnit kreativní síly v člověku a využít ctnosti praktického rozumu. Kapitalismus je založený na myšlení – na správném používání lidské mysli – „caput“. Kapitalismus neodkazuje primárně na peníze, ale na „lidský kapitál“ – lidskou mysl, znalost, vynalézavost, know-how, iniciativu, podnikavost, kapacitu k organizaci, schopnost kooperace.

Novak proti „protestantské“ etice staví „katolickou“ etiku v širším slova smyslu a chce v konfrontaci s Weberem poukázat na tradici etiky, která je obecně judeo-křesťanská. Ta podle něj podporuje člověka v jeho kreativité jakožto účasti na díle stvoření – každý je spolu-tvořitel a je povolán jednat tvořivě, přičemž Bohem poskytnutá svoboda je předpokladem odpovědnosti a iniciativy. V protestantské spiritualitě a etice převažuje tendence zdůrazňovat krizi, hřích, porušenost, preferovat strohost a nedostatek smyslové stimulace. Katolická etika podle Novaka osvětluje sociální dimenzi svobodného hospodářství lépe než etika protestantská se svým teoretickým důrazem na individuum (ačkoli v praxi je silně sociální – nebo spíše asociativní). Svou „svátostnou“ láskou ke smyslovému světu je „katolický duch“ lépe naladěn směrem k materiálnímu světu a k uznání jeho dober, v tomto smyslu tak vyjadřuje lépe ducha tvořivosti než asketický protestantismus. Katolicismus nabízí pohotovější jazyk, širší škálu přirovnání, vyjádření radosti, potěšení smyslů a plnosti týkající se kreativity. Kreativitu považuje Novak za centrální bod katolické etiky, přičemž tato podle něj vychází z prastaré judeo-křesťanské tradice podporující člověka v jeho účasti na Stvořitelově díle, jejím předpokladem je svoboda, iniciativa a odpovědnost. Novak dokonce uvádí, že v době, kdy psal knihu *Duch demokratického kapitalismu* (1982), ještě dostatečně neviděl spojitost mezi kapitalismem a kreativitou, což s odstupem považuje za rozhodující bod katolické etiky³⁵⁶. Vyzývá tím k budování nové křesťanské antropologie, která by kladla důraz na tuto dynamiku lidské kreativity – v morálce a kultuře, politice a ekonomice –

³⁵⁴ Ibid., s. 6.

³⁵⁵ Ibid., s. 9.

³⁵⁶ Srov. *ibid.*, s. xv.

dynamiku, která proměňuje svět a umožňuje všem lidem podílet se na bohatství stvoření a žít lidsky důstojným životem³⁵⁷. Novak v knize kromě jiného široce komentuje³⁵⁸ slavný „prokapitalistický“ čl. 42 encykliky *Centesimus Annus* papeže Jana Pavla II., zdůrazňuje však zároveň, že je třeba neustále udržovat a kultivovat morální dimenzi „demokratického kapitalismu“ a že v žádném případě nesmí být podpora morální působnosti liberálních a kapitalistických institucí ze strany katolické etiky automaticky považována za podporu či legitimizaci všech aspektů, či dokonce slabostí a neduhů „reálného kapitalismu“.

Pomiňme nyní celé množství knih a dalších publikací z 80. let, věnujících se tématice demokratického kapitalismu z mnoha aspektů a hledisek, zejména kulturních a náboženských, a zaměřme se na nejaktuálnější knihu z těch, které se tématu kapitalismu, již v kontextu globalizace a nejnovějšího vývoje posledních let, věnují nejaktuálněji – *The Universal Hunger for Liberty. Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable* (2004). Novak v druhé části knihy nazvané *The Economics of Liberty*³⁵⁹, členěné do kapitol *A Philosophy of Economics, Economic Realism, Capitalism's Third Wave* a *Blue Environmentalism*, v jistém smyslu koncentruje do ohniska všechny své argumenty ve prospěch liberálního kapitalismu, které dílčím způsobem pointoval ve svých předchozích dílech. Kapitulu uvádí citátem z díla *Business as a Calling* (1996): „*Byznys je vznešeným křesťanským povoláním, úsilím o sociální spravedlnost a jedinou největší institucionální nadějí pro chudé tohoto světa. Jestliže se chudí mají vymanit z chudoby, žádná jiná instituce jim nemůže pomoci tak jako byznys, obzvláště malý byznys.*“³⁶⁰ Novak má za to, že ideologie neoliberalismu, která je nositelem ideje šíření institucí svobodné a kreativní ekonomiky, musí čelit často neodůvodněným a silným předsudkům zakořeněným hluboko v minulosti. Dokonce ani pád komunismu podle něj nepřinesl výraznější eliminaci „nenávisi ke kapitalismu“, jeho kořeny proto považuje za hlubší: „*Zdroj této nenávisi spočívá ve filosofické chybě, ne v empirickém zkoumání.*“ Podstatu této chyby hledá pak v moralizujícím a aristokratizujícím premoderním odsuzování kapitalismu spojovaného s banalitou, hédonismem a sobectvím. Zde vidí i zdroje některých forem odsudků ze strany proudů pravicového konzervatismu, který je podle něj příliš zahleděn do minulosti. Říká: „*Jak levice tak pravice srovnávají kapitalismus ne s nějakým historickým systémem, který existoval, ale s ideálem dokonalosti, který si představují.*“³⁶¹

Novak se argumentačně odkazuje na dílo P. L. Bergera *The Capitalist Revolution* (1986) a na díla F. A. Hayeka a L. von Misesa, která podle něj zásadně odhalila

³⁵⁷ Srov. *ibid.*, s. 35.

³⁵⁸ Srov. *ibid.*, s. 114–143.

³⁵⁹ Srov. NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 2004, s. 51–133.

³⁶⁰ *Ibid.*, s. 51.

³⁶¹ *Obojí ibid.*, s. 53.

epistemologické deficity socialistických idejí. Za jeden ze současných kořenů antikapitalistické mentality považuje taktéž současný postmodernismus, který podle něj eliminoval možnost lidského rozumového poznání a svým relativismem redukoval politiku na otázku moci a zájmu. Antiglobalizační hnutí spojené s protesty proti globálnímu kapitalismu, násilím a nenávisť považuje za přímý důsledek „nihilismu“³⁶². Svou pozici naproti tomu chápe jako postoj „ekonomického realismu“ vymezujícího se proti „ekonomickému utopismu“. Ze současných ekonomů se odvolává zejména na ekonomický realismus Thomase Sowell, významného představitele *Chicago school of economics*, libertariána konzervativního ražení, zejména pak jeho knihu *The Vision of the Anointed* (1995), v níž Sowell kritizuje utopismus liberálně-progresivistického pohledu na člověka a svět a odmítá argumenty proti globalizaci, mezinárodnímu liberálnímu kapitalismu, hovoří o „mýtu ekonomického imperialismu“ a kritizuje jako nesprávné mnohé formy sociální politiky státu, včetně afirmativní akce.

Novak zároveň chválí „ekonomické zázraky“ v Číně a Indii³⁶³, kde se podle něj bezprecedentně podařilo vymanit stovky milionů lidí z chudoby. Zdůrazňuje jejich realistický základ a důraz na svobodnou ekonomiku, i když pochopitelně – zejména v případě Číny – vyslovuje pochybnost o další perspektivě takového experimentu, pokud rozměr svobody není podpořen patřičným morálním a kulturním prostředím a aplikován i na rovině osobní a politické. Na kulturní a morální předpoklady demokracie a kapitalismu Novak klade enormní důraz, z encykliky papeže Jana Pavla II. *Centesimus annus*³⁶⁴ přebírá aktivně pojem „humánní ekologie“ a dále jej ve svých intencích rozvíjí v pojmu „ekologie svobody“. Staví taktéž na tezi S. P. Huntingtona o tzv. „třetí vlně“³⁶⁵ demokratizace ve světě (70. a 80. léta 20. století), kterou sám Huntington nazývá vlnou „katolickou“, jelikož probíhala do značné míry v zemích s převážně katolickou kulturou (Portugalsko, Španělsko, Filipíny, Chile, Mexiko, Polsko, Maďarsko). Novak upozorňuje na postupnou proměnu katolického myšlení a teologie, která zejména v době pontifikátu Jana Pavla II. byla nakloněna svobodě, lidským právům a demokracii, čímž výrazně přispěla k revolučním změnám. Novak k Huntingtonově „třetí vlně demokratizace“ přidává souběžnou „třetí vlnu kapitalismu“ (*capitalism's third wave*)³⁶⁶, která se uplatňovala komplikovaněji, protože musela čelit rezistenci obtížně překonatelných „antikapitalistických předsudků“. Novak opět připomíná a aktualizuje, jako v mnoha předchozích textech, své pojetí a kritiku „katolické antikapitalistické tradice“, která odmítá

³⁶² Srov. *ibid.*, s. 57–58.

³⁶³ Srov. *ibid.*, s. 83–91.

³⁶⁴ Srov. *Centesimus annus*, čl. 38.

³⁶⁵ Srov. HUNTINGTON, Samuel P., *Op. cit.*, 2008, s. 78–89.

³⁶⁶ Srov. NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 2004, s. 93–111.

propojovat důstojnost náboženské svobody člověka se svobodou ekonomickou. Poukazuje zejména na historické projevy katolického antikapitalismu – rozebírá kupříkladu myšlenku dílka *Liberalismo es pecado* (1884) Felixe Sarda y Salvaniho, který podle něj nesprávně odsuzuje anglosaskou tradici liberalismu a „kupecké“ mentality, přičemž zdůrazňuje katolicko-iberskou tradici vznešenosti a aristokratičnosti. Zaměřuje se i na aktuálnější projevy „antikapitalismu“, kde za příklad dává jezuitské iniciativy v Jižní Americe všemožně kritizující „zlo neoliberalismu“, „reaganismus“, „thatcherismus“ a „Chicagskou školu“³⁶⁷. Novak kromě úsilí o odmítnutí antikapitalistických idejí navrhuje i určitá konkrétní řešení, která by podle něj měla vyústit v ustanovení „Iniciativy pro chudé“, jejíž těžiště by se opíralo o katolický „laický živel“. Iniciativa by měla spočívat v podpoře „kapitalismu zdola“ a rozvoji „malého byznysu“, zejména cestou předávání know-how, administrativní pomocí jednotlivcům a poskytováním mikropůjček – „*Jestliže katolíci myslí osvobození chudých z chudoby vážně, musí vzít vážně základní hladinu kapitalistického rozvoje. Malý byznys je klíčem k vytváření pracovních příležitostí.*“³⁶⁸

Důraz na malý byznys nepovažuje Novak za rozporný se svou obhajobou velkých korporací³⁶⁹, které chápe jako instituce občanské společnosti masivně přispívající k organizaci a růstu ekonomické efektivity, kreativity lidského potenciálu a vytváření pracovních pozic. Dokonce polemizuje i s obavou Adama Smitha, která je sdílena a rozvíjena v rámci konzervativního spektra, totiž že odlišnost vlastníka a manažera v moderním kapitalismu vnese do řízení firem neodpovědnost a neefektivitu. Reflexe v současnosti často mezi ekonomy diskutované a problematizované liberalizované praxe bank, finančních a kapitálových trhů, která měla přispět k rozvoji finanční a hospodářské krize započaté v roce 2008, není předmětem žádné z Novakových knih. Proto je zapotřebí nahlédnout alespoň do některého z jeho novějších komentářů – v článku *An Apology for Democratic Capitalism* (2009)³⁷⁰ kupříkladu Novak interpretuje příčinu pádu hypotečního trhu v USA v intencích neoliberalního výkladu. Ten za hlavní příčinu považuje aktivitu státu – zejména podporu pořizování bydlení na hypotéku i u nízkopříjmových vrstev prostřednictvím agentur *Fannie Mae* and *Freddie Mac*. Počátek této neblahé praxe je spatřován již v zákoně *Community Reinvestment Act* (1977) a taktéž manipulaci Federální rezervní banky úrokovými sazbami, které tak do ekonomického prostředí vnášejí falešné signály o míře rizik na finančních trzích.

³⁶⁷ Srov. *ibid.*, s. 98–99.

³⁶⁸ *Ibid.*, s. 110.

³⁶⁹ Srov. NOVAK, Michael. *The Fire of Invention. Civil Society and the Future of the Corporation*. USA, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1997.

³⁷⁰ Srov. NOVAK, Michael. *An Apology for Democratic Capitalism. First Things*. [online]. January 2009 [cit. 2013-04-08]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2008/12/004-an-apology-for-democratic-capitalism-2>.

Novak se z konzervativních pozic kriticky vyjadřuje k „sociálně-demokratickému experimentu“, přičemž má na mysli zejména evropské „welfare states“ s rozvinutou škálou sociálních práv. Jejich rozkvět v Evropě po druhé světové válce přičítá specifickým historickým okolnostem, které podle něj pod globalizačními tlaky postupně pomíjejí. Jedním z předpokladů budování sociálních států byla relativní vzájemná izolace jednotlivých zemí, která umožňovala vládám mít pod kontrolou monetární, fiskální i další ekonomické procesy. Dalšími předpoklady podle Novaka byla silná preference sociálního zabezpečení mezi občany na úkor potenciálu příležitostí a souběžná tolerance občanů vůči vysokým hladinám zdanění příjmů i spotřeby. Říká: „*Ve stále více interaktivním globálním řádu jsou všechny tyto premisy najednou zpochybněny. Proto také mocné mezinárodní hnutí nazvané ‚globalizace‘ vzbudilo výrazný odpor mezi sociálními demokraty.*“³⁷¹

V evropském konceptu *welfare state* Novak spatřuje rizika, která se mohou perspektivně proměnit v zásadní ekonomickou krizi. Otázce se podrobněji věnuje zejména ve stati *The Crisis of Social Democracy*³⁷², v níž dává do souvislosti kolaps komunismu a krizi všech idejí a doktrín, které se inspirovaly v socialismu – zejména pak sociální demokracie. Novak poukazuje na příklad Blairovy *New Labor* v Británii, která byla nucena adoptovat mnohé liberální politické a ekonomické principy, které by ještě před několika málo lety byly pro socialistickou tradici myšlení z principu nepřijatelné. Tento vývoj Novak připisuje působení předchozích vlád Margaret Thatcherové: „...*Železná lady odnaučila New Labor sterilnímu a punitivnímu redistribucionismu na jedné straně a na druhé straně vysilujícímu asistenčnímu státu. Naučila Tonyho Blaira důležitosti růstu, příležitosti a pobídek. Pouze tak mohl Tony Blair dosáhnout triumfu.*“³⁷³

Podle Novaka musela k přijetí principů liberálního kapitalismu do značné míry přistoupit celá evropská levice. Připomíná slova Johna Graye: *Evropské sociálně demokratické vlády byly ustaveny v éře uzavřených ekonomik. Spočívaly na kapacitě suverénních států limitovat svobodný pohyb kapitálu a produkce skrze výměnu kontroly a tarifů. Nemůžou přežít v prostředí, v němž se kapitál a produkce těší nespoutané globální mobilitě.*³⁷⁴ Po létech odmítání principů kapitalismu „amerického typu“ je podle Novaka Evropa donucena tlakem globalizace postupně revidovat své vize sociálního státu.

Novak ovšem neodmítá ideu sociálního státu a sociální politiky jako takovou – je si vědom, že uměřený sociální stát je pozitivním činitelem rozvoje společnosti a zárukou

³⁷¹ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 182.

³⁷² NOVAK, Michael. The Crisis of Social Democracy. In: NOVAK, Michael ed. *Is There a Third Way? Essays on the Changing Direction of Socialist Thought*. London: The IEA Health and Welfare Unit, 1998, s. 1–22.

³⁷³ Ibid., s. 2.

³⁷⁴ Ibid., s. 3.

důstojnosti občanů. Podrobněji se věnuje americké sociální politice a její kritice ve stati *The Crisis of the Welfare State* (1998)³⁷⁵, kde poukazuje na některé kladné aspekty sociální politiky v období krize ekonomiky USA ve třicátých letech 20. století. Novak pointuje rozdíl v sociální politice *New Dealu* v třicátých letech a politikou *Great Society* proklamovanou Johnsonem v roce 1964³⁷⁶. První byla podle něj konzervativní, vycházela z klasických amerických hodnot, druhá přichází s podporou „nové morality“. Zatímco příjemci sociální pomoci byly v první vlně sociální politiky zejména vdovy se závislými dětmi, v druhé fázi šla takřka veškerá pomoc na podporu rozvedených, odloučených a nikdy neprovdaných žen. Dobrodiní sociálního státu se stalo vysoce atraktivním a lehce získatelným, velkorysý stát si sociální politikou začal zavazovat široké vrstvy obyvatelstva a tím je i morálně korumpovat. Stát na sebe začal přebírat množství kompetencí náležejících původně občanské společnosti, subjektivní smysl pro odpovědnost jedinců a rodin tím začal slábnout, čímž začalo docházet k hrubému poškozování pro Novaka klíčového principu subsidiarity. Lidé v sociálním státě se podle něj vzdávají svobody a vyměňují ji draze za přísliby sociálních jistot. Tím je oslabována morálka obyvatel za souběžné penalizace aktivních, kreativních a odpovědných občanů. Oslabováním občanské společnosti sociální stát podle Novaka způsobuje atrofii osobní odpovědnosti a produkuje neosobní, neefektivní, kontraproduktivní a masovou společnost. Proti těmto trendům navrhuje oslabení státu – „devoluci od státu k občanské společnosti“, kterou rozvádí do sedmi podrobnějších principů³⁷⁷. Ve stručnosti taktéž naznačuje konkrétní opatření v oblasti daňové, zdravotní a penzijní politiky³⁷⁸.

4.3. Buchananovo pojetí ekonomiky

Patrick Buchanan zpřístupňuje své ekonomické názory zejména v knize *The Great Betrayal: How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy* (1998)³⁷⁹. V jiných knihách, kupříkladu v nejnovější *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?*³⁸⁰, ekonomické otázky zmiňuje pouze okrajově, proto je první kniha pro posouzení Buchananových ekonomických názorů klíčová. Buchanan zde kritizuje triumf globálního liberálního trhu, jehož expanzi po konci studené války nestály v cestě již žádné závažnější překážky. Svobodný trh podle něj poškozují americkou ekonomiku, destruuje celé sektory amerického průmyslu a snižuje blahobyt mnoha

³⁷⁵ NOVAK, Michael. *The Crisis of the Welfare State*. In: NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 87–115.

³⁷⁶ Srov. *ibid.*, s. 95–103.

³⁷⁷ Srov. *ibid.*, s. 106–109.

³⁷⁸ Srov. *ibid.*, s. 109–115.

³⁷⁹ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1998.

³⁸⁰ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, kapitola *Economic Patriotism*, s. 417–421.

amerických společenských vrstev. Buchanan proto v knize hájí ekonomickou autonomii USA a nacionalistický ekonomický protekcionismus.

V knize popisuje, jak byl po dlouhá léta obhájcem svobodného trhu, ale pod vlivem nabývajících zkušeností a statistických dat dospěl k odmítání svobodného tržního hospodářství. Píše: „*Od roku 1962, kdy jsem poprvé začal psát editorially oslavující J. F. Kennedyho Zákon o rozšíření obchodu (Trade Expansion Act), až do doby, když jsem opustil Reaganův Bílý dům v roce 1987, byl jsem obhájcem svobodného trhu [free trader]. Věřil jsem, že svobodný obchod byl nejlepší politikou nejen pro naši zemi, ale pro všechny Američany*”³⁸¹. Buchanan považoval svobodný trh za výtečný nástroj boje proti komunistickým režimům a podporoval Ronalda Reagana v liberalizaci trhů a odstraňování překážek ve formě cel a amerických protekcionistických zákonů. Dále píše: „*Když jsem opustil Bílý dům, začal jsem měnit své postoje.*“ „*Poté, co jsem začal psát skepticky o svobodném trhu, zjistil jsem, že jsem šlápl na posvátnou půdu.*“³⁸² Buchanan má za to, že pro některé konzervativce se svobodný trh stal postupně nezpochybnitelnou ortodoxií a že tento postoj postupně v Republikánské straně zdomácněl a převládl. Všichni republikáni od Lincolna až do doby *New Dealu* byli přitom podle něj protekcionisté, kteří chránili americký trh před negativními vlivy konkurence ze zahraničí. Teprve pod vlivem agendy a ideologie Demokratické strany se stala podle Buchanana ideologie svobodného trhu široce akceptovanou i mezi republikány. Za zlomové dějinné mezníky považuje politiku demokratických prezidentů W. Wilsona a F. D. Roosewelta, upevněnou ambicemi USA přispívat za využití liberalizačních obchodních smluv k míru po druhé světové válce a v době studené války³⁸³. Globalistické a liberálně-tržní ideje poté převzali i republikánské administrativy. Již Eisenhowerova prezidentská éra (1953–1961) podle Buchanana plně převzala liberální koncept svobodného trhu³⁸⁴. Tento liberálně-ekonomický mainstream byl podle Buchanana rozvíjen i nadále a plně ovládl agendu Republikánské strany. Ta před touto érou vždy stála na konceptu ekonomického nacionalismu a protekcionismu, které je podle Buchanana pro udržení americké ekonomiky a standardů amerického způsobu života nezbytné obnovit.

Buchanan v dané věci hájí Ronalda Reagana, s jehož érou byl osobně výrazně spjat – ačkoli o něm píše, že byl rétoricky plně ztotožněn s ideologií svobodného trhu, byl taktéž údajně „*konzervativcem srdcem s přirozenými instinkty ekonomického nacionalisty*“.³⁸⁵ Dokládá to některými jeho kroky (uvalení cla na silné japonské motocykly ve prospěch

³⁸¹ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1998, s. 17.

³⁸² Ibid., s. 18.

³⁸³ Srov, ibid., s. 21–24.

³⁸⁴ Srov, ibid., s. 32.

³⁸⁵ Ibid., s. 39.

americké firmy Harley-Davidson) a prohlášeními, mezi jinými i tímto: „*Kde americké firmy utrpěly dočasným náporům zahraniční konkurence, nezdráháme se užít importní zákony k dočasné podpoře.*“³⁸⁶

Na mnoha statistických datech se Buchanan snaží ukázat, že liberalizace zahraničního obchodu postupně stále více poškozuje americké hospodářství. Kvetoucí ekonomika, budovaná od dob americké revoluce, je podle Buchanana po několik desetiletí oslabována volným obchodem, mnohé sektory průmyslu jsou zdecimovány a mzdy amerických občanů stagnují, nebo se dokonce snižují. Buchanan má za to, že americký národ je v současnosti rozdělen na dvě třídy – „*Ameriku druhé vlny*“ (stará, postupně upadající střední třída spojená s tradičním průmyslem) a „*Ameriku třetí vlny*“ (nová třída elit napojených na globální ekonomiku – bankéři, diplomaté, investoři, lobbisté, akademici, žurnalisté apod.)³⁸⁷. Z mnoha Buchananiem komentovaných dat zmiňme některá – devatenáctiprocentní pokles mezd amerických pracujících mezi lety 1972–1994, výrazný vzestup množství pracujících žen s malými dětmi, ztráta několika milionů pracovních míst v důsledku negativní bilance zahraničního obchodu, decimace mnoha sektorů výroby pod tlakem konkurence ze zahraničí, invaze levné přistěhovalecké síly³⁸⁸. Buchanan odmítá, že by byl svobodný trh zdrojem mezinárodní síly USA, ale naopak jej považuje za rizikový z hlediska autonomie a možného vzestupu závislosti na jiných mocnostech a cizích státech. Společenská dezintegrace, která je podle něj důsledkem globalizace, oslabuje „americký způsob života“ a rozkládá vědomí identity amerického národa.

Buchanan považuje ideologii svobodného trhu za mýtus, který opanoval mysl některých intelektuálů, za teorii, která je „*prvním bratrancem socialismu a marxismu*“.³⁸⁹ Kritizuje již klasiky ekonomického liberalismu, jako například Adama Smitha – kromě jiného za jeho zmínku v knize *Bohatství národů* o analogii rodinných vztahů se vztahy mezi národy při dosahování privátních zájmů. Podle Buchanana nelze vycházet z takové analogie, protože zatímco vztahy mezi lidmi a v rámci rodiny jsou přirozeně přátelské, národy jako entity jsou přirozeně ve vztahu rivality a antagonismů³⁹⁰. Kritizuje tím taktéž jeden ze základních axiomů celé liberální (resp. liberálně-idealisticke) tradice, totiž že lze v mezinárodních vztazích dosáhnout skrze spolupráci míru a harmonie. Svobodný obchod, který má k této harmonii přispívat, stojí na předpokladu, že tvorba bohatství je „nenulovým součtem“, tedy že zisk jednoho nemusí být ztrátou pro druhého, ale že obchodování je

³⁸⁶ Ibid., s. 40.

³⁸⁷ Srov. ibid., s. 6–7.

³⁸⁸ Srov. ibid., s. 8–15.

³⁸⁹ Srov. ibid., s. 44.

³⁹⁰ Srov. ibid., s. 45.

vzájemným obohacením obou stran. Podle tohoto axiomu tak všichni lidé a národy svobodným trhem získávají. Buchanan má ale za to, že tomu tak není: „*Politika ovšem je hra s nulovým součtem.*“ „*Národy jsou rivalové, protivníci a nepřátelé, v nekonečném boji se v čase snaží získat relativní moc a pozici. Tak to bylo a tak to vždy bude.*“³⁹¹ Buchanan taktéž odmítá názory zpochybňující nezbytnost zachování národních států. Má za to, že globalisté, transnacionální kosmopolitní ekonomické elity, proti zachování národních států bojují a chtějí je oslabit ve jménu rozsáhlejší liberalizace trhů. Jako příklad problematice supranacionalizace uvádí i „*superstát jménem Evropská unie*“, který podle něj decimuje autonomii jednotlivých národních států³⁹². Buchanan má za to, že u kořene debat o charakteru ekonomiky stojí obvykle již samotná zkreslená představa o člověku a společnosti. Člověk není atomizované individuum, ani pouhý člen třídy, ale z tradicionalistického pohledu naopak organická součást společenského přediava, jehož identita je spojena s příslušností k národu. Píše: „*Klasický liberální pohled na ekonomiku vychází od individua, marxisté vidí věci optikou tříd, tradicionalisté mají organický pohled na společnost a podřizují ekonomiku národu.*“³⁹³

Svobodný trh v rámci jedné země považuje Buchanan za dobrý a žádoucí, jeho kritika směřuje výhradně proti liberálnímu mezinárodnímu obchodu, který není svázán s loajalitou vůči konkrétnímu národu a státu. K řešení jím popsané neuspokojivé situace navrhuje vymanění USA ze světového liberálního trhu a obnovu protekcionistických bariér. Říká: „*Můžeme obnovit naši zemi. Můžeme obnovit společenskou smlouvu. Můžeme lépe vyhovět normám sociální spravedlnosti – pro všechny lidi. Můžeme získat svou zemi zpět.*“³⁹⁴ Ideje americké revoluce stály podle Buchanana na získání americké nezávislosti, politické i ekonomické, proto je třeba se k nim navrátit a hledět zpět na národní, nikoli internacionální zájmy: „*Americká revoluce byla vybojována za ekonomickou a politickou nezávislost. Naši Otcové zakladatelé věřili, že ukončení závislosti na zahraničním obchodě je národním imperativem.*“³⁹⁵ V knize se na historických příkladech, myšlení Otců zakladatelů a praxi amerických prezidentů snaží ukázat, že protekcionismus amerického trhu je základem pro prosperitu domácí ekonomiky. Dokonce interpretuje i některé výroky ze Smithovy knihy *Bohatství národů* ve prospěch protekcionismu a říká, že Smith měl na mysli „národní systém

³⁹¹ Ibid., s. 65–66.

³⁹² Srov. ibid., s. 113.

³⁹³ Ibid., s. 65.

³⁹⁴ Ibid., s. 20.

³⁹⁵ Ibid., s. 71.

svobodného obchodu“, který připouštěl za určitých okolností hájit zájmy konkrétní země zaváděním ochranných bariér a cel³⁹⁶.

V souvislosti s bojem proti „pasti liberálního obchodu“ Buchanan hovoří o „novém patriotismu“ či „osvíceném nacionalismu“, který by opět upřednostnil americké zájmy před zájmy globálními. Osvíceným ekonomickým nacionalismem míní „...*daňovou a obchodní politiku, která upřednostní Ameriku před globální ekonomikou a komfort našich lidí před tím, co je dobré pro lidstvo*“.³⁹⁷ Požaduje vymanění z úmluv ustavujících globální svobodné trhy (zejména NAFTA a členství ve WTO) a souběžné zavedení cla: „...*15 % cla na veškeré importované výrobky a zboží, které konkuruje zboží vyrobenému v USA, by byl příhodný způsob, jak obnovit naši ekonomickou nezávislost*“.³⁹⁸ Zavedení cel by podle Buchanana přineslo vyrovnanější konkurenci amerických výrobků a dorovnálo tak bilanci zahraničního obchodu. Výjimkou z tohoto principu by se mohly stát některé země na obdobné úrovni ekonomické vyspělosti, mezi nimiž by byla konkurence férová a souměřitelná – jako příklad uvádí možnou volnou obchodní zónu mezi USA a Kanadou. Inkaso ze zavedeného cla by poté mohlo být použito ke snížení daní z příjmů (možná až k celkovému zrušení federální daně z příjmu³⁹⁹), zvýšení úspor a podpoře investic. Ve své nejnovější knize *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* Buchanan tyto úvahy zpřesňuje a navrhuje diferencované sazby na zboží importované do USA ve výši 10, 20 či 30 %, dle charakteru zboží a aktuální potřeby⁴⁰⁰, přičemž inkaso cla (předpokládá odhadem 600 mld. USD) navrhuje použít ve prospěch redukce firemních daní v USA až k nule. Tím by se vyrovnaly ceny zboží domácí a zahraniční produkce a americké firmy by byly férově konkurenceschopné. Tím by se toky peněz k investicím směřovaly zpět z cizích zemí, zejména Číny, do USA. Spojené státy by naproti tomu akceptovaly clo či DPH uvalené v zahraničí na americké zboží.

Buchanan stále zdůrazňuje pojem ekonomického nacionalismu a protekcionismu a má za to, že navzdory rétorice svobodného obchodu a reciproční výměny jsou silné ekonomické mocnosti (Německo, Čína, Japonsko) „obchodními predátory“, hájícími své národní zájmy pomocí obchodních politik, cel, manipulací s DPH a hodnotou měny⁴⁰¹. Za další důležité opatření ke stabilizaci americké ekonomiky považuje Buchanan přísnou regulaci imigrace pracovních sil z rozvojového světa, zejména Mexika a Latinské Ameriky. Navrhuje uzavření hranic a moratorium na další imigraci až do poklesu nezaměstnanosti v USA na 6 %. Dále

³⁹⁶ Srov. *ibid.*, s. 175–180.

³⁹⁷ *Ibid.*, s. 288.

³⁹⁸ *Ibid.*, s. 298.

³⁹⁹ Srov. *ibid.*, s. 322–326.

⁴⁰⁰ Srov. BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2011, s. 419.

navrhuje i revizi imigračního zákonodárství ve prospěch imigrace ze zemí Západu (resp. „tradičních imigrantských zemí“) a revizi praxe automatického získávání amerického občanství u těch, kdo se na území USA narodili⁴⁰².

4.4. Vyhodnocení Novakových a Buchananových ekonomických názorů

Ačkoli Novak a Buchanan sdílí některé společné konzervativní předpoklady, jejich aplikace v oblasti ekonomické má zcela odlišné konsekvence. Oba autoři mají svými krajními pohledy na ekonomiku silný vliv na debatu o charakteru a směřování současného liberálního kapitalismu v rámci katolického sociálního myšlení. Novak proslul svou kulturní a morální podporou kapitalismu a jeho postřehy jsou široce akceptovány a recipovány v okruhu konzervativního a libertariánského spektra. V souladu s názorem mnoha konzervativců britský historik a publicista Paul Johnson prohlásil, že Michael Novak pravděpodobně udělal více než kdo jiný od doby Adama Smitha pro podporu morálního základu tržní ekonomiky⁴⁰³. Novakovu teorii demokratického kapitalismu považují za přínosnou a relevantní i někteří konzervativci, kteří nesdílejí jiné Novakovy neokonzervativní názory, často jej cituje a ztotožňuje se s ním kupříkladu i Václav Klaus⁴⁰⁴. Na stranu druhou bývá Novak kritiky chápán jako jakýsi „politruk kapitalismu“ a ideologický obhájce korporativního globálního kapitalismu⁴⁰⁵. Anthony Giddens považuje Novakovu ideologii dokonce za perverzní: „*Neoliberalismus byl pokusem odpovědět na nové podmínky, v nichž žijeme – na dopad globalizace a sílící globální ekonomické konkurence. Hluboce se mylí, když vytváří paradoxní směs ekonomického libertarianismu a morálního tradicionalismu. Thatcherismus chtěl modernizovat ekonomii, ale ‚de-modernizovat‘ jiné oblasti, včetně rodiny – to je stejná perverzní pozice, kterou přejal i Novak.*“⁴⁰⁶

Buchanan je v duchu paleokonzervatismu k liberálnímu kapitalismu kritický a zastává v zásadě antiliberální, protekcionistické postoje. Podporuje svobodný trh a kapitalismus v rámci národního státu, odmítá však svobodný mezinárodní obchod a korporativní kapitalismus. Kromě toho, že nalézá ohlasy a podporu mezi tradicionalistickými konzervativci, paleokonzervativci a extrémní pravíci, jeho názory konvergují (podobně jako v otázce zahraniční politiky USA) s extrémním levicovým spektrem a některými typy

⁴⁰¹ Srov. *ibid.*, s. 417.

⁴⁰² Srov. *ibid.*, s. 421–422.

⁴⁰³ Srov. NEUHAUS, Richard J. Recruiting for the Revolution. [online]. 1993 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2008/10/recruiting-for-the-revolution-43>.

⁴⁰⁴ Srov. kupříkladu KLAUS, Václav. Freedom and its Enemies. [online]. 2003 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <http://www.klaus.cz/clanky/1557>.

⁴⁰⁵ Srov. PODSKALSKÝ, Václav. Respekt 46 – k rozhovoru s politrukem kapitalismu. *Getsemany*. 1994, č. 1, s. 8–10.

⁴⁰⁶ GIDDENS, Anthony. The Future of the Welfare State. In: NOVAK, Michael ed. *Op. cit.*, 1998, s. 27.

socialismu a antiglobalismu. Jde zejména o kritiku neoliberální ideologie globalizace, důraz na státní a národní soběstačnost, odpor vůči nadnárodním korporacím a mezinárodním vládním institucím (WB, IMF apod.), podporujícím globální kapitalismus.

Co se týče americké sociální politiky, v některých aspektech ji Novak i Buchanan shodně či obdobně kritizují (afirmativní akce, politika *Great society*). V zásadě ale platí, že zatímco Novak v souladu s neoliberálními koncepty požaduje rozvolnění sociální politiky a posílení odpovědnosti občanů a zprostředkujících struktur občanské společnosti, Buchanan má za to, že řešení sociálních problémů vyplývajících z nedostatku zaměstnání a nízkých příjmů spočívá v uzavření americké ekonomiky před globálními trhy a mezinárodní obchodní výměnou. Buchananovy návrhy jsou směsí libertariánských receptů na straně jedné a státem podporované „humánní ekonomiky“ na straně druhé. Jak bylo výše uvedeno, na základě předpokládaného inkasa z cla na zahraniční zboží považuje za možné zásadní snížení, či dokonce zrušení, daní z příjmů fyzických osob a korporátních daní (zejména menších) amerických firem. Zároveň kupříkladu požaduje „plnou zaměstnanost“, „širší a hlubší distribuci bohatství a prosperity“, obnovu konceptu „rodinné mzdy“, bez konkrétního zpřesnění mechanismu státu či federální vlády⁴⁰⁷. Na jiném místě spatřuje řešení těchto požadavků ve zvýšených federálních daňových úlevách na dítě, v daňových úlevách pro zaměstnavatele pro oživení konceptu rodinné mzdy, požaduje taktéž rozsáhlé omezení dědických daní, omezení zdanění příjmů, v krajním případě přesun zdanění do sféry daní spotřebních⁴⁰⁸.

Podstata sporu mezi Novakem a Buchananem tkví kromě jiného v odlišném chápání podstaty člověka, společnosti a státu. Novak jako neokonzervativec náleží svými názory spíše k liberálně-idealistické tradici mezinárodních vztahů, zatímco Buchanan jako partikularistický konzervativec k tradici realistické. Toto odlišení je hrubě nepřesné (podrobnější rozpracování Novakových a Buchananových názorů v kontextu teorie mezinárodních vztahů následuje v kapitole 5. *Postoje Michaela Novaka a Patricka Buchanana k zahraniční politice*), nicméně pro chápání role ekonomiky v mezinárodních vztazích je dostatečně ilustrující. Tradice liberálního idealismu v širokém slova smyslu chápe ekonomickou činnost člověka jako oddělenou od sféry politické, přičemž ekonomickou spolupráci považuje za jakési vyjádření jednoty a spolupráce veškerého lidstva, prvotní předpoklad mírového soužití. Tato pozice vysvětluje důraz na ekonomickou dimenzi člověka a na univerzalistický rozměr liberalismu. Novak považuje svobodný obchod za vyjádření světové jednoty mezi lidmi, předpoklad míru a harmonie: „*Válka je ničitelka, obchod je stavitel. Rozdělení, separace a izolace poškozují*

⁴⁰⁷ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1998, s. 289.

podstatu lidské jednoty. Zákonný a vzájemně uctivý obchod spráda jednotlivá společenství do jednoho celku.“⁴⁰⁹ „Obchod je z tohoto hlediska nejsolidnějším materiálním projevem nepochybné mezilidské solidarity.“⁴¹⁰ „Obchod, jak psali někteří východní otcové katolické církve, zejména svatý Jan Zlatoústý, je materiálním poutem mezi lidmi, ve kterém se projevuje, ač jen symbolicky, jednota lidské rasy.“⁴¹¹

Buchanan naproti tomu, co se týče ekonomiky, implicitně přijímá spíše realistické předpoklady – primární je politika, boj o moc a rivalita mezi uzavřenými entitami, národními státy. Ekonomika je podle něj do značné míry podřízena politice a musí sloužit primárně jejím zájmům, ekonomická spolupráce mezi národy je bez mocenské rivality nemožná: „*Národy jsou rivaly, antagonisty a soupeři, v nekonečném boji v čase o dosažení relativní moci a pozice. Tak to vždy bylo a tak to vždy bude.*“⁴¹² Podle Buchanana není možné, jak se domnívají idealisté, činit analogii mezi rodinnými přátelskými vztahy vzájemné výměny, případně obchodními vztahy v rámci jednoho národa na straně jedné – a obchodem mezi státy na straně druhé. Říká: „*Někteří spatřují v globální ekonomice jednoduše přirozené rozšíření americké ekonomiky. Pohlíží na svobodný obchod jako na prostředek ke sjednocení světa v globálním svobodném trhu. I když je taková vize roztomilá, je iluzí. Svobodný trh v současném světě není konzistentní s americkým svobodným trhem, je s ním ve válce.*“⁴¹³

S tímto odlišným pohledem na ekonomiku souvisí i rozdílný pohled Novaka a Buchanana na potenciál ekonomiky vytvářet a zmnožovat bohatství a materiální statky. Novak je zásadním kritikem teorie „hry na nulový součet“⁴¹⁴, tedy předpokladu, že zisk jednoho aktéra ekonomické transakce musí znamenat ekvivalentní ztrátu druhého aktéra. Má za to, že primárním a nevyčerpatelným ekonomickým zdrojem je lidská invence a že z liberální ekonomiky a liberálních trhů plyne vždy celkový výsledný přínos a zisk, přičemž toto pravidlo platí i v mezinárodním kontextu obchodní výměny. Buchanan naproti tomu stojí na pozici ekonomického nulového součtu⁴¹⁵ a relativního zisku, tedy představě, že zisk jedné strany znamená ztrátu pro stranu druhou. I když vzájemná obohacující výměna může podle něj fungovat v rámci jednoho státu, kde je trh podřízen jednotným pravidlům a odehrává se ve znamení vzájemné důvěry aktérů, toto neplatí na úrovni mezinárodní. Ukazuje, jak rozvoj a růst bohatství jiných zemí jde v éře globálního kapitalismu ruku v ruce s oslabováním

⁴⁰⁸ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. 319–320.

⁴⁰⁹ NOVAK, Michael. Op. cit., 1996, s. 47.

⁴¹⁰ Ibid., s. 48.

⁴¹¹ Ibid., s. 46.

⁴¹² BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1998, s. 66.

⁴¹³ Ibid., s. 49.

⁴¹⁴ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1992, s. 115–120.

⁴¹⁵ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1998, s. 65.

ekonomické a politické moci USA, decimací celých rozsáhlých sektorů americké ekonomiky, poklesem výdělků pracujících a odlivem pracovních míst, což zároveň ohrožuje silnou pozici USA v mezinárodním kontextu. Za další problematickou představu teorie svobodného trhu považuje tvrzení, že to, co je dobré pro spotřebitele (kupř. nízké ceny zboží), je dobré pro celek. To ale odmítá s odkazem na identitu národa, který není jen jakýmsi souborem konzumentů, ale entitou s konkrétními politickými a bezpečnostními zájmy⁴¹⁶. V kapitole *Free Markets vs. Free Trade*⁴¹⁷ dokonce hlouběji rozebírá některé pasáže z díla Adama Smitha *The Wealth of Nations* (1776) a naznačuje, že Smithův odkaz je ideologicky interpretován, že jeho systém svobodného trhu byl v první řadě „národním“ a v případě hájení národních zájmů připouštěl „výjimky“, nakonec poukazuje i na „prozření“ Johna Maynarda Keynesa a hlásí se k jeho odkazu.

Michael Novak je v kontextu širší debaty o mezinárodní politické ekonomii typickým představitelem ekonomického liberalismu, Patrick Buchanan pak proponentem ekonomického nacionalismu. Ekonomický liberalismus a ekonomický nacionalismus v širokém slova smyslu jsou dvě základní paradigmatické perspektivy, o kterých hovoří také Robert Gilpin ve své klíčové stati *The Nature of Political Economy* (1987)⁴¹⁸. Zde říká, že v souvislosti s expanzí mezinárodního svobodného trhu a nadnárodních korporací můžeme diferencovat trojí typ reakce – tři koncepce politické ekonomie (liberální, marxistickou a merkantilistickou). Pokud pomineme poněkud marginalizovanou marxistickou koncepci, klíčový je na straně jedné přístup liberální, a na straně druhé přístup nacionalistický (který Gilpin nazývá merkantilistickým). Zatímco liberální politická ekonomie považuje ekonomiku za nadřazenou politice a státy jako aktéry ekonomických vztahů chápe jako nevýznamné, ekonomické vztahy za harmonické a přispívající ke globálnímu blahobytu, merkantilistická pozice naproti tomu chápe ekonomiku jako podřízenou politice, národní státy jako klíčové aktéry soutěžící o mocenskou pozici a ekonomické vztahy za konfliktní. V novější knize *The Challenge of Global Capitalism* (2000)⁴¹⁹ Gilpin v kontextu rozvinutých globalizačních procesů eliminuje marxistickou perspektivu a hovoří o přístupu globalistickém liberálně-tržním, a „antiglobalistických“ přístupech komunitaristickém a nacionalisticko-populistickém, v jehož rámci hovoří jako o klíčovém představiteli právě o Patricku Buchananovi, a také o Rossu

⁴¹⁶ Srov. *ibid.*, s. 51–52.

⁴¹⁷ Srov. *ibid.*, s. 174–205.

⁴¹⁸ GILPIN, Robert. *The Nature of Political Economy*. [online]. 1987 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z: http://people.reed.edu/~ahm/Courses/Reed-POL-372-2011-S3_IEP/Syllabus/EReadings/01.2/01.2.ArtJervis2005International281-297.pdf.

⁴¹⁹ GILPIN, Robert a Jean M. GILPIN. *The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.

Perotovi⁴²⁰. Pro nacionalistický přístup je příznačná kritika liberálně-globalizačních procesů, které mají ohrožovat národní identitu, moc USA, zaměstnanost a blahobyt občanů.

V českém kontextu o problematice duality přístupů v mezinárodní politické ekonomii píše kupříkladu Oldřich Krpec ve stati *Liberalismus a ekonomický nacionalismus v liberálním obchodním režimu a v problematice hospodářského rozvoje*⁴²¹. Má za to, že liberalizace ekonomiky vede vždy k pozitivní bilanci celkového ekonomického rozvoje, bez ohledu na subjektivní ztráty jednotlivých aktérů. Západní země, pokud je to pro ně výhodné a trh posiluje jejich pozici v kontextu mezinárodních vztahů, mají tendenci liberalizaci ekonomiky podporovat, pokud je však jejich výjimečná pozice na mezinárodním poli ohrožena, mají tendenci uplatňovat ekonomický nacionalismus⁴²².

Ekonomické pohledy neokonzervatismu i paleokonzervatismu vykazují určité deficity – zatímco Novak může být podezírán z idealistického vnímání politické a ekonomické reality, Buchanan je zásadní ekonomický skeptik, stojící výhradně na realistické představě o anarchické a rivalitní povaze mezinárodních vztahů. Novak možná odmítá, či alespoň přehlíží některé negativní dopady globálního svobodného trhu a roli korporací⁴²³, Buchanan naproti tomu nemá ani elementární důvěru v základní axiomy svobodného mezinárodního obchodu a jeho potenciálu přispívat k vzájemně výhodné spolupráci v globálním měřítku. Zatímco Novak příliš důvěřuje tomu, že většinu sociálních a dalších problémů by vyřešila větší liberalizace ekonomiky na národní i mezinárodní úrovni, Buchanan neakceptuje, že liberální trh má i své pozitivní stránky a že jím zdůrazňovaný ekonomický úpadek některých hospodářských sektorů v USA může souviset s přesunem důrazů při přechodu z industriálního do postindustriálního charakteru ekonomiky a nechotou Američanů slevit z vysoké příjmové úrovně pracujících tváří v tvář konkurenci z rozvojových zemí. I když se v praxi některým zemím určitá ekonomická protekcionistická opatření osvědčují, nelze je v dlouhodobější perspektivě vnímat jako funkční nástroj ekonomického rozvoje. Buchananův silný ekonomický protekcionismus má mezi ekonomickými teoretiky mizivou podporu, ale v politické praxi se stále více uplatňuje a je součástí širokého proudu „antiglobalismu“, který má i své „levicové“ varianty, vedeného snahami o udržení moci a identity národních států v kontextu globalizace. V tomto smyslu vyznívá kupříkladu i shovívavé hodnocení Buchanana ze strany amerického teologa Johna B. Cobba, sebeidentifikujícího se jako

⁴²⁰ Srov. *ibid.*, s. 296–298.

⁴²¹ KRPEC, Oldřich. *Liberalismus a ekonomický nacionalismus v liberálním obchodním režimu a v problematice hospodářského rozvoje. Mezinárodní vztahy*. 2009, č. 3, s. 53-73.

⁴²² Srov. *ibid.*, s. 69.

⁴²³ Srov. HERTZOVÁ, Noreena. *Plíživý převrat. Globální kapitalismus a smrt demokracie*. Praha: Dokořán, 2003.

„levicový“ a „zelený“, který v článku *Against free trade: A meeting of opposites* (1998)⁴²⁴ sice odmítá Buchananovo nacionalistické hledisko a nezáměr o ekologická témata, zároveň však chválí jeho kritiku svobodného mezinárodního trhu a zdůrazňování priority politiky nad ekonomikou. Konvergenci levice a pravice spatřuje v novém předělu na politické scéně, který již není levo-pravý, ale globalisticko-antiglobalistický.

Michael Novak jako obhájce liberalizace globální ekonomiky a podporovatel kapitalistického rozvoje v chudých zemích je v tomto smyslu zcela oproštěn od tendencí ekonomického nacionalismu, přičemž případný pokles konkurenceschopnosti, a tudíž i blahobytu, západních zemí chápe jako nezbytný solidarizační mechanismus s rozvojovým světem. Některé aspekty Novakova ekonomického myšlení (kupříkladu obhajoba existence a praxe korporací) mohou být v určitém ohledu problematizovány s odkazem na protitržní vznik určitých monopolů a reálné působení korporací v rozvojových zemích. V dané věci ale neexistuje mezi ekonomy jednoznačný konsensus – zejména podle neoliberalních ekonomů bývají problematické tendence v rámci liberální ekonomiky, zejména vznik megakorporací a tendence kapitalismu k monopolizaci, spojeny spíše s podporou ze strany státních aktérů, než s dokonale liberalizovaným prostředím⁴²⁵. Taktéž působení korporací, zejména v rozvojových zemích, bývá často posuzováno jako problematické, navzdory jejich nesporné ekonomické efektivitě, zejména s ohledem na jejich vymykání z vlivu politických a kontrolních struktur.

⁴²⁴ Srov. COBB, John B. Jr. *Against free trade: A meeting of opposites*. [online]. orig. 1998, CHRISTIAN CENTURY [cit. 2013-11-27]. Dostupné z:

http://www.culturewars.com/CultureWars/Archives/cw_jan98/crucified.html.

⁴²⁵ Srov. DILORENZO, Thomas J. Mýtus přirozeného monopolu. [online]. 2006 [cit. 2013-01-31]. Dostupné z: <http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx>.

5. Novak a Buchanan o zahraniční politice

5.1. Kontext konzervativních postojů k zahraniční politice

Zahranění politika je (společně s ekonomickými otázkami) jednou z nejzásadnějších štěpných linií v širokém proudu konzervatismu. Klasičtí konzervativci, paleokonzervativci a libertariáni jsou obvykle skeptičtí vůči liberálně-idealistické představě o možném růstu harmonie a spolupráce v mezinárodních vztazích, kladou důraz na identitu a autonomii uzavřených národních států hájících své zájmy proti ostatním v mocenské hře na poli mezinárodních vztahů. Co se týče americké politiky, odmítají nepřiměřeně aktivistickou angažovanost Spojených států ve světové politice, pokud nejde o ryze národní zájmy. Je jim cizí idealistické a vizionářské pojetí zahraniční politiky, které má ambice utvářet mezinárodní právo a režimy na základě lidskoprávních a demokratických ideálů, či dokonce podporovat transnacionální formy vlády. Tradiční konzervativci se často v tomto smyslu odvolávají na odkaz amerických Otců zakladatelů a „Monroeovu doktrínu“. Neokonzervativci naopak chovají důvěru v šíření hodnot svobody a demokracie, které považují za univerzální. Staví na předpokladu sdílených společných všelidských hodnot, které lze prosazovat mezinárodně. Za klíčovou považují tradici internacionalismu umocněnou za éry prezidentů W. Wilsona a F. D. Roosevelta, přičemž roli USA chápou jako nezbytnou k uskutečňování těchto ideálů, proto obvykle podporují vojenské intervence ve jméno hodnot svobody a demokracie.

Michael Novak a Patrick Buchanan v tomto kontextu představují dva protipolné pohledy na mezinárodní vztahy, kde Novak, inspirován liberálně-idealistickou tradicí, vykazuje značný optimismus ve věci mezinárodních vztahů a mezinárodní spolupráce, naopak Buchanan, inspirován tradicí realistickou, dovádí své pohledy až ke krajnímu nacionalismu a skepsi vůči globalizaci v ekonomické a politické sféře.

5.2. Novakovo pojetí zahraniční politiky

Novak ve svých dílech z 80. a 90. let 20. století věnoval pozornost zejména ekonomickým otázkám a obhajobě kulturního, morálního a náboženského základu liberálního kapitalismu, nikoli politickým otázkám mezinárodních vztahů. Jeho názory na aktuální mezinárodní politické dění můžeme tedy extrahovat až z knihy *The Universal Hunger for Liberty. Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable* (2004)⁴²⁶. Jde ostatně o poslední knihu, ve které Novak komplexním způsobem svou neokonzervativní optikou reaguje na nejnovější dějinné události ve světě po 11. září 2001. Jeho následné knihy jsou již orientovány

⁴²⁶ NOVAK, Michael. Op. cit., 2004.

na jednotlivé aspekty náboženského a duchovního života, nikoli primárně politickou a ekonomickou sféru. Novější Novakovy názory na nejaktuálnější dění jsou nám přístupny pouze v Novakových člancích a komentářích k soudobému dění, z nichž některé vzhledem k výše uvedené skutečnosti využijeme – jde zejména o dva klíčové Novakovy články z časopisu *National Review*, nazvané „*Asymmetrical Warfare*” & *Just War* (2003)⁴²⁷ a *Global Liberty. Toward a foreign policy for democratic nations* (2005)⁴²⁸, z nichž jeden předmětnou knihu *The Universal Hunger for Liberty* předchází a druhý vychází následně.

Michael Novak jako typický představitel neokonzervatismu chápe hodnoty svobody, základních lidských práv a demokracie jako univerzální a všelidské, přičemž chová důvěru v jejich dynamické šíření a uplatňování. V knize *The Universal Hunger for Liberty* Novak předestírá vysoce optimistickou vizi možného překonání kulturních, ekonomických a politických rozdílů ve světě. Polemizuje s tezí Samuela P. Huntingtona o „střetu civilizací“⁴²⁹ a vyjadřuje optimismus ve věci šíření univerzální kultury svobody, lidských práv a demokracie. Dle jeho názoru existuje reálná možnost mírové demokratizace globálního světa, který by za příznivých okolností mohl přijmout hodnoty svobody, demokracie a ekonomického rozvoje. Novak je přesvědčen, že rasové, kulturní a náboženské prvky rozdělující současný svět jsou pouze sekundární – člověku je totiž podle něj vlastní obecná touha po svobodě a důstojnosti, která z ní vyvěrá. Zatímco pro židovskou a křesťanskou tradici i s jejich sekulárními východisky je svoboda jakousi červenou nití dějin, kupříkladu mezi muslimy a v dalších civilizačních okruzích byl hlad po svobodě podle Novaka pociťován jen slabě. Tento hlad je ovšem podle něj univerzální, i když latentně, a dřímá „v každé lidské hrudi“ – Bůh stvořil lidský svět, aby fungoval na principu svobody, v duchu biblického Abrahamova odkazu. Novak má za to, že „vnitřní síla ke svobodnému jednání a hlad po svobodném konání je univerzální, ale kulturní a institucionální ekologie svobody může být po tisíciletí nepříznivá její realizaci“.⁴³⁰

⁴²⁷ Srov. NOVAK, Michael. „Asymmetrical Warfare” & Just War. *National Review*. [online]. February 10, 2003, [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/205864/asymmetrical-warfare-just-war/michael-novak>.

⁴²⁸ NOVAK, Michael. *Global Liberty. Toward a foreign policy for democratic nations*. *National Review*. [online]. January 20, 2005, [cit. 2005-05-01]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/213423/global-liberty/michael-novak>; česky též: NOVAK, Michael. Svoboda ve světě. Zahraniční politika demokratických zemí. Dostupné z: <http://glosy.info/texty/svoboda-ve-svete-zahranicni-politika-demokratickych-zemi/>.

⁴²⁹ Česky: HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001.

⁴³⁰ *Ibid.*, s. XIV.

Novak svou představu o svobodě, jejím globálním rozměru a uplatnění shrnuje ve výše zmiňovaném článku *Global Liberty. Toward a foreign policy for democratic nations*⁴³¹. Útok na WTC z 11. září 2001 zde považuje za symbolický počátek IV. světové války, v níž se podle něj musí osvědčit vitalita západních zemí a jejich odhodlání k obhajobě hodnot svobody, demokracie a lidských práv. Islámský terorismus staví Novak do řady s dalšími „antiliberalními proudy“, které v průběhu 20. století ohrožovaly hodnoty svobody. Volá zároveň po obnově morálních základů a předpokladů svobody a jejich aktivnímu hájení: „*Národy, které mezitím za cenu velkých ztrát hájily liberální ideu, ztratily v soubojích na život a na smrt s politickou hrozbou diktatury a ekonomickou hrozbou socialismu tolik sil, že začaly zanedbávat morální a kulturní základy svobodné společnosti. Hlavní poselství svobodného ducha - totiž že vpravdě posilující a tvořivou silou dějin je svoboda - však bylo potvrzeno. Svoboda je stříbrnou nití dějinného pokroku.*“⁴³² Svoboda je podle Novaka „...*vepsána do lidské přirozenosti a právo vyjádřit tuto svobodu je právem přirozeným, platným pro všechny lidské bytosti všude a v každé době*“.⁴³³ Pokles odhodlání svobodného Západu dává Novak do souvislosti s určitým vyčerpáním morálního potenciálu, který se projevuje kulturním relativismem a ztrátou elánu bránit instituce svobody. Kritizuje taktéž západní levicové proudy a strany, které podle něj opustily jim původně vlastní étos šíření svobodných institucí.

Co se týče konceptu zahraniční politiky západních zemí, požaduje Novak „aktivní a pozitivní agendu“, nikoli pouze pasivní obranu svobodných zemí. Považuje za zcela legitimní prosazovat silou změnu nedemokratických režimů a tyto nahrazovat svobodnými společnostmi: „*Zabít teroristy nestačí, musíme být též nápomocni při budování svobodných společností, které umožní lidem naplnit své vlohy a touhy. Válka proti terorismu musí být doprovázena nejen obrannou, ale též pozitivní agendou.*“⁴³⁴ Novak má v souladu s neokonzervativní doktrínou za to, že je třeba pod vedením západních zemí šířit po světě globální kulturu svobody a lidských práv: „*Proto se severoatlantické národy zavázaly, že budou šířit poznání o demokratických zásadách do každé kultury světa a poskytovat podporu jedincům a uskupením, jež demokracii prosazují. Neboť severoatlantické národy jsou přesvědčeny, a opodstatnění pro to nacházejí ve víře i filosofii, že stejná přirozená práva, která si nárokují pro sebe, náleží též všem ostatním lidským bytostem. Tato práva nakonec vycházejí od Stvořitele veškerenstva a náleží všem, kdo sdílejí lidskou přirozenost.*“⁴³⁵ Ideu

⁴³¹ NOVAK, Michael. *Global Liberty. Toward a foreign policy for democratic nations*. *National Review* [online].

⁴³² Ibid.

⁴³³ Ibid.

⁴³⁴ Ibid.

⁴³⁵ Ibid.

svobody považuje Novak za ohroženou až do doby, než bude existovat globální svobodná civilizace. Proto v článku obecněji hovoří o globálním řádu, či novém globálním řádu (*global order, new global order*) a jeho morální a náboženské dimenzi, kterou na jiném místě rozvíjí v konceptu *Caritapolis* (více viz dále).

Novak proslul svou razantní obhajobou války v Iráku, zejména pak v oblasti katolického myšlení vzbudil rozsáhlé debaty a kontroverze⁴³⁶. V dané věci se dokonce snažil přesvědčit představitele Vatikánu a vytrvale poukazoval na nové morální aspekty válčení, revidující katolickou tradici vedení spravedlivé války. Nejsystematičtěji vysvětluje své postoje a předkládá argumenty k válce v Iráku a obecněji i boji proti terorismu v článku *“Asymmetrical Warfare” & Just War* (2003)⁴³⁷. Argumentuje, že ve věci Iráku v podstatě nešlo o novou válku, nýbrž o pokračování války v zálivu z roku 1991, která byla dočasně přerušena za účelem vyjednání podmínek se Saddámem Husseinem, jemuž byly mezinárodním společenstvím stanoveny podmínky, které nesplnil. Nebylo kromě jiného prokazatelné, jak naložil se zbraněmi hromadného ničení, čímž se v nové situaci teroristické hrozby po 11. září stal jako potenciální podporovatel terorismu a dodavatel zbraní vysoce nebezpečným. Druhou válku v Iráku (2003) tedy Novak považuje za morálně ospravedlnitelnou⁴³⁸, zcela splňující podmínky spravedlivé války podle *Katechismu katolické církve*, článku č. 2309. Válka v Iráku se z mnoha stran stala předmětem kritiky – obzvlášť poté, co v zemi nebyly nalezeny obávané zbraně hromadného ničení.

Dalším podstatným zpětným argumentem proti irácké válce byl způsobený zmatek a nestabilita v regionu, který zmařil naděje na zřízení funkčního politického systému, demokracie západního typu. Velkorysým přehlížením působení Iráku a Saddámovy režimu by se však podle Novaka vytvářel nebezpečný precedens pro diktátory obdobného typu. Klasický koncept a podmínky vedení spravedlivé války podle katolické tradice vyžadují podle Novaka určitou korekci, která by odpovídala nové bezprecedentní situaci současnosti, poznamenané teroristickou hrozbou. V diskusi o válce se rozlišuje mezi preventivním a preemptivním užitím síly – preemptivní válka je ta, která předchází bezprostředně hrozícímu nespravedlivému útoku, je to tedy akt sebeobrany a ten je morálně ospravedlnitelný, zatímco preventivní úder, tedy takový, kdy je protivník pouze považován za nebezpečného a ohrožujícího, je morálně neospravedlnitelný. V situaci současné teroristické hrozby se však toto rozlišení podle Novaka stává problematickým, jelikož bezprostřední hrozba již není

⁴³⁶ Některé pasáže této kapitoly jsou převzaty z článku autora práce: Srov. MÍČKA, Roman. Katolíci a válka aneb „*všichni, kdo se chápou meče, mečem zajdou...*“ (Mt 26:52)“? *Universum – Revue České křesťanské akademie*, 2007, č. 3, s. 28–33.

⁴³⁷ Srov. NOVAK, Michael. “*Asymmetrical Warfare” & Just War*. *National Review* [online].

⁴³⁸ Srov. *ibid.*

rozpoznatelná jako v dobách konvenčního válčení. Tradiční teorie vycházela z předpokladu existence jasně profilovaného a definovaného, symetrického nepřítele – obvykle státu, proti němuž lze vést regulérní válku. Současná hrozba terorismu se vymyká takovému předpokladu, jedná se o zcela nový druh ohrožení. Novak hovoří o tzv. „asymetrickém vedení války“ (*asymmetrical warfare*), jehož novost spočívá právě v existenci ohrožujícího nestátního, obtížně identifikovatelného aktéra hrozby a taktéž v potenciálu nových technologií ničení snadno vyrobitelných a transferovatelných jedincem (špinavá bomba, chemické a biologické zbraně apod.). Terorismus totiž efektivně útočí na zranitelná místa civilizace – tím, že ohrožuje civilní obyvatelstvo, navozuje atmosféru strachu, citelně zasahuje občanský řád a oslabuje pozici regulérních vlád. Tento tzv. nový terorismus postrádá zřetelné strukturální kontury, jeho představitelé se strukturují do sítě obtížně identifikovatelných buněk operujících samostatně, s využitím nejmodernějších komunikačních technologií i jiných výtvarných nejmodernější civilizace. Jeho nesmírná hrozba je obtížně předem identifikovatelná.

Tyto a další skutečnosti mění strategický obraz světa a vyžadují novou obrannou strategii postupu vůči hrozícímu nebezpečí, klasické strategie a principy jsou tváří v tvář nové realitě neúčinné. Dřívější úzus, ospravedlňující spravedlivou válku, předpokládal existenci „bezprostředního“ nebezpečí. V současnosti nelze ale bezprostřednost hrozícího nebezpečí včas identifikovat. Nová strategie musí podle Novaka spočívat v existenci „předsunuté obrany“, která bývá nešťastně nazývána preventivní válkou. Cílem takové obrany je vyhledat a eliminovat iniciátory asymetrického válčení – teroristy, kteří si za podpory „zlotřilých států“ zřizují podpůrná řídicí centra, výcvikové tábory a zdroje financování.

K Novakovi se s kritickým postojem vůči postoji Vatikánu k válce připojil i další známý americký neokonzervativní katolík, George Weigel, který poukazoval v souvislosti s debatou o irácké válce na mizení tradičního realismu, jinak typického pro katolický náhled na mezinárodní vztahy. Ve svém článku *World Order: What Catholics Forgot*⁴³⁹ říká, že je třeba obnovit „katolickou teorii mezinárodních vztahů“ která by nepostrádala realistický základ. Ukazuje na velkolepou morální a politickou sílu papeže Jana Pavla II., která hájila celosvětově lidská práva, zejména právo na svobodu náboženství, dále i na jeho výrazný politický vliv, který spoluúčinkoval a přispěl k pádu komunistických totalitních režimů. Weigel staví do protikladu působení papeže a „vatikánskou diplomacií“, jejíž současný „funkcionální pacifismus“ nepovažuje za morálně legitimní. Vatikánská diplomacie měla tak podle něj nepřiměřený vliv na interpretaci postoje papeže Jana Pavla II. k válce v Iráku, kdy jeho názor na válku (a podotkněme na všechny války obecně) interpretovala jako nezbytnost

podporovat tábor „pacifistů“ a postoje OSN. Podle takové interpretace papežova názoru by ale bylo možné odmítnout každou válku, včetně první války v Iráku, se kterou papež také „nesouhlasil“. Vatikánská diplomacie se tak takřka přesunula do tábora ideologického pacifismu, což podle Weigela odporuje tradičnímu katolickému realistickému náhledu. Tento postoj je možná reliktem eschatologické obavy z doby studené války, dnes jím však nelze již posilovat „funkcionální pacifismus“.

Novak se v knize *The Universal Hunger for Liberty* hlouběji zabývá otázkou perspektivy vztahu křesťanského a islámského světa, zejména v kapitolách *Islam: The Early Conversation* a *Can Islam Come to Terms with Democracy?*⁴⁴⁰. Podobně jako v mnoha svých předchozích dílech rekapituluje a reflektuje obtížnou a mnohvrstevnatou cestu katolického náboženství k postupnému přijetí institucí demokracie a svobody. Domnívá se, že v určité analogii by obdobný proces transformace smýšlení a uznání morální působnosti morálních institucí mohl za příznivých okolností proběhnout i v islámském světě. Za vhodný způsob však nepovažuje původní západní sekularizační model, usilující o eliminaci vlivu náboženství a jeho vytlačení do soukromé sféry. Umělá sekularizace (činěná v oblasti islámu v éře experimentování s tzv. arabským socialismem) je podle Novaka jednou z hlavních příčin současné erupce politického radikalismu, revolty, povstávající v islámském světě k obhajobě „tradiční víry“.

Novak vychází z předpokladu „univerzálního hladu po svobodě“ – i muslimové podle něj chtějí žít ve světě svobody a prosperity, participovat na vymoženostech svobodné civilizace. Novak věří, že aktuální fenomén násilného islámského fundamentalismu je dočasný a pomíjivý – islámské náboženství má podle něj potenciál k přijetí obecně aspirujících všelidských hodnot. Hlouběji v jeho tradicích jsou uloženy intelektuální zdroje schopné tvořivě přijmout axiomy lidské svobody a důstojnosti. „Teologie svobody“ je dle Novakova názoru společná všem potomkům Abrahamovým, nejedná se o výlučné vlastnictví judeo-křesťanské civilizace. Věnuje se podrobně intelektuálním dějinám islámu⁴⁴¹ a vyzdvihuje tzv. „zlatý věk islámu“, vrcholící v době evropského středověku, v němž byla islámská civilizace dokonce celkově vyspělejší, než křesťanský Západ. Působení významných filozofických myslitelů a teologů islámu (Al-Farabi, Avicenna, Al-Ghazali, Averroes), reflektujících antickou filozofickou tradici, přispělo k vzájemnému plodnému dialogu a kulturní výměně se světem formovaným křesťanstvím a judaismem. V době zlatého věku, od

⁴³⁹ Srov. WEIGEL, G. World Order: What Catholics Forgot [online]. 2004 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2007/06/world-order-what-catholics-forgot-37>.

⁴⁴⁰ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 3–21 a 191–218.

⁴⁴¹ Srov., ibid., s. 3-21.

devátého do jedenáctého století, byli židé, křesťané a muslimové angažováni ve společné velkolepé debatě o třech zásadních idejích – Bůh, pravda a svoboda. Novak zdůrazňuje tento velký moment konverzace, dialogu a vzájemného mezináboženského obohacování. Judaismus, křesťanství a islám sdílejí společné kořeny v „Abrahamově Bohu“, i když tento je v každé z těchto tradic chápán odlišnými filozofickými pojmy. Velikost islámu podle Novaka spočívá v tom, že má výjimečně silný smysl pro Boží transcendenci, vznešenost, velikost a jedinečnost Boha: „Boží transcendence je silou islámu. Jeho slabostí je, že může jen málo říct o lidské svobodě a o tom, jak lidská volba působí na vůli Boží. Jak může Bůh dovolit lidskou svobodu? Jak může Bůh umožnit lidskou volbu? To je, jako když si středověcí muslimové představovali svobodu jako hru s nulovým výsledkem. Jestli lidé mají svobodu, Bůh ji nemá. Jestli ji Bůh má, lidé ji nemají. Svoboda byla filozofickým problémem, u něhož nemohli najít cestu k řešení. Minimum, které lze říct, je, že svoboda není důležitá položka reflexe v islámské tradici.“⁴⁴² Velikost Boha v islámu tak jakoby zastíňuje svobodu člověka a upírá jí plnou důstojnost a potenciál realizace. Novak přesto spatřuje touhu mnohých muslimů po svobodě a lidských právech, která postupně graduje (svoboda kultu, svoboda projevu, svoboda od chudoby, svoboda od tyranie) a také po důstojném a blahobytném hmotném zabezpečení, které podle něj mohou zajistit pouze liberální kapitalistické instituce. Jejich rozvoj považuje Novak za klíčový, i když se příčinou terorismu nezdá primárně být chudoba ve světě islámu. Povahu islámského fundamentalismu a jeho projevy v terorismu se neobává hodnotit velmi kriticky: „Dary svobody a záruky důstojnosti jedince a lidských práv ještě nedorazily k miliardě lidských bytostí vyznávajících islámské náboženství. Tento nedostatek základních svobod umožnil, aby dobrým jménem islámu manipulovala malá, avšak smrtící síť islámských teroristů s politickými ambicemi, které lze snad nejlépe nazvat ‚islamofašisté‘.“⁴⁴³

Vrcholem Novakových úvah o možných perspektivách rozvoje mezinárodních vztahů je vize „Caritapolis“, kterou představuje v knize *The Universal Hunger for Liberty*, v kapitolách *CARITAPOLIS: A Universal Culture of Mutual Respect*⁴⁴⁴ a *Epilogue: The Caritapolis Perspective*⁴⁴⁵. *Caritapolis* – „civilizace lásky“, je podle něj univerzální kultura vzájemného respektu, v níž lidé rozličných náboženských vyznání (případně i nevěřící) uznávají základní principy svobody, lidských práv a demokracie. Novak dává do určité souvislosti Augustinovu reflexi dějin v díle *O obci Boží* a současnou situaci plurality a globalizace: „...dnes opět bojujeme o vizi jednoty uprostřed nutného pluralismu a v čase

⁴⁴² Ibid., s. 15.

⁴⁴³ NOVAK, Michael. *Global Liberty. Toward a foreign policy for democratic nations*. *National Review* [online].

⁴⁴⁴ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 23–47.

⁴⁴⁵ Ibid., s. 219–230.

mnohých zmatků“⁴⁴⁶, přičemž „...vnitřní dynamika opět vede všechny národy k určitému druhu univerzální kultury lidských práv a k určité formě ekonomické provázanosti“.⁴⁴⁷ Novak staví Caritapolis na náboženských předpokladech a na minimálním stupni obecné víry v základní principy (kulturní pokora, regulativní idea pravdy, důstojnost individuální osoby, lidská solidarita), které považuje za klíč k bezpečnosti ve světě, prosperitě a demokratické budoucnosti globalizovaného: „Caritapolis je společenstvím, které je účastí na Boží lásce, kterou zvěstuje křesťanské evangelium. Není to pouze obec lidského communia, jednoho člověka s druhým, ale lidí s Bohem, láska sdílená všemi. Jestli je zde Stvořitel všech lidských bytostí, Jeho láska k lidem (přinejmenším v judaismu, křesťanství a islámu) je magnetem, k němuž jsou stvořené bytosti přitahovány, Původem, k němuž se navracejí, Mírou, jíž jsou jejich ubohé snahy posuzovány.“⁴⁴⁸

Novak odmítá utopičnost vize Caritapolis, považuje ji za „slabou aproximaci“, nikoli silnou vizi, přičemž se odkazuje na realismus a antiutopismus Augustina a Reinholda Niebuha⁴⁴⁹. Jeho „vize pro 21. století“ má napomoci strukturovat univerzální civilizaci, která by respektovala všechny své vnitřní variace a vytvořila určitou jednotu navzdory své inherentní, bohaté a ve své podstatě hodnotné diverzitě. Tato struktura by měla dát nutně prostor velkým světovým náboženstvím, která jsou zdrojem transcendentních hodnot, je to vize civilizace složené z odlišných civilizací, utvořených kolem odlišných duchovních os, živených odlišnými dějinnými náboženstvími: „Při pokusu o dosažení globální morální vize není nutné navíc odhalit společné principy – jakéhosi ‚nejnižšího společného jmenovatele‘ – s nímž by každý musel souhlasit. Univerzální principy nemusí být jednohlasné. Odlišné tradice mohou mít z dobrých důvodů odlišné mínění na vyjadřování společných ideálů, mezi jednotlivými pozicemi mohou být ‚rodinné podobnosti‘.“⁴⁵⁰ Transkulturní koncept Caritapolis je podle Novaka jakási perspektiva, která není dosud reálná a viditelná, její bod realizace je spíše transcendentní. Novak přesto věří, že je alespoň v perspektivě myslitelný takový svět, v němž jednotu základních lidských práv a důstojnost společná všem lidem může být formulována v termínech, které dávají kulturní, ekonomický a politický smysl.

Ačkoli v knize Novak explicitně nespojuje svůj ideál Caritapolis s často v politické teorii i politické praxi zmiňovaným konceptem Global Governance, kupříkladu z článku

⁴⁴⁶ Ibid., s. 23.

⁴⁴⁷ Ibid., s. 24.

⁴⁴⁸ Ibid., s. 45.

⁴⁴⁹ Ibid., s. 46.

⁴⁵⁰ Ibid., s. 228.

Globalization With a Human Face. Three steps (2004)⁴⁵¹, který je záznamem přednášky z konference *Global Governance and the Politics of Development* ze dne 1. května 2004, sponzorované vatikánskou nadací *Centesimus Annus Pro Pontifice*, je zřejmé, že zde určitou souvislost spatřuje. Za klíčové principy „globalizace s lidskou tváří“ považuje šíření demokracie, lidských práv a ekonomických příležitostí. Globální vládnutí by podle Novaka mělo být spojeno zejména s jím načrtnutými minimálními, výše zmíněnými, transkulturně sdílenými principy. Přeceňování *Global Governance* a dalšímu rozvoji tohoto pojmu se však Novak vyhýbá pro určité implikace, směřující ke globální zastřešující světové autoritě. Koncept společného dobra, rozvíjený ve scholastice, který, aplikovaný na celé lidstvo, získává rozměr „globálního společného dobra“ a v jistém smyslu předjímá „globální autoritu“, která je též doporučována v některých papežských sociálních encyklikách, nese podle Michaela Novaka určitou zátěž z premoderní éry, kdy byla péče o společné dobro svěřena paternalistickým obecným autoritám církve a státu, přičemž na prvním místě nevycházela z primátu lidské osoby⁴⁵². Preferuje proto decentralizované vyjednávání a hledání konsensu bez silné politické autority, což je ostatně v souladu i s jeho důrazem na tržní mechanismy a princip subsidiarity.

5.3. Buchananovo pojetí zahraniční politiky

Pro Patricka Buchanana je v jeho díle otázka zahraniční politiky USA zásadní a do značné míry zastihuje jiné oblasti (ekonomická, morální, náboženská). Klíčové pro témata zahraniční politiky jsou zejména knihy *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* (1999)⁴⁵³, dále pak *Where the Right Went Wrong: How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency* (2004)⁴⁵⁴, v níž reaguje již na politiku USA po 11. září 2001 a následnou invazi do Iráku, a nakonec nejaktuálnější *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* (2011)⁴⁵⁵, v níž reflektuje na nejnovější situaci, včetně některých aspektů prezidentské éry Baracka Obamy.

Buchanan zaměřuje svou kritiku, takřka veškerým svým dílem, na tendence zahraniční politiky USA po ukončení studené války, která podle něj nesprávně a v neamerickém zájmu směřuje k imperialismu a v konečném důsledku k destrukci projektu a ideálů americké republiky. Ačkoli on sám se aktivně podílel jako člen Nixonovy a Reaganovy administrativy

⁴⁵¹ NOVAK, Michael. *Globalization With a Human Face. Three steps*. *National Review* [online]. May 26, 2004, [cit. 2013-08-07]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/210800/globalization-human-face/michael-novak>.

⁴⁵² Srov. NOVAK, Michael, *Free Persons and the Common Good*, USA, Lanham, Maryland, 1989.

⁴⁵³ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2002, orig. 1999.

⁴⁵⁴ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004.

na silové a aktivistické zahraniční politice vůči Sovětskému impériu a jeho satelitům, má za to, že s koncem studené války pominula éra mimořádných prostředků a mimořádné zahraniční politiky, v níž by se USA měly dále aktivisticky angažovat ve světě a usilovat o globální hegemonii, či dokonce o jakýsi *Nový světový řád*.

Buchanan užívá k argumentaci proti stylu americké zahraniční politiky po ukončení studené války i historické příklady, poukazuje na marnost imperiálních ambic historických říší, které se rozložily a rozpadly vlivem neschopnosti udržet dosažené pozice, jak z hledisek vojenských, tak ekonomických. Ve větší části knihy *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* (1999) podrobně popisuje, interpretuje a hájí zahraniční politiku USA od doby získání nezávislosti až do konce 19. století. Považuje ji, včetně územní expanze USA na úkor imperiálních velmocí a Mexika, za politiku ve jménu zájmů americké republiky bez imperiálních ambic. Za zlomový bod proměny americké republiky v impérium považuje rok 1898: „*Za Williama McKinleyho se národ stal impériem. Roky od McKinleyho anexe Filipín v roce 1898 po Wilsonův návrat z Versailles v roce 1919 znamenají velký obrat v americké historii, v němž se Amerika obrátila zády ke Georgi Washingtonovi a připojila se k imperiálním mocnostem ve velké přetahované o globální vedůležitost.*“⁴⁵⁶ Směsice idealismu a obchodních zájmů započala podle Buchanana proces, který předznamenal další neblahý vývoj. K McKinleyho působení v Asii záhy přidal Theodor Roosevelt angažmá v mocenské politice Evropy v souvislosti s marockou krizí v roce 1905, za éry W. Wilsona a F. D. Roosevelta následně došlo podle Buchanana k triumfu a upevnění intervencionistické zahraniční politiky USA. Zatímco McKinleyho a T. Roosevelta považuje za „unilateralistické imperialisty“, W. Wilsona nazývá „liberálním internacionalistou“. Wilson věřil, že: „*globální expanzí volného obchodu, demokracie a odzbrojení se otevře cesta ke globální vládě a univerzálnímu míru.*“⁴⁵⁷ Wilsonův vstup do první světové války nazývá první „křížovou výpravou“ za nebezpečné globalistické liberální ideály, nikoli primárně za americké bezpečnostní zájmy. Cituje z Wilsonova „*War Message to Congress* z dubna 1917“: „*Je to hrozivá věc vést tento velký mírumilovný národ do války, do nejstrašnější a nejničivější ze všech válek, v níž civilizace sama visí na vlásku. Ale právo je cennější než mír a my budeme bojovat za věci, které jsme vždy považovali za nejbližší našim srdcím – za demokracii, za právo těch, kteří se podřídili autoritě, aby měli hlas ve svých vlastních vládách, za práva a svobody malých národů, za univerzální vládu práva v souladu se svobodnými lidmi, která*

⁴⁵⁵ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011.

⁴⁵⁶ Ibid., s. 145.

⁴⁵⁷ Ibid., s. 184.

*přinese mír a bezpečnost všem národům a učiní svět sám nakonec svobodným.*⁴⁵⁸ Buchanan je toho názoru, že nebýt tohoto idealistického impulsu a americké intervence v Evropě, mohly výsledky války a následná budoucnost vypadat jinak. Nemuselo dojít k nastolení nesprávných a nespravedlivých podmínek Versailleského míru a následnému vzestupu nacismu, druhé světové válce, a tudíž ani válce studené: *„Silné, sjednocené a prosperující Německo by nezrodilo Hitlera. Nemusel být žádný holocaust, žádné čtvrtstoletí vlády Stalina, žádná studená válka.*“⁴⁵⁹

Obdobně Buchanan vnímá i vstup USA do Evropy během druhé světové války. I v tomto případě se domnívá, že ačkoli nacismus ohrožoval Evropu, nebylo nezbytné, aby se USA v Evropě války zúčastnily. Protože šlo již v době vydání knihy *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* o vysoce provokativní, velmi často zmiňované, komentované a kritizované myšlenku, Buchanan ji později hlouběji rozvíjí v knize *Churchill, Hitler, and The Unnecessary War: How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World*⁴⁶⁰. Zde vznáší na základě mnoha historických děl a svých osobních úvah provokativní otázky ohledně možných špatných rozhodnutí a diplomatických chyb, které se podle něj staly příčinami neblahého dějinného evropského vývoje ve 20. století, zejména pak druhé světové války. Kritizuje nečinnost spojenců v počátcích Hitlerovy expanze i „Mnichovskou zradu“. Nejpodstatnější kořeny problému však spatřuje již ve Versailleské mírové smlouvě, která vůbec umožnila vznik podle něj nespravedlivých a nelogických poměrů, které se následně staly katalyzátorem dalšího neblahého vývoje. Podrobně se v souvislosti s Mnichovem věnuje okolnostem vzniku Československa a působení Masaryka a Beneše. Kritizuje vznik Československa na daném půdorysu – ideál sebeurčení národů, který byl podstatnou Wilsonovou ideou, zde byl podle něj Masarykem zneužit k vytvoření státu, který pohltil národy a menšiny, v nichž Češi činili pouhých 47 % obyvatelstva a ovládali dalších takřka 3,5 milionu Němců, 3 miliony Slováků, 1 milion Maďarů, 500 tisíc Rusínů a 150 tisíc Poláků. Tento fakt jako potenciál budoucích potíží byl kritizován již během jednání ve Versailles. Na otázku Wilsonovi, proč byly 3 miliony Němců podřízeny Československé vládě, měl údajně odpovědět: *„Proč, Masaryk mi to nikdy neřekl!“*⁴⁶¹ Tento nadnesený a takřka nevěrohodný výrok však odráží skutečnost v tom, že nebyly důkladně a spravedlivě zohledněny všechny aspekty vzniku Československa na daném půdorysu. Beneš v souvislosti se vznikem nového státu sliboval spravedlivý přístup k menšinám a taktéž vytvoření

⁴⁵⁸ Ibid., s. 207.

⁴⁵⁹ Ibid., s. 218.

⁴⁶⁰ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2008.

⁴⁶¹ Ibid., s. 213.

„švýcarského federativního modelu“, kde by byla garantována práva a autonomie menšin. Tyto nesplněné sliby, včetně nesprávných a zavádějících údajů o německé menšině, se poté staly základem pro problematické vztahy mezi národnostními menšinami v Československu a následně se v průběhu Mnichovské konference staly zásadními právními argumenty ze strany nacistického Německa. Buchanan cituje zvláštního amerického velvyslance při mírové delegaci, prof. Archibalda C. Coolidge, který tehdy napsal v memorandu: „*Schválit Čechoslovákům veškerá území, která požadují, by bylo nejen nespravedlností vůči milionům lidí, kteří nechtějí přejít pod českou vládu, ale bylo by taktéž nebezpečné a snad i fatální pro budoucnost nového státu.*“⁴⁶²

Buchanan i na mnoha jiných příkladech dokládá, jak se podle jeho názoru dějiny mohly za jiných okolností odvíjet jiným způsobem a že zejména postup a diplomacie Velké Británie a Winstona Churchilla výrazně přispěl k eskalaci obou světových válek. Na základě těchto analýz poté knihu uzavírá hodnocením formulovaným do otázky: „*Británie byla tudíž nepostradatelným národem při proměně dvou evropských válek. A jak je napsáno na stránkách této knihy, její role v obou válkách byla heroická. Byla ale rozumná?*“⁴⁶³ Roli „nepostradatelného impéria“ podle Buchanana nyní má ambici v éře po ukončení studené války přebrat USA, čímž pouze replikuje „*Churchillovu pošetilosť*“. USA by podle něj měly držet situaci, tak jak se rozvinula bezprostředně po rozkladu Sovětského impéria, nikoli přispívat k růstu počtu nepřátel a postupně ve jménu iluzorních ideálů „demokratického fundamentalismu“ likvidovat svou identitu, bezpečnost a ekonomickou sílu⁴⁶⁴.

Vznik studené války tedy Buchanan připisuje do značné míry špatné politice jak evropských mocností, tak politiky USA. Je pro něj ironií dějin, že právě země, jejichž nezávislost byla ze strany Churchilla a Roosevelta hodna obrany vůči agresi nacistů a jejich spojenců (Československo, Polsko, Čína), se staly součástí komunistického impéria – tedy pouze jiného, avšak brutální srovnatelného totalitního režimu. Tím se proklamovaný záměr učinit „*svět bezpečnější pro demokracii*“ stal opět iluzí. Buchanan dále v knize *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* (1999) komentuje, již ve stručnosti, zahraniční politiku USA během studené války. Zde již podle jeho názoru nebylo možné zůstat stranou – imperiální ambice Sovětského impéria byly skutečným životním ohrožením Západu a USA. Chválí zejména Ronalda Reagana, jehož politiku považuje za optimální směs realismu a idealismu, nezbytnou k porážce Sovětského impéria. Jeho kombinace *containmentu* a *rollbacku* s minimem přímého rizika střetu se Sovětským svazem, souběžným stupňujícím se

⁴⁶² Ibid., s. 89.

⁴⁶³ Ibid., s. 414.

⁴⁶⁴ Srov. *ibid.*, s. 419–423.

tlakem na periférii tohoto impéria a stále dokonalejším vyzbrojováním, přispěla ke kolapsu komunismu. Buchanan se dovolává vlastní zkušenosti z éry působení v Bílém domě a uvádí, že Reagan navzdory občasně idealistické rétorice v jádru nebyl ani v nejmenším „wilsonským idealistou“ zamýšlejícím expanzi USA a šíření demokracie po světě – „*Byl antikomunistou a patriotem, který spatřoval svou povinnost v obraně zájmů USA a v rozvoji převahy nad ‚říší zla‘, která ohrožovala jeho zemi*“.⁴⁶⁵

Po ukončení studené války, která po dobu padesáti let determinovala zahraniční politiku USA a byla jednotícím momentem americké pravice, se Republikánská strana stala podle Buchanana obětí debaty o další perspektivě zahraniční politiky. V ní začaly mít navrch neokonzervativní ideje utváření „Pax Americana“, globální hegemonie či dokonce utváření „New World Order“ – „*Republikánští internacionalisté se nyní spojili s wilsoniánskými globalisty a zavázali Ameriku jako Gullivera k vytváření jakéhosi ‚Nového světového řádu‘, v němž by americké bohatství a moc byla vydána do služeb zájmů, které nemají nic do činění se životními zájmy Spojených států*“.⁴⁶⁶ Buchanan přímo nerozvíjí ani nekritizuje v politologii rozvíjené úvahy o *Global Governance*, reaguje takřka výhradně na tradici odvozující se v americké zahraniční politice od ambiciózní řeči prezidenta G. W. H. Bushe⁴⁶⁷, která hovoří o Novém světovém řádu, nastolovaném pod vedením USA po ukončení studené války. Případné náboženské a konspirativní konotace, často rozvíjené v rámci ultrakonzervativního spektra, ponechává Buchanan stranou a nevyjadřuje se k nim⁴⁶⁸, ale jak naznačuje kupříkladu Daniel Pipes, nemá od konspirativního vnímání daleko a je spikleneckým teoriím „mírně nakloněný“ a populistické konspirační rétoriky rád kultivovaným způsobem využívá⁴⁶⁹.

V předmluvě k novému vydání knihy *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* (1999) z roku 2002, nazvané „*To Hell with Empire*“⁴⁷⁰ se Buchanan snaží ukázat, že se naplnily neblahé perspektivy, které prorokoval v prvním vydání této své knihy. Má na mysli zejména předpověď, že „*pokud budeme pokračovat v tomto kurzu reflexivních intervencí, nepřátelé jednoho dne odpoví na naši moc poslední zbraní slabých – terorismem a eventuálně kataklysmatickým terorismem na americké půdě*“.⁴⁷¹ Na stranách 44–45 knihy totiž představuje hypotetický scénář teroristické války proti USA, který klade fiktivně do

⁴⁶⁵ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2002, orig. 1999, s. 323.

⁴⁶⁶ Ibid., s. 327.

⁴⁶⁷ Srov. BUSH, George W. H. Řeč ke Kongresu 11. září 1990. [online]. 1990 [cit. 2013-06-13]. Dostupné z: http://en.wikisource.org/wiki/Toward_a_New_World_Order.

„*Out of these troubled times, our fifth objective—a new world order—can emerge: A new era—freer from the threat of terror, stronger in the pursuit of justice and more secure in the quest for peace. An era in which the nations of the world, east and west, north and south, can prosper and live in harmony.*“

⁴⁶⁸ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2002, s. 28–30.

⁴⁶⁹ PIPES, Daniel. Op. cit., 2003, s. 38.

⁴⁷⁰ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2002, orig. 1999, s. iv–xxi.

blízké budoucnosti (únor 2005). V reakci na operaci amerických speciálních sil v Afgánistánu směřující vůči teroristickým skupinám kolem Usámy bin Ládina přichází odpověď ve formě masivního ničujícího útoku spočívajícího ve formě výbuchu jaderné zbraně na lodi přistávající v Seattlu, v jehož důsledku zemře několik tisíc lidí. Po prvotních obviněních, že aktérem je Írán či Severní Korea, se podezření zaměří na skupinu teroristů podporovaných a financovaných Usámou bin Ládinem. Ten měl jaderný materiál hypoteticky získat od překupníků spojených s přístupem k jadernému arzenálu bývalého Sovětského svazu, či případně z Pákistánu, který se dostal pod vliv afghánského talibánského režimu. V této Buchananově fikci z roku 1999 je následně o několik let později Usáma bin Ládin zabit americkými speciálními jednotkami.

Při vědomí, že Buchananův hypotetický scénář je napsán v roce 1999, není s podivem, že události 11. září 2001 považuje za doklad relevance svých obav, ačkoli se odehrály jiným způsobem, leč v obdobných intencích, na základě podnětu stejné osoby a s obdobnými devastujícími důsledky. V celé kapitole nazvané *America's Future Wars*⁴⁷², která kromě výše zmíněné a částečně potvrzené hypotézy teroristické války proti USA, Buchanan rozvíjí imaginaci ohledně budoucnosti i v jiných oblastech světa – ukazuje na možná bezpečnostní rizika, konkrétně na hypoteticky možné střety v oblasti Balkánu (scénář *Druhé balkánské války*), Východní Asie (scénář *Druhé korejské války*, scénář intervence do hypotetické *Čínsko-korejské války*) a střetu s Ruskem v důsledku obrany nových členů aliance NATO Litvy, Lotyšska a Estonska (scénář *Baltské války*).

Druhou částečnou Buchananovou prorockou trefou do černého se následně ukázal být jeho hypotetický scénář *Druhé války v zálivu*, fiktivně prorokovaný do roku 2002, i když opět v jiném kontextu a na základě jiných impulsů, než jak se následně odehrály v roce 2003. Buchanan předpokládal opětovné vyhrocení situace v Iráku a oslabení pozice USA v arabském světě, včetně eskalace nespokojenosti Saudské Arábie s přítomností amerických vojsk na jejím území. Irák zde usiluje o alianci s Íránem a získání jaderných zbraní, Izrael se v důsledku toho cítí ohrožen a iniciuje na Irák úder, v němž společně s USA zůstávají tito dva aktéři bez spojenců a většina islámského světa stojí proti nim. Buchanan se všemi těmito hypotézami snaží ukázat, v jakých všech situacích a válkách se mohou USA ocitnout v důsledku své intervencionistické politiky a svým neuváženým bezpečnostním závazkům vůči jiným zemím. Volá po zahraniční politice, která bude vedena výhradně v zájmu USA, bez ambic na globální americkou hegemonii.

⁴⁷¹ Ibid., s. ix.

⁴⁷² Srov. ibid., s. 27–46.

Buchanan kritizuje zahraničněpolitickou orientaci USA již od doby, kdy prezidentský post převzal George Bush starší, vůči němuž se vymezoval již v průběhu prezidentských primárek v rámci Republikánské strany. Odmítá neokonzervativní rétoriku, která interpretuje terorismus a jeho příčiny primárně jako nenávisť ke svobodě, demokracii, svobodnému trhu a dalším ctnostem a hodnotám odvíjejícím se od ducha amerického projektu. Říká: „*Nejsme nenáviděni pro to, co jsme, jsme nenáviděni pro to, co činíme. Nejsou to naše principy, které jsou opovrhovány, je to náš styl politiky.*“⁴⁷³

Buchanan považuje za problematické již angažmá USA ve válce v Perském zálivu v roce 1991. Zdánlivá samozřejmost, široce sdílený konsensus a všechny splněné podmínky tradičních kritérií „spravedlivé války“, se neměly stát impulsem k ukončení seriózní debaty o podobě nové zahraniční politiky USA. Kritizuje Bushův vstup do této války: „*Nevěřil jsem, že by Kuvajt byl životním zájmem USA, či že by tento emirát stál za život jediného mariňáka.*“⁴⁷⁴ Tuto válku tedy považuje za špatný začátek a neblaze nastolený trend, který následně v zahraniční politice USA, zejména díky neokonzervativcům, převládl. Výkon mandátu Billa Clintona Buchanan hlouběji nekomentuje a zahraniční politiku USA v době jeho prezidentství chápe jako přirozené a logické vyústění idealistické liberální ideologie.

Zaměřuje se tedy převážně na republikánské prezidenty a snaží se ukázat, že neokonzervativní a idealistická zahraniční politika je nekonsistentní s konzervativní republikánskou tradicí. Knihou z roku 2004 *Where the Right Went Wrong: How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency* (2004)⁴⁷⁵ se opět kriticky zaměřuje zejména na zahraničněpolitický vývoj v době prezidentského mandátu George W. Bushe po 11. září 2001. První kapitola knihy, nazvaná „*Demokratický imperialismus a válečný prezident*“, začíná popisem situace po ukončení studené války v roce 1989, v níž stály Spojené státy před rozhodnutím o další strategii zahraniční politiky. Buchanan připomíná svůj článek *America First – and Second, and Third*, ve kterém již tehdy „...obhajoval neintervencionistickou zahraniční politiku, zakořeněnou v našich dějinách, tradicích a moudrosti Otců zakladatelů. S koncem studené války a s žádným ideologickým impériem, které by se proti nám šikovalo, jsme se mohli vrátit k tradiční zahraniční politice založené na národním zájmu“.⁴⁷⁶ Buchanan říká, že již tenkrát prosazoval politiku „osvíceného nacionalismu“ a varoval obzvláště proti jakékoli „wilsonovské křížové výpravě“ za globální demokracii: „*Pravé národní zájmy Spojených států... nelze*

⁴⁷³ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2002, orig. 1999, s. xi.

⁴⁷⁴ Ibid., s. 327.

⁴⁷⁵ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004.

⁴⁷⁶ Ibid., s. 12-13.

nalézt v nějakém hegemoniálním a utopickém světovém řádu.“⁴⁷⁷ Podle Buchanana bylo osudovou chybou vést již první válku v Iráku, během Saddámovy agrese proti Kuvajtu: „Americká mise byla deklarována lidstvu. Ale americký lid, který to měl zaplatit nekonečným proléváním krve a bohatství k živění této imperiální role, nebyl dotázán.“⁴⁷⁸ Politika intervencionismu pokračovala pak i za prezidenta Clintona – do roku 2000 USA stihly invazi do Panamy, intervenci v Somálsku, okupaci Haiti, rozšíření NATO směrem k Rusku, intervenovat v Bosně a bojovat proti Srbsku.

Nastupující George W. Bush, navzdory deklarovanému umírnění v zahraniční politice, byl natolik šokován teroristickým útokem 11. září 2001, že své postoje podle Buchanana radikálně změnil a podobně jako jeho otec, ovlivněn neokonzervatismem, našel svou světodějnou misi a rozhodl se „...vést Ameriku do světové války s terorismem, která by pokračovala po celé jeho prezidentství a po zbytek našich životů“. Tímto „...započal posouvat hranice impéria mnohem dále, než je zanechal jeho otec či Bill Clinton“.⁴⁷⁹ Devět dní po 11. září Bush popsal před Kongresem novou strategii: „*Naše válka s terorismem začíná s Al-Káidou, ale nekončí zde. Neskončí, dokud každá teroristická skupina globálního dosahu nebude nalezena, zastavena a poražena.... Každý národ, v každém regionu, musí nyní učinit rozhodnutí. Buď jste s námi, nebo jste s teroristy. Od tohoto dne každý národ, který pokračuje v poskytování útočiště či s podporou terorismu, bude považován za nepřátelský režim.*“⁴⁸⁰ Bush začal podle Buchanana popisovat válku proti terorismu v morálních termínech a v obrazech „dobra a zla“, boj se pro něj stal jakýmsi morálním imperativem transcendingcím reálnou politiku. V *Projevu o stavu unie 2002* Bush definoval „osu zla“ (*axis of evil*) a rozšířil prostor pro válku do rozměrů nesouvisejících s událostmi kolem 11. září 2001 a Al-Káidou. Buchanan dále komentuje i další Bushovy projevy a zmínky, kritizuje stále silnější idealistický a mesianistický trend v jeho rétorice, přičemž se snaží ukázat, že je zcela nekonzistentní s tradičním republikanismem a že je determinován ideologií neokonzervatismu a „jestřáby“ v jeho administrativě. Za zásadní formulaci Bushovy ideologie, která má neokonzervativní charakter, považuje Buchanan projev ve West Pointu z června 2002, kde tradiční strategie považuje za nedostačující a obhajuje strategii preventivní likvidace potenciálně nebezpečných protivníků. Roli USA v nové situaci ve světě, která byla následně rozpracována v *Národní bezpečnostní strategii USA* (2002), definuje Bush takto: „*Naše národní záležitost byla vždy širší, než pouhá obrana našeho národa. Bojujeme, jako jsme vždy*

⁴⁷⁷ Ibid., s. 13.

⁴⁷⁸ Ibid., s. 14.

⁴⁷⁹ Ibid., s. 16.

⁴⁸⁰ Ibid., s. 16–17.

*bojovali, za spravedlivý mír – mír, který upřednostňuje lidskou svobodu. Budeme bránit mír proti hrozbám teroristů a tyranů. Budeme bránit mír budováním dobrých vztahů mezi velkými mocnostmi. A budeme šířit mír povzbuzováním svobodných a otevřených společností na každém kontinentě.*⁴⁸¹

Buchanan zcela odmítá, že taková, idealismem mocně inspirovaná, neoimperální politika by jakkoli navazovala na tradici Trumanovy doktríny *containmentu* či Reaganovy strategie *rollback*. První se zaměřovala na úsilí o nešíření komunismu do dalších zemí, druhá pak na aktivnější poskytování pomoci antikomunistickým silám v zemích, které byly komunismem ohroženy. Obě tyto strategie Buchanan akceptuje, ale nepovažuje politiku George W. Bushe za jejich pokračování. Bush je podle něj zcela v zajetí neokonzervativní ideologie, která má podle Buchanana kořeny v liberalismu, nezměrné lidské pýše a opojení mocí – podrobněji se ideologickým a náboženským aspektům takového typu zahraniční politiky věnuje taktéž v další ze svých následných knih *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart* (2007)⁴⁸², v níž převládající ideologii považuje za „nový jakobinismus“ či „evangelium George Bushe“. Bush nebyl podle Buchanana svým založením původně neokonzervativcem, ale po 11. září 2001 se nechal silně ovlivnit ve své zahraniční politice neokonzervativními členy své administrativy, zejména Paulem Wolfowitzem, Richardem Perlem a Dickem Cheneyem. Wolfowitzova doktrína požadovala stálou vojenskou přítomnost USA na šesti kontinentech k odstrašení možných rivalů aspirujících na jakoukoli větší regionální či globální roli. Wolfowitz i další neokonzervativci měli podle něj mnoho následně uplatněných agend (invaze do Iráku) již předem ve svém dlouhodobém plánu, přičemž příležitost k jejich realizaci se naskytla až s prezidentstvím G. W. Bushe a situací po 11. září 2001. Buchanan často zdůrazňuje, že neokonzervativní bezpečnostní zájmy jsou vedeny zájmy Izraele a jeho bezpečnostní strategií, nikoli primárně životními zájmy USA⁴⁸³. Deklarovaná IV. světová válka proti globálnímu terorismu je podle něj naopak v přímém protikladu k americkým zájmům. Buchanan považuje celou aktuální bezpečnostní situaci a teroristickou hrozbu za důsledek předchozí imperiálně laděné zahraniční politiky USA v arabském světě. Má za to, že takto vedenou válku USA proti domnělým nepřátelům není možné vyhrát, pouze přispěje k zásadnímu poškození americké republiky a jejích ideálů.

Je zajímavé, že Buchanan ve své poslední knize v podstatě nereaguje na Obamovu zahraniční politiku, kritizuje zde pouze Obamův sekularismus, postoj k morálním otázkám a

⁴⁸¹ Ibid., s. 20.

⁴⁸² BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2007.

⁴⁸³ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. 45–46.

vnitřní politice. Jeho názory na aktuálnější zahraniční politiku tedy musíme hledat v jeho článcích a komentářích. Z nich kupříkladu vyplývá, že spatřuje určité riziko v Obamově posunu strategického zájmu do Tichomoří, což by podle něj mohlo v perspektivě přinést riziko rivality s Čínou, čímž se zvyšuje riziko zavlečení Ameriky do nových konfliktů a válek⁴⁸⁴. Buchanan má taktéž za to, že Obama není schopen, navzdory svým ambicím, výrazněji posunout a ovlivnit některé klíčové otázky zahraniční politiky, zejména izraelsko-palestinský mírový proces – nemá sílu překonat tvrdé izraelské postoje a americkou „*War Party coalition*“. Naději naopak spatřuje v Obamově vyjednávání s Íránem, které pokud by se vydařilo, výrazně by oslabilo ambice „válečné lobby“ v USA. Buchanan otázku Íránu dokonce nazývá „Obamovým okamžikem“⁴⁸⁵. Ohledně aktuální otázky Sýrie kritizuje Obamovu idealistickou rétoriku a varuje před intervencí v Sýrii, kde podle něj USA nemají žádné bezpečnostní zájmy⁴⁸⁶.

Nyní se zaměříme primárně nikoli na rozměr Buchananovy kritiky, ale naopak na jeho konkrétní vize a představy o americké zahraniční politice. Buchanan odmítá, že jeho kritická pozice by se měla nazývat „izolacionismem“. Má za to, že jeho koncept nespočívá v principiálním izolacionismu, ale v přísné orientaci USA na vlastní národní zájmy, které samozřejmě předpokládají i opodstatněnou možnost aktivní zahraniční politiky či vojenské akce. Kupříkladu naznačuje, že vojenskou intervencí v Afghánistánu, jejímž cílem bylo vykořenit Taliban a provést odvetu Al-Káidě za útok 11. září 2001, lze nazvat spravedlivou válkou v zájmu americké obrany⁴⁸⁷. Další aktivní vojenskou přítomnost v Afghánistánu a invazi do Iráku však již nepovažuje za pokračování nutné spravedlivé odvety a cestu k dalšímu zajištění bezpečnosti, naopak ale za cestu k dalšímu rizikovému vývoji. Izolacionismus je podle něj nálepkou, pejorativním termínem v současnosti užívaným proti těm, kteří volají po zahraniční politice orientované na americké zájmy – tedy takové, která byla uplatňována Spojenými státy až do doby, než došlo k její proměně v érách demokratických prezidentů W. Wilsona a F. D. Roosevelta⁴⁸⁸. Namísto pojmu izolacionismus proto navrhuje pojem „osvícený nacionalismus“, který by čerpal z tradic zahraniční politiky z časů před W. Wilsonem. Požaduje návrat k Monroeově doktríně, která je podle něj „úhelným kamenem americké zahraniční politiky“ a která požaduje zahraniční politiku

⁴⁸⁴ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Staying Out of Other People's Wars. [online]. 2014 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/staying-peoples-wars-6220>.

⁴⁸⁵ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Obama's Moment — A Deal With Iran! [online]. 2013 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/obamas-moment-a-deal-with-iran-5736>.

⁴⁸⁶ BUCHANAN, Patrick J. No Syrian War to Save Obama's Face! [online]. 2013 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/syrian-war-save-obamas-face-5842>.

⁴⁸⁷ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. xii.

⁴⁸⁸ Srov. ibid., s. 47–55.

výhradně v zájmu USA. Říká: „Amerika je nejsoběstačnějším národem, naší první a největší tradicí je svoboda. V posledních letech však přenechávala svou suverenitu agenturám embryonální světové vlády, čímž se zpronevěřovala naší historii a dědictví.“⁴⁸⁹ USA by se podle něj měly postupně vyvázat ze závazků spočívajících v členství v OSN, WTO, MMF, ba i NATO. Buchanan vyzývá: „Nejsme stranou impéria, jsme stranou svobody. Ustavme tedy nový neprodyšný štít republiky, tvořme novou zahraniční politiku zakotvenou v národním zájmu, aby tak Amerika mohla projít poklidně a bezpečně turbulentními dekadami, které jsou před námi, abychom se mohli za sto let podívat zpět a říci, ano, taktéž, dvacáté první století bylo Americkým stoletím.“⁴⁹⁰ Podporuje i nacionalismus ostatních zemí a považuje jej za jedinou správnou cestu v boji proti globalismu: „V této válce jsou našimi nepřáteli globalisté a našimi spojenci patrioté v každé zemi.“⁴⁹¹ Navrhuje i zásadní proměnu zahraničněpolitických postojů k ostatním zemím. Kupříkladu Rusko nepovažuje po pádu komunismu za nepřítele, s nímž by se střetávaly životní zájmy USA, ale za přirozeného spojence. K eliminaci rizik ze strany Ruska má dokonce Buchanan konkrétní návrh: „Přijetí Ruska do Evropské unie by bylo mnohem rozumnější garancí evropské bezpečnosti než hrozba účasti ve válce bránící hranice, které většina Američanů ani neumí najít na mapě.“⁴⁹² Odmítá tedy novou zahraniční politiku, v níž je Rusko obkličováno zeměmi, které jsou aktivně přijímány do NATO a jsou jim ze strany USA garantovány bezpečnostní závazky, případně i vojenská přítomnost: „Spojené státy by měly stáhnout všechna svá pozemní vojska z Evropy a revidovat smlouvu NATO v tom smyslu, že by účast v případných evropských válkách byla volbou, nikoli nevyhnutelností.“⁴⁹³ Evropa podle Buchanana musí definitivně přijmout plnou odpovědnost za svou bezpečnost, má k tomu veškeré předpoklady včetně ekonomických, přímé hrozby a vojenská přítomnost Sovětského svazu ve východní Evropě byly s koncem studené války odstraněny a bezpečnostní samostatnost Evropy se stává nezbytností. Otázky bezpečnosti kupříkladu na Balkánu či v baltských zemích jsou primárně odpovědností Evropy samotné, USA zde nemají žádné vitální zájmy.

Co se týče Číny, zastává Buchanan obdobný postoj: „Čína dnes neohrožuje žádné vitální zájmy USA a její cesta ke statutu světové velmoci neznamena nevyhnutelně konflikt.“⁴⁹⁴ Případné potíže s expanzí Číny jsou podle něj spíše strategickou a bezpečnostní otázkou pro Japonsko a Jižní Koreu. Zejména u Japonska s enormním ekonomickým potenciálem

⁴⁸⁹ Ibid., s. 387.

⁴⁹⁰ Ibid., s. 390.

⁴⁹¹ Ibid., s. 388.

⁴⁹² Ibid., s. 386.

⁴⁹³ Ibid., s. 385.

⁴⁹⁴ Ibid., s. 374.

Buchanan očekává samostatnost v zajištění bezpečnosti, nikoli spoléhání na garance USA. V případě Jižní Koreje navrhuje úplné stažení amerických vojsk, s garancí budoucí pomoci, spočívající pouze ve formě letecké a námořní podpory v případě konfliktu. Co se týče otázky Izraele a Středního východu⁴⁹⁵, zdůrazňuje Buchanan, že závazek spojenectví s Izraelem považuje za nezpochybnitelný. Ten by ale podle něj měl spočívat výhradně v obchodním přístupu ke zbrojnímu arzenálu USA, k samostatnému zajištění existence a bezpečnosti Izraele. Zahraniční pomoc ze strany USA by podle něj měla být ukončena jak pro Izrael, tak pro Egypt. Mír v Izraeli je podle Buchanana možný pouze za podmínek návratu Golanských výšin a jejich demilitarizace, stažení Izraele z Libanonu (reaguje na aktuální situaci) s právem návratu v případě ohrožení ze strany Hizballáhu, ustavení samostatného demilitarizovaného palestinského státu na území Západního břehu a Gazy. Buchanan souběžně navrhuje stažení veškerých vojenských jednotek ze zemí Středního východu, při zachování dobrých vztahů se spojenci.

Všechna tato opatření mají sloužit k eliminaci vojenské přítomnosti a finanční nákladnosti působení USA ve světě. USA mají podle Buchanana aktivně zasahovat pouze za takových okolností, kdy je bezprostředně ohrožena jejich bezpečnost. Za klíčový zájem kupříkladu považuje ochranu a neprostupnost americko-mexické hranice, zde dokonce navrhuje permanentní a aktivní přítomnost vojenských jednotek k zamezení nelegální imigrace⁴⁹⁶.

5.3.1. Buchananova „alternativní historie“

Za specifickou pozornost stojí velmi provokativní a diskutované Buchananovy názory na možnosti vývoje v Evropě ve 20. století bez vojenské účasti USA. V českém prostředí se jim nedostalo širších komentářů, s výjimkou kritiky ze strany Romana Jocha⁴⁹⁷. Joch reaguje na knihu *A Republic, Not an Empire: Reclaiming America's Destiny* (1999), přičemž Buchananovu interpretaci první světové války považuje v podstatě za opodstatněnou a přijatelnou. Ani podle něj nebyla eskalace první světové války nezbytností a navíc mnoho konsekventních kroků, včetně vstupu USA do války, neblahým způsobem vytvořilo předpoklady k pozdějšímu nástupu nacismu i komunismu. Joch však kritizuje Buchananův pohled na 2. světovou válku, přičemž kritiku vstupu USA do druhé světové války považuje do značné míry za pouhé oživení nelegitimních argumentů, které již zaznívaly ze strany hnutí

⁴⁹⁵ Ibid., s. 382–383.

⁴⁹⁶ Srov. *ibid.*, s. 370–373.

⁴⁹⁷ Srov. JOCH, Roman. *Americká zahraniční politika a role USA ve světě*. Praha: Občanský institut, 2000, s. 28–32.

America First z let 1940–41. Považuje totiž druhou světovou válku (oproti první světové válce) za „morálně relevantní“ konflikt mezi světem západního světového názoru a světem nelegitimních despocií. Joch v tomto kontextu odmítá Buchananem nabízenou možnost „obětování“ Polska, Československa a ponechání židovstva svému osudu. Buchananovi Joch vyčítá, že odmítá vnímat realitu morálními pojmy a nepovažuje přitom za problém, že by polovinu Evropy ponechal pod nadvládou tyranského režimu. Navíc podle něj zlehčuje závažnost holocaustu a je smířlivý k nacismu, přičemž umenšuje potenciální rizika dalšího vývoje v případě defenzivního a pasivního postoje západní Evropy a USA. Joch dokonce navrhuje, že bezprostředně po vítězství nad nacismem mělo být komunistické impérium vytlačeno (i za pomoci poraženého Wehrmachtu) západními spojenci zpět k hranicím z roku 1938, pokud by tak neučinilo dobrovolně na výzvu západních spojenců⁴⁹⁸. Buchananův izolacionistický postoj v tomto smyslu považuje za nemorální, protože ani s ohledem na vlastní krátkozraké zájmy a případné výdaje není podle něj možné se zříci odpovědnosti za věc lidské svobody.

Pokud se zaměříme na další pohledy a názory na Buchananovu interpretaci minulosti, setkáme se jak s částečně pozitivními, tak silně negativními reakcemi. Shovívavě na Buchanana pohlíží kupříkladu Eric Margolis⁴⁹⁹, který považuje jeho výklad dějin a možných historických pochybení za „boření mýtů“, které se vytvořily při výkladu oficiální historie. V podstatě s Buchananem souhlasí, že aktivistická politika Británie a USA přinesla následně problémy a přispěla ke vzniku studené války. Větší zdrženlivost spojenců by podle něj přispěla k vzájemnému vyčerpání a oslabení nacismu a komunismu, zatímco imperiální aktivismus Británie a USA zapříčinil mnoho válečných obětí a nakonec vedl k posílení pozice Sovětského svazu. Připomíná v tomto kontextu i výrok Alexandra Solženicyna z knihy *Souostroví Gulag*, označující politiku Churchilla a Roosevelta za „stupidní“ a „krátkozrakou“. Kriticky Buchanana hodnotí kupříkladu autoři jako Christopher Hitchens⁵⁰⁰, který jej nazývá „revizionistou“ a jeho interpretaci dějin chápe jako podcenění agresivity a nebezpečí nacismu. Jonathan Tobin⁵⁰¹ označuje Buchananův pohled za „slepý, či dokonce zlovolný appeasement“ a považuje jeho argumentaci ve věci holocaustu, ke kterému by podle Buchanana pravděpodobně nedošlo, za nesmyslnou.

⁴⁹⁸ Srov. *ibid.*, s. 32.

⁴⁹⁹ MARGOLIS, Eric. Deflating the Churchill Myth. [online]. 2008 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://www.lewrockwell.com/margolis/margolis128.html>.

⁵⁰⁰ HITCHENS, Christopher. A War Worth Fighting. [online]. 2008 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2008/06/14/a-war-worth-fighting.html>.

5.4. Vyhodnocení Novakových a Buchananových zahraničněpolitických názorů

Navzdory společnému hodnotovému konzervativnímu základu jsou zahraničněpolitické koncepce Michaela Novaka a Patricka Buchanana v zásadním protikladu a jejich pozice reprezentují i širší kontext zlomové linie celého ideologického spektra. V jádru odlišných vizí tkví do značné míry odlišná tradice chápání mezinárodních vztahů, sebepojetí identity státu jako aktéra na mezinárodním poli a uplatňování hodnot v mezinárodní politice. Za základ rozlišení mezi Novakem a Buchananiem bychom mohli vzít Kissingerovo rozlišení mezi „historickým“ a „racionalistickým“ konzervatismem⁵⁰². Pro oba typy konzervatismu je společný axiom „víra v transcendentní řád či přirozený zákon“, který Kirk označil za podstatný element konzervatismu⁵⁰³. „Historický“ konzervatismus čerpá více ze zkušenosti dějin a tradic, je skeptický vůči ambicím rozumu snadno a bezchybně nahlédnout absolutní pravdy, je tedy dědicem britského skeptického empirismu. Autoritou tohoto typu konzervatismu je zejména Edmund Burke, v současném americkém kontextu konzervatismu je reprezentován zejména Russelem Kirkem, přičemž Patrick Buchanan se považuje právě za stoupence takového typu konzervatismu. „Racionalistický“ konzervatismus naproti tomu klade podstatně větší důraz na poznatelnost principů a pravd rozumem, namísto konzervace konkrétní historické podoby společnosti a institucí usiluje o nalézání „esence“ Západní civilizace, která spočívá v zabezpečení lidské svobody na základě křesťanského obrazu o člověku⁵⁰⁴. Tento typ konzervatismu, který provedl fúzi s libertarianismem, má za svou autoritu v americkém prostředí zejména Franka S. Meyera – Michaela Novaka lze řadit spíše právě do této tradice. Zatímco v oblasti teorie mezinárodních vztahů mají „historičtí“ konzervativci blíže k realismu a jeho variantám, „racionalistický“ konzervatismus má podstatně blíže k liberálně-idealistické tradici.

Odlišnost mezi Novakem a Buchananiem však není možné redukovat na takto jednoduchou dichotomii, více napomůže nahlédnutí čtyř podob zahraničněpolitické tradice USA, které rozlišuje Pavel Barša v knize *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů* (2008). Barša vychází z teze, že různé podoby přístupů k zahraniční politice vycházejí z identitních zkušeností amerického národa, z nichž zkušenost migrace a úniku ze Starého světa stojí v jádru sklonu k izolacionismu, zatímco zkušenost kolonizace nových území a útlak neevropských menšin předznamenává sklon k imperialismu. Tradice „jeffersonovského izolacionismu“ vycházela z předpokladu exkluzivity a nadřazenosti

⁵⁰¹ TOBIN, Jonathan. View from America: Appeasers make poor patriots. [online]. 2008 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/Article.aspx?id=106590>.

⁵⁰² BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. Op. cit., 2008, s. 77.

⁵⁰³ KIRK, Russel. Op. cit., 2000, s. 26–27.

⁵⁰⁴ Srov. MEYER, Frank S. a Roman JOCH. Op. cit., 2003, s. 216–218, 221–229.

amerického republikánského projektu uspořádané svobody, který má zůstat „majákem pro všechny ostatní národy“, nikoli usilovat o expanzi na mezinárodním poli. Vyjádřením této tradice, která podstatně určovala zahraničně-politické postoje od počátku USA až do devadesátých let 19. století, je Washingtonova „zásada izolace“, která byla potvrzena a zpřesněna *Monroeovou doktrínou* (1823). Dále se hovoří o tradici „jacksonovského populismu“, která klade důraz na slabou federální vládu a „partikularistický nacionalismus“, odmítá morální univerzalizmus americké ideje. Tradice „jacksonovského populismu“ akcentuje „etnický“ rozměr americké společnosti v tom smyslu, že chápe USA jako zemi potomků původních přistěhovalců, což implikuje silný antiimigrační akcent. Zahraničněpolitický důraz jacksonovské tradice spočívá zejména v ochraně americké národní identity a bezpečnosti proti „zlému“ zbytku světa. Na obranu americké bezpečnosti neodmítá užití razantní vojenské síly, zejména v éře boje proti komunistickému bloku, staví se však proti jakémukoli univerzalizmu, intervencionismu a globalismu. Tento jacksonovský proud, ačkoli se jeho podpoře těšil Ronald Reagan i George W. Bush před 11. zářím 2001, je však marginalizován ve prospěch „intervencionistických strategií“ hlavního proudu americké zahraniční politiky. Patricka Buchanana v tomto kontextu řadí Barša právě k tomuto tzv. „jacksonovskému populismu“⁵⁰⁵. K tomu můžeme přidat zajímavý postřeh Daniela Pipesa, který určitý sklon ke konspirativismu v americkém mentalitě dává právě do souvislosti s ideou „výjimečnosti amerického národa“, která vzbuzuje často „fobii z jednotného světa“ a obavy z ohrožení americké identity: *„Nejvyšší hrůzu zosobňuje moc privilegované elity – malé, nezvolené minority, představující zájmy neslučitelné s americkými zásadami, která ovládne federální vládu a využije ji proti lidu...“*⁵⁰⁶

Dvě další americké zahraničněpolitické tradice, které byly dominantní pro celou éru reálné politiky USA ve dvacátém století, jsou „rooseveltovský imperialismus“ a „wilsonovský internacionalismus“. Imperialistická tradice, jejíž počátek je spojen s T. Rooseveltem a jeho úsilím o velmocenskou pozici USA ve světě, je interpretována jako syntéza jeffersonovského univerzalizmu s hamiltonovským nacionalismem. Tento unilateralistický realistický intervencionismus je spojen s idealistickou jeffersonovskou rétorikou morální nadřazenosti amerických hodnot. Internacionalistická tradice spojená s W. Wilsonem na něj navazuje v překonání izolacionismu a partikularismu USA, ale velmocenské postavení USA chce založit na multilateralismu rovných států v čele s USA. Tyto dvě tradice zahraničněpolitického přístupu USA v zásadě ovládly celé 20. století, přičemž v období po ukončení studené války vedou spor o ovládnutí hlavního proudu americké politiky mezi

⁵⁰⁵ Srov. BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. Op. cit., 2008, s. 422.

multilateralismem (wilsonovská inspirace) a neoimperialismem (rooseveltovská inspirace). Jednou z forem neoimperialismu je pojetí neokonzervatismu, ke kterému bývá obvykle řazen i Michael Novak. Neokonzervatismus podle Pavla Barši⁵⁰⁷ propojuje krajní polohy realismu moci s krajním idealismem univerzálního dobra, které se nejvíce uplatnily v éře George W. Bushe po 11. září 2001. Tato radikální, až manicheistická strategie neutralizuje politiku prostřednictvím morálky – depolitizace skrze morálku vede ke gnostickému vnímání světa jako boje dobra se zlem, mesiášskému aktivismu a absolutizaci konfliktů, jak se to projevilo právě v Bushově boji proti terorismu a jeho preventivních válkách.

Novak i Buchanan se svou argumentací brání vůči kritice oponentů i jednoznačnému ztotožnění s označením „idealistický neokonzervativec“ či „izolacionista“ či „jacksonovský populist“ v obvyklém, výše referovaném slova smyslu. Novak kupříkladu odmítá, že by jeho představa o možném konsensu základních všelidských hodnot měla utopické rysy, navíc si přisvojuje „křesťanský realismus“ Reinholda Niebuha, jehož označuje za „otce neokonzervativců“⁵⁰⁸. Buchanan zase odmítá nálepku čirého „izolacionisty“ a označuje se za „osvíceného nacionalistu“, který si uvědomuje rizika čirého izolacionismu a neodmítá zahraniční angažovanost USA, pokud je v zájmu země. Navzdory pochopitelnému vymezování vůči kritikům a obhajobě vlastní pozice lze Novaka a Buchanana považovat za čiré představitele oněch ideových směrů.

Michael Novak se tedy z hlediska teorie mezinárodních vztahů takřka jednoznačně jeví jako imperialistický neokonzervativec a Patrick Buchanan jako nacionalistický jacksonovský populist. Podle Barši jsou oba typy myšlení zatíženy neakceptovatelným radikalismem, v prvním případě pro svůj idealistický manicheismus, spojený s imperialistickou mocí, v případě druhém svým partikularismem, spojeným s manicheismem a příměsí zvláštní formy nacionalismu. Přes tuto společnou radikální bázi důrazu na morální hodnoty, která částečně souvisí i s jejich společným náboženským základem, představují Novak a Buchanan protipóly v chápání role zahraniční politiky. Novak tedy v tomto smyslu postrádá silnější realistický korektiv a přiměřenou skepsi vůči možnostem uplatnění ideálů pramenících z jeho interpretace náboženství a všelidsky sdílených hodnot. Buchananovi naopak chybí „idealisticko-internacionalistický“ přesah, který by jej osvobodil od izolacionistického a nacionalistického důrazu na romanticky pojatou identitu USA směrem k multilateralistickému internacionalismu. Pavel Barša nabízí řešení v „realistickém liberalismu“, které směřuje k možnému souběhu realistické a liberální interpretace americké

⁵⁰⁶ Srov. PIPES, Daniel. Op. cit., 2003, s. 115–116.

⁵⁰⁷ Srov. BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. Op. cit., 2008, s. 431–437.

⁵⁰⁸ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 201–211.

tradice, která proti naturalistickému realismu síly klade realismus kombinující sílu s konsensem a proti substantivnímu idealismu dobra a obsahových ctností klade proceduralistický idealismus práva a formálních principů⁵⁰⁹. Jako východisko pro posilování realismu na úkor radikalismu u nábožensky angažovaných autorů upozorňuje Barša na interpretaci Hulsmana a Lievena (*Ethical Realism. A Vision for America's Role in the World*, 2006), kteří akcentují realismus křesťanské a konzervativní tradice u George Kennana a Reinholda Niebuhra: „Vždyť stejný judeo-křesťanský pramen, z něž se napájí domýšlivá představa vlastního vyvolení, poskytuje také účinné protilátky proti ní.“⁵¹⁰

V oblasti mezinárodních vztahů Barša považuje za vyjádření realistického liberalismu střední polohu mezi „křižáckým intervencionismem“ neokonzervativců a „sektářským izolacionismem“ pravicových (Buchanan) i levicových (Chomsky) radikálů, které oba mají kořeny v americkém sklonu k idealismu⁵¹¹. Tato střední poloha by byla vyjádřena realistickým multilateralismem, kde by se USA ani neizolovaly od odpovědnosti za světové dění, ale ani by nejednaly unilaterálně, nýbrž s ohledem na realitu své moci a respektem vůči zbytku světa by uskutečňovaly měkký imperialismus vyvážené moci a legitimacy. Novakova neokonzervativní pozice je v tomto ohledu problematická, i když bychom mohli v jeho postojích (oproti pozicím „tvrdých“ neokonzervativců, působících v prezidentské administrativě éry G. W. Bushe) nalézat prvky realismu a touhy po globálním pluralistickém konsensu. Buchananova pozice, která je značně izolacionistická (ale ne tak „manicheistická“, jako kupříkladu pozice Chomského), je z hlediska debaty o perspektivách americké zahraniční politiky korektivní vůči „imperialistické“ praxi éry G. W. Bushe a lze ji považovat za součást širšího realistického konsensu konzervativní pravice a liberální levice⁵¹².

⁵⁰⁹ Srov. BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. Op. cit., 2008, s. 437–441.

⁵¹⁰ Ibid., s. 441.

⁵¹¹ Srov. BARŠA, Pavel. Op. cit., 2003, s. 111.

⁵¹² Srov. ibid., s. 90.

6. Novak a Buchan o náboženství, katolicismu a sociálnímu učení církve

6.1. Kontext debaty ohledně náboženství, katolicismu a sociálního učení církve

Jak Novak, tak i Buchanan se silně identifikují s katolicismem v širokém slova smyslu, jejich společná konzervativní pozice znamená i obdobný či stejný náhled na mnohé morální a doktrinní otázky spojené s vírou. V mnoha otázkách kolem původu a charakteru hodnot se Novak a Buchanan díky své sdílené náboženské a hodnotové pozici shodují – jde zejména o otázky spojené s křesťanskou morálkou, pozicí tradičních institucí jako rodina, či kritikou některých novějších názorových a ideových trendů. V tomto smyslu jsou navzdory zásadním rozdílům v pojetí zahraniční politiky a ekonomiky oba představiteli náboženské fronty v pomyslné „kulturní válce“ proti sekularismu.

Co se týče chápání teologických otázek, pojetí katolicismu a katolického chápání politiky, společnosti a rozvoje, Novak a Buchanan se rozcházejí. Liší se názory na směřování církve a její role ve společnosti, které se odvíjí od reformy II. vatikánském koncilu. Jedna z katolických doktrín – tzv. sociální nauka církve – která se z hledisek víry a morálky vyjadřuje k aktuálním sociálním a politickým otázkám, je ze strany Novaka a Buchanana chápána a interpretována zcela odlišným způsobem. Zatímco Novak aktivně svým dílem a působením vstupuje do sféry interpretace a dokonce i formování katolické sociální nauky, Buchanan ji do značné míry ve svém díle ignoruje, případně kritizuje.

Sociální učení církve (jinak také sociální nauka církve, katolická sociální nauka) je obvykle chápáno jako tradice církevních dokumentů, vyjadřujících se k aktuálním sociálním záležitostem. Jde o tradici velice dlouhou a široce pojatou, jejíž jádro tvoří soubor papežských sociálních encyklik, od encykliky *Rerum novarum* papeže Lva XIII., která vyšla v roce 1891, až po nejnovější encykliku *Caritas in veritate* papeže Benedikta XVI. z roku 2009. Sociální učení církve je často chápáno jako vyslovení oficiálního názoru církve na politickou a ekonomickou realitu, případně jako nabídka návodu k utváření společnosti podle katolických morálních principů. Takové pojetí není přesné, přičemž samotné učení se často brání určitým dezinterpretacím a případným zneužitím k politickým cílům. Nauka sama se definuje spíše jako součást morální teologie⁵¹³, která má svou experimentální dimenzi, vstupuje do dialogu se společenskou realitou a sociálními vědami⁵¹⁴, přičemž usiluje o morální hodnocení společenských institucí ve světle křesťanského pohledu na člověka, aniž by předkládala konkrétní politické programy a návody, či některé konkrétní přímo upřednostňovala⁵¹⁵. Nauka

⁵¹³ Srov. *Centesimus annus*, čl. 55.

⁵¹⁴ Srov. *ibid.*, čl. 59.

⁵¹⁵ Srov. *Sollicitudo rei socialis*, čl. 41.

se zejména vymezuje vůči tomu, aby byla chápána jako jakási eklektická „třetí cesta“ mezi protichůdnými a soupeřícími ideologiemi⁵¹⁶. Co se týče závaznosti pro katolické věřící, není tato nauka ve svých jednotlivostech považována za nadčasovou a neomylnou, nýbrž do značné míry dějinně podmíněnou, ovšem s pevným jádrem konstantních hodnotových představ o člověku. Rozličné možnosti interpretace a akcenty v jednotlivých dějinných obdobích by však neměly ztrácet ze zřetele „vnitřní koherentnost celku nauky“, jak zdůrazňuje papež Benedikt XVI.⁵¹⁷ Sociální nauka církve zároveň uznává, že v praktickém životě je i mezi katolíky, kteří se politicky angažují, zcela legitimní různost názorů a odlišné strategie, jak dosahovat politických a ekonomických cílů: „Při použití těchto zásad se mohou někdy i mezi katolíky dobré vůle vyskytnout různé názory.“⁵¹⁸ „Při řízení časných záležitostí mají uznávat oprávněnou různost názorů a mají zachovat úctu k občanům i jejich sdružením, která tyto názory poctivě zastávají.“⁵¹⁹ „V konkrétních situacích a se zřetelem na vztahy, v jakých kdo žije, musíme uznávat zákonitou rozmanitost možných přístupů.“⁵²⁰

Sociální učení církve tedy není specifickou ekonomickou či politickou naukou, návodem jak utvářet konkrétní politickou agendu, jak organizovat ekonomiku, není ideologií srovnatelnou kupř. s liberalismem, konzervatismem, socialismem či jeho kombinacemi a mezistupni, je morální naukou, vycházející z křesťanského pohledu na člověka v kontextu společenských problémů⁵²¹. K tomu papež Jan Pavel II. v encyklice *Sollicitudo rei socialis* říká: „Církev totiž nepředkládá hospodářské a politické systémy nebo programy ani nedává přednost jednom před druhými.“⁵²² Navíc je díky svébytnému dějinnému vývoji, mnohovrstevnatosti reakcí na aktuální události a proměny důrazů v čase snadným prostředkem k rozličným dezinterpretacím a účelovým výkladům. Výstižně tuto situaci popisuje titulek článku *Crucified Between Two Thieves: Catholic Social Teaching vs. Right and Left*⁵²³. Sociální encykliky jsou vítanou „kořistí“ při argumentaci mezi názorovými odpůrci v kontextu celého křesťanského sociálního myšlení, navzdory varování církevních otců na II. vatikánském koncilu – „nikomu není dovoleno dovolávat se církevní autority výlučně ve prospěch svého názoru...“⁵²⁴ Samozřejmě, že v dějinách se tak stávalo častokrát –

⁵¹⁶ Srov. *ibid.*

⁵¹⁷ *Caritas in veritate*, čl. 12.

⁵¹⁸ *Mater et magistra*, čl. 238.

⁵¹⁹ *Gaudium et spes*, čl. 75.

⁵²⁰ *Octogesima adveniens*, čl. 50.

⁵²¹ Srov. MÍČKA, Roman. *Kdo vlastní klíče k interpretaci sociální nauky církve?* *Studia theologica*. 2010, č. 2, s. 86–101.

⁵²² *Sollicitudo rei socialis*, čl. 41.

⁵²³ Srov. BASILE, Anthony. *Crucified Between Two Thieves: Catholic Social Teaching vs. Right and Left* [online] [cit. 2012-03-30]. Dostupné z:

http://www.culturewars.com/CultureWars/Archives/cw_jan98/crucified.html.

⁵²⁴ *Gaudium et spes*, čl. 43.

proslulé je kupříkladu dovolávání se obsahu encykliky *Quadragesimo anno* (1931) ze strany proponentů fašistických režimů (Dollfusův – Rakousko, Salazarův – Portugalsko) či ze strany křesťansky orientovaných socialistických proudů, odkazováním na některé pasáže encyklik *Mater et magistra* (1961) a *Pacem in terris* (1963).

Obezřetný přístup sociální nauky církve vůči dezinterpretaci a ideologizaci ovšem neznamená, že sociální nauka církve k určitým typům ideologií či jejich programovým bodům nemá blíže, než k jiným. Obvykle se ve svém celku chápe jako neslučitelná se socialismem, ale i extrémním liberalismem. O zajímavou multifaktoriální analýzu se pokusil Stephen M. Krason, profesor politologie na *Franciscan University of Steubenville*, ve své knize *Liberalism, Conservatism, and Catholicism: An Evaluation of Contemporary American Political Ideologies in Light of Catholic Social Teaching* (1994)⁵²⁵. Zde na základě analýzy konkrétních hodnocení ze strany sociálních encyklik a jejich komparací s významnými díly hlavních amerických ideologických proudů dospěl k názoru⁵²⁶, že sociální učení církve není ve svém celku kompatibilní s žádnou z etablovaných politických ideologií, nicméně že nejvíce svým pojetím člověka, společnosti a hodnot konverguje v americkém kontextu takřka rovnocenně z jedné poloviny zkoumaných faktorů se „starým liberalismem“ (reprezentovaným Demokratickou stranou v éře od Rooseveltova *New Dealu* do roku 1960) a z poloviny zkoumaných faktorů s „konzervatismem“ (v širokém slova smyslu), nejméně pak s „novým liberalismem“ (reprezentovaným Demokratickou stranou v éře inspirované *Novou levicí* po roce 1960). Se starým liberalismem nejvíce sociální nauka církve podle Krasona konverguje v otázce role politiky a vlády, pojetí rovnosti lidí, ekonomické a sociální politiky, zahraniční politiky, s konzervatismem pak v otázce role náboženství a přirozeného zákona, otázce pojetí lidské svobody, subsidiarity, hodnocení komunismu, vzdělání, občanských práv a svobod. I když rozdíly jsou podle Krasona často nepatrné, nový liberalismus se až na výjimky (otázka životního prostředí) ve většině faktorů umístil na posledním místě, zejména s ohledem na hodnotový a morální relativismus, vztah k náboženství, pojetí svobody, odpovědnosti a lidských práv.

6.2. Novak a Buchanan k roli náboženství a hodnot v politice

Dle Novakova názoru nelze člověka rozdělit podle sekularistického modelu na jeho veřejnou a privátní sféru. Pro společnost žádoucí separace náboženských institucí a státu neznamená, že by náboženství nemělo mít ve veřejném životě své místo, nelze oddělovat náboženské hodnoty od politiky. Stát musí být od církve oddělen, což ovšem neznamená

⁵²⁵ Srov. KRASON, Stephen M. Op. cit., 1994, s. 21–25.

vyločení náboženství ze společenského života. Novak v souladu s obvyklou tezí neokonzervativců odmítá přísnou separaci náboženství a politiky – „*církev může a musí být oddělena od státu, náboženství nesmí být nikdy odděleno od politiky*“.⁵²⁷ Náboženství považuje Novak za primární zdroj hodnot – postupná separace mezi tradicemi náboženství a tradicemi svobody je podle něj nešťastným nedorozuměním: „*Takové chyby bychom neměli v novém století již udělat. Přínosy všech lidí dobré vůle, ať věřících či nevěřících, jsou potřebné, jestliže univerzální hlad po svobodě má být uspokojen*.“⁵²⁸

Otázka role náboženství a hodnot v politice u Novaka je prezentována taktéž širěji v kapitole 3.2. *Novakovo pojetí demokracie a postřehy k americkému politickému systému*, která staví zejména na klíčové tématické knize *On Two Wings: Humble Faith and Common Sense at the American Founding* (2002)⁵²⁹, zkoumající náboženský rozměr amerického politického systému. V obecném slova smyslu zastává tezi společnou americkým katolickým neokonzervativcům, že katolicismus v USA sehrává stále zásadnější roli: „*Myslím, že katolíci velmi přispívají k americkému sebeporozumění způsobem jako nikdy v minulosti. Nastává pozvolná transformace. Nemyslím si, že Amerika se stává katolickou, to vůbec ne. Pouze, že americké sebeporozumění je zvyrazněno inspirací od dlouho zanedbávané katolické minulosti*.“⁵³⁰

Buchananův postoj k roli náboženství ve veřejném životě a v politice je zřejmý zejména z jeho knihy *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci* (orig. 2001)⁵³¹ a z o deset let mladší knihy *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* (2011)⁵³². Kapitulu druhé zmíněné knihy, nazvanou *The Death of Christian America*⁵³³, začíná poukazem na kontext Obamovy prezidentské éry, jímž podle něj vcházejí USA do věku „*postkřesťanské Ameriky*“. Obama je podle Buchanana prvním prezidentem, který v rozporu s dosavadními tradicemi americké politiky a amerického občanského náboženství odmítá nazývat USA „*křesťanským národem*“. Cituje jeho inaugurační řeč z roku 2009⁵³⁴, kde Obama říká: „*Jsmo národem křesťanů a muslimů, židů, hinduistů a nevěřících*.“ I když Obama jinak nadále užívá zavedenou rétoriku amerického

⁵²⁶ Srov. *ibid.*, s. 239–260.

⁵²⁷ GERSON, Michael. *Op. cit.*, 1997, s. 291.

⁵²⁸ NOVAK, Michael. *The Op. cit.*, 2004, s. 229.

⁵²⁹ NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 2002.

⁵³⁰ NOVAK, Michael. Who Are The Neoconservatives? A Conversation With Michael Novak. [online]. 2007 [cit. 2013-02-08]. Dostupné z: <http://www.crisismagazine.com/2007/who-are-the-neoconservatives-an-interview-with-michael-novak>.

⁵³¹ BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2004.

⁵³² BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2011.

⁵³³ *Ibid.*, s. 46–87.

⁵³⁴ Srov. WHITEHOUSE.GOV. President Barack Obama's Inaugural Address. [online]. 2009 [cit. 2013-04-08]. Dostupné z: <http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address>.

občanského náboženství, dává tím jasný signál proměny vědomí identity USA. Za další citlivý projev považuje Buchanan řeč při příležitosti návštěvy Turecka v tomtéž roce, kde Obama přímo říká: „*Nepovažujeme se za národ křesťanů či národ židů, či národ muslimů, ale za národ občanů, kteří jsou svázáni ideály a hodnotami.*“⁵³⁵ Tyto přísně sekularistické projevy striktně odmítající roli náboženských symbolů a hodnot v americké politice jdou podle Buchanana proti dosavadní americké tradici sebeidentifikace jakožto „křesťanského národa“. Cituje mnohé výroky předchozích prezidentů, včetně demokratů Wilsona a Trumana, kteří nazývali USA křesťanským národem, aniž by v tom spatřovali rozpor s ústavní tradicí oddělení církve a státu. Buchanan píše: „*Obamův Bílý dům tímto započal dlouhou a úspěšnou kampaň za vyloučení křesťanství z veřejného prostoru, umenšení jeho přítomnosti v našem veřejném životě a k redukci jeho role na pozici každého jiného náboženství.*“⁵³⁶

Buchanan má v souladu s konzervativní tradicí za to, že i při zachování ústavního oddělení církve a státu jsou náboženské hodnoty a kultura z nich vyvěrající nezbytnou komponentou americké identity. Obecně má za to, v souladu s některými konzervativními autoritami, které cituje (Dawson, Fukuyama), že náboženství je nezbytné k udržení morálního vědomí ve společnosti. Současnou dekompozici náboženského a morálního vědomí považuje za triumf neomarxismu, respektive gramsciovského „velkého pochodu institucemi“. Kritice neomarxismu a jeho myšlenek se Buchanan podrobněji věnuje zejména v knize *Smrt Západu*, obzvláště v kapitolách *Katechismus revoluce* a *Čtyři tvůrci revoluce*⁵³⁷. Zde na čtveřici neomarxistických myslitelů (Lukács, Gramsci, Adorno, Marcuse) představuje jejich ideologii jako nepřátelskou křesťanské morálce, náboženství a politickým institucím Západu. Současná sekularizační mentalita je podle něj vyústěním a naplněním snah kulturních marxistů, kteří tradiční instituce západní civilizace chtějí dekonstruovat. Jako příklad trendu neblahých sekularizačních procesů, které mohou vykořenit národ z jeho identity a vědomí jakýchkoli hodnot a morálky, dokonce Buchanan uvádí Českou republiku, když cituje Václava Havla a jeho úvahy nad „*první ateistickou civilizací v celých dosavadních dějinách lidstva*“.⁵³⁸

Buchanan považuje celý ideový a praktický boj o roli náboženství a hodnot v politice za kulturní válku, v níž hlavní štěpnou linií je morálka a kultura. Na mnohých tématech z americké politiky se tato štěpná linie stává zřejmou – otázka potratů, práva gayů, nošení střelných zbraní. Vyjadřuje zároveň naději, že navzdory tomu, že sekularizovaná kultura je zejména konstruktem intelektuálních, politických, ekonomických a kulturních elit, může

⁵³⁵ Srov. Obama In Turkey: Speech [online]. 2009 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=QIVd7YT0oWA>.

⁵³⁶ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 49.

⁵³⁷ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. 83–140.

⁵³⁸ Srov. ibid., s. 251.

nakonec své tradiční pozice obhájit i tzv. „zastařená většina“⁵³⁹. Deklaruje zároveň jakousi „nekonečnou kulturní válku“, v níž „...bojujeme nejen o politiku a ekonomiku, ale o potraty, výzkum embryonálních kmenových buněk, homosexualitu, asistovanou sebevraždu, veřejné zobrazování náboženských symbolů, učení o evoluci a o to, co by se děti měly či neměly učit o Bohu a morálce ve veřejných školách“.⁵⁴⁰

6.3. Identifikace Novaka a Buchanana s katolicismem

Novak v 60. letech a částečně ještě v 70. letech, jak je popsáno v kapitole 2.1.1. *Novakův myšlenkový vývoj*, náležel k hnutí „liberálního katolicismu“. V souvislosti se svým „neokonzervativním“ obratem však do značné míry změnil svůj kritický postoj vůči etablovaným církevním strukturám a „neprogresivním“ názorům. Knihou *Confession of a Catholic* (1983), vydané v češtině⁵⁴¹, se Novak přihlásil ke konzervativnímu pohledu na oblast otázek víry a teologie. Novak svým publikačním i osobním přístupem vždy usiloval o to, aby byl akceptován jako katolík loajální katolické církvi a jejím hierarchickým představitelům. I přes rozličné kontroverze spojené s jeho myšlením otevřel širokou debatu v oblasti křesťanského sociálního myšlení, přičemž jeho díla jsou v kontextu teologie hojně citována a komentována.

Navzdory svému ideovému přerodu od levicového radikalismu k neokonzervatismu Novak říká, že v jeho díle je několik kontinuit, jakýchsi křesťanských axiomů, na jejichž základě vždy usiloval stavět své dílo, z nichž podle něj nejzásadnější je „...tvrzení, že základní energií, silou a mocí ve stvoření je *caritas*“.⁵⁴² Novak vzpomíná na pronesenou přednášku v roce 1979 na univerzitě *Notre Dame*, kde vycházel z pojetí Boží *caritas* a kterou sám považuje za svou první veřejnou „obhajobu kapitalismu“⁵⁴³. Prohlášením, že „nemůže existovat realistická teologie laikátu či teologie práce bez teologie kapitalismu“, Novak podle svého názoru porušil „významné katolické tabu“, učinil zásadní diskontinuální přelom ve svém díle a „exkomunikoval sám sebe z kruhů katolické levice“.⁵⁴⁴

Patrick Buchanan své náboženské postoje a názory na směřování církve vyjadřuje zejména v kapitole *Blessed Sacrament* knihy *Right from the Beginning* (1988)⁵⁴⁵. Éru pontifikátu papeže Pia XII. (1939–1958) považuje za zlaté období rozvoje katolické církve v USA, přičemž připomíná americký katolický demografický, kulturní, vzdělanostní a

⁵³⁹ Srov. *ibid.*, s. 283–310.

⁵⁴⁰ BUCHANAN, Patrick J. *Op. cit.*, 2011, s. 71.

⁵⁴¹ NOVAK, Michael. *Op. cit.*, 1995.

⁵⁴² NOVAK, Michael. *Controversial Engagements*. In: YOUNKINS, E. W. ed. *Op. cit.*, 2001, s. 316.

⁵⁴³ Srov. *ibid.*, s. 316.

⁵⁴⁴ Srov. *ibid.*, s. 317.

politický boom. Nástup papeže Jana XXIII. (1958–1963) považuje takřka za katastrofu: „S příchodem Jana XXIII. a II. vatikánským koncilem přišli ‚reformátoři‘. Se smrtí a pohřbem Pia XII. přišel jejich čas, překypující novými idejemi, šli ‚otevřením oken‘ modernizovat církev, aby ji učinili ‚relevantní‘ vnějšímu světu. Pane, jaký tím učinili nepořádek“. Tento liberalizační trend v církvi Buchanan považuje za úpadek: „V posledním čtvrtstoletí byla římsko-katolická církev v USA naprosto demystifikovaná (zbavena tajemnosti, mystické dimenze) – jako předehra k ustanovení Americké katolické církve. Svatá mešní oběť stanovená tridentským koncilem byla nahrazena komunitní večeří slavenou v místním dialektu.“⁵⁴⁶ Podle Buchanana se tak římsko-katolická církev „amerikanizovala“ a poklesla v některých aspektech na úroveň jiných ryze amerických denominací, přičemž se tímto dostala do určitého stadia úpadku, který se ihned začal projevovat na poklesu aktivity a počtu angažovaných věřících, počtu povolání k zasvěcenému životu a úpadku tradičního vzdělání v katolických školách. Podle Buchanana římsko-katolická církev v USA promarnila během dvaceti let morální kapitál pracně budovaný po předchozí dvě staletí. Poukazuje i na vztah církve ke komunismu, na úsilí o „koexistenci“ a na snahy o dialog s marxismem, přičemž takové aktivity a snahy církve po II. vatikánském koncilu považuje za zradu velkých církevních antikomunistů (Pius XII., kardinálové Wyszyński, Stepinac, Mindszenty)⁵⁴⁷. Buchanan dokonce přímo volá po nové celocírkevní reformě, po jakési nové „rekatolizaci“: „Čtvrtstoletí po II. Vatikánu potřebujeme nový tridentský koncil.“⁵⁴⁸

Co se týče pozdější doby, éry Jana Pavla II. (1978–2005) a nedávné minulosti spojené s érou papeže Benedikta XVI. (2005–2013), Buchananovy názory je nutno hledat spíše v jeho kratších statích a novinových sloupcích. V souvislosti s úmrtím papeže Jana Pavla II. kupříkladu píše článek *Pius XII and John Paul II*⁵⁴⁹, v němž píše: „Navzdory jeho výjimečnému životu, jeho svatosti a jeho kritické roli v ukončení komunistické vlády ve Východní Evropě, je stav církve vážný.“⁵⁵⁰ Ačkoli tedy osobnost papeže Jana Pavla v jistém smyslu uznává, není spokojen s vývojem církve během jeho 27-letého pontifikátu. Statisticky srovnává jeho éru, příznačnou v USA úpadkem počtu aktivních věřících, počtu kněží, počtu katolických škol a poklesem dalších faktorů, s érou pontifikátu Pia XII. a doby před koncilem (v období 1930–1965) Toto období bylo podle něj v USA ve znamení zdvojnásobení počtu katolíků i kněží a výrazného posílení kulturního vlivu katolicismu v USA. I když je počet

⁵⁴⁵ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1990, s. 58–79.

⁵⁴⁶ Obojí ibid., s. 78.

⁵⁴⁷ Srov. ibid., s. 67.

⁵⁴⁸ Ibid., s. 79.

⁵⁴⁹ BUCHANAN, Patrick J. Pius XII and John Paul II. [online]. 2005 [cit. 2012-09-13]. Dostupné z: <http://www.theamericancause.org/a-pjb-050411-pope2.htm>.

katolíků statisticky poměrně stabilní, jejich náboženská aktivita klesá a jejich názory se liberalizují. Navíc dochází ke generační obměně, která jde ruku v ruce s natalitou latinskoamerických imigrantů. Píše: „*Katolicismu se stalo to, co se stalo Americe. Oba prošly morální, sociální a kulturní revolucí, která obrátila většinu základních idejí věřících. Nastala transvaluace všech hodnot. To, co bylo ještě nedávno shledáváno jako skandální či amorální – promiskuita, potrat, homosexualita – je nyní považováno za pokrokové.*“⁵⁵¹

Ve své poslední knize *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* (2011)⁵⁵² věnuje více místa komentářům k americkému katolicismu v kapitole *The Crisis of Catholicism*. Prezentuje zde podrobně statistiky Kennnetha C. Jonese⁵⁵³, na kterých dokládá úpadek katolické církve v USA od roku 1965. Říká k tomu: „*Žádná instituce nebyla více vypleněna revolucí, která se přehnala Amerikou 60. let, než katolická církev.*“ Od té doby pod vlivem hodnotového rozkladu a snah církve o „otevření se světu“ podle Buchanana přichází stále hlubší úpadek. Nezajímají jej ani tak statistiky, dokládající stále vysokou míru religiozity a vlivu v americké společnosti a politice, ale zdůrazňuje naopak Kennethova zajímavá zjištění a interpretace podrobných statistických a názorových analýz. Statisticky neklesající počet obyvatel, hlásících se ke katolicismu, je doprovázen úpadkem náboženské praxe a aktivity věřících, názorovou proměnou katolíků směrem k liberálním hodnotám odporujícím katolickému učení. Katoličtí politici podporují podle něj potratovou praxi, pouze 23 % těch, kteří se hlásí ke katolicismu, navštěvuje každý týden bohoslužbu, mladší generace již většinou neakceptuje praxi zpovědi a nevěří v reálnou přítomnost Krista v eucharistii⁵⁵⁴. Hispánský katolicismus, který statisticky navyšuje počet katolíků v USA, považuje Buchanan za „kulturně nekompatibilní“, zejména pro svou neochotu akceptovat hodnoty americké kultury a jazyka – pouze 8 % hispánských katolíků podle něj preferuje bohoslužbu v anglickém jazyce⁵⁵⁵.

Optimismus neokonzervativních autorů ohledně zvyšujícího se kulturního a politického vlivu katolicismu v USA Buchanan rozhodně nesdílí. Oproti kupříkladu Richardu J. Neuhausovi, který hovoří o přicházejícím americkém dějinném „*katolickém momentu*“⁵⁵⁶, považuje za „katolický moment“ v dějinách USA 50. léta 20. století, v nichž podle něj

⁵⁵⁰ Ibid.

⁵⁵¹ Ibid.

⁵⁵² BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011.

⁵⁵³ Srov. JONES, Kennneth C. *Index of Leading Catholic Indicators: The Church since Vatican II*. St. Louis: Oriens Publishing, 2003.

⁵⁵⁴ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 89–94.

⁵⁵⁵ Ibid., s. 92.

⁵⁵⁶ Srov. NEUHAUS, Richard J. Op. cit., 1987, s. 283.

kulturní síla amerického katolicismu vrcholila⁵⁵⁷. Na obvyklou otázku, zda úpadek náboženství je obecným trendem, pozorovatelným i v jiných církvích a denominacích v USA a na Západě, nebo zda je jednou z jeho dominantních příčin právě liberalizace a „otevření se světu“, „aggiornamento“ katolické církve, inspirované II. vatikánským koncilem, odpovídá Buchanan jednoznačně – liberální reformy přispěly výrazně k úpadku katolicismu, naopak setrvání na předkoncilních pozicích, jak ve věcech víry a mravů, tak v liturgické praxi, by bylo správnou cestou k zachování vlivu katolicismu.

6.4. Novak a Buchanan o sociální nauce církve

Novak svým dílem i dalšími aktivitami aktivně usiluje o prosazení a uplatnění své neokonzervativní vize v prostoru celého katolického sociálního a politického myšlení. Často bývá zmiňován i jeho nepřímý vliv na formování oficiální doktríny – sociální nauky církve⁵⁵⁸. Jako klíčový důvod bývá uváděno, že Novak k církevním představitelům nehovořil optikou ekonoma či byznysmena, ale z pozice teologa, který nalézal hluboké souvislosti kapitalismu s tradiční křesťanskou antropologií⁵⁵⁹. K sociální nauce církve se vyjadřuje většina Novakových děl, zejména ale knihy *Duch demokratického kapitalismu* (1982)⁵⁶⁰, *Katolické sociální myšlení a liberální instituce* (1999)⁵⁶¹ a *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* (1993)⁵⁶². V nich Novak komentuje vývoj sociální nauky ztělesněné v církevních dokumentech, poukazuje na problematický dějinný vztah mezi katolicismem a kapitalismem, dokonce na celou tzv. „katolickou antikapitalistickou tradici“, která je podle něj hluboce zakořeněna v teologickém myšlení a částečně také v tradici papežského sociálního učení. Zároveň vývoj sociální nauky církve interpretuje jakožto postupně konvergující s liberalismem: „Ačkoli se katolická církev během devatenáctého a počátkem dvacátého století postavila proti liberalismu jako ideologii, pozvolna dospěla k tomu, že podporuje morální působnost liberálních institucí. Jasněji řečeno, dospěla k podpoře institucí lidských práv. Ale dospěla také – pomaleji – k podpoře institucí demokracie a hospodářského rozvoje orientovaného na trh.“⁵⁶³

Z dějinného hlediska částečně kritizuje encykliku *Quadragesimo anno* (1931), jejímž autorem byl v převládající míře jezuita Oswald von Nell-Breuning, který byl stoupencem tzv.

⁵⁵⁷ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011, s. 88.

⁵⁵⁸ Srov. kupř. SIRICO, Robert. A. Ekonomické kořeny encykliky „Centesimus annus“. In: *Liberalismus konce 20. století. Sborník z konference. Praha, 3.–4. dubna 1992*. Praha: Občanský institut, 1994, s. 70.

⁵⁵⁹ Srov. GERSON, Mark. Op. cit., 1997, s. 327.

⁵⁶⁰ NOVAK, Michael. Op. cit., 1992.

⁵⁶¹ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999.

⁵⁶² NOVAK, Michael. Op. cit., 1993.

⁵⁶³ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 23.

„solidarismu“. Podle Novaka tak encyklika vyznívá příliš v duchu „německého chápání vztahu jednotlivce a společenského života“.⁵⁶⁴ Encyklika hledá střed mezi kolektivistickým socialismem a individualistickým kapitalismem, který posléze nalézá v korporativismu. Pia XII. Novak naopak chválí za to, že se stal „...průkopníkem křesťanskodemokratických stran poválečné doby, protože poprvé přivedl katolické sociální myšlení rozhodně na stranu demokracie“⁵⁶⁵, z čehož mohli čerpat při budování poválečné Evropy velcí katoličtí laici jako Konrad Adenauer, Charles de Gaulle, Robert Schuman a Alcide de Gasperi. K Janu XXIII. Novak říká: „Až do doby papeže Jana XXIII. bylo oficiální katolické učení v takové opozici k individualismu, že dokonce váhalo potvrdit práva jednotlivců.“⁵⁶⁶ Papež Jan XXIII. „...vnesl liberální tradici lidských práv do oficiálního katolického učení“.⁵⁶⁷ Tento posun je odvozen od ideje, že „...jednotliví lidé jsou základem, účinnou příčinou a cílem každého společenského zřízení...“⁵⁶⁸, což Novak považuje i za základní zásadu liberalismu. O papeži dále říká: „Liberalismus nepřijal jako filozofický postoj, avšak z liberálního institucionálního života si postupně vypůjčoval pojmy.“⁵⁶⁹ K jeho následníkovi papeži Pavlu VI. Novak podotýká: „Přestože je Pavel VI. odhodlán hovořit o liberalismu s pohrdáním, jeho oddanost lidským právům a ekonomickému vývoji ho orientuje k liberálním institucím více, než si přiznává. Svými útoky na liberální ideologii sleduje falešnou stopu“⁵⁷⁰, přičemž poukazuje na některé mylné představy o liberalismu v jeho encyklice *Octogesima adveniens* (1971).

Postoje sociálních dokumentů církve doznaly podle Novaka mnohých změn po nástupu papeže Jana Pavla II., jehož trpká zkušenost s reálným socialismem nedovolovala toleranci jakýchkoli marxistických idejí či podporu socialismu. Papež, známý jinak svými velmi konzervativními postoji v oblasti morálky a přísnou organizací církve, zaujímá v oblasti sociálního myšlení stanoviska, která lze podle Novaka považovat za klasicky liberální, konzervativně liberální či „whigovská“. Novak pozitivně hodnotí encykliku *Laborem exercens* (1981), zejména její zdůraznění duchovní stránky lidské práce. List ovšem ještě nezdurazňuje kvalitu liberálních institucí pro ekonomický rozvoj, teprve encyklika *Sollicitudo rei socialis* (1987) přichází podle něj s mimořádně originálním příspěvkem – s deklarací „práva na ekonomickou iniciativu“, které je v dnešním světě potlačováno a které je důležité „nejen pro jednotlivce, ale také pro obecné blaho“.⁵⁷¹ Za druhý velký příspěvek považuje

⁵⁶⁴ Ibid., s. 167.

⁵⁶⁵ Ibid., s. 173.

⁵⁶⁶ Ibid., s. 165.

⁵⁶⁷ Ibid., s. 174.

⁵⁶⁸ *Mater et Magistra*, čl. 219.

⁵⁶⁹ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 186.

⁵⁷⁰ Ibid., s. 196.

⁵⁷¹ Srov. *Sollicitudo rei socialis*, čl. 15.

Novak⁵⁷² novou definici chudoby, která zohledňuje i jinou formu bídy, než ekonomickou⁵⁷³. Třetím velkolepým přínosem je první explicitní odmítnutí představy, že by katolické sociální učení mělo být „třetí cestou“ mezi liberálním kapitalismem a marxistickým kolektivismem⁵⁷⁴.

Jak Janu Pavlovi, tak i Pavlu VI. Novak vyčítá, že „...oba opomenuli zmínit ,hospodářské zázraky“ dvou desetiletí, která předcházela napsání jejich encyklik – v případě Pavla VI. se jednalo o „evropský zázrak“ v letech 1945 až 1967, u papeže Jana Pavla II. to byl ,východoasijský zázrak“ v letech 1967–1987... ...oba papežové se spíše z nevysvětlitelných důvodů nedokázali s příčinami tohoto úspěšného vývoje důkladně obeznámit“.⁵⁷⁵ Vyjadřuje tedy naději, že „...další papežské dokumenty se jistě také poučí z ,úspěšných historických epizod“, protože celý svět se chce dovědět, jak vybudovat úspěšné instituce politické svobody, ekonomické kreativity a kulturní vitality“.⁵⁷⁶

Encyklika *Centesimus annus* (1991) je pro Novaka určitým zadostiučiněním jeho snah o soulad liberální a katolické tradice. V souvislosti s ní hovoří o „novém zrození svobody“.⁵⁷⁷ Jinde Novak říká: „Nová encyklika papeže Jana Pavla II... ...ukazuje silnou touhu ukončit rozdělení mezi náboženstvím a ekonomikou jednou provždy“.⁵⁷⁸ Církev v encyklikách papeže Jana Pavla II., zejména pak v *Centesimus annus*, podle něj definitivně přijímá a podporuje svobodné tržní hospodářství, ovšem vázané pevným právním a etickým řádem.

Co se týče dosud poslední, nejnovější sociální encykliky *Caritas in veritate* (2009), pojednávající o globalizaci, lidském rozvoji, aktuálních otázkách včetně finanční a hospodářské krize, Novak ve svém článku *Pope Benedict XVI's Caritas*⁵⁷⁹ naznačuje, že encyklika mírně lavíruje ve prospěch obou stran ideologického spektra, nicméně směřování sociální nauky církve ve prospěch svobody a subsidiarity je zachováno. Dokonce říká: „V encyklice je mnoho opomenutých faktů, diskutabilních náznaků a nezáměrných chyb“, ovšem kompenzovaných primárním důrazem na křesťanskou lásku – *caritas*⁵⁸⁰.

Nástup nového papeže Františka a jeho určitou proměnu akcentů ve smyslu radikální kritiky chudoby, kultu peněz a nešvarů globálního kapitalismu Novak komentuje kupříkladu v článku *Agreeing with Pope Francis. The exhortation looks very different read through the*

⁵⁷² Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 294–295.

⁵⁷³ Srov. *Sollicitudo rei socialis*, čl. 15.

⁵⁷⁴ Srov. *ibid.*, čl. 41.

⁵⁷⁵ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 307–308.

⁵⁷⁶ *Ibid.*, s. 309.

⁵⁷⁷ NOVAK, Michael. Op. cit., 1993, s. 106.

⁵⁷⁸ NOVAK, Michael. *The Great Convergence. A New Consensus in Favor of Economic and Religious Liberty*. In: YOUNKINS, E. W. ed. Op. cit., 2001, s. 188.

⁵⁷⁹ NOVAK, Michael. *Pope Benedict XVI's Caritas*. [online]. 2009 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2009/07/07/pope-benedict-xvis-encyclical-caritas-in-veritate/>.

⁵⁸⁰ Srov. *ibid.*

lens of Argentine experience (2013)⁵⁸¹, reflektujícím apoštolskou exhortaci *Evangelii gaudium* (2013). Naznačuje zde, že papežovy kritické pohledy na kapitalismus jsou zčásti zveličeny „levicovými“ médii a zčásti ovlivněny jeho „argentinskou zkušeností“. Podle Novaka však neutěšenou situaci v Argentině není možné považovat za reprezentativní kapitalismus, ale za jeho nerozvinutou formu, determinovanou předchozími právními a obchodními vztahy a souběžně i obtížnou možností společenského vzestupu. Dále pak vyslovuje naději, že u papeže Františka jde v jeho aktuálních vyjádřeních zejména o pastorační pohled zaměřený na chudé, nikoli o precizní a reflektované vyjádření pohledů na politickou ekonomii v její kontinuitě s předchozí tradicí sociální nauky papežů Jana Pavla II. a Benedikta XVI., která vysoce oceňuje význam ekonomické svobody, kreativity i mezinárodní obchodní výměny.

Patrick J. Buchanan se tématice sociální nauky církve a jejím encyklikám podrobně nevěnuje, ale s mnoha paleokonzervativci sdílí názor, že jsou příliš inspirovány liberálním duchem doby, případně vstřícností vůči marxismu. Komentuje pouze první encykliku Jana XXIII. *Mater et magistra* (1961): „*Když řečený svatý (ale naivní) papež Jan XXIII. vydal svou vzletnou encykliku Mater et magistra, Buckley nadepsal svůj nesouhlas ‚Mater, Si, Magistra No!‘ To byl pravý dotek věrnosti a ohně, neuctivosti a ducha. To bylo to, co jsem také cítil.*“⁵⁸² Z jakých konkrétních důvodů se k encyklice staví kriticky, Buchanan hlouběji nerozebírá, nicméně z jeho jiných zmínek a celkového kontextu postojů lze usoudit, že na generaci sociálních encyklik 60. a 70. let mu vadí charakter vyjadřování k politice a ekonomice vůbec, dále pak nově akceptovaná rétorika lidských práv a částečná analogie některých doporučení se socialistickými koncepty.

Co se týče éry papežů Jana Pavla II. a Benedikta XVI., taktéž nemůžeme v Buchananově díle dohledat jakékoli podrobnější zmínky o sociálních encyklikách (zdá se, že jeho postoj je v tomto takřka programový), ovšem můžeme s ohledem na jeho názory usuzovat, že by mu vadil důraz encyklik na univerzalizmus lidských práv, ekonomická rozvojová témata, solidaritu s rozvojovým světem, podporu svobodné ekonomiky a svobodného globálního trhu, důraz na internacionalismus a podpora tzv. *globálního vládnutí*. Trendy v sociální nauce církve, i pokud odhlédneme od specifické Novakovy „neokonzervativní“ interpretace, totiž i podle výše zmíněné Krasonovy analýzy široce konvergují s liberalismem, podporujícím takové trendy. Celou éru v církvi po II. vatikánském

⁵⁸¹ Srov. NOVAK, Michael. Agreeing with Pope Francis. The exhortation looks very different read through the lens of Argentine experience. *National Review*. [online]. December 2013 [cit. 2013-12-11]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/article/365720/agreeing-pope-francis-michael-novak>.

⁵⁸² BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1990, s. 221.

koncilu Buchanan v zásadě považuje za směřující k postupnému úpadku. Na papežovi Benediktovi XVI. však alespoň oceňuje, oproti trendu jeho předchůdců, jeho podporu obnovy latinské liturgie a snahu o smíření s ultrakonzervativními proudy v rámci katolicismu⁵⁸³. Zajímavé je jeho ocenění současného papeže Františka pro jeho kritiku globalizovaného kapitalismu, jehož kritický důraz na určité problematické aspekty Buchanan schvaluje a s odkazem na jeho konkrétní vyjádření ohledně nedůstojně nízkých mezd v rozvojovém světě říká: „*Papež popisuje temnou stranu globalismu. (...) To je právě to, co produkuje kapitalismus, postrádající konsistenci*“.⁵⁸⁴ Na stranu druhou se obává, že přístup papeže Františka a některé jeho vstřícné kroky a výroky mohou oslabit pozici církve v „kulturní válce“ proti sekularismu⁵⁸⁵.

6.5. Vyhodnocení Novakových a Buchananových postojů k náboženství

Novak i Buchanan shodně zdůrazňují význam náboženství jako kulturní a politické determinanty, považují křesťanství za základní konstitutivní element Západní civilizace a zejména pak samotných Spojených států amerických. Oba sdílejí základ v katolické tradici, která byla z hlediska identity a utváření kulturního a náboženského rámce Spojených států po dlouhou dobu shledávána problematickou a cizorodou, ale která se v širokém kulturním a politickém kontextu v posledních několika desetiletích výrazněji etablovala. Oba autoři jsou taktéž klíčovými představiteli široké náboženské fronty v USA, která představuje jednu ze stran tzv. *culture war* (kulturní válka). Pojem „kulturní války“ je v americkém kontextu metaforou urputného boje o roli morálních a náboženských hodnot ve veřejném prostoru. Charakter kulturní války a představa zásadního sporu o hodnoty je v zásadě akceptován jak palekonzervativci, tak i neokonzervativci, kteří ve většině jejích aspektů stojí na jedné straně proti sekularismu.

Novak i Buchanan jsou společnými představiteli široké konzervativní kulturně-politické fronty v USA, která odmítá morální relativismus, multikulturalismus a vytěšňování náboženských hodnot z veřejné a politické sféry. V typických morálních otázkách, týkajících se lidského života (potrat, euthanasie, genetické experimenty apod.) či lidské sexuality a rodiny (odmítání relativizace institutu rodiny, prosazování práv homosexuálů, ženská práva apod.) je většina konzervativců zajedno. I když, co se týče kulturní války, jde o fenomén

⁵⁸³ Srov. BUCHANAN, Patrick J. A Godly Man in an Ungodly Age. [online]. 2013 [cit. 2013-08-06]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/a-godly-man-in-an-ungodly-age-5483>.

⁵⁸⁴ Srov. BUCHANAN, Patrick J. The Pope and Godless Capitalism. [online]. 2013 [cit. 2013-12-11]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-pope-and-godless-capitalism-5550>.

⁵⁸⁵ BUCHANAN, Patrick J. Papal Neutrality in the Culture War? [online]. 2013 [cit. 2012-12-11]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/papal-neutrality-culture-war-5995>.

typický a komentovaný zejména v kontextu USA⁵⁸⁶, konzervativci spatřují jeho působnost v kontextu celého Západu. Je jím vyjádřena silná polarizace a zlomová linie mezi dvěma základními představami – sekularismem a náboženským konzervatismem, které mezi sebou bojují na politické scéně. Někteří autoři pojem kulturní války relativizují a odmítají s odkazem na silné zázemí uměřených pozic mezi americkými občany, které je narušováno pouze radikály a aktivisty typu Novaka a Buchanana⁵⁸⁷. K podobným závěrům dospívá kupříkladu i Martin Putna na základě výzkumů sociologa náboženství Alana Wolfeho, prezentovaných v knize *The Transformation of American Religion. How We Actually Live Our Faith* (2003), kde poukazuje na konvergenci v prožívání náboženství v americké společnosti. Náboženská scéna je tak podle jeho názoru jen zdánlivě a zejména díky náboženským radikálům a aktivistům nepřiměřeně polarizována vůči realitě širokého „hlavního proudu“⁵⁸⁸.

Novak a Buchanan navzdory společné zakotvenosti v katolické tradici nabízejí v mnohém odlišné politické a ekonomické vize – jsou tak typickými reprezentanty katolických ideových táborů, mezi nimiž je vedena zásadní zlomová linie, související s vývojem světového katolicismu a jeho názorovými posuny v oblasti politické sféry. Již zmiňovaný Patrick Allitt ve své knize *Catholic Intellectuals and Conservative Politics in America, 1950–1985* (1993)⁵⁸⁹ rozlišuje mezi jednotlivými generacemi katolických konzervativců a dává jejich myšlenky a názorové posuny do souvislosti s vývojem americké politiky i světového katolicismu, zejména pak se zásadním předělem v dějinách katolické církve – II. vatikánským koncilem (1962–1965). Akceptace, nebo naopak odmítnutí ideových proměn vyplývajících z tohoto koncilu (uznání svobody svědomí, impulsy k ekumenismu, vstřícnost vůči idejím lidských práv a demokracie, reforma liturgie), má pak mezi katolicky orientovanými autory zásadní názorové a politické implikace. Michael Novak v zásadě převzal dědictví II. vatikánského koncilu a obecněji i teologických trendů směřujících k uznání lidské svobody, demokracie a lidských práv, tyto impulsy kreativně rozvinul a interpretoval v kontextu klasické liberální, v ekonomické oblasti až libertariánské tradice. Patrick Buchanan naproti tomu chápe posuny a trendy v rámci katolicismu jako problematické – je tedy spíše tradicionalistou, preferujícím podoby katolicismu v jeho podobě před II. vatikánským koncilem. Oproti určitým evropským radikálním tradicionalistickým

⁵⁸⁶ Srov. HUNTER, James D. *Culture Wars: The Struggle To Define America Making Sense over the Battles over the Family, Art, Education, Law and Politics*. USA: Basic Books, 1991.

⁵⁸⁷ Srov. FIORINA, Morris P. *Culture War? The Myth of a Polarized America*. USA: Pearson, 2010.

⁵⁸⁸ Srov. Srov. PUTNA, Martin C. Op. cit., 2010, s. 289–290.

⁵⁸⁹ Srov. ALLITT, Patrick. Op. cit., 1993.

konzervativcům⁵⁹⁰ však vzhledem ke své zakotvenosti v americké politické kultuře nemá sklon oceňovat či preferovat autoritářské či klerofašistické pojetí společnosti⁵⁹¹.

Navzdory své společné hluboké identifikaci s katolicismem v obecném slova smyslu se Novak a Buchanan výrazně liší v přístupu k akceptaci oficiální doktríny katolické církve – její sociální nauky. Zatímco Novak velkou část svého díla staví na specifické interpretaci papežských sociálních encyklik, klade důraz na zásadní ideové posuny směřující podle jeho názoru ke konvergenci s klasickou liberální tradicí, Buchanan vidí sociální nauku církve jako výraz nepřijatelných liberalizačních tendencí v církvi po II. vatikánském koncilu.

Pokud se navrátíme k Dullesově typologii strategií jednotlivých přístupů katolicismu ke kultuře ve stati *Catholicism and American Culture. The Uneasy Dialogue* (1989)⁵⁹² v kapitole 1.3.2. *Přístupy ke vztahu katolicismu a americké kultury*, kde jsme předběžně Novaka logicky přiřadili k „neokonzervativní“ a Buchanana ke „tradicionalistické“ strategii a v dalším tyto strategie sloučili podle Kristin E. Heyerové v zastřešující přístup „institučně-církevní“, který stojí proti přístupu „sektářsko-prorockému“, Novak i Buchanan určitým způsobem překračují typologii Dullesovu i Heyerové v tom smyslu, že svůj přístup kombinují dílčím způsobem s jedním přístupem „protikladným“. Novak kromě „neokonzervativní“ strategie široce akceptuje přístup „liberální“ strategie v tom smyslu, že co se týče politické a ekonomické sféry, klade důraz na soulad politické liberální a katolické sociální tradice, Buchanan ke strategii „paleokonzervativní“ po vzoru „radikální“ strategie svým přístupem „kontrakulturně“ kritizuje etablovaný systém „kapitalismu, konzumerismu a militarismu“. V oblasti věroučné a morální jsou však Novak i Buchanan takřka shodně konzervativní a neakceptují liberalizační a emancipační trendy. Avery Dulles ve své stati naznačuje, že ačkoli má tendenci nejvíce oceňovat strategii neokonzervativní, že se jednotlivé „typické“ strategie v přístupu k americké společnosti a kultuře v určitém smyslu prolínají a vyjadřují důležité dílčí rozměry katolicismu a jeho prorockého étosu. Mají přitom potenciál ke vzájemnému obohacení a spolupráci, ke které ostatně vyzývá: „*Tradicionalisté a radikálové, liberálové a*

⁵⁹⁰ Zde stojí za zmínku hodnocení jednoho z výrazných představitelů „klerofašismu“ z českého prostředí – Radomíra Malého – který Buchanana sice chválí, nazývá jej „svědomím Ameriky“ a „autentickým Božím prorokem“, ovšem má za to, že ani on pro své americké vlastenectví a hrdost na americkou politickou tradici nechápe, že „protikřesťanský jed“ byl „zakódován i v americké revoluci, byl na rozdíl od Evropy latentně, proto úspěch „kulturní revoluce“ byl i v USA zaručen“. Srov. MALÝ, Radomír. Smrt Západu: Pat Buchanan opomněl, že anticivilizační jed přinesla již americká revoluce. EuPortál [online]. 2012 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/9871-smrt-zapadu-pat-buchanan-opomnel-ze-anticivilizacni-jed-prinesla-jiz-americka-revoluce.aspx>.

⁵⁹¹ Srov. KUBÍK, Petr. Katolický konzervatismus a ortodoxie posledních desetiletí v podobě Bratrstva sv. Pia X. a sedisvakantistů. In: MAREK, Pavel ed. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*, Brno: CDK, 2008, s. 256–262.

⁵⁹² Srov. DULLES, Avery. Op. cit., 2008, s. 27–42.

*neokonzervativci, mohou svým sdíleným úsilím umožnit katolické církvi vstoupit do dynamického a plodného vztahu s americkou kulturou v celé její komplexitě.*⁵⁹³

Marin Putna, který analyzoval rozličnost náboženských trendů v americké kultuře a interpretoval ji jako paralelu „puritánské“ a „quakerské“ ekumeny, přiřadil Novaka a Buchanana společně k „puritánské“ konzervativní a restaurační tradici⁵⁹⁴. Navzdory společné náboženské a hodnotové „puritánské“ bázi obou autorů, která je souhlasně řadí do pravé části politického i náboženského spektra a ke konzervativnímu křídlu amerického katolicismu, je však třeba zdůraznit i zásadní rozlišnost obou autorů ve vztahu k charakteru náboženství, loajality vůči církevním strukturám a trendům po II. vatikánském koncilu. „Restauračně-neokonzervativní hnutí“, mezi jejichž představitele Putna řadí Novaka, v zásadě, ač kriticky, akceptují dědictví pokoncilního vývoje v rámci katolicismu, včetně liturgické reformy. Buchananova konfrontace s koncilními reformami v rámci katolicismu i jeho mnohé názory v oblasti politiky a ekonomie jdou podstatně důrazněji proti duchu pokoncilního církevního vývoje i sociální nauky církve. Bylo by proto chybou je zjednodušeně, oba stejnou měrou, identifikovat jako obdobně „nebezpečné“ aktivisty. Novakova rétorika je v tomto smyslu podstatně méně konfrontační a více nakloněna dialogu i konvergenci s katolickou liberální tradicí, než rétorika „katolikála“ Buchanana. V našem kontextu by mohla být dvojice Novak – Buchanan přirovnána k dvojici výrazných českých katolických aktivistů Roman Joch – Petr Hájek, kteří se se svými americkými protějšky, i když s určitými výhradami⁵⁹⁵, poměrně zásadně názorově překrývají.

Pokud máme tedy učinit zásadní rozlišení mezi Novakovou a Buchananovou identifikací s hlavními proudy katolického myšlení, nejlépe poslouží typologie a hodnocení Charlese Currana, který sám sebe řadí k liberální (progresivní) tradici a za rovnocennou alternativu považuje katolickou neokonzervativní tradici. Tyto tradice se liší v přístupu k hodnocení vztahu mezi katolickou tradicí sociálního myšlení a americkým kulturním a politickým étosem – dominantní liberální proud je kritičtější, zatímco neokonzervativní

⁵⁹³ Srov. *ibid.*, s. 39–40.

⁵⁹⁴ Srov. PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 287–297.

⁵⁹⁵ Romana Jocha, i když je často označován za neokonzervativce, není možné s neokonzervatismem identifikovat tak jednoznačně jako Michaela Novaka. Kupříkladu v oblasti mezinárodních vztahů Joch neokonzervativce kritizuje pro jejich idealismus a ambice co do šíření ideálů svobody a demokracie ve světě, přičemž sám svou pozici vůči neokonzervativcům vymezuje a nazývá ji „konzervativním internacionalistickým realismem“. Jeho důraz na univerzalizmus hodnot, důraz na „impérium svobody“ a obhajoba americké intervence v Iráku jej však pozici idealistického konzervatismu, respektive neokonzervatismu, přibližují (Srov. JOCH, Roman. *Proč právě Irák? Příčiny a důsledky konfliktu*. Praha: Mladá Fronta, 2003).

Pokud jde o Petra Hájka, jeho ideová spřízněnost s Buchananiem spočívá zejména v odmítání směřování církve po II. vatikánském koncilu a v kritice imperialistických prvků americké zahraniční politiky. Zásadní rozdíl mezi Hájkem a Buchananiem spočívá v Hájkově spíše neoliberálním pohledu na ekonomiku – oproti Buchananovu nacionalistickému a protekcionistickému pojetí ekonomiky. Dalším rozdílem je, že Buchanan se explicitně nehlásí ke konspiračním teoriím (Srov. kupř. HÁJEK Petr. *Smrt v sametu*. Praha: Daranus, 2012).

spatřuje mezi katolickým a americkým étosem soulad. Za zásadní společný bod obou tradic, který je odlišuje od oněch radikálních, považuje akceptaci II. vatikánského koncilu (svoboda svědomí, vztah náboženství a kultury, v širším smyslu i recepce ideje lidských práv a demokracie apod.) a podnětů sociálního učení církve, důraz na význam náboženství ve veřejném prostoru a víru v potenciál křesťanství inspirovat stávající politický a sociální řád, ovšem s odlišnými přístupy k interpretaci těchto ideálů a jejich praktickým důsledkům. Vedle těchto dominantních proudů pak staví radikální a kontrakulturní přístupy, kam můžeme zařadit vedle radikálních levicových přístupů i ultrakonzervativní „restauracionisty“, i když Curran Patricka Buchanana ani jiné ultrakonzervativce explicitně nejmenuje a nehodnotí – čímž ostatně naznačuje, že je nepovažuje za relevantní aktéry dialogu v rámci katolicismu⁵⁹⁶.

Smířlivější k možnosti kooperace a vzájemnému obohacení mezi jednotlivými proudy amerického katolicismu je naproti tomu již vícekrát zmíněný kardinál Avery Dulles, který mírně straní neokonzervatismu, zároveň volá po inspiraci radikální zbožností tradicionalistů, ale neodmítá ani legitimitu liberálního přístupu a radikálně kritických proudů, které považuje za nezbytné „provokatéry“ k debatě a prevenci rizika rigidity přístupů. Zničující bratrovražedné boje mezi jednotlivými přístupy považuje naopak za skandální a oslabující pro věc křesťanské víry a její vztah k americké společnosti⁵⁹⁷.

⁵⁹⁶ Srov. CURRAN, Charles E. Op. cit., 2008, s. 252–262.

⁵⁹⁷ Srov. DULLES, Avery. Op. cit., 2008, s. 39.

7. Novak a Buchanan – spor o podstatu konzervatismu

7.1. Kontext sporu o podstatu konzervatismu

Kapitola 1.4.1. *Konzervatismus v USA* naznačila, v čem spočívá jádro odlišnosti a divergence jednotlivých směrů konzervatismu, zejména pak v americkém kontextu. Michael Novak a Patrick Buchanan jsou představitelé dvou silných konzervativních proudů, které mezi sebou vedou v podstatě spor o podstatu konzervatismu. Tento boj je taktéž v reálné americké politice chápán jako „boj o duši“ Republikánské strany a o praktické politické důsledky, které by měl konzervatismus implikovat. Novak patří k významným představitelům neokonzervatismu, ideologického proudu, který výrazně ovlivňoval směřování Republikánské strany od doby Ronalda Reagana a byl nejvlivnější v době prezidentství George W. Bushe. V rámci ideologické a politicko-filosofické debaty o neokonzervatismu se vedou spory, zda tento ideový koncept je logickým vyústěním seriózně pojatých konzervativních idejí, nebo naopak cizorodou a nebezpečnou ideologií, která rozkládá konzervatismus svou příměsí radikalismu a uplatňováním přílišné role náboženství v politice. Patrick Buchanan je nejznámějším a nejaktivněji působícím představitelem paleokonzervatismu, čerpá z tradice klasického tradicionalistického konzervatismu, ovšem se silným nacionalistickým zabarvením a komplexním odmítnutím (mezinárodní) liberální ekonomiky. Jeho postoj bývá považován taktéž za radikální, zejména pro svůj nacionalismus a odpor vůči široce sdílenému jádru liberální tradice.

7.2. Novakův (neo)konzervatismus

Michael Novak se v podstatě s označením neokonzervativce ztotožňuje, raději se však označuje za „neoliberála“ či „katolického whiga“. Z ideového hlediska v Novakově díle lze najít všechny zásadní znaky, které se s neokonzervatismem pojí (postoje k ekonomice, zahraniční politice, demokracii, lidským právům). V souvislosti se svým náboženským přesvědčením však klade důraz zejména na kulturní, morální a náboženská témata – Novak se považuje primárně za teologa, nikoli politologa či ekonoma.

Michael Novak je mezi katolickými neokonzervativci jednoznačně nejznámějším, nejvlivnějším a nejčastěji překládaným autorem. Svým dílem hluboce zasáhl a ovlivnil celou širokou oblast katolického sociálního myšlení i debatu o interpretaci a aplikaci tzv. sociální nauky církve. Někteří autoři dokonce naznačují jeho přímý vliv na utváření a formování sociálního učení církve v encyklikách papeže Jana Pavla II. Kupříkladu jiný katolický neokonzervativce, Robert A. Sirico, má za to, že obsah sociální encykliky *Centesimus annus*

(1991) je dílem přímo inspirován myšlením Michaela Novaka, jehož syntéza mezi liberální a náboženskou tradicí ovlivňovala katolické sociální myšlení již od osmdesátých let⁵⁹⁸. Britský historik a publicista Paul Johnson dokonce považuje Novakův přínos za ještě širší, podle něj Michael Novak pravděpodobně učinil více než kdo jiný od doby Adama Smitha pro podporu morálního základu tržní ekonomiky⁵⁹⁹. Novak je pro své postoje a pro svůj zjevný vliv častým terčem kritiky, zejména v kontextu akademických i laických debat o podobě katolického sociálního myšlení. Stal se nejznámějším katolickým reprezentantem obhajoby válečného zásahu v Iráku v roce 2003, přičemž se v této otázce dostal do nesouladu s oficiálním postojem Vatikánu.

Co se týče konkrétní Novakovy sebeidentifikace, můžeme sledovat jeho vyrovnávání se s ideologickou terminologií. Sám k tomu říká: „*Jakmile jsem začal kritizovat omyly levice, byl jsem na cestě stát se ,neokonzervativcem‘, což je pojem, který jsem zprvu nenáviděl. Pojem byl vynalezen jako znamení exkomunikace katolickým socialistou (a mým dobrým přítelem) Michaellem Harringtonem.*“⁶⁰⁰ Nálepku neokonzervativce považuje za příliš paušalizující: „*Mnozí nazývají takový přístup, jako je ten můj, ,neokonzervativním‘. Já jsem přesvědčen o tom, že vhodným názvem pro něj je ,neoliberalistický‘ či ,realistický‘. Dávám přednost tomu, aby se tento přístup jako celek nazýval ,biblickým realismem‘.*“⁶⁰¹ Za nejpřesnější Novak považuje pro sebe označení „whig“, po vzoru F. A. Hayeka. Tento pojem Hayek oživil ve slavné a často citované stati *Why I Am Not a Conservative*, která je krátkým dodatkem ke slavné knize *The Constitution of Liberty* (1960). Hayek byl nespokojen, pokud byly jeho názory nazývány liberálními či konzervativními. Tato označení jsou podle něj zavádějící a nepoužitelná, proto říká: „*Whigismus je historicky správným názvem pro ideje, ve které věřím. Čím víc se dovídám o vývoji těchto idejí, tím více si uvědomuji, že jsem jednoduše zatvrzelý starý whig s důrazem na slůvko ,starý‘.*“⁶⁰² Za použitelné považuje Hayek i označení „libertarián“, rozhodně ne ale „liberál“, protože tento výraz ztratil, zejména v americkém kontextu, souvislost s klasickým liberalismem. Konzervatismus také Hayek nepovažuje za vhodné označení svých postojů, protože jeho důraz na dynamiku společenského vývoje a na svobodný trh nelze ztotožnit s klasickým tradicionalistickým konzervatismem.

Novak se tedy taktéž v podobném smyslu jako Hayek považuje za whiga: „*Nejsme zpět hledící, ale vpřed hledící konzervativci; hluboce obdivujeme to, co naši předkové*

⁵⁹⁸ Srov. SIRICO, Robert A. Ekonomické kořeny encykliky „Centesimus annus“. In: *Liberalismus konce 20. století. Sborník z konference, Praha, 3.–4. dubna 1992*. Praha: Občanský institut, 1994, s. 70.

⁵⁹⁹ Srov. NEUHAUS, Richard J. Recruiting for the Revolution. [online]. 1993 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2008/10/recruiting-for-the-revolution-43>.

⁶⁰⁰ NOVAK, Michael. Controversial Engagements. In: YOUNKINS, E. W. ed. Op. cit., 2001, s. 323.

⁶⁰¹ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 24.

vytvořili, a máme v úmyslu to nést vpřed ve světle snů, které s nimi sdílíme. To je důvod, proč preferuji název ‚Whig‘, jméno, které raný Lincoln použil pro stranu, u níž byl hrdý na své členství. ‚Whigovská tendence‘ upřednostňuje svobodu a realismus, obchod, rozvoj a skromný zdravý rozum.“⁶⁰³ Poukazuje na to, že hayekovsky chápaná „whigovská tradice“, inspirovaná klasiky, jako jsou David Hume, Adam Smith, Edmund Burke, Thomas Jefferson, James Madison, Alexis de Tocqueville, lord Acton, má své stoupence a sympatizanty i v řadách katolíků, a to jak v dějinách, tak i současnosti. Katoličtí whigové se v některých věcech liší od obvyklých pozic liberální tradice, tvrdí Novak: „Například mají respekt k jazyku, zákonu, liturgii a tradici, což je v určitém smyslu řadí ke ‚konzervativcům‘. Přesto věří v určitý lidský pokrok a zdůrazňují lidské schopnosti pro reflexi alternativ a svobodnou volbu – což jsou charakteristiky, které je řadí k realistickým progresistům. Společně s liberály rozpoznávají lidskou důstojnost ve svobodě, ale v uspořádané svobodě. Katoličtí whigové tedy představují směs: konzervativní, progresivní, liberální a realistický.“⁶⁰⁴ „Whig připomíná onu souhrnu liberála a konzervativce, jednotlivce a společenství, tradice a teleologie a realistické budoucnosti... (...) ... ‚Whig‘ má však v sobě jakýsi archaický nádech. Vhodnější se zdá neoliberal, zahrnující revizi liberální tradice a její rozšíření v tom smyslu, aby pojala konzervativní ideje společenství, tradice a víry a realistický náhled na společnost a na její zprostředkující struktury.“⁶⁰⁵ Novak se pokouší doložit, že některé principy a ideje starých whigů mají své kořeny již v Tomáši Akvinském, kterého ostatně již lord Acton považuje za „prvního whiga“⁶⁰⁶. Akvinského pojetí svobody, jeho chápání tradice a realistické pojetí pokroku lze podle Novaka nazvat „whigovským“⁶⁰⁷. Zejména v knize *Filosofie svobody* (orig. 1990) tak Novak usiluje o systematické definování tzv. „katolické whigovské tradice“⁶⁰⁸.

Podstatným aspektem Novakova myšlení je, že se v jistém smyslu stále považuje za demokrata (ve smyslu afinity vůči politické straně): „Stačí pouze říct, že zůstávám demokratem a že sám se nejraději označuji za ‚neoliberála‘ – liberála, který byl dostižen realitou a který je nyní kritický k levici i pravici. Pro mne toto označení znamená, že jsem kritický ke klasickému liberalismu a libertariánství, a přitom si cením liberálního společenského uspořádání a kapitalistické ekonomiky, a soudím je z hlediska židovských a

⁶⁰² HAYEK, Fridrich A. Op. cit., 1993.

⁶⁰³ NOVAK, Michael. Op. cit., 2004, s. 82.

⁶⁰⁴ NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 145–146.

⁶⁰⁵ NOVAK, Michael. Op. cit., 1995, s. 126–127.

⁶⁰⁶ Srov. ACTON, J.E.E.D. *Selected Writings of Lord Acton – vol. I: Essays in the history of liberty*. Indianapolis: Liberty Classics, 1985, s. 34.

⁶⁰⁷ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1998, s. 169–192.

⁶⁰⁸ Srov. MÍČKA, Roman. Katolická whigovská tradice podle Michaela Novaka. *Teologické studie*. 2004, č. 1, s. 44–50.

*křesťanských hodnot.*⁶⁰⁹ Tento zdánlivý rozpor mezi svými názory, afinitě vůči straně a volebními preferencemi, vysvětluje Novak opětovně kupříkladu v roce 2004, v souvislosti s aférou spojenou s demokratickým senátorem Zellem Millerem, který kritizoval některé aspekty programu Demokratické strany a podpořil prezidentskou kandidaturu G. W. Bushe. Novak se v jistém smyslu stále považuje „srdcem“ za demokrata (říká: „*I am a lifelong Democrat*“) v duchu starých tradic Demokratické strany, který se však nemůže ztotožnit se směřováním Demokratické strany a s aktuálně převládajícím radikálně-levicovým křídlem v jejím rámci⁶¹⁰. Novak se tedy považuje za „*demokrata, který v poslední době podporuje republikánské kandidáty*“. Millerův obrat prožíval Novak velmi emotivně: „*Jsem celoživotní demokrat, vždy jsem miloval etnickou, náboženskou a regionální pestrost demokratů a všechnu jejich rétorickou živost a mimořádnost. Když Zell řekl, že neopustil Demokratickou stranu, ale Demokratická strana opustila jeho, přikývl jsem energicky hlavou a chtěl jsem bouchnout do stolu a říci – řekni to hlasitěji, bratře, řekni to hlasitěji, řekni to nahlas, ať to všichni slyší!*“⁶¹¹

Osobnosti názorového profilu jako on sám a senátor Miller nazývá Novak „Bushovými demokraty“, kteří se nemohou smířit s radikálním levicovým křídlem, které podle nich ovládlo Demokratickou stranu a odmítá tradiční demokratickou zahraniční politiku: „*Levé křídlo Demokratické strany nemá rádo válku proti terorismu ani válku v Iráku. Odmítají vidět zřejmé spojení mezi nimi. Levé křídlo chce změnit onu záležitost na domácí politický problém, a to je pro ně absurdně charakteristické. Levé křídlo chce zapomenout své hrdiny z dob válek, jimiž jsou Franklin Roosevelt, Harry Truman a John Kennedy.*“⁶¹²

Podobnou otázku Novak na dotaz rozebírá v rozhovoru z roku 2007⁶¹³, kde říká, že většina tzv. neokonzervativců byla demokraty, dokonce „levokřídlymi“ demokraty, či „Kennedyho demokraty“. V roce 1972, v souvislosti s Vietnamskou válkou, začala Demokratická strana revidovat svůj pohled na americkou angažovanost ve válce, mezinárodních vztazích i spojeneckých závazcích a ke všemu v roce 1973 akceptovala otázku přijatelnosti potratů. Novak k tomu říká: „*Z našeho úhlu pohledu jsme neopustili Demokratickou stranu, strana opustila nás.*“ Za další důvody považuje Novak vystřízlivění

⁶⁰⁹ NOVAK, Michael. Op. cit., 1995, s. 29.

⁶¹⁰ Srov. NOVAK, Michael. Mighty Miller. Say it louder, brother!. [online]. 2004 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://old.nationalreview.com/novak/novak200409071420.asp>.

⁶¹¹ Obojí ibid.

⁶¹² Ibid.

⁶¹³ NOVAK, Michael. Who Are The Neoconservatives? A Conversation With Michael Novak. [online]. 2007.

neokonzervativců ze socialistických a etatistických ekonomických řešení a neúspěchů sociální politiky.

Krasonovo dělení na „starý liberalismus“ Demokratické strany (od Rooseveltova *New Dealu* přibližně do roku 1960) a „nový liberalismus“ (od šedesátých let, inspirovaný *Novou levicí*)⁶¹⁴ (zmiňované již kupříkladu v kapitole 1.4.3. *Katolický neokonzervativní proud*) nám může napomoci Novaka do značné míry identifikovat jako stoupence ideálů „starého liberalismu“ Demokratické strany, spojených s érou prezidentů Franklina Roosevelta, Harryho Trumana a Johna F. Kennedyho. K těmto prezidentům a zejména k jejich aktivistické a válečnické politice se Novak hlásí, přičemž má za to, že současná Demokratická strana se jejich odkazu zásadně zpronevřuje. To by v podstatě podporovalo i tezi, že neokonzervatismus je do značné míry oživeným, či zachovaným „starým liberalismem“ Demokratické strany. I když má pochopitelně „starý liberalismus“ k neokonzervatismu blíže než liberalismus „nový“, tato teze neplatí absolutně, pouze může částečně vysvětlovat konverzi původních stoupců Demokratické strany v neokonzervativce. Neokonzervatismus – zejména v Novakově pojetí – absorboval mnoho aspektů neoliberalismu, a je tudíž kritický k silnější sociální politice státu. Novak zcela neodmítá sociální politiku státu, dokonce v jistém smyslu hájí politiku *New Deal* Demokratické strany z 30. a 40. let 20. století, ovšem zdůrazňuje, že tato byla objemově zcela nesouměřitelná s následnou politikou *Great Society*, přijatou v 60. letech 20. století (viz kapitola 4.2. *Novakovo pojetí ekonomiky*). Kritizuje rostoucí výši objemu peněz vydávaných na sociální politiku, která je podle něj bez většího efektu, nebo spíše se zápornými morálními efekty, poukazuje na více než dvacetinásobný růst federálních výloh na chudé v letech 1960–1989⁶¹⁵. Pokud se podíváme na Novakovy konkrétní návrhy sociální politiky v již zmiňované stati *The Crisis of the Welfare State* (1998)⁶¹⁶, vidíme jejich jednoznačně neoliberální pozadí. Sociální politiku prezentuje pod hlavičkou „univerzálního rodinného kapitalismu“ – hlásí se k penzijnímu systému privátních fondů, uplatněnému v Chile, v oblasti daní požaduje rovnou daň a rozsáhlé daňové odpočty na děti. V oblasti zdravotnictví navrhuje zákonem ustanovené všeobecné pojištění, respektive zdravotní fond úspor (*medical savings fund*), který by byl rozdělen na solidární redistributivní pojištění (*catastrophic insurance*) a na část úspor, z nichž by byla hrazena rutinní lékařská péče. V případě nevyčerpání druhé části by byly úspory přenosné v rámci rodiny a na další generace, což by podporovalo odpovědnost za zdraví a rodinnou solidaritu.

⁶¹⁴ Srov. KRASON, Stephen M. Op. cit., 1994, s. 21–25.

⁶¹⁵ Srov. NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 75–89.

⁶¹⁶ NOVAK, Michael. *The Crisis of the Welfare State*. In: NOVAK, Michael. Op. cit., 1999, s. 109–115.

7.3. Buchananův (paleo)konzervatismus

Patrick J. Buchanan je považován za ústředního a nejznámějšího reprezentanta tzv. paleokonzervatismu, což je konzervatismus se silnými tradicionalistickými rysy, ovšem zakořeněný v anglosaské tradici. Hlásí se k autorům tradicionalistického konzervatismu, jako je Russel Kirk, zároveň se neztotožňuje s ultratradicionalisty typu Brenta Bozella. Jeho působení a dílo se stalo již předmětem několika samostatných knih, mezi jinými *Street Corner Conservative: Patrick J. Buchanan and His Times* (2002)⁶¹⁷ Josepha Scotchieho, či *The Crusader: The Life and Tumultuous Times of Pat Buchanan* (2012)⁶¹⁸ Timothy Stanleyho.

Sám Buchanan dělí konzervativce v knize *Right from the Beginning* (1988)⁶¹⁹ na „ekonomické konzervativce“ (obhájce volného trhu a slabé vlády), „zahraničněpolitické konzervativce“ (prosazující enormní vojenskou sílu a vládu USA ve světě) a „sociální konzervativce“ integrované s náboženskou pravící (orientující se na morální otázky). Sám sebe však považuje za „street corner“ konzervativce. Nebrání se ani nálepce „populistického konzervativce“ – tedy toho, který vnímá instinkty širokých vrstev „prostých amerických občanů“. Jeho konzervatismus se podle něj nezrodil ze čtení knih, ale z praktické životní zkušenosti, inspirované náboženstvím: „...u stolu nad rodinnou večeří, je prosycen farní školou, sesbíráný na rohu ulice a zavlažovaný vzděláním ze střední školy, v níž jezuité na prvním místě a především zdůrazňovali spásu nesmrtelné duše...“⁶²⁰

Buchanan se subtilním politicko-filosofickým otázkám ve svých knihách příliš nevěnuje, zaměřuje se zejména na otázky praktické politiky, které považuje za podstatné. Výjimkami jsou některé kapitoly z novějších knih, které se věnují otázkám rovnosti a svobody, multikulturalismu, ideologiím apod. Svě dílo a většinu kritiky neorientuje příliš na oponenty z jiných ideologických rodin, ale zaměřuje se primárně na neokonzervatismus. Neokonzervatismus je pro něj cizorodá ideologie, která stále více ovládá americký konzervatismus a směřování Republikánské strany v americké politice. Buchanan zdůrazňuje původ zakotvení neokonzervativců v ideologii „revoluční levice“, jejíž podstatné aspekty si neokonzervativci přisvojili a silně akcentovali při své „konverzi“ ke konzervatismu. Buchanan zdůrazňuje, že téměř žádný z výrazných proponentů neokonzervatismu nemá přímou linku na éru Goldwaterovy kampaně, kterou on považuje za podstatnou událost současného amerického konzervatismu. Takřka žádní „staří“ republikánští konzervativci

⁶¹⁷ SCOTCHIE, Joseph. *Street Corner Conservative: Patrick J. Buchanan and His Times*. USA: Alexander Books, 2002.

⁶¹⁸ STANLEY, Timothy. *The Crusader: The Life and Tumultuous Times of Pat Buchanan*. New York: Thomas Dunne Books, 2012.

⁶¹⁹ Srov. BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 1990, s. 14–15.

⁶²⁰ Ibid., s. 15.

podle něj nekonvertovali k neokonzervatismu, všichni se k tradici konzervatismu začali hlásit po konverzi z nějaké formy levicového extremismu a dále si nesou, navzdory akceptaci některých konzervativních hodnot, dědictví radikalismu a idealistického vizionářství.

Republikánská strana se podle Buchanana od ukončení reaganovské éry zpronevňuje svým hodnotám a nechává se inspirovat hodnotami vůči této tradici cizorodými: „*GOP je možná Reaganovská ve své daňové politice, ale je wilsonovská ve své zahraniční politice, rooseveltovská ve své obchodní politice a johnsonovská po všech stránkách ve výdajové politice.*“⁶²¹ Úpadek konzervatismu a ideového zakotvení Republikánské strany tak dává do souvislosti i s úpadkem původních ideálů americké republiky: „*Jak a kde jsme my konzervativci ztratili cestu? Jak Amerika najde cestu zpět ke konstituční republice, jíž jsme byli ještě nedávno? Nebo je to jen politika nostalgie, přičemž je stará republika navěky pryč?*“⁶²²

Buchanan je často prezentován jako tzv. „*culture warrior*“. Pojem *culture war* (kulturní válka) je etablovaným a často komentovaným termínem, který má být zejména v americkém kontextu metaforou urputného boje o roli morálních a náboženských hodnot ve veřejném prostoru. Je jím vyjádřena silná polarizace a zlomová linie mezi dvěma základními představami – sekularismem a náboženským konzervatismem – které svádějí boj na americké politické scéně. Buchanan je v kontextu úvah o kulturních válkách považován za klíčového „*proroka*“ konzervatismu. Jeho řeč, „*Keynote adress*“ přednesená Republikánskému národnímu konventu v texasském Houstonu dne 17. srpna 1992, proslula následně jako tzv. *Culture War Speech*⁶²³. V této řeči popisuje Buchanan nadcházející volební souboj mezi Bushem a Clintonem jako souboj hodnot, jako „*náboženskou a kulturní válku o duši Ameriky*“. Proti právu na potrat, feminismu a homosexuálním právům staví právo na život, rodinné hodnoty a judeo-křesťanského hodnoty: „*Agenda Clinton & Clintonová vnutí Americe potrat na požádání, zatěžkávací zkoušku pro Nejvyšší soud, homosexuální práva, diskriminaci náboženských škol, ženy v armádě – ano, to je změna, v pořádku. Ale toto není druh změny, který by Amerika chtěla. Ale toto není druh změny, který by Amerika potřebovala. Ale toto není druh změny, který můžeme tolerovat v zemi, kterou stále nazýváme Zemí Boží.*“ Ačkoli Buchanan v prezidentských primárkách stál proti Georgovi Bushovi a kritizoval jej pro některé aspekty zahraniční politiky, ve své *Culture War Speech* jeho prezidentskou kandidaturu plně podpořil s ohledem na sdílené náboženské a kulturní hodnoty:

⁶²¹ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004, s. 9.

⁶²² Ibid., s. 10.

⁶²³ Srov. BUCHANAN, Patrick J. 1992 Republican National Convention Speech. [online]. 1992 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/1992-republican-national-convention-speech-148>.

„*Toto je náboženská válka, probíhající v naší zemi, o duši Ameriky, Toto je kulturní válka, tak závažná pro náš národ, jako byla válka studená. A v tomto boji o duši Ameriky jsou Clinton & Clintonová na druhé straně, George Bush je na straně naší.*“ O Bushovi v řeči říká: „*George Bush je obráncem práva na život a celoživotní zastánce judeo-křesťanských hodnot a názorů, na nichž byl vystavěn tento národ*“. Na tuto Buchananovu řeč navazovala další (14. září 1992), nazvaná přímo „*The Cultural War for the Soul of America*“⁶²⁴, v níž ještě více rozvádí některé aspekty svého pojetí kulturní války, přičemž za centrální témata považuje otázku potratů („*Bosnou kulturní války je potrat*“) a otázku homosexuality. Za další bitevní pole považuje taktéž celou sféru umělecké a filmové tvorby a trend vytlačování křesťanských symbolů a odkazů ve veřejné sféře. Celou řeč zakončuje otázkou po americké identitě: „*Je to o tom ‚kdo jsme‘ a ‚v co věříme‘. Jsme ještě ‚jedním národem před Bohem‘ [one Nation under God], nebo se jedna polovina národa započala odštěpovat od druhé?*“

Otázky klíčových témat kulturní války nastíněných v těchto projevech Buchanan dále systematicky rozvíjí ve svém díle, zejména v částech knih *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci*⁶²⁵, *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart*⁶²⁶ a ve své poslední knize *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?*⁶²⁷. Zásadní podnět k započetí „kulturní války“ Buchanan spatřuje v „kulturní revoluci“, u jejíhož zrodu stála Frakfurtská škola, reprezentovaná zejména revizionistickými neomarxisty Lukácsem, Gramscim, Adornem a Marcusem. Myšlení Frankfurtské školy podle něj stojí u počátku „sexuální a narkotické revoluce“, která navždy proměnila pojetí morálky a hodnot.

7.4. Novak a Buchanan v kontextu sporu o podobu konzervatismu

Novak a Buchanan samozřejmě celou širokou paletu konzervativních názorů, postojů a hodnot sdílejí. V zásadě lze říci, že Kirkem definované „zásady konzervatismu“⁶²⁸ lze považovat za společné oběma typům konzervatismu a nelze si představit, že by některý z nich byl z jejich strany ve své podstatě a ve svém celku odmítnut. Některé jednotlivé body jsou však chápány více či méně odlišným způsobem a s odlišnými důrazy. Novak i Buchanan jsou společnými představiteli široké konzervativní kulturně-politické fronty v USA, která odmítá morální relativismus, multikulturalismus, federální centralizaci a silnou sociální politiku státu.

⁶²⁴ BUCHANAN, Patrick J. The Cultural War for the Soul of America. [online]. 1992 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-cultural-war-for-the-soul-of-america-149>.

⁶²⁵ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2004.

⁶²⁶ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2007.

⁶²⁷ BUCHANAN, Patrick J. Op. cit., 2011.

⁶²⁸ Srov. KIRK, Russel. Op. cit., 2000, s. 26–27.

Oba sdílejí základní konzervativní představu o přirozeném zákonu a transcendentním morálním řádu, v jádru jejich představy stojí „realistická“ představa o „narušenosti“ lidské přirozenosti a nedokonalosti lidské existence. V typických morálních otázkách lidského života – potratu, euthanasie, genetických experimentů apod. – panuje mezi konzervativci vzhledem k základnímu konzervativnímu morálnímu konsensu značný soulad.

Zatímco konzervativci chovají společnou „víru v transcendentní řád či přirozený zákon“, tradicionalisté jsou vzhledem k omezenosti lidského poznání a pod vlivem britského skeptického konzervatismu skeptičtí k možnostem jeho hlubšího a podrobnějšího nahlédnutí, neokonzervativci, pod vlivem důvěry ve schopnosti rozumu a lidského poznání, náboženského poznání, inspirování Leo Straussem a jeho revitalizací teorie přirozeného zákona, chovají podstatně optimističtější přesvědčení o poznatelnosti pravdy. Roman Joch v tomto smyslu považuje za zásadní rys amerického konzervatismu jako celku – oproti jeho evropským variantám – právě silné přesvědčení o existenci a poznatelnosti morálního řádu, které je v USA vlastní i mnohým tradicionalistům⁶²⁹. Lukáš Petřík⁶³⁰ proti tomu zdůrazňuje určitou specifičnost amerického „jižanského konzervatismu“, který se dodnes v paleokonzervativní tradici, zosobněně podle něj v současnosti Patrickem Buchananem, staví proti liberálnímu americkému mainstreamovému konzervatismu a je noeticky skeptičtější, po burkeovském způsobu chápe politická práva a svobody spíše jako historicky vydobytá privilegia, než jako objevené abstraktní principy.

Poznatelnost morálních principů samozřejmě implikuje důsledky pro další zásadu, postavenou jako hráz vůči ambiciózním a revolučním představám ostatních ideologií – že totiž „společenské změny musí být uvážené“. Pokud neokonzervativci chovají jakýsi noetický optimismus v možnosti poznání kvality, pravdy a „esence Západu“, budou podstatně přístupnější politickým a sociálním změnám, politickému aktivismu, revolučnímu étosu a globálnímu mocenskému uplatňování hodnot i za hranicemi konkrétního politického společenství. Neokonzervatismus svým pojetím šíření svobody, západních hodnot a demokracie převzal díl optimismu a důvěry ve změnu společenských a politických struktur, paleokonzervatismus naopak vidí užší sepětí takových hodnot s konkrétním dějinným vývojem a sdílenou identitou národa. Rozdílné představy mezi neokonzervatismem a paleokonzervatismem panují taktéž v otázce praktických důsledků principu „svoboda a majetek jsou úzce svázány“. Neokonzervatismus v podstatě převzal neoliberální, někdy až dokonce libertariánské představy o maximální ekonomické svobodě člověka, svázané s jeho majetkovým právem. Paleokonzervatismus, zejména pak v Buchananově pojetí, odmítá

⁶²⁹ Srov. MEYER, Frank S. a Roman JOCH. Op. cit., 2003, s. 216–232.

neoliberální ekonomické koncepty a vyznává silnou regulující roli státu v ekonomice, zejména co se týče mezinárodního rozměru.

Neokonzervativci sami, jak píše Kristol, chápou svou roli jako podstatný impuls k obnově konzervatismu. Má za to, že poté, co konzervatismus v USA prošel v 50. letech stadiem obnovy tradičního konzervatismu a byl posílen a umocněn silnou neokonzervativní vlnou, vznikl v reaganovské éře následnou syntézou nový konzervatismus, založený na religiozitě a morálce. Pojmy „konzervativní“ a „neokonzervativní“ tak podle něj od té doby splývají téměř k nerozeznání⁶³¹. Kupříkladu Mark Gerson má za to, že neokonzervatismus vnesl do širokého konzervativního proudu větší důvěru v liberální ekonomické instituce, omezil tradiční konzervativní důraz na autoritu tradice a glorifikaci minulosti, zároveň si ponechal akcent na řád, kontinuitu a komunitu. Odmítá však, že by neokonzervatismus byl pouhou synkrezí některých vybraných idejí konzervatismu a liberalismu a považuje jej za pokračování „republikánské tradice ctnosti“, která „vždy zdůrazňovala, že politická svoboda vyžaduje morální základ ctnostného občanství“.⁶³² Tato tradice podle Gersona stojí v jádru představ amerického projektu, založeného Otcí zakladateli, a byla reflektována Alexisem de Tocquevillem v jeho díle *Demokracie v Americe*.

To je samozřejmě názor, vůči kterému se paleokonzervativci vymezují a považují neokonzervatismus za odchylku od klasické tradice konzervatismu. Vlivný a respektovaný tradicionalistický konzervativce Russel Kirk odmítá jakoukoli synkrezi či konvergenci konzervatismu s liberalismem či libertarianismem⁶³³ a zcela odmítá přínos neokonzervatismu. S neokonzervatismem se vyrovnává ve slavném článku *The Neoconservatives: An Endangered Species* (1988)⁶³⁴, kde některé neokonzervativce sice chválí za propagaci myšlenek konzervatismu a morálky, ovšem vcelku je považuje za nebezpečnější než marxisty či liberály, protože podle něj rozkládají konzervatismus zevnitř svou reinterpretací jeho dědictví. Vyčítá jim ideologické myšlení, kvazináboženskou propagaci demokracie a kapitalismu, důraz na aktivistickou zahraniční politiku a obhajobu neamerických zájmů, zejména Izraele. Někdy je obtížné konkrétního autora přiřadit do specifického proudu konzervatismu, protože se jejich názory v čase proměňovaly a posouvaly. Na příkladu Roberta Nisbeta, obvykle řazeného k tradicionalismu, můžeme vidět, že přínáležitost je přinejmenším částečně záležitostí *labelingu*. Zatímco se Nisbet v roce 1987 jednoznačně

⁶³⁰ Srov. PETŘÍK, Lukáš. Op. cit., 2008, s. 56–58, 84.

⁶³¹ Srov. KRISTOL, Irving. Op. cit., 1996.

⁶³² Srov. GERSON, Mark. Op. cit., 1997, s. 9.

⁶³³ Srov. KIRK, Russel. Op. cit., 2002.

⁶³⁴ Srov. KIRK, Russel. Op. cit., 1988.

vymezuje vůči neokonzervatismu⁶³⁵, ačkoli mu přiznává určitý přínos, kupříkladu Kirk jej řadí mezi neokonzervativce⁶³⁶.

Debata v rámci amerického konzervatismu samozřejmě vzbuzuje otazníky nad jeho dalším vývojem a budoucí perspektivou a vlivem. Dominantní konzervativní proudy mezi sebou v éře po ukončení studené války soupeří o pojetí konzervatismu – jejich rozpornost a obtížná slučitelnost je patrná i na klíčových rozporech mezi Michaellem Novakem a Patrickem Buchananem. V rámci ideologické a politicko-filosofické debaty zaznívá množství hodnocení a argumentů, které je možno při hodnocení Novakova neokonzervatismu a Buchananova paleokonzervatismu vzít v potaz. I když se v praktické politice představy neokonzervatismu dočasně silněji prosadily v éře prezidentství George W. Bushe, je neokonzervatismus předmětem zásadní kritiky ze strany většiny ostatních ideologických proudů. Paleokonzervatismus v pojetí Patricka Buchanana má slabší praktický dopad na politiku, ovšem působí jako krajní pól ideologické debaty a populistickým způsobem akcentuje témata, která mají zásadní důležitost a odezvu mezi podstatnou částí amerických voličů. Michaela Novaka a Patricka Buchanana je možné v tomto kontextu považovat za radikální a aktivistické představitele dvou typů konzervatismu, kteří mají v kontextu společenské i politicko-filosofické debaty svou relevanci a ohlas, určitá klíčová témata akcentují a interpretují sice omezeným a nevyváženým, leč legitimním způsobem, který přispívá k vyjasňování perspektiv konzervativního myšlení.

Názory na perspektivy konzervatismu v širokém slova smyslu a jeho dopad na politickou sféru se zásadně liší – od vyhlášení „smrti konzervatismu“ až po naděje, že konzervatismus se stane vůdčí politickou silou v boji za zachování základních principů západní civilizace. I když jde částečně o publicistický žánr a způsob radikálního vyjadřování, v uvedené debatě zaznívá množství relevantních argumentů a témat. Patrick Allit, který usiluje o strukturování dané debaty, se v roce 2009 ptá: *„Zůstane konzervatismus politicky signifikantním, nebo se jednou opět stane druhem teoretického zájmu odříznutého od reality moci, pěstovaného izolovanými intelektuály, jak často býval před érou studené války?“*⁶³⁷ Poukazuje přitom na některé aspekty debaty, které jsou uváděny v neprospěch politické relevance konzervatismu, zejména z knihy konzervativního publicisty Emmetta Tyrrella *The Conservative Crack-Up* (1992). Tyrrell má za to, že navzdory určitému politickému posílení konzervativních proudů v kontextu studené války a Reaganovy éry, dochází k úpadku vlivu konzervatismu. Ten údajně prohrál boj za vliv na americkou kulturu, která zůstává v rukou

⁶³⁵ Srov. NISBET, Robert. Op. cit., 1993, s. 121–132.

⁶³⁶ Srov. KIRK, Russel. Op. cit., 1988.

⁶³⁷ ALLIT, Patrick. Op. cit., 2009, s. 255.

„liberální oligarchie“ – kultura, morálka a politika tak bude již provždy dominantně liberální. Zmiňuje i pohled Michaela Linda (*Up From Conservatism: Why the Right is Wrong for America*, 1996), který chápe konzervatismus jako spojení konzervativní elitní intelektuální minority a vulgárního masového populismu.

Allit přes rozličné kritiky konzervatismu vyslovuje naděje, že americký konzervatismus v širokém slova smyslu je nezbytným momentem americké politické scény, který stále udržuje a revitalizuje podstatné hodnoty a ideály z konzervativní i klasické liberální tradice, které jsou překrývány a degenerovány novými formami liberalismu a úpadkovými společenskými trendy⁶³⁸. Pod vlivem neokonzervatismu do značné míry akceptoval konzervativní proud, ztělesněný úspěšnou érou Nové pravice, (neo)liberální ekonomické názory. Tato specifická tvářnost současného konzervatismu je jeho silnou stránkou, zdrojem dynamiky a vlivu, jak míní kupříkladu Heywood⁶³⁹, ovšem praktické důsledky ekonomického liberalismu zároveň přispívají k podkopávání tradičního konzervativního důrazu na pospolitost, sociální soudržnost, autoritu, tradiční hodnoty a instituce.

To je ostatně i jeden z klíčových důvodů, proč tradicionalističtí konzervativci, jako kupříkladu Roger Scruton, odmítají bezvýhradnou integraci neoliberalismu a konzervatismu. U Buchanana je motivace k odmítnutí neoliberální doktríny motivována spíše ekonomickým nacionalismem, ale v zásadě stojí v tomto smyslu na straně tradicionalistického konzervatismu. Heywood má za to, že mainstreamový konzervatismus, založený na úspěchu Nové pravice (Reaganova a Thatcherové éra), který se vymezoval zejména vůči neúspěchům reálného socialismu, se v postkomunistické a postmoderní éře dostává do určité krize, v níž se možná bude muset vyrovnávat s revizí bezvýhradné akceptace neoliberalismu, se stinnými stránkami neoliberální ekonomické globalizace a se stále postupujícím rozkladem „tradičních hodnot“. Obnovený tradicionalistický konzervatismus a paleokonzervatismus je tak někdy chápán jako určitá výzva vůči konzervativnímu mainstreamu ohledně určení priorit, jak naznačuje v závěru své knihy Lukáš Petřík: „*Řada konzervativců s Patem Buchanem a Rogerem Scrutonem v čele vidí mnohem větší nebezpečí pro stabilitu a přetrvání západní civilizace a západních národů v nové levici, protože ta rozkládá společnost zevnitř, než v levici staré, která ‚pouze‘ poškozovala ekonomiku.*“⁶⁴⁰

⁶³⁸ Srov. *ibid.*, s. 277–280.

⁶³⁹ Srov. HEYWOOD, Andrew. *Op. cit.*, 2005, s. 106–110.

⁶⁴⁰ PETŘÍK, Lukáš. *Op. cit.*, 2008, s. 244.

7.5. Novakův a Buchananův konzervatismus v širším ideologickém a politicko-filosofickém kontextu

Konzervatismus v širokém slova smyslu stále představuje vedle liberalismu a socialismu jeden ze tří podstatných ideologických proudů éry modernity. Vedou se ideologické i politicko-filosofické debaty o jeho relevanci a oprávnění existence, některé pohledy chápou konzervatismus jako relikvitu sentimentu po minulosti a úsilí o uchování premoderních institucí a představ, jiné naproti tomu jako uchovatele podstatného hodnotového a civilizačního jádra civilizace Západu. Dvacáté století přineslo rozličné varianty a fúze konzervatismu s jinými ideologickými proudy, zejména pak s jednotlivými variantami liberalismu. Neokonzervatismus v tomto kontextu sám sebe chápe jako eklektický proud, který v sobě spojil v různé míře prvky tradicionalistického kulturního konzervatismu, sociálního liberalismu a libertarianismu⁶⁴¹, jindy jako svébytný, neeklektický politický proud⁶⁴². Americký paleokonzervatismus naproti tomu odmítá větší inspiraci v proudech liberalismu, považuje je za rizikový faktor udržení kvality a výdobytků amerického projektu, ve své praktické podobě spoléhá na konzervativní a nacionalistické sentimenty amerických středostavovských vrstev, čelících globalizačním a imigračním tlakům.

Pokud pomineme jiné, méně vlivné ideologické a politicko-filosofické pozice, zásadním oponentem konzervatismu v širokém slova smyslu je moderní liberalismus ve svých rozličných formách. Kromě neoliberální ekonomické doktríny, do značné míry akceptované konzervativním mainstreamem, kritizuje moderní liberalismus konzervativní lpění na náboženských a tradičních hodnotách – a zejména pak na formách jejich prosazování v politickém diskursu a v politické praxi. Odlišnost konzervatismu a liberalismu jako filosofických konceptů, navzdory praktickým průnikům a fúzím, nám může pomoci nahlédnout „teorie univerzálního střetu liberalismu a konzervatismu“, tak, jak nám ji v českém prostředí předkládá kupříkladu Martin Lux v článku *Konzervativní myšlení v postmoderní době*⁶⁴³. Čerpá zejména z Davida Levyho a jeho pojetí univerzálního střetu řádu percepce a řádu Bytí ve veřejné sféře⁶⁴⁴. Řád percepce, reprezentovaný široce liberalismem, a řád Bytí, vyjádřený obecně v konzervatismu, mohou být ve svém univerzálním střetu doprovázeny doplňkovými křížujícími dimenzemi (např. tradiční/radikální, individuální/kolektivní). Zatímco v řádu percepce je člověk sám stvořitelem světa i jeho historie, v druhém sám sebe vnímá jako nepatrný atom vyššího, transcendentně zakotveného

⁶⁴¹ Srov. KRISTOL, Irving. Op. cit., 1983, s. xii.

⁶⁴² Srov. GERSON, Mark. Op. cit., 1997, s. 8–9.

⁶⁴³ LUX, Martin. Konzervativní myšlení v postmoderní době. *Sociologický časopis*. 1997, vol. 33, s. 273–288.

⁶⁴⁴ Srov. LEVY, David J. *Politický řád. Filozofická antropologie, modernita a ideologická výzva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993.

řádu. V prvním člověk zakouší vlastní svobodu i odpovědnost za své bytí ve světě, realizuje své „self“ při tvorbě jedinečného řádu světa, organizuje své schopnosti k vrcholnému vyjádření ve vlastní neopakovatelné existenci a zcela rezolutně tvoří nebo reformuluje symboly, které jej obklopují. V řádu Bytí zakouší omezení této nekonečné svobody tvorby, pokoru ve vztahu k historii vlastního rodu (tradice) i k fenoménům přesahujícím jeho vůli (transcendence). Lux zmiňuje i George Lakoffa, který dokládá obecný charakter liberálně-konzervativního sporu pomocí jazykové analýzy převládajících metafor morality – morality jako *empatie* a morality jako *mravní síly*. Moralita jako *empatie* implikuje požadavek na egalitarismus, sociální politiku, spravedlivou distribuci, environmentalismus, feminismus, multikulturalismus. Naproti tomu moralita *mravní síly* znamená důraz na individualismus, morální odpovědnost, oprávněnost nerovnosti, sociální nedeterminovanost, svobodný trh.

Konkrétní liberální nebo konzervativní teorie jsou vždy pokusem o syntézu obou řádů – přesto podle Luxe zůstává na pozadí jejich praktických kombinací jejich ideální střet. Klasický střet liberalismu a konzervatismu se v důsledku dalšího společenského a ekonomického vývoje a prolnutí ideologií transformoval v současnosti do střetu sociálního liberalismu a demokratického konzervatismu. Moderní a postmoderní éra přinesla epistemologické vychýlení směrem k řádu percepce, které bylo univerzalizováno (věda, rozvoj, emancipace člověka) a následný postmoderní pohled, reprezentovaný Lyotardovým „koncem velkých vyprávění“, odmítl legitimitu výpovědí o řádu Bytí a morality jako *mravní síly*, ale i racionality a vědeckého obrazu o světě. Lux problém univerzálního střetu řádů uzavírá takto: „V době jednostranného epistemologického vychýlení ‚obecné atmosféry‘ k řádu percepce, pod tlakem liberalismu, fašismu, socialismu, vědeckého progresivismu a dalších ‚osvobozujících‘ ideologií, se konzervativní teorie jako reprezentace řádu Bytí v politice transformovaly částečně do liberální nebo socialistické rétoriky: konzervatismus však touto polarizací dědictví svých idejí, své ideální jádro, spíše zachránil. Doba oboustranného epistemologického vychýlení postmoderního zvratu je tak možná dobou návratu ke kořenům konzervativní ideologie, ale zcela jistě dobou aktualizace liberálně-konzervativního napětí.“⁶⁴⁵

Pokud bychom měli tuto teorii aplikovat na Novakovu a Buchananovu pozici, můžeme oba chápat jako reprezentanty konzervatismu, kteří stojí na straně „řádu Bytí“, avšak liší se mírou syntézy s „řádem percepce“. Novak akceptoval širší škálu postojů a hodnot z tradice liberalismu, Buchanan naopak kompromis s liberalismem nalézá v mnohem menší míře. K tomu je spor mezi Novakem a Buchananem umocněn doplňkovou křížující dimenzí

⁶⁴⁵ LUX, Martin. Op. cit., 1997, s. 277–278.

tradicionalita/radikalita, kde Novak představuje radikální pól, protože v duchu jím poznávaného morálního a hodnotového řádu klade důraz na společenskou změnu, zatímco Buchanan představuje pól tradiční, jeho myšlení má spíše konzervující, partikularizující a defenzivní charakter.

Každopádně jak Novakův, tak Buchananův konzervatismus čerpá svou sílu z náboženského přesvědčení o existenci transcendentního univerzálního morálního řádu, jehož požadavky by se měly ve větší či menší míře uplatnit v empirickém řádu percepce. Tím se dotýkáme další zásadní otázky politické filosofie, totiž zda a do jaké míry je legitimní uplatnění vysokých mravních ideálů, plynoucích z náboženství v politice. Levy⁶⁴⁶ má na základě děl Maxe Schellera, Nikolaje Hartmanna a Erica Voegelina za to, že modernita sice oprávněně „deontologizovala“ společenské instituce a začala je chápat jako výtvar člověka, nicméně plné podřízení institucí požadavkům lidské vůle způsobilo dezorientaci a nejistotu člověka v jeho prožívání řádu Bytí. Kritizuje proto Habermase pro jeho pojetí „imitační substanciality“ institucí, přičemž proti němu staví Henninga Ottmanna, který označil Habermasovo přeceňování schopnosti racionální reflexe a tomu odpovídající podceňování hodnoty toho, čeho bylo v politice historicky a institučně dosaženo. Dále Levy proti Habermasovi staví Gadamera: „*Habermasovu kritickou teorii oslabuje to, že není ochotna připustit nutné podmínky lidské kulturní existence, což potvrzuje i jeho průběžná diskuse s Hansem-Georgem Gadamerem, v níž tíhne k tomu, aby považoval interpretativní tradice a autoritu za negativní vlivy v pokusu člověka porozumět sám sobě přivlastněním své minulosti.*“⁶⁴⁷ Levy považuje Habermase za „nejliberálnějšího z marxistů“, v jehož díle se stále ozývá racionalistický sen osvícenství s jeho odmítnutím platnosti jakékoli instituce, která nedokáže získat svůj mandát skrze racionální diskurs. Odkazuje dále na Gadamera⁶⁴⁸, který hájí autoritu tradice, jejíž předběžné soudy, neboli „předsudky“, jsou vždy diskutabilní v detailech, ale nikdy je nelze odmítat jako celek. Podle Gadamera je nezbytné se navrátit k uznání omezenosti člověka a jeho poznání pravdy skrze interpretativní tradice a autority premoderního řádu.

Hájení nezbytných institucí a předsudků proti ambicím racionality, subjektivity a moderních ideologií zakládá Levy i na poznacích sociologů Émila Durkheima, Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna, kteří hájí relevanci premoderních institucí a morálních představ. Krizi modernity interpretují jako absenci uspokojivého morálního a politického

⁶⁴⁶ Srov. LEVY, David J., Op. cit., s. 115–138.

⁶⁴⁷ Ibid., s. 134.

⁶⁴⁸ Srov. GADAMER, Hans-Georg. Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky. Praha: Triáda, 2010, s. 245–252.

řádu, který odmítl premoderní instituce, ale nenabídl nové uspokojivé řešení zásadních otázek pravdy, identity a politického řádu. Autoři, jako Arnold Gehlen, poukazují na genezi zásadních institucí (instituce majetku, zákona a nestranného autoritativního státu) v premoderním agrárním řádu. Éra moderní i postmoderní tak musí čerpat z institucí a morálních představ, které sama nevytvořila.

Konzervatismus i ve svých moderních a liberálních formách se v tomto duchu jeví v různě odstupňované míře jako garant hodnot a institucí přesahujících empirický řád percepce, na který se orientují ideologie modernity. Svým důrazem na transcendentalitu lidské existence a morálního řádu je tak stálým korektivem ideologických ambic orientovaných výhradně na redukovaný pozemský osud člověka. Tento „antropologický konzervatismus“ není přímo spojen s konkrétním premoderním politickým řádem, ale hledá způsoby, jak uchovat a uplatnit hodnoty, které považuje za univerzální a nadčasově platné. Zásadní otázkou však je, jestli Novak či Buchanan jsou legitimními pokračovateli autentického „antropologického konzervatismu“.

Navzdory společné bázi morálního a hodnotového řádu u obou konzervativců – Michaela Novaka a Patricka Buchanana – je mezi jejich celkovými koncepcemi silné napětí a antagonismus, který je možné chápat jako střet mezi dualistickým idealismem a partikularistickým realismem, jak o tom pojednává Pavel Barša⁶⁴⁹. Dichotomie idealismu a realismu, která stála původně na protikladu důvěry v rozum a nenásilí na straně jedné a odmítání univerzalizmu spojené s mocí na straně druhé, byla relativizována spojením univerzalizmu s násilím a partikularismu s nenásilím⁶⁵⁰. Novak jako neokonzervativce akcentuje pojetí hodnot dualisticko-univerzalisticky a považuje do značné míry za legitimní je šířit silou. Buchanan naproti tomu jako skeptický paleokonzervativce chce, pokud možno bez užití násilí, partikularisticky chránit hodnoty, které možná ve filosofickém a náboženském smyslu považuje za obecné, nicméně specificky partikulárně spojené s americkým politickým projektem.

Podle Baršova pojetí by bylo potřeba oba přístupy hodnotit kriticky, protože nesou zátěž nesprávného pojetí vztahu teorie a praxe. Neokonzervativní idealismus Novaka má imperialistické ambice a chce prosazovat jím poznávané univerzální hodnoty svobody a demokracie i silou. Buchananův konzervativní partikularismus je sice silně antiimperialistický, ale jeho principiální izolacionismus nezohledňuje realistický rozměr nezbytnosti mezinárodní spolupráce a multilateralismu, je příliš nacionalistický a partikularistický. Pavel Barša nabízí řešení dichotomie v „pluralistickém univerzalizmu“,

⁶⁴⁹ BARŠA, Pavel. Op. cit., 2007.

který uznává mnohost partikulárních životních forem a zároveň je chápe jako projevy jediného celku: „*Takový postoj překonává rozpor dualistického univerzalizmu s pluralistickým partikularismem a zároveň proměňuje oba póly: zbavuje univerzalizmus dualismu a partikularismus segregacionismu.*“⁶⁵¹ Podmínkou dosažení tohoto pluralistického univerzalizmu je přijetí praktikismu – nahrazení idealismu teorie realismem praxe. Barša považuje za politické vyjádření pluralistického univerzalizmu a praktikismu „realistický liberalismus“, který navazuje na klíčového konzervativního myslitele Edmunda Burka. Na interpretaci díla teologa Reinholda Niebuha Barša dále ukazuje⁶⁵², že náboženský morální ideál nemusí v politické sféře implikovat utopismus a idealismus, ale právě uměřený realistický přístup.

Současné formy konzervatismu, jako Novakův neokonzervatismus či Buchananův konzervativní partikularismus, jsou ve výše zmíněném smyslu problematické pozice. Realističtí konzervativci jako Burke či Oakeshott jsou samozřejmě Baršově realistickému liberalismu podstatně bližší, než „idealističtí konzervativci“ jako Novak. Buchananův partikularistický konzervatismus je v tomto kontextu o něco přijatelnější, protože je zejména v kontextu mezinárodních vztahů méně „nebezpečný“. Je ale zřejmé, že žádný typ konzervatismu, včetně realistického, nemůže plně přistoupit na pozici realistického liberalismu, jelikož nemůže považovat za jediný zdroj legitimacy norem proces (demokratického) vyjednávání. Legitimitu podstatných hodnot a norem i přes dílčí uznání vyjednávacích a demokratických procedur vždy silnějším nebo slabším způsobem nalézá v „*intelektuálně nazřené či zjevené pravdě, nebo v prakticky udržované partikulární tradici*“.⁶⁵³

7.6. Americké občanské náboženství a možnosti realistického konzervatismu

V tomto kontextu se můžeme taktéž opět pozastavit nad otázkou amerického občanského náboženství, nastíněnou v kapitole *1.1. Vztah politiky a náboženství v USA*, kde bylo naznačeno, že spor o jeho povahu neprobíhá pouze ve věci zastoupení či nezastoupení náboženských hodnot ve veřejném prostoru, ale taktéž ve věci jejich míry a samotné povahy a obsahu občanského náboženství. Je totiž otázkou, zda lze jednoznačně chápat náboženské konzervativce jako zastánce občanského náboženství a sekularisty jako jeho odpůrce. Již vícekrát citovaný Emilio Gentile chápe občanské náboženství spíše jako dynamický fenomén,

⁶⁵⁰ Ibid., s. 54.

⁶⁵¹ Ibid., s. 56.

⁶⁵² Srov. *ibid.*, s. 237–271.

⁶⁵³ Ibid., s. 376.

který se historicky proměňuje co do svých důrazů a šíře, i když si uchovává určité podstatné jádro (existence Boha, oddělení státu a církve, teologická legitimizace lidských práv a demokracie, výjimečná historická role USA apod.). Poukazuje na jeho postupný rozvoj a proměny důrazů, dokonce říká, že v éře od občanské války vykazovalo „*otevřeně nacionalistický a rasistický ráz*“ a „*mělo sklony implikovat radikalismus a netoleranci*“.⁶⁵⁴ Tento rys odstranila éra Wilsonova svým důrazem na internacionalismus a demokratický idealismus. Občanské náboženství dále posílilo v opozici vůči totalitám, zejména v éře studené války, kde Gentile⁶⁵⁵ odlišuje již dva důrazy v jeho rámci – konzervativní, spojený s érami republikánských prezidentů (Eisenhower, Nixon a Reagan) a demokratický, kde jmenuje pouze J. F. Kennedyho. Demokratická varianta se podle Gentileho více orientovala na občanské a sociální aspekty a také díky Kennedyho katolicismu osvobodila americké občanské náboženství od „*břemene protestantské tradice*“.

Občanské náboženství je tedy tradicí rozvíjenou jako konzervativci, tak demokraty, kteří tak teoreticky vedou spor o jeho povahu a obsah. Přitom je zajímavé, že etablovanou pozici v rámci amerického občanského náboženství přiznává kupříkladu i Samuel P. Huntington⁶⁵⁶ nejen Kennedymu, ale třeba i Martinu L. Kingovi a Billu Clintonovi. Zároveň však můžeme vidět, že spor o povahu občanského náboženství má i svůj ideologický a stranický rozměr – zatímco kupříkladu Robert Bellah považuje Kennedyho inaugurační řeč za typický a reprezentativní projev občanského náboženství, je ze strany některých konzervativců jeho pojetí občanského náboženství kritizováno pro přílišný sekularismus. Kupříkladu Rio Preisner⁶⁵⁷ svého souvěrce Kennedyho kritizuje pro jeho teze o zcela „*soukromé*“ povaze náboženství a „*absolutní odluce*“ církví od státu – tento, podle Preisnera „*levě liberální*“, výklad odluky směřuje k vytlačování jakýchkoli náboženských hodnot z veřejného prostoru. Na straně druhé je zde riziko, na které upozorňuje i Gentile⁶⁵⁸, že náboženské hodnoty mohou být ideologicky využity k radikálnímu politickému postupu, blízkému politickému náboženství, a voegelinovskému „*gnosticismu*“ (zabsolutizovaný boj proti zlu, použití násilí v boji za lepší svět, šíření demokracie násilím apod.), jako tomu bylo částečně v případě éry G. W. Bushe.

⁶⁵⁴ GENTILE, Emilio. Op. cit., 2008, s. 51 a 52.

⁶⁵⁵ Srov. *ibid.*, s. 176–181.

⁶⁵⁶ Srov. HUNTINGTON, Samuel P. Op. cit., 2005, s. 111.

⁶⁵⁷ Srov. PREISNER, Rio. Op. cit., 1992, s. 897–900.

⁶⁵⁸ Srov. GENTILE, Emilio. Op. cit., 2008, s. 181.

K širšímu posouzení sporů o charakter amerického občanského náboženství si můžeme vypomoci statí Philipa S. Gorského *Barack Obama and Civil Religion* (2011)⁶⁵⁹, v níž autor hájí uměřenou pozici Baracka Obamy ve věci občanského náboženství a kritizuje jak liberální sekularisty, tak i náboženské nacionalisty. Sekularismus odmítá pro jeho rozpor s liberálními principy svobody svědomí a vyjadřování, dále i pro vysokou míru religiozity v USA, náboženský nacionalismus pak pro jeho antipluralismus a netoleranci. Po systematizaci možných vztahů mezi náboženstvím a sférou politiky na škálách *dominance politického–parita–dominance náboženství* a *separace–překrytí–splynutí* rozlišuje Gorski celkem devět různých ideálních modelů:

	separace (<i>separation</i>)	překrytí (<i>overlap</i>)	splynutí (<i>fusion</i>)
dominance politického	radikální republikanismus	konfesní stát (státní náboženství)	totalitární politické náboženství
parita	liberální sekularismus	občanské náboženství	náboženský nacionalismus
dominance náboženství	radikální sektářství	středověký model (dva meče)	teokracie

Za relevantní pro současnou debatu Gorski považuje zejména model parity, kde nedominuje politika ani náboženství, a spor je tudíž veden na škále mezi liberálním sekularismem, konceptem amerického občanského náboženství a náboženským nacionalismem. Novak i Buchanan v rámci takové typologie rozhodně společně odmítají liberální sekularismus, tedy radikální oddělení náboženství a politiky. V rámci Gentilem definovaných dvou důrazů oba taktéž reprezentují „konzervativní“ model, ovšem při zohlednění Gorského distinkce mezi jeho pojetím občanského náboženství jako (parity a překrytí) a náboženským nacionalismem (parity a splynutí), musíme Buchanana pro jeho nacionalismus, exkluzivismus, důraz na pojetí USA jako „křesťanského národa“, skepsi vůči pluralismu a poněkud manicheistické rozlišování na „my a oni“, jednoznačně přiřadit k náboženskému nacionalismu. Novak má naproti tomu, navzdory společnému konzervativnímu odmítání liberálního sekularismu, blíže k modelu parity a překrytí, klade zásadní důraz na sekularitu (oproti sekularismu), inkuzivismus, možnost univerzální shody na

⁶⁵⁹ GORSKI, Philip S. Barack Obama and Civil Religion [online]. 2008 [cit. 2014-03-29]. Dostupné z <http://www.yale.edu/ccr/gorski.pdf>.

základních všelidských hodnotách, zároveň ale intenzivně vnímá nezbytnost uznání legitimacy plurality názorů na svět a pluralitu náboženství. Novak taktéž proti sekularismu hájí náboženský základ legitimacy USA, ale nespojuje americkou identitu s náboženstvím tak silným způsobem, jako Buchanan. To jej přibližuje k „obamovskému občanskému náboženství“ tak, jak jej definuje Gorski.

I když zohledníme určité posuny Obamovy rétoriky směrem k sekularismu, na něž upozorňuje Buchanan (viz kapitola 6.2. *Postoje Novaka a Buchanana k roli náboženství a hodnot v politice*), přesto je Obama spíše pokračovatel uměřené tradice občanského náboženství, než „liberální sekularista“. Určité napětí v rámci amerického občanského náboženství, pointované Gentilem, tedy rozdíl v pojetí „konzervativním“ a „liberálním“, však zůstává zachováno. Konzervativní přístup bude mít tendenci hájit větší zastoupení a uplatnění náboženských hodnot ve veřejném prostoru, než přístup liberální, i když nemusí dosahovat úrovně „náboženského nacionalismu“. V tomto smyslu má Rio Preisner se svým postřehem z tábora konzervativců možná pravdu v tom, že J. F. Kennedy učinil úrok směrem k liberálnímu sekularismu. Zde však musíme kontextuálně vnímat i Kennedyho potřebu rozptýlit obavy části americké veřejnosti před tehdy dosud „nedůvěryhodným“, „podezřelým“ a „cizorodým“ katolicismem. Kennedy chtěl ukázat, že je plnohodnotným Američanem, u něhož má loajalita ke katolicismu výhradně soukromou povahu. Tím zároveň mírně vychýlil své pojetí občanského náboženství směrem k sekularismu a vzbudil obavy zastánců konzervativního pojetí. Podobné obavy vzbuzuje samozřejmě i Obama, zejména pokud zohledníme jeho pozice v tématech citlivých pro morální konzervativce (potraty, homosexualita, výzkum kmenových buněk apod.). V tom ostatně Baracka Obamu silně kritizuje i Novak, když odmítá jeho úsilí o přinucení církevních organizací poskytovat antikoncepci v rámci zdravotního pojištění, hovořil v té souvislosti dokonce o „*znásilnění principu oddělení církve a státu*“.⁶⁶⁰ Taktéž udělení čestného doktorátu Obamovi na katolické *University of Notre Dame* považuje Novak vzhledem k jeho postojům k umělému potratu za „*jednu z nejkontroverznějších událostí amerických katolických dějin za mnoho posledních let*“.⁶⁶¹

Důraz na taková morální témata je všem typům konzervatismu v zásadě společný a nelze očekávat, že vzhledem k transcendentnímu a posvátnému chápání lidského života konzervativci budou ochotni ponechat jejich legislativní ošetření pouze svobodnému

⁶⁶⁰ NOVAK, Michael. Obama's Deceptive Hidden Premises. *National Review* [online]. 2012 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/291299/obamarsquos-deceptive-hidden-premises-michael-novak>.

⁶⁶¹ NOVAK, Michael. What Obama Should Say at Notre Dame. [online]. 2009 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://michaelnovak.net/2009/05/what-obama-should-say-at-notre-dame/>.

demokratickému vyjednávání, protože takové otázky morálního charakteru chápou jako „nepolitizovatelné“. Otázka umělého potratu bývá dokonce obvykle považována za prubířský kámen a zásadní rozdělující bod mezi konzervativci a liberály, v němž jde o chápání člověka a hodnoty lidství, které nemohou být v zásadě nikdy vyřešeny kompromisním řešením. William Kristol to vyjadřuje takto: „*Potrat je dnes krvavou křížovatkou americké politiky. Je místem, kde konverguje právní liberalizace (od konstituce), sexuální liberalizace (od tradiční morálky) a osvobození ženy (od přirozených rozdílů). Je to ústřední bod souběžně probíhajícího útoku liberalismu na autonomii člověka, morálku a přirozenost.*“⁶⁶²

Zásadní otázkou tak samozřejmě i nadále zůstává, nakolik je možné klást morální nároky na formování společenského řádu a zákonodárství (kupříkladu právě v citlivé a nekonsensuální záležitosti posvátného chápání nenarozeného života) v kontextu současných pluralitních společností. V tomto, jak naznačuje Charles Curran⁶⁶³, existuje i spor v rámci současné katolické morální tradice, která ve své tradiční verzi vztahu morality a pozitivních zákonů požaduje zásadní soulad s přirozeným zákonem, ve svých liberálních formách (kladoucích důraz na akceptaci svobody svědomí, jak ji recipoval II. vatikánský koncil v deklaraci *Dignitatis humanae*) však zdůrazňuje pragmatičnost, konsensualitu, realismus a proveditelnost zákonů s ohledem na různost úsudků svědomí. Právě v otázce vztahu přirozeného a pozitivního zákona se tedy zdá být podstata rozdílu chápání mezi katolickými konzervativci a liberály.

Odlíšnost takového konzervativního a liberálního přístupu se taktéž zdá být zásadní i v otázce role uplatnění naprosto nedispensovatelných křesťanských hodnot v politice, zda (v natolik pro křesťanství zásadní otázce hodnoty lidského života před narozením) je možné vůbec přistupovat na kompromisy a účastnit se politiky, nebo být naopak v naprostém disentu a aktivně vytvářet „kulturu protestu“. Josef Ratzinger. ještě před érou svého papežství, kupříkladu v předmluvě knihy *The Gospel: Confronting World Disorder* (1997)⁶⁶⁴ Michela Schooyanse hovoří o povinnosti křesťana aktivně protestovat proti *Novému světovému řádu*, stojícímu na „nové antropologii“, která deformuje obraz člověka a z něj vyplývající pojetí lidských práv. V mnohém deformovaná antropologie, o které by Voegelin řekl, že je produktem „protiexistenciální gnóze“, produkující principy, které jsou „v otevřeném protikladu k principům existence“, často považuje morálně zvrácené a šílené věci za morální a ctnostné, nebo alespoň obhajitelné v kontextu jiných cílů⁶⁶⁵. Zde však narážíme na klíčovou

⁶⁶² Citováno z: MICKLETHWAIT, John a Adrian WOOLDRIDGE. Op. cit., 2004, s. 309.

⁶⁶³ Srov. CURRAN, Charles E. Op. cit., 2008, s. 269–273.

⁶⁶⁴ Srov. SCHOOPYANS, Michel. *Evanjelium. Ako čelit' svetu v rozvrate?* SR (místo neuvedeno): Inštitút Leva XIII., 2010, s. 21–23.

⁶⁶⁵ Srov. VOEGELIN, Eric. Op. cit., 2000, s. 138–140.

otázku, totiž do jaké míry může být silný důraz na určité hodnoty a jejich uplatnění v politické realitě rizikový pro pokojné soužití v kontextu pluralitní občanské společnosti. Je takový postoj „náboženským fundamentalismem“, přímo či nepřímo plodícím fanatismus a potenciál násilí? Tomáš Halík kupříkladu interpretuje současné posílení antagonismů mezi nábožensky orientovanými a sekularistickými občany v USA, onu výše zmiňovanou „kulturní válku“, jako důsledek vzestupu křesťanského fundamentalismu, který zapříčinil agresivní sekularistickou reakci, a pokojné soužití v kontextu původně vysoce pluralitní a svobodné americké společnosti tak bylo narušeno: „*Podarí se západní společnosti zabránit ‚kulturní válce‘ mezi dvěma druhy fanatismu: netolerantním náboženstvím a agresivním sekularismem (někdy skrytým za ideologii ‚politické korektnosti‘)? Podarí se zachovat v pluralitní společnosti prostor svobody pro náboženství a úctu k vlastní duchovní tradici a v náboženském táboře krotit pokušení sahat po moci a koketovat s populismem, fanatismem a násilím?*“⁶⁶⁶

Náboženské a morální rozpory v rámci americké společnosti pravděpodobně posilují antagonismy v podobě agresivní kulturní války, je třeba ovšem vnímat, že široký konsensus ohledně morálních hodnot v americké společnosti se začal vytrácet do značné míry právě v souvislosti s uplatněním a legislativním ukotvením hodnot z hlediska morálního konzervatismu silně problematických. Samozřejmě se v tomto kontextu nabízí zásadní otázka, totiž zda není možné v rámci konzervatismu definovat (či rozpoznat) uměřený proud, pracovně nazvaný „realistickým konzervatismem“ po vzoru Baršova „realistického liberalismu“⁶⁶⁷ – který by podobně jako realistický liberalismus kladl důraz na burkeovský realismus praxe, ovšem zároveň by nerezignoval na určité pojetí společného dobra, dobrého lidského života a hodnot, které s ohledem na své transcendentní zakotvení považuje za univerzální a nadčasově platné, zároveň by ale nalézal optimální „paritu“ a „překrytí“ náboženské a politické dimenze člověka. Realistický konzervatismus by tak měl blízko k „etickému liberalismu“ – tedy klasickému liberalismu, který stál na přirozenoprávních a náboženských ideálech a měl určitou základní představu o „etickém projektu dobrého života“, přičemž by proti realistickému liberalismu stále vyvíjel úsilí „...zarámovat etickou pluralitu obecnější morální shodou“.⁶⁶⁸ Realistický konzervatismus by byl i určitou korekcí burkeovského antiosvícenského postoje v tom smyslu, že by plně nespolehal na historické instituce a kolektivní tradice minulosti, ale částečně přijal dědictví osvícenství, jeho

⁶⁶⁶ HALÍK, Tomáš. Náboženství ve vztahu k občanské společnosti a pravdě. In: HANUŠ, Jiří a Jan VYBÍRAL eds. *Náboženství v globální občanské společnosti*. Brno: CDK, 2008, s. 104.

⁶⁶⁷ Srov. BARŠA, Pavel. *Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení*. Praha: Filosofie, 2007, s. 272–303.

⁶⁶⁸ *Ibid.*, s. 275.

individualismu, nerelativistického zdůvodnění lidských práv a morálního založení politické legitimacy⁶⁶⁹. V podobném duchu vyznívají i úvahy Josepha Ratzingera⁶⁷⁰ (papeže Benedikta XVI.), který sice kritizoval „radikální osvícenství“ a odmítání náboženského rozměru politiky, zároveň však nesouhlasil s tradicionalistickým odmítnutím přínosu moderny. Naopak, naznačoval hlubokou implicitní shodu mezi křesťanstvím a umírněným osvícenstvím, přičemž volal po eliminaci jednostranností a novém nalézání kompatibility mezi soudobým křesťanstvím a sekulárním humanismem, na čemž se ostatně určitým způsobem shodl i během slavného dialogu, vedeného s Jürgenem Habermasem v Mnichově 19. ledna 2004.

V tomto smyslu má Novak k „realistickému konzervatismu“ o něco blíže než Buchanan, i když je jeho neokonzervativní pozice vzhledem k výše uvedeným skutečnostem v mnoha aspektech kritizovatelná. Michaela Novaka lze považovat za sice v mnoha směrech radikálního, ale uznávaného a etablovaného proponenta široce pojaté katolické sociální tradice, který ke komplikované debatě přispívá kultivovaným způsobem, jeho pozice je pluralistická a nekonfrontační. Patrick Buchanan je katolickému mainstreamu vzdálen a stojí na okraji jeho spektra, komplikované pluralitní debaty v rámci katolicismu se v zásadě neúčastní, navzdory svým cenným podnětům, nastavujícím zrcadlo radikálním formám neokonzervatismu a kritizujícím riziko amerického imperialismu, je typickým představitelem rizikového populismu, partikularismu a náboženského nacionalismu. Buchanana lze ale po vzoru již vícekrát výše zmiňovaného kardinála Avery Dullese⁶⁷¹ také chápat jako nezbytného „provokátéra“, který společně s jinými radikálními katolickými proudy může přispět k obohacení debaty a prevenci před rizikem ustrnutí na určitých postojích či trendech, v Buchananově případě tedy především před hrozbou přílišné liberalizace katolických postojů.

Za kompromisní pozicí mezi typy konzervatismu, které vykazují určité vady, by bylo možné považovat právě „realistický“ konzervativní postoj, který je hluboce zakořeněn v realismu praxe, zároveň si však udržuje silnou vazbu na transcendentní rozměr hodnotového řádu, aniž by ovšem měl tendenci ohrožovat politický řád intolerancí, partikularismem, fanatismem a radikální ambicí implementovat hodnoty a náboženské představy do sekularizované společnosti a do oblasti mezinárodních vztahů. V tomto smyslu dle našeho názoru zaslouží pozornost opomíjená osobnost českého (či spíše československého)

⁶⁶⁹ Srov. SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, s. 121–148.

⁶⁷⁰ Srov. kupříkladu RATZINGER, Joseph. *Evropa v krizi kultur*. [online]. 2005 [cit. 2014-02-15]. Dostupné z: <http://www.obcinst.cz/evropa-v-krizi-kultur/>.

⁶⁷¹ Srov. DULLES, Avery. *Op. cit.*, 2008, s. 39.

konzervatismu s hlubokou americkou zkušeností – Rio Preisner (1925–2007). Preisnera před pokušením neokonzervatismu chránilo hluboké lpění na realistickém křesťanství, chráněném před pokušením „gnostických herezí“, volajících po radikální revoluci ve společnosti, zároveň však byl díky univerzalistickému chápání křesťanských hodnotových principů chráněn před pokušením exklusivismu a partikularismu. Preisner s Buchananem sdílí pevné zakořenění v americkém proudu tradicionalistického konzervatismu a spolu s ním hlasitě kritizuje veškeré náznaky utopického myšlení, zároveň je skeptický k liberalizačním trendům v křesťanství po II. vatikánském koncilu. Společně s Novakem však spatřuje v demokratickém kapitalismu základ realistického politicko-ekonomického uspořádání, přičemž Novakovo dílo z 80. let dokonce v tomto smyslu obšírně komentuje a vysoce oceňuje⁶⁷². Preisner hledí na dějiny a politiku především optikou Erica Voegelina a varuje před všemi formami utopismu, a to jak ve smyslu jakési snahy předčasně nastolit „království Boží“ na zemi, tak ve smyslu partikularistické nenávisti k realitě a hmotnému světu. Podle něj musí neustále skrze „výživnou komunikaci“ probíhat interakce mezi světem nedokonalé duchovní reality a světem nedokonalého hmotného světa a politiky⁶⁷³.

⁶⁷² Srov. PREISNER, Rio. Op. cit., 1992, s. 289–306, 943–979.

⁶⁷³ Srov. ibid., s. 413.

Závěr

V rámci této disertační práce jsme si vytkli za cíl – po úvodním obhájení relevance pojmu „amerického politického katolicismu“, jeho představení v dějinném kontextu a jeho rozličných variacích – provést komparaci politického myšlení dvou jeho reprezentativních představitelů z široce pojatého konzervativního proudu – neokonzervativce Michaela Novaka a paleokonzervativce Patricka J. Buchanana. Přistoupili jsme k metodické redukci na pět okruhů, v nichž na základě primární literatury obou klíčových autorů a dalšího využití širšího okruhu literatury k tématu provádím analýzu a komparaci jejich východisek, názorů a závěrů – v otázce demokracie a amerického politického systému, oblasti ekonomických otázek, zahraniční politiky, náboženství a sporu o podstatu konzervatismu. K dosažení cíle práce a k zodpovězení výzkumných otázek využíváme metodu analýzy díla obou autorů, dále metodu komparace jejich ideových pozic a taktéž metodu analýzy textů a idejí obou autorů v komparaci s dalšími významnými autory v určených oblastech a v kontextu etablovaných politických teorií.

Pokud jde o politický systém demokracie, Novak a Buchanan kladou shodně důraz na náboženský a morální rozměr demokracie – zejména amerického politického projektu. Zatímco Novak vyjadřuje radikální optimismus ve věci perspektivy globální shody na základních hodnotách a akceptace demokratických principů, Buchanan je skeptický ke snadné aplikaci principů demokracie v zemích, v nichž k tomu nejsou náboženské a kulturní předpoklady. Michael Novak ideu demokracie ve spojení se svobodným trhem považuje za univerzální a globálně uplatnitelnou – uznává sice, že každý konkrétní model demokracie je zakotven v konkrétní historické a kulturní situaci té které země, zároveň ale předpokládá možnost univerzální všelidské shody na základních hodnotách, na nichž se může ve spojení s určitými morálními habity demokracie realizovat. Buchananův přístup k demokracii z hlediska vazby politického uspořádání na hodnoty, tradice a náboženské předpoklady je obdobný jako u Novaka, oproti Novakovi však chápe americkou demokracii partikularisticky a nespátřuje souvislost mezi hodnotami amerického politického systému s jeho neoliberálními představami o ekonomické svobodě a globalizovaného kapitalismu. Oba je možné, vzhledem k důrazům na spojení demokracie s morálními a náboženskými ctnostmi, považovat za stoupence a pokračovatele tradice amerického republikanismu, ovšem ve dvou různých odstínech – Novaka v jeho „liberální“ verzi, Buchanana pak ve verzi „populistické“. Buchanan svým důrazem na etnicitu a národní identitu ve spojení s americkou ideou odmítá morální univerzalizmus americké ideje, chápe USA jako „křesťanský národ“. Americký politický projekt je v jeho pojetí úzce etnicky a kulturně spojen s generacemi původních

amerických přistěhovalců, kteří vybuodovali historicky mimořádný politický a kulturní projekt. Společná konzervativní báze obou autorů předpokládá, že demokratický systém není jen mechanismem politického rozhodování, ale předpokládá mimopolitický soubor hodnot, představ a institucí, pramenících z tradice a náboženství. Novakova koncepce má však celkově blíže k pluralistickým koncepcím demokracie – přestože klade důraz na důležitost křesťanských hodnot, nespojuje politický systém USA přímo s ideou „křesťanského národa“, je zastáncem silné občanské společnosti podpořené svobodnou ekonomikou a samosprávou. Pro Buchanana naproti tomu nemá pluralitní demokratický systém valnou hodnotu, pokud není v souladu s jeho hodnotovou koncepcí, což naznačuje kupříkladu určitou sounáležitost s Vladimírem Putinem a jeho nábožensko-nacionalistickou rétorikou. Pokud jde o Buchananovy důrazy na rasové odlišnosti, jeho postoje navzdory jinak značnému překryvu s konzervativním mainstreamem v USA (kritika imigrace, odpor vůči afirmativní akci, odmítání sociálního egalitarismu, odpor vůči politické korektnosti) dosahují míry, která překračuje přijatelnost ve veřejném diskursu, přičemž jeho akcentace rasových aspektů sociálních a politických jevů je zcela nepřiměřená, nepřijatelná a zavádějící. I když Buchanan není typický rasista a antisemita ve smyslu etablovaných neonacistických proudů, jeho důrazy na rasové rozlišování se vymykají poznatkům empirických věd a zastiňují v západní politické tradici široce sdílený předpoklad univerzality lidské přirozenosti a metafyzické rovnosti všech lidí. Některá jeho excesivní vyjádření k tématu „podvratné“ role Židů v americké společnosti či odpor ke stíhání nacistických zločinců však Buchanana nebezpečně k extremistickým proudům přibližují. Nejvýstižnějším označením pro Buchanany názory v oblasti rasy a kultury je „kulturní rasismus“, který neklade důraz na biologickou stránku rozdílnosti ras, ale na domněle hluboce zakořeněné kulturní odlišnosti jednotlivých etnik.

Ačkoli Novak a Buchanan sdílejí mnohé konzervativní předpoklady, jejich aplikace v oblasti ekonomické má zcela odlišné konsekvence. Oba autoři mají svými krajními pohledy na ekonomiku silný vliv na debatu o charakteru a směřování současného liberálního kapitalismu v rámci široce pojatého katolického sociálního myšlení. Novak proslul svou kulturní a morální podporou kapitalismu a jeho postřehy jsou široce akceptovány a recipovány v širokém okruhu konzervativního a libertariánského spektra. Buchanan je v duchu paleokonzervatismu k mezinárodnímu liberálnímu kapitalismu kritický, je naopak obhájcem ekonomického protekcionismu, navrhuje celní ochranu vůči importu zboží ze zahraničí a chce tak bránit zejména trh pracovních míst a udržení zaměstnanosti amerického obyvatelstva. Svobodný trh a kapitalismus podporuje pouze v rámci národního státu. Kromě toho, že nalézá ohlasy a podporu mezi tradicionalistickými konzervativci, paleokonzervativci a extrémní pravíci, jeho názory konvergují (podobně jako v otázce zahraniční politiky USA)

s extrémním levicovým spektrem a některými typy socialismu a antiglobalismu. Co se týče americké sociální politiky, v některých aspektech ji Novak i Buchanan shodně či obdobně kritizují (afirmativní akce, politika *Great society*), roli státu však vnímají jinak – zatímco Novak v souladu s neoliberálními koncepty požaduje rozvolnění sociální politiky a posílení odpovědnosti občanů, Buchanan vidí řešení pro americkou sociální politiku zejména v uzavření státu vůči globalizaci a mezinárodní obchodní výměně. Michael Novak je v kontextu širší debaty o mezinárodní politické ekonomii typickým představitelem ekonomického liberalismu, Patrick Buchanan pak proponentem ekonomického nacionalismu, dvou základních paradigmatických perspektiv – zatímco liberální politická ekonomie považuje ekonomiku za nadřazenou politice (státy jako aktéry ekonomických vztahů chápe jako nevýznamné), ekonomické vztahy za harmonické a přispívající ke globálnímu blahobytu, nacionalistická (neomerkantilistická) pozice naproti tomu chápe ekonomiku jako podřízenou politice, národní státy jako klíčové aktéry, soutěžící o mocenskou pozici, a ekonomické vztahy za anarchické a konfliktní.

V oblasti zahraničně-politických názorů je Michael Novak zcela jednoznačným a dominantním představitelem neokonzervatismu – obhajuje aktivistické šíření institucí svobody, demokracie a lidských práv, podporuje aktivní boj proti terorismu, včetně preventivních válek a zásahu v Iráku v roce 2003. Patrick Buchanan je paleokonzervativcem s příměsí „jacksonovského populismu“, který je specifickou formou amerického nacionalismu. Vyžaduje zcela neintervencionistickou zahraniční politiku USA a vyvázání z většiny spojeneckých závazků, odmítá jakoukoli vojenskou angažovanost USA, která by byla nad rámec přísně vymezených národních bezpečnostních zájmů. V tomto smyslu jsou oba představitelé spíše radikálních proudů v oblasti zahraniční politiky. Zatímco neokonzervatismus v éře G. W. Bushe dočasně ovládl zahraničněpolitickou agendu USA, paleokonzervatismus je jeho radikálním korektivem, bez většího vlivu na zahraniční politiku USA, podobně jako i jiné radikálně-izolacionistické pohledy, jakým je kupříkladu anarchismus Noama Chomského. Novakova neokonzervativní pozice je v tomto ohledu problematická, i když bychom mohli v jeho postojích (oproti pozicím tvrdých neokonzervativců, působících v prezidentské administrativě éry G. W. Bushe) nalézat prvky realismu a konceptu globálního pluralistického konsensu. Buchananova pozice, která je značně izolacionistická (ale ne tak „manicheistická“, jako kupříkladu pozice Chomského), je z hlediska debaty o perspektivách americké zahraniční politiky korektivní vůči „imperialistické“ praxi éry G. W. Bushe a lze ji považovat za součást širšího realistického konsensu konzervativní pravice a liberální levice.

Co se týče vztahu k náboženství, Michael Novak, shodně s Patrickem Buchananem, se silně identifikuje s katolicismem v širokém slova smyslu, jejich společná konzervativní pozice znamená i obdobný či stejný náhled na mnohé morální a doktrinální otázky spojené s náboženstvím. Oba shodně považují křesťanství za základní určující a konstitutivní element západní civilizace, zejména pak projektu Spojených států amerických, a usilují o posílení role katolicismu v americkém prostředí. Oba tedy sdílejí základ v katolické tradici, která byla z hlediska identity a utváření kulturního a náboženského rámce Spojených států jako problematická a cizorodá, ale která se v širokém kulturním a politickém kontextu v posledních několika desetiletích pevněji etablovala. Oba autoři jsou taktéž klíčovými představiteli široké konzervativní kulturně-politické a náboženské fronty v USA, jež představuje jednu ze stran tzv. *culture war* – boje o roli a zastoupení morálních a náboženských hodnot ve veřejném prostoru. Charakter kulturní války a představa zásadního sporu o hodnoty jsou v zásadě akceptovány jak palekonzervativci, tak i neokonzervativci, kteří ve většině jejích aspektů stojí na jedné straně proti sekularismu. V typických morálních otázkách, týkajících se lidského života (potrat, euthanasie, genetické experimenty apod.) či lidské sexuality a rodiny (odmítání relativizace institutu rodiny, prosazování práv homosexuálů, ženská práva apod.) jsou v zásadě zajedno.

Novak a Buchanan, navzdory společné zakotvenosti v katolické tradici, nabízejí v mnohém odlišné politické a ekonomické vize, a jsou tak typickými reprezentanty katolických ideových táborů, mezi nimiž je vedena zásadní zlomová linie související s vývojem světového katolicismu a jeho názorovými posuny v oblasti politické sféry. Výrazně se liší názory na směřování katolické církve a její role ve společnosti, i v hodnocení reformy po II. vatikánském koncilu. Michael Novak v zásadě převzal dědictví koncilu a obecněji i teologických trendů, směřujících k uznání lidské svobody, demokracie a lidských práv. Tyto impulsy kreativně rozvinul a interpretoval v kontextu klasické liberální, v ekonomické oblasti až libertariánské tradice. Patrick Buchanan naproti tomu chápe posuny a trendy v rámci katolicismu jako problematické, z náboženského hlediska je spíše tradicionalistou, preferujícím podobu katolicismu v jeho podobě před koncilem. Oproti určitým evropským radikálním tradicionalistickým konzervativcům však vzhledem ke své zakotvenosti v americké politické kultuře nemá sklon oceňovat či preferovat silně autoritářské či klerofašistické pojetí společnosti.

Sociální nauka církve, která se z hledisek víry a morálky vyjadřuje k aktuálním sociálním a politickým otázkám, je ze strany Novaka a Buchanana chápána a interpretována zcela odlišným způsobem. Zatímco Novak aktivně svým dílem a působením vstupuje do sféry její interpretace a dokonce i formování, Buchanan ji do značné míry ve svém díle ignoruje,

případně kritizuje. Novak velkou část svého díla staví na specifické interpretaci papežských sociálních encyklik a klade důraz na zásadní ideové posuny, směřující podle jeho názoru ke konvergenci s klasickou liberální tradicí, Buchanan vidí sociální nauku církve spíše jako výraz nepřijatelných liberalizačních tendencí v církvi po II. vatikánském koncilu. Pokud zohledníme typologii strategií jednotlivých přístupů katolicismu ke kultuře podle Avery Dullese, v níž Novak náleží k „neokonzervativní“ a Buchanan ke strategii „paleokonzervativní“, můžeme vidět určité prolnutí strategií v případě Novaka a Buchanana v tom smyslu, že oba svůj přístup kombinují dílčím způsobem s jedním přístupem „protikladným“. Novak kromě „neokonzervativní“ strategie široce akceptuje přístup „liberální“ strategie v tom smyslu, že co se týče politické a ekonomické sféry, klade důraz na soulad politické liberální a katolické sociální tradice, Buchanan ke strategii „paleokonzervativní“ po vzoru „radikální“ strategie svým přístupem „kontrakulturně“ kritizuje etablovaný systém „kapitalismu, konzumerismu a militarismu“. V oblasti věroučné a morální jsou však Novak i Buchanan takřka shodně konzervativní a neakceptují liberalizační a emancipační trendy.

Michael Novak a Patrick Buchanan jsou představitelé dvou silných konzervativních proudů, které mezi sebou vedou spor o podstatu konzervatismu. Současný americký konzervatismus je také do značné míry sporem o charakter důrazů mezi jednotlivými zásadami konzervatismu, o odkaz a interpretaci generace Otců zakladatelů a o náboženský rozměr amerického experimentu. Novak patří k významným představitelům neokonzervatismu – ideologického proudu, který se sám považuje za optimální syntézu konzervativních a liberálních hodnot. Svými konzervativními i liberálními oponenty je chápán jako ideový koncept, který představuje nebezpečnou ideologii s utopickými rysy, s příměsí radikalismu a přílišným uplatňováním role náboženství v politice. Buchanan je nejznámějším a nejaktivněji působícím představitelem konzervativního směru, který se obvykle nazývá paleokonzervatismem, čerpá z tradice klasického tradicionalistického konzervatismu, ovšem se silným nacionalistickým zabarvením a komplexním odmítnutím liberální ekonomiky.

V kontextu teorie univerzálního střetu liberalismu a konzervatismu stojí jak Novak, tak Buchanan, na straně „řádu Bytí“, avšak liší se mírou syntézy s „řádem percepce“. Novak akceptoval širší škálu postojů a hodnot z tradice liberalismu, Buchanan kompromis s liberalismem nalézá v mnohem menší míře. K tomu je spor mezi nimi umocněn doplňkovou křížující dimenzí tradicionalita/radikalita, kde Novak představuje radikální pól, protože v duchu jím poznávaného morálního a hodnotového řádu klade důraz na revoluční společenskou změnu (konzervatismus s idealistickým akcentem), zatímco Buchanan

představuje pól tradiční, jeho myšlení má spíše konzervující a defenzivní charakter (konzervatismus s realistickým akcentem, partikularismus).

Legitimita konzervativního postoje je předmětem politicko-filosofických debat a koncepcí. Ze strany rozličných forem liberalismu bývá zpochybňována s odkazem na nelegitimitu poznání, vycházející z premoderních autorit a předsudků. Konzervatismus i ve svých moderních a liberálních formách je však v různě odstupňované míře garantem hodnot a institucí přesahujících empirický řád percepce, na který se orientují ideologie modernity. Svým důrazem na transcendentální lidskou existenci a morální řád je tak stálým korektivem ideologických ambic, orientovaných výhradně na redukovaný pozemský osud člověka. Současné formy konzervatismu provedly rozličné fúze a kompromisy s liberalismem, nejsou přísně vázány na konkrétní formu politického řádu a je možné je nazvat formami „antropologického konzervatismu“, který není přímo spojen s konkrétním premoderním politickým řádem, ale hledá zejména způsoby, jak uchovat a uplatnit hodnoty, které považuje za univerzální a nadčasově platné. Legitimitu podstatných hodnot (kupříkladu hodnota lidského života či lidské svobody, spojené s odpovědností vůči přesahujícímu morálnímu řádu) a norem, které je upravují, i přes dílčí uznání vyjednávacích a demokratických procedur vždy silnějším nebo slabším způsobem nalézají mimo empirický řád percepce – zejména ve zjevném náboženství a Bohem garantovaném morálním řádu, chápe je tedy jako „nepolitizovatelné“. Konzervatismus bez vazby na etické a náboženské hodnoty by byl pouhou zájmovou ideologií, hájící pozice určitých sociálních skupin v měnících se společenských okolnostech. Zásadní otázkou tak samozřejmě i nadále zůstává, nakolik je možné klást morální nároky na formování společenského řádu a zákonodárství v kontextu současných pluralitních společností – na jedné straně je zde riziko agresivního sekularismu, na straně druhé hrozba náboženského fundamentalismu.

Za optimální vztah mezi náboženstvím a politikou můžeme dle typologie Philipa S. Gorského považovat model parity. Novak i Buchanan v rámci takové typologie rozhodně společně odmítají liberální sekularismus, tedy radikální oddělení náboženství a politiky, liší se však částečně ve věci distinkce mezi překrytím/splynutím politiky a náboženství. Buchanan je podle této typologie pro svůj nacionalismus, důraz na pojetí USA jako „křesťanského národa“, skepsi vůči pluralismu a poněkud manicheistické rozlišování identit, jednoznačným „náboženským nacionalistou“. Novak má naproti tomu, navzdory společnému konzervativnímu odmítání liberálního sekularismu, blíže k modelu amerického občanského náboženství (parita/překrytí) – klade zásadní důraz na sekularitu (oproti sekularismu), možnost univerzální shody na základních všelidských hodnotách, zároveň ale intenzivně vnímá nezbytnost uznání legitimacy plurality názorů na svět a pluralitu náboženství. Novak

taktéž proti sekularismu hájí náboženský základ legitimacy USA, ovšem nespojuje americkou identitu s náboženstvím tak silným způsobem jako Buchanan.

V tomto kontextu se nabízí otázka, zda není možné definovat (či rozpoznat) v rámci konzervatismu proud, pracovní nazvaný „realistickým konzervatismem“, který by (podobně jako realistický liberalismus) kladl důraz na pluralismus a realismus praxe, neměl by tendenci ohrožovat politický řád intolancí, partikularismem, fanatismem, radikální ambicí implementovat hodnoty a silné náboženské představy do sekularizované společnosti a do oblasti mezinárodních vztahů, zároveň by však nerezignoval na určité pojetí společného dobra, dobrého lidského života a hodnot, které s ohledem na své transcendentní zakotvení a částečné přijetí dědictví osvícenství považuje za univerzální a nadčasově platné. Nalézal by optimální „paritu“ a „překrytí“ náboženské a politické dimenze člověka. V tomto smyslu má Novak k „realistickému konzervatismu“ o něco blíže než Buchanan, i když je jeho neokonzervativní pozice vzhledem k výše uvedeným skutečnostem v mnoha aspektech kritizovatelná. Lze jej považovat za v mnoha směrech sice radikálního, ale uznávaného a etablovaného proponenta široce pojaté katolické sociální tradice, který ke komplikované debatě přispívá kultivovaným způsobem, jeho pozice je pluralistická a nekonfrontační. Buchanan je kvůli svým názorům blízkým rasismu, svým partikularismem a nacionalismem, odmítáním principů svobodné tržní ekonomiky a odmítáním reformy II. vatikánského koncilu katolickému mainstreamu vzdálen, stojí na okraji jeho spektra a komplikované pluralitní debaty v rámci katolicismu se v zásadě neúčastní. Navzdory svým cenným podnětům, nastavujícím zrcadlo radikálním formám neokonzervatismu a kritizujícím riziko amerického imperialismu, je typickým představitelem rizikového populismu a náboženského nacionalismu. Po vzoru velkorysosti kardinála Avery Dullese jej můžeme taktéž chápat jako nezbytného „provokátora“, který společně s jinými radikálními katolickými proudy může přispět k obohacení debaty a prevenci před rizikem ustrnutí na určitých postojích či trendech (kupříkladu před hrozbou přílišné liberalizace katolických postojů). Každopádně ačkoli Novak i Buchanan určitá klíčová témata akcentují a interpretují omezeným, nevyváženým a radikálním způsobem, jejich inspirační vliv na debatu v rámci křesťanského sociálního myšlení je značný a přispívá k vyjasňování perspektiv křesťansky orientovaného konzervativního myšlení. Výše uvedené zpřístupnění, analýza a kritika jejich myšlenkových konstrukcí a střetů může v alespoň částečně přispět k dalšímu poodhalení kontur a zákoutí amerického politického myšlení – a taktéž k nalézání a definování uměřené interakce politické a náboženské sféry.

Seznam použité literatury

Knihy:

- ACTON, J. E. E. D. *Selected Writings of Lord Acton – vol. I: Essays in the history of liberty*. Indianapolis: LibertyClassics, 1985, ISBN 0-86597-047-5.
- AHLSTROM, Sydney E. *A Religious History of the American People*. New Haven: Yale Univ. Press, 1972, ISBN 0-300-01762-6.
- ALLIT, Patrick. *The Conservatives: Ideas and Personalities in American History*. USA, New Haven: Yale University Press, 2009, ISBN 978-0-300-11894.
- ALLITT, Patrick. *Catholic Intellectuals and Conservative Politics in America, 1950–1985*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1993, ISBN 978-0801422959.
- BARŠA, Pavel a Andrea BARŠOVÁ. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, ISBN 80-210-3875-6.
- BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-094-8.
- BARŠA, Pavel. *Hodina impéria: zdroje současné zahraniční politiky USA*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2003, ISBN 80-210-3114-X.
- BARŠA, Pavel. *Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení*. Praha: Filosofia, 2007, ISBN 978-80-7007-256-1.
- BELL, Daniel. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, ISBN 80-85850-84-2.
- BERGER, Peter L, Grace DAVIE a Effie FOKAS. *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. USA, Burlington: Ashgate Publ. C., 2008, ISBN 978-0-7546-6011-8.
- BERGER, Peter L. *Kapitalistická revoluce: padesát propozic o prosperitě, rovnosti a svobodě*. Bratislava: Archa, 1993, ISBN 80-7115-042-8.
- BERGER, Peter L. *Vzdálená sláva. Hledání víry ve věku lehkověrnosti*. Brno: Barrister & Principal, 1997, ISBN 80-85947-18-8.
- BROWNE, Anthony. *Úprk rozumu. Politická korektnost a smrt veřejné rozpravy v moderní Británii*. Praha: Dokořán, 2009, ISBN 978-80-7363-240-3.
- BUCHANAN, James M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Brno: Computer Press, 1998, ISBN 80-7226-116-9.
- BUCHANAN, Patrick J. *A Republic, Not an Empire. Reclaiming America's Destiny*. (Orig. 1999) Washington, D.C.: Regnery Publishing, 2002, ISBN 0-89526-159-6.

- BUCHANAN, Patrick J. *Conservative Votes, Liberal Victories: Why the Right Has Failed*. Quadrangle: The New York Times Book Co., 1975, ISBN 0-8129-0582-2.
- BUCHANAN, Patrick J. *Day of Reckoning: How Hubris, Ideology, and Greed Are Tearing America Apart*. New York: St. Martin's Press, 2007, ISBN 978-0-312-37696-3.
- BUCHANAN, Patrick J. *Churchill, Hitler, and The Unnecessary War: How Britain Lost Its Empire and the West Lost the World*. New York: Crown Publishers, 2008, ISBN 978-0-307-40515-9.
- BUCHANAN, Patrick J. *Right from the Beginning*. Washington, D.C.: Regnery Gateway, 1990, ISBN 0-89526-745-4.
- BUCHANAN, Patrick J. *Smrt Západu. Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalců ohrožují naši zemi a civilizaci*. Praha: Mladá fronta, 2004, ISBN 80-204-1103-8.
- BUCHANAN, Patrick J. *State of Emergency: The Third World Invasion and Conquest of America*. New York: St. Martin's Press, 2006, ISBN 978-0-312-36003-0.
- BUCHANAN, Patrick J. *Suicide of a Superpower: Will America Survive to 2025?* New York: St. Martin's Press, 2011, ISBN 978-0-312-57997-5.
- BUCHANAN, Patrick J. *The Great Betrayal. How American Sovereignty and Social Justice Are Being Sacrificed to the Gods of the Global Economy*. New York: Little, Brown, 1998, ISBN 0-316-11518-5.
- BUCHANAN, Patrick J. *The New Majority: President Nixon at Mid-Passage*. USA: The Girard Company, 1973, bez ISBN.
- BUCHANAN, Patrick J. *Where the Right Went Wrong. How Neoconservatives Subverted the Reagan Revolution and Hijacked the Bush Presidency*. New York: St. Martin's Griffin, 2004, ISBN 0-312-34116-4.
- BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno: CDK, 1997, ISBN 80-85959-23-2.
- CURRAN, Charles E. *Catholic Social Teaching, 1891-Present: A Historical, Theological, and Ethical Analysis*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2002, ISBN 0-87840-881-9.
- CURRAN, Charles E. *Catholic Moral Theology in the United States*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2008, ISBN 978-1-58901-196-0.
- DAHL, Robert. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, ISBN 80-85605-81-3.
- DAVIE, Grace. *Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě*. Brno: CDK, 2009, ISBN: 978-80-7325-192-5.
- DAWSON, Christopher. *Krise západní vzdělanosti*. Praha: SPN, 1991, ISBN 80-04-25392.

- DUKE, David. *Moje probuzení*. Praha: Kontingent Press, 2009, ISBN 978-80-254-4167-1.
- DULLES, Avery. *Church and Society*. New York: Fordham University Press, 2008, ISBN 978-0-8232-2862-1.
- FIALA, Petr et al. *Český politický katolicismus, 1848-2005*. Brno: CDK, 2008, ISBN 978-807-3251-550.
- FIALA, Petr. *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*. Brno: CDK, 1995, ISBN 80-859559-01-1.
- FIALA, Petr. ed. *Křesťanské alternativy v politice*. Brno: CDK, 1997, ISBN 80-85959-20-8.
- FIORINA, Morris P. *Culture War? The Myth of a Polarized America*. USA: Pearson, 2010, ISBN 978-0205779888.
- GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I. Nárýs filosofické hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2010, ISBN 978-80-87256-04-6.
- GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. Brno: CDK, 2008, ISBN 978-80-7325-153-6.
- GERSON, Mark. *The Neoconservative Vision. From the Cold War to the Culture Wars*. USA: Lanham, Madison Books, 1997, ISBN 1-56833-100-2.
- GILLIS, Chester *Roman Catholicism in America*. New York, Columbia University Press, 1999, ISBN 0-231-10871-0.
- GILPIN, Robert a Jean M. GILPIN. *The Challenge of Global Capitalism: The World Economy in the 21st Century*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000, ISBN 06-910-4935-1.
- HÁJEK Petr. *Smrt v sametu*. Praha: Daranus, 2012, 978-80-87423-38-7.
- HANUŠ, Jiří a Jan VYBÍRAL eds. *Náboženství v globální občanské společnosti*. Brno: CDK, 2008, ISBN 978-80-7325-140-6.
- HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: CDK, 2005, ISBN 80-7325-036-5.
- HAYEK, Fridrich A. *Proč nejsem konzervativcem*. Praha: OI, Bulletin, roč. 1993, č. 18.
- HAYEK, Friedrich August. *Cesta k nevolnictví*. Praha: OI, 1991, ISBN 80-900190-05.
- HERBERG, Will. *Protestant-Catholic-Jew. An Essay in American Religious Sociology*. Chicago: University of Chicago Press, 1960, ISBN 0-226-32734-5 (orig. 1955).
- HERTZOVÁ, Noreena. *Plíživý převrat. Globální kapitalismus a smrt demokracie*. Praha: Dokořán, 2003, ISBN 80-86569-46-2.

- HEYER, Kristin E., Mark J. ROZELL a Michael A. GENOVESE. *Catholics and politics: the dynamic tension between faith and power*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2008, ISBN 978-1-58901-215-8, s 11–26.
- HEYER, Kristin E. *Prophetic & Public: the Social Witness of U.S. Catholicism*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2007, ISBN 978-1-58901-082-6.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, ISBN 80-86861-71-6.
- HUNTER, James D. *Culture Wars: The Struggle To Define America Making Sense over the Battles over the Family, Art, Education, Law and Politics*. USA: Basic Books, 1991, ISBN 978-0465015344.
- HUNTINGTON, Samuel P. , *Kam kráčíš Ameriko? Krize americké identity*. Praha: Rybka Publishers, 2005, ISBN 80-86182-87-8.
- HUNTINGTON, Samuel P. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, ISBN 80-86182-49-5.
- HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK, 2008, ISBN 978-80-7325-156-7.
- CHAMBERS, Whittaker. *Svědék*. Praha: Občanský institut, 2005, ISBN 80-86228-09-6.
- CHARVÁT, Jan. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-098-6.
- JOCH, Roman. *Americká zahraniční politika a role USA ve světě*. Praha: Občanský institut, 2000, ISBN 80-86228-04-5.
- JOCH, Roman. *Proč právě Irák? Příčiny a důsledky konfliktu*. Praha: Mladá Fronta, 2003, ISBN 80-204-1024-4.
- JONES, Kennneth C. *Index of Leading Catholic Indicators: The Church since Vatican II*. St. Louis: Oriens Publishing, 2003, ISBN 978-0972868808.
- KIRK, Russel. *Konzervativní smýšlení*. Praha: Občanský institut, 2000, ISBN 80-86228-03-7.
- KIRK, Russel. *Střízlivý pohled na libertariány*. Praha: Občanský institut, 2002, Bulletin č. 133.
- KIRK, Russel. *The Roots of American Order*. USA, Wilmington: ISI Books, 2003, ISBN 1-882926-99-4.
- KRASON, Stephen M. *Liberalism, Conservatism, and Catholicism: An Evaluation of Contemporary American Political Ideologies in Light of Catholic Social Teaching*. USA, KY, New Hope: St. Martin de Porres Lay Dominican Community, 1994, ISBN 0-9626257-6-0.

- KRISTOL, Irving. *Reflections of a Neoconservative. Looking Back, Looking Ahead*. New York: Basic Books Inc., 1983, ISBN 0-465-06873-1.
- KRISTOL, Irving. *Two Cheers for Capitalism*. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1978, Bez ISBN.
- LEVY, David J. *Politický řád. Filozofická antropologie, modernita a ideologická výzva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, ISBN 80-901424-4-3.
- LIPSET, Seymour M. *Dvousečná zbraň. Rub a líc americké výjimečnosti*. Praha: Prostor, 2003, ISBN 80-7260-094-X.
- MACEK, Petr. *Novější angloamerická teologie*, Praha: Kalich, 2008, ISBN 978-80-7017-100-4.
- MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: Oikúmené, 2004, ISBN 80-729-8082-3.
- MAREK, Pavel ed. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*, Brno: CDK, 2008, ISBN 978-80-7325-152-9.
- MARLIN, George. J. *The American Catholic Voter. 200 Years of Political Impact*. USA, Indiana: St. Augustine's Press, 2004, ISBN 1-58731-023-6.
- MEYER, Frank S. a Roman JOCH. *Vzpouřa proti revoluci dvacátého století*. Praha: Academia, 2003, ISBN 80-200-1092-0.
- MICKLETHWAIT, John a Adrian WOOLDRIDGE. *The Right Nation. Why America is Different*. GB: Penguin Books Ltd., 2004, ISBN 0-7139-9738-9.
- MÍČKA, Roman. *Michael Novak a jeho projekt teologie demokratického kapitalismu*. Brno: L. Marek, 2009, ISBN 978-80-87127-15-5.
- MISES, Ludwig. *Lidské jednání*. Praha: Liberální institut, 2006, ISBN 80-86389-45-6.
- NEUHAUS, Richard J. *The Catholic Moment. The Paradox of the Church in the Postmodern World*. San Francisco: Harper & Row Publishers, 1987, ISBN 0-06-066096-1.
- NISBET, Robert. *Konzervatismus*. Praha: OI, 1993, ISBN 80-900190-3-X.
- NOVAK, Michael, John W. COOPER, ed. *The Corporation. A Theological Inquiry*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1981, ISBN 0-8447-2204-9.
- Novak, Michael. *A Theology for Radical Politics*. New York: Herder and Herder, 1969, bez ISBN.
- NOVAK, Michael. *All Nature Is a Sacramental Fire: Moments of Beauty, Sorrow, and Joy*. USA: St. Augustines Press, 2011, ISBN 978-1587310225.

- NOVAK, Michael. *Business as a Calling. Work and the Examined Life*. New York: The Free Press, 1996, ISBN 0-684-82748-4.
- NOVAK, Michael. *Duch demokratického kapitalismu*. Praha: Občanský institut, 1992, ISBN 80-900-190-1-3.
- NOVAK, Michael. *Filosofie svobody*. Praha: Vyšehrad, 1998, ISBN 80-7021-264-0.
- NOVAK, Michael. *Filozofie transformace morálně-kulturní dimenze svobody*. Praha: OI, 1991, Bulletin č. 8.
- NOVAK, Michael. *Is There a Third Way? Essays on the Changing Direction of Socialist Thought*. London: The IEA Health and Welfare Unit, 1998, ISBN 0-255 36438-5.
- NOVAK, Michael. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*. Praha: ČKA, 1999, ISBN 80-85795-34-5.
- NOVAK, Michael. *Living the Call: An Introduction to the Lay Vocation*. USA: Encounter Books, 2011, ISBN 978-1594035869.
- NOVAK, Michael. *No One Sees God: The Dark Night of Atheists and Believers*. USA: Doubleday Religion, 2008, ISBN 0385526105.
- NOVAK, Michael. *On Cultivating Liberty. Reflections on Moral Ecology*. USA, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1999, ISBN 0-8476-9405-4.
- NOVAK, Michael. *On Two Wings: Humble Faith and Common Sense at the American Founding*. San Francisco: Encounter Books, 2002, ISBN 1-893554-34-1.
- NOVAK, Michael. *Probuzení z nihilismu*. Praha: OI, 1994, Bulletin č.36.
- NOVAK, Michael. *Sociální spravedlnost*. Praha: OI, 1993, Bulletin č. 22.
- NOVAK, Michael. *The American Vision: An Essay on the Future of Democratic Capitalism*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978, ISBN 0-8447-3324-5.
- NOVAK, Michael. *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*. New York: The Free Press, 1993, ISBN 0-02-923235-X.
- NOVAK, Michael. *The Fire of Invention. Civil Society and the Future of the Corporation*. USA, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1997, ISBN 0-8476-8664-7.
- NOVAK, Michael. *The Universal Hunger for Liberty. Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable*. New York: Basic Books, 2004, ISBN 0-465-05131-6.
- NOVAK, Michael. *Tvořivý člověk*. Praha: OI, 1992, Bulletin č. 12.
- NOVAK, Michael. *Vyznání katolíka*. Brno: CDK, 1995, ISBN 80-85959-00-3.
- NOVAK, Michael. *Washington's God: Religion, Liberty, and the Father of our Country*. New York: Basic Books, 2005, ISBN 978-0465051274.

- NOVAK, Michael. *Will it liberate? Questions about liberation theology*. USA, Lanham: Madison Books, 1991, ISBN 0-8191-8060-2.
- ORTEGA Y GASSET, José, *Vzpouora davů*. Praha : Naše vojsko, 1993, ISBN 80-206-0072-8.
- PETŘÍK, Lukáš. *Konzervativní revoluce Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana*. Brno: CDK, 2008, ISBN 978-80-7325-167-3.
- PIPES, Daniel. *Spiknutí. Názory a teorie*. Praha: Themis, 2003, ISBN 80-7312-022-4.
- PREISNER, Rio. *Americana. Zpráva o velmoci (I), (II)*. Praha: Atlantis, 1992, ISBN 80-7108-041-1.
- PRENDERGAST, William B. *The Catholic Voter in American Politics. The Passing of the Democratic Monolith*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 1999, ISBN 0-87840-724-3.
- PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin americké religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010, ISBN 978-80-7429-007-7.
- ROTH, Philip. *Druhý život*. Praha: Mladá fronta, 2010, ISBN 978-80-204-1763-3
- SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, ISBN 80-7115-049-5.
- SCOTCHIE, Joseph. *Street Corner Conservative: Patrick J. Buchanan and His Times*. USA: Alexander Books, 2002, ISBN 978-1570901782.
- SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha: Torst, 1993, ISBN 80-85639-10-6.
- SCHUMPETER, Joseph A. *Kapitalismus, socialismus, demokracie*. Brno: CDK, 2004, ISBN 80-7325-044-6.
- SCHOOYANS, Michel. *Evanjelium. Ako čeliť svetu v rozvrate?* SR (místo neuvedeno): Inštitút Leva XIII., 2010, bez ISBN.
- SCHWARZ, Jiří. *Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak*. Praha: Liberální institut, 2002, ISBN 80-863-8917-0.
- SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0716-6.
- SOWELL, Thomas. *Intellectuals and Race*. USA: Basic Books, 2013, ISBN 978-0465058723.
- SPENGLER, Oswald. *Zánik Západu: obrysy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2010, ISBN 978-802-0018-861.
- STANLEY, Timothy. *The Crusader: The Life and Tumultuous Times of Pat Buchanan*. New York: Thomas Dunne Books, 2012, ISBN 978-0312581749.
- SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. Praha: Oikúmené, 1996, ISBN 80-7141-222-8.
- SVENSSON, Palle. *Teorie demokracie*. Brno: CDK, 1995, ISBN 80-85959-02-X.

- TALMON, Jakob L. *O původu totalitní demokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, ISBN 80-85850-19-2.
- TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe*. Praha: Academia, 2000, ISBN 80-200-0829-2.
- TRAPL, Miloš. *Politický katolicismus a Československá strana lidová*. Praha: SPN, 1990, bez ISBN.
- VOEGELIN, Eric. *Nová věda o politice*. Brno: CDK, 2000, ISBN 80-85959-67-4.
- WALD, Kenneth D. *Religion & Politics in the United States*. New York: St. Martin's Press, 1987, ISBN 0-312-67056-7.
- WEAVER, Mary Jo. *What's left? liberal American Catholics*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1999, ISBN 02-533-3579-5.
- WEAVER, Richard M. *Ideje mají následky*. Praha: Občanský institut, 2011, ISBN 978-80-86972-73-2.
- WEIGEL, George. *Catholicism and the Renewal of American Democracy*. New York: Paulist Press, 1989, ISBN 0-8091-3043-2, s. 24.
- WEIGEL, George. *Catholicism and the Renewal of American Democracy*. New York: Paulist Press, 1989, ISBN 0-8091-3043-2.
- WOODS, Thomas E. *Krach. Příčiny krize a nápravná opatření, která ji jen zhoršují*. Praha: Dokořán, 2010, ISBN 978-80-7363-273-1.
- WOODS, Thomas E. *Sacred Then and Sacred Now: The Return of the Old Latin Mass*. Fort Collins, CO: Roman Catholic Books, 2008, ISBN 978-097-9354-021.
- WOODS, Thomas E. *The Church and the Market: A Catholic Defense of the Free Economy*. USA: Lexington Books, 2005, ISBN 978-0739110362.
- WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis, 2008, ISBN 978-80-904143-0-3.
- YOUNKINS, Edward W. ed. *Three in One: Essays on Democratic Capitalism 1976-2000*. USA, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2001, ISBN 0-7425-1171-5.

Články a statě:

GIDDENS, Anthony. The Future of the Welfare State. In: NOVAK, Michael. *Is There a Third Way? Essays on the changing direction of socialist thought*. London: The IEA Health and Welfare Unit, 1998, ISBN 0-255 36438-5, s. 25–29.

KOLÁŘ, Pavel. Geneze novodobého konzervatismu jako problém sociálních věd ve 20. století. *Sociologický časopis*. 1999, č. 4, ISSN 0038-0288, s. 375–395.

KRPEC, Oldřich. Liberalismus a ekonomický nacionalismus v liberálním obchodním režimu a v problematice hospodářského rozvoje. *Mezinárodní vztahy*. 2009, č. 3, ISSN 0323-1844, s. 53–73.

LUX, Martin. Konzervativní myšlení v postmoderní době. *Sociologický časopis*. 1997, vol. 33, s. 273–288.

MÍČKA, Roman. Kapitalismus – protestantská, nebo katolická etika? In: *Jan Kalvín: pět set let od narození: sborník textů*. Praha: CEP, 2009, č. 79, ISBN 978-808-6547-824, s. 91–101.

MÍČKA, Roman. Katolíci a válka aneb „všichni, kdo se chápou meče, mečem zajdou... (Mt 26:52)“? *Universum – Revue České křesťanské akademie*. 2007, č. 3, ISSN 0862-8238, s. 28–33.

MÍČKA, Roman. Katolická whigovská tradice podle Michaela Novaka. *Teologické studie*. 2004, č. 1, ISSN 1213-5917, s. 44–50.

MÍČKA, Roman. Kdo vlastní klíče k interpretaci sociální nauky církve? *Studia theologica*. 2010, č. 2, vol. 40, ISSN 1212-8570, s. 86–101.

MÍČKA, Roman. Význam americké zkušenosti pro katolické sociální myšlení. *Universum – Revue České křesťanské akademie*. 2006, č. 3, ISSN 0862-8238, s. 19–24.

O'SULLIVAN, John. Na konci svých sil: americký liberalismus v 90. letech. In: *Liberalismus konce 20. století: Sborník z konference, Praha, 3.–4. dubna 1992*. Praha: Občanský institut, 1994, ISBN 80-900190-9-9, s. 11–25.

PODSKALSKÝ, Václav. Respekt 46 – k rozhovoru s politrukem kapitalismu. *Getsemany*. 1994, č. 1, s. 8-10.

SIRICO, Robert A. Ekonomické kořeny encykliky „Centesimus Annus“. In: *Liberalismus konce 20. století. Sborník z konference, Praha, 3.–4. dubna 1992*. Praha: Občanský institut, 1994, ISBN 80-900190-9-9, s. 70–83.

Církevní dokumenty:

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, ISBN 80-7113-089-3.

Sociální encykliky: 1891-1991. Praha: Zvon, 1996, ISBN 80-711-3154-7.

Internetové články a odkazy:

Internetové články:

BASILE, Anthony. Crucified Between Two Thieves: Catholic Social Teaching vs. Right and Left. [online]. orig. 1998, *Culture Wars magazine* [cit. 2012-03-30]. Dostupné z: http://www.culturewars.com/CultureWars/Archives/cw_jan98/crucified.html.

BELLAH, Robert N. Civil Religion in America. [online]. orig. 1967, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*. vol. 96, No. 1, pp. 1-21 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.robertbellah.com/articles_5.htm.

BERNSTEIN, Richard. PATRICK J. BUCHANAN. The Roots of a Populist Who Would Be President. [online]. 1996 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/1996/03/24/us/politics-patrick-j-buchanan-the-roots-of-a-populist-who-would-be-president.html?pagewanted=all&src=pm>.

BUCHANAN, Patrick J. 1992 Republican National Convention Speech. [online]. 1992 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/1992-republican-national-convention-speech-148>.

BUCHANAN, Patrick J. A Crossroads in Our Country's History. [online]. 1991 [cit. 2012-08-31]. Dostupné z: <http://www.4president.org/speeches/1992/patbuchanan1992announcement.htm>.

BUCHANAN, Patrick J. A Godly Man in an Ungodly Age. [online]. 2013 [cit. 2013-08-06]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/a-godly-man-in-an-ungodly-age-5483>.

BUCHANAN, Patrick J. Is Putin One of Us? [online]. 2013 [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/putin-one-us-6071>.

BUCHANAN, Patrick J. "Ivan the Terrible" – More Doubts. [online]. 1990 [cit. 2013-08-20]. Dostupné na: <http://www.holocaust-history.org/~jamie/buchanan/column.shtml>.

BUCHANAN, Patrick J. No Syrian War to Save Obama's Face! [online]. 2013 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/syrian-war-save-obamas-face-5842>.

BUCHANAN, Patrick J. Obama's Moment — A Deal With Iran! [online]. 2013 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/obamas-moment-a-deal-with-iran-5736>.

BUCHANAN, Patrick J. Papal Neutrality in the Culture War? [online]. 2013 [cit. 2012-12-11]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/papal-neutrality-culture-war-5995>.

BUCHANAN, Patrick J. Pius XII and John Paul II. [online]. 2005 [cit. 2012-09-13]. Dostupné z: <http://www.theamericancause.org/a-pjb-050411-pope2.htm>.

BUCHANAN, Patrick J. Staying Out of Other People's Wars. [online]. 2014 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/staying-peoples-wars-6220>.

BUCHANAN, Patrick J. The Cultural War for the Soul of America. [online]. 1992 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-cultural-war-for-the-soul-of-america-149>.

BUCHANAN, Patrick J. The New Blacklist. [online]. 2011 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-new-blacklist-5007>.

BUCHANAN, Patrick J. The Pope and Godless Capitalism. [online]. 2013 [cit. 2013-12-11]. Dostupné z: <http://buchanan.org/blog/the-pope-and-godless-capitalism-5550>.

BUCHANAN, Patrick J. Whose War? A neoconservative clique seeks to ensnare our country in a series of wars that are not in America's interest. *The American Conservative*. [online]. 2003 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.theamericanconservative.com/articles/whose-war/>.

CARROL, Warren H. In Memoriam: L. Brent Bozell. [online]. 1997 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.catholicsocialscientists.org/CSSR/Archival/1997/1997_323.pdf.

CATHOLIC ONLINE. US Bishops sue Obama to win your freedom. [online]. 2012 [cit. 2013-01-04]. Dostupné z: <http://www.catholic.org/hf/faith/story.php?id=46401>.

CATHOLICS FOR OBAMA, MANY CATHOLICS FIND OBAMA TO BE THE PRO-LIFE CANDIDATE. [online]. 2012 [cit. 2013-01-04] Dostupné z: <http://www.catholicsforobama.blogspot.cz/2012/10/many-catholics-find-obama-to-be-pro.html>.

COBB, John B. Jr. *Against free trade: A meeting of opposites*. [online]. orig. 1998, CHRISTIAN CENTURY [cit. 2013-11-27]. Dostupné z: http://www.culturewars.com/CultureWars/Archives/cw_jan98/crucified.html.

DILorenzo, Thomas J. Mýtus přirozeného monopolu. [online]. 2006 [cit. 2013-01-31]. Dostupné z: <http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx>.

DUKA, Dominik. V 15 zemích Evropské unie je 41 diskriminačních zákonů. [online]. 2013 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/zajimavosti/_zprava/1224705.

GIBSON, David. Will Obama resurrect the Catholic left? [online]. 2009 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://blog.beliefnet.com/pontifications/2009/06/will-obama-resurrect-the-catho.html>.

GILPIN, Robert. The Nature of Political Economy. [online]. 1987 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z: http://people.reed.edu/~ahm/Courses/Reed-POL-372-2011-S3_IEP/Syllabus/EReadings/01.2/01.2.ArtJervis2005International281-297.pdf.

GORSKI, Philip S. Barack Obama and Civil Religion. [online]. 2008 [cit. 2014-03-29]. Dostupné z <http://www.yale.edu/ccr/gorski.pdf>.

GRIBBLE, Richard. Social Catholicism engages the American state: the contribution of Archbishop Edward J. Hanna. [online]. 2000 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: http://law-journals-books.vlex.com/source/journal-church-state-2887/issue_nbr/%2342%234.

HING, Bill Ong. Beyond the Rhetoric of Assimilation and Cultural Pluralism: Addressing the Tension of Separatism and Conflict in an Immigration-Driven Multiracial Society. [online]. 1993 [cit. 2013-08-28]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3480889>.

HITCHENS, Christopher. A War Worth Fighting. [online]. 2008 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2008/06/14/a-war-worth-fighting.html>.

HUNTINGTON, Samuel P. The United States (1975). In: CROZIER, Michael, Samuel P. HUNTINGTON a Joji WATANUKI. *The Crisis of Democracy*, s. 59–118. [online]. 1975 [cit. 2013-09-23]. Dostupné z: http://www.trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf

KIRK, Russel. The Neoconservatives: An Endangered Species. [online]. 1988 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/13324.pdf>.

KLAUS, Václav. Freedom and its Enemies. [online]. 2003 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <http://www.klaus.cz/clanky/1557>.

KRISTOL, Irving. Americký konzervatismus 1945-1995. In: KRISTOL, Irving, a Norman PODHORETZ. *Chvála neokonzervatismu*. [online]. 1996 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.obcinst.cz/chvala-neokonzervatismu/>.

MALÝ, Radomír. Smrt Západu: Pat Buchanan opomněl, že anticivilizační jed přinesla již americká revoluce. EuPortál [online]. 2012 [cit. 2014-02-13]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/9871-smrt-zapadu-pat-buchanan-opomnel-ze-anticivilizacni-jed-prinesla-jiz-americka-revoluce.aspx>.

MANNING, Jennifer E. Membership of the 113th Congress: A Profile [online]. 2013 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://goo.gl/L1tyF>.

MARGOLIS, Eric. Deflating the Churchill Myth. [online]. 2008 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://www.lewrockwell.com/margolis/margolis128.html>.

NATIONAL CATHOLIC REPORTER. Catholic bishops make last-minute pitches for Election Day. [online]. 2012 [cit. 2013-01-04]. Dostupné z: <http://ncronline.org/news/politics/catholic-bishops-make-last-minute-pitch-romney>.

NEUHAUS, Richard J. Recruiting for the Revolution. [online]. 1993 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2008/10/recruiting-for-the-revolution-43>.

NOVAK, Michael. Agreeing with Pope Francis. The exhortation looks very different read through the lens of Argentine experience. *National Review*. [online]. December 2013 [cit. 2013-12-11]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/article/365720/agreeing-pope-francis-michael-novak>.

NOVAK, Michael. “Asymmetrical Warfare” & Just War. *National Review*. [online]. February 10, 2003, [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/205864/asymmetrical-warfare-just-war/michael-novak>.

NOVAK, Michael. An Apology for Democratic Capitalism. *First Things*. [online]. January 2009 [cit. 2013-04-08]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2008/12/004-an-apology-for-democratic-capitalism-2>.

NOVAK, Michael. Global Liberty. Toward a foreign policy for democratic nations. *National Review*. [online]. January 20, 2005, [cit. 2005-05-01]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/213423/global-liberty/michael-novak>, česky též: NOVAK, Michael. Svoboda ve světě. Zahraniční politika demokratických zemí. Dostupné z: <http://glosy.info/texty/svoboda-ve-svete-zahranicni-politika-demokratickych-zemi/>.

NOVAK, Michael. Globalization With a Human Face. Three steps. *National Review*. [online]. May 26, 2004, [cit. 2013-08-07]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/210800/globalization-human-face/michael-novak>.

NOVAK, Michael. Mighty Miller. Say it louder, brother! *National Review*. [online]. 2004 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://old.nationalreview.com/novak/novak200409071420.asp>.

- NOVAK, Michael. Obama's Deceptive Hidden Premises. *National Review* [online]. 2012 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.nationalreview.com/articles/291299/obamarsquos-deceptive-hidden-premises-michael-novak>.
- NOVAK, Michael. Pope Benedict XVI's Caritas. *First Things*. [online]. 2009 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/blogs/firstthoughts/2009/07/07/pope-benedict-xvis-encyclical-caritas-in-veritate/>.
- NOVAK, Michael. What Obama Should Say at Notre Dame. [online]. 2009 [cit. 2014-02-12]. Dostupné z: <http://michaelnovak.net/2009/05/what-obama-should-say-at-notre-dame/>.
- NOVAK, Michael. Who Are The Neoconservatives? A Conversation With Michael Novak. [online]. 2007 [cit. 2013-02-08]. Dostupné z: <http://www.crisismagazine.com/2007/who-are-the-neoconservatives-an-interview-with-michael-novak>.
- PELC, Bogdan. Americké civilní náboženství. *Teologické texty 4/2003*. [online]. 2003 [cit. 2013-09-11]. Dostupné z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-5/Americke-civilni-nabozenstvi.html>.
- PEŇÁS, Jiří. Holocaust bezpečně zabalený. Filosof Barša není popírač, ale marginalizátor. [online]. 2011 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2006/07/penas_barsa.
- PODHORETZ, Norman. Chvála neokonzervatismu. In: KRISTOL, Irving a Norman PODHORETZ. *Chvála neokonzervatismu*. [online]. 1996 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.obcinst.cz/chvala-neokonzervatismu/>.
- RATZINGER, Joseph. Evropa v krizi kultur. [online]. 2005 [cit. 2014-02-15]. Dostupné z: <http://www.obcinst.cz/evropa-v-krizi-kultur/>.
- REID, Charles J. Catholic, Pro-Life and Voting for Barack Obama. [online]. 2012 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: http://www.huffingtonpost.com/charles-j-reid-jr/catholic-pro-life-and-voting-for-barack-obama_b_2024427.html.
- REXTIERA, Ruy. Demographic Change and the Future of the Parties. [online]. 2010 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: http://www.americanprogressaction.org/wp-content/uploads/issues/2010/06/pdf/voter_demographics.pdf.
- STRMISKA, Maxmilián. Evropský rasismus a xenofobní populismus v politologické perspektivě. Příspěvek k diskusi o pojetí rasismu a xenofobie. [online]. 2011 [cit. 2013-08-28]. Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=71>.
- TOBIN, Jonathan. View from America: Appeasers make poor patriots. [online]. 2008 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://www.jpost.com/Opinion/Columnists/Article.aspx?id=106590>.
- WEIGEL, G. World Order: What Catholics Forgot [online]. 2004 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.firstthings.com/article/2007/06/world-order-what-catholics-forgot-37>.
- WEIGEL, George. Dvě kulturní války Evropy. [online]. 2006 [cit. 2013-03-31]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/485/dve-kulturni-valky-evropy>.
- WEISBERG, Jacob. The Heresies of Pat Buchanan. [online]. 1990 [cit. 2013-11-28]. Dostupné z: <http://www.newrepublic.com/article/the-heresies-pat-buchanan>.

WOODS, Thomas E. *The Split on the Right*. [online]. 2003 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.lewrockwell.com/woods/woods20.html>.

Další internetové odkazy:

ACTON INSTITUT. [online]. Dostupné z: www.acton.org.

AMERICA ENTERPRISE INSTITUT. [online]. Dostupné z: www.aei.org.

ANTI-DEFAMATION LEAGUE. *Pat Buchanan: In His Own Words*. [online]. [cit. 2013-08-07]. Dostupné z: http://archive.adl.org/special_reports/buchanan_own_words/buchanan_intro.asp.

BUSH, George W. H. *Řeč ke Kongresu 11. září 1990*. [online]. 1990 [2013-06-13]. Dostupné z: http://en.wikisource.org/wiki/Toward_a_New_World_Order.

CNN.COM AMERICA'S CHOICE 1012 / *ELECTION CENTER* [online]. 2012 [cit. 2012-11-12]. Dostupné z: <http://edition.cnn.com/election/2012/results/race/president>.

CNN.COM ELECTION 2004. *U.S. PRESIDENT / NATIONAL / EXIT POLL* [online]. 2004 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://us.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/states/US/P/00/epolls.0.html>.

CNN.COM ELECTION 2008. *U.S. PRESIDENT / NATIONAL / EXIT POLL* [online]. 2008 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.cnn.com/ELECTION/2008/results/polls/#val=USP00p2>.

ETHICS AND PUBLIC POLICY CENTER. [online]. Dostupné z: www.eppc.org.

GALLUP.COM. *Catholics Similar to Mainstream on Abortion, Stem Cells: Catholics actually more liberal on some issues* [online]. 2009 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.gallup.com/poll/117154/catholics-similar-mainstream-abortion-stem-cells.aspx>.

Leo Pavlát versus Pavel Barša [online]. 2012 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://blizky-vychod.blogspot.cz/2012/08/leo-pavlat-versus-pavel-barsa.html>.

Michael Novak. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_Novak.

MICHAELNOVAK.NET. *Biography* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.michaelnovak.net/index.cfm?fuseaction=Biography.welcome>.

Obama In Turkey: Speech [online]. 2009 [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=QIVd7YT0oWA>.

Pat Buchanan. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pat_Buchanan.

Patrick J. Buchanan – Official Website. [online]. Dostupné z: www.buchanan.org.

PEWFORUM.ORG. *Faith on the Hill: The Religious Composition of the 113th Congress* [online]. 2013 [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/Government/Faith-on-the-Hill--The-Religious-Composition-of-the-113th-Congress.aspx>.

POLLIGREPORT.COM. *Exit Polls: Election 2000* [online]. 2000 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.pollingreport.com/2000.htm#EXIT>.

PUBLIC RELIGION RESEARCH INSTITUTE. *Report: Catholic Attitudes on Gay and Lesbian Issues: A Comprehensive Portrait from Recent Research* [online]. 2011 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://publicreligion.org/research/2011/03/for-catholics-open-attitudes-on-gay-issues/>.

Religious Affiliation of U.S. Congress [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.adherents.com/adh_congress.html.

The American Cause. [online]. Dostupné z: www.theamericancause.org.

The American Conservative. [online]. Dostupné z: www.theamericanconservative.com.

U.S. CENSUS BUREAU, „*Self-Described Religious Identification of Adult Population: 1990 to 2008*,“ <http://www.census.gov/compendia/statab/2010/tables/10s0075.pdf>, U.S. RELIGIOUS LANDSCAPE SURVEY. *Religious Affiliation* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://religions.pewforum.org/reports>.

The Atheist Conservative. [online]. Dostupné z: <http://www.theatheistconservative.com/>.

The Godless Conservative Party [online]. Dostupné z: <http://thegodlessconservativeparty.org/>

The Society of Catholic Social Scientists [online]. Dostupné z: <http://www.catholicsocialscientists.org/>.

U.S. RELIGIOUS LANDSCAPE SURVEY, „*Religious Affiliation*,“ [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://religions.pewforum.org/comparisons#> .

U.S. RELIGIOUS LANDSCAPE SURVEY, *Religious Affiliation* [online]. [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://religions.pewforum.org/reports#>.

UNITED STATES CATHOLIC BISHOPS. *Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy* [online]. 1986 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.usccb.org/upload/economic_justice_for_all.pdf.

UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS. [online]. Dostupné z: <http://www.usccb.org/>.

WHITEHOUSE.GOV. President Barack Obama's Inaugural Address. [online]. 2009 [cit. 2013-04-08]. Dostupné z: <http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address>.